

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**G.Ö. 20-10 BİN ARASI KÜLTÜRLERİN TÜRKİYE
COĞRAFYASINDA SON ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
DAVUT KANALMAZ**

**Tez Danışmanı
PROF. DR. ONUR ÖZBEK**

Çanakkale - 2018

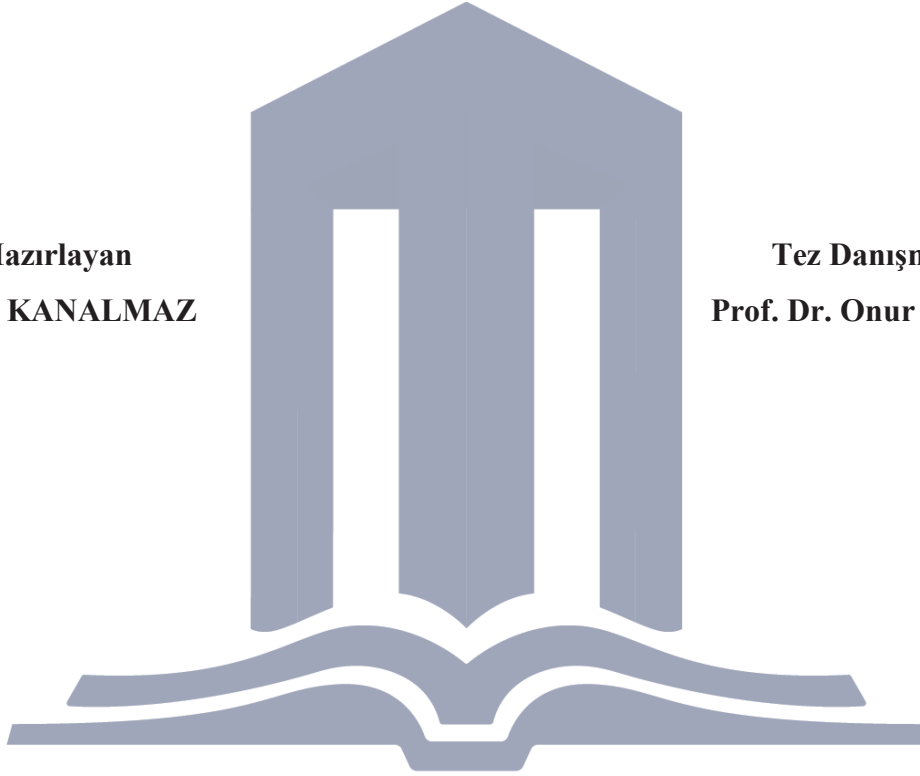
**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

**G.Ö. 20-10 BİN ARASI KÜLTÜRLERİN TÜRKİYE COĞRAFYASINDA
SON ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Davut KANALMAZ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Onur ÖZBEK**

Çanakkale – 2018

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ **G.Ö. 20-10 Bin Arası Kùltürlerin Türkiye Coğrafiyasında Son Araştırmalar Işığında Değerlendirilmesi**’ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

4.3/07/2018

Davut KANALMAZ

Adı ve Soyadı

İmza

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Davut KANALMAZ 'a ait G.Ö. 20-10 Bin Arası Kültürlerin Türkiye Coğrafyasında Son Araştırmalar Işığında Değerlendirilmesi adlı çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Prof. Dr.
Ad SOYAD: Onur ÖZBEK
(Danışman)

Doç. Dr.
Ad SOYAD: Ekin KOZAL

Dr. Öğr. Üyesi
Ad SOYAD: Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI

Tez No : 10201160
Tez Savunma Tarihi : 20.06.2018

ONAY
Doç. Dr. Şenol KORKMAZ
Enstitü Müdürü
15.06.2018

ÖZET

G.Ö. 20-10 BİN ARASI KÜLTÜRLERİN TÜRKİYE COĞRAFYASINDA SON ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yapılan literatür taramalarında, Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik ve Mezolitik Çağ'a ilişkin yapılan çalışmalarda terminolojik tanımlama hataları olduğu görülmüştür. Bu araştırmalarda özellikle göze çarpan hata, Son Pleistosen dönem kültürleri için Mezolitik Çağ tanımlaması yapılmış olmasıdır. Bu tez çalışmasında geçmiş yıllarda yapılan araştırmalar ve son yıllarda yapılan araştırmalar karşılaştırılarak Türkiye coğrafyası için Neolitik öncesi kültürler (G.Ö. 20-10 bin) açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla, Türkiye coğrafyası içinde G.Ö 20.000 ile 10.000 yılları arasındaki avcı-toplayıcı grupların bulunmuş olduğu açık hava konak yerleri, işlik yerleri, kaya altı sığınakları gibi yerleşim alanlarından elde edilmiş olan yontmataş alet, flora ve fauna kalıntıları, mezar ve mezar hediyeleri, süs objeleri gibi buluntular literatür taramaları yapılarak toplanmış ve bir veri tabanı oluşturulmuştur. Ardından bu veri tabanının gösterdiği buluntular ışığında Türkiye'de buluntu veren yerlerin hangi kültür bölgeleri ile çağdaş, hangi bölgeler ile iletişim içerisinde olduğu tespit edilerek Türkiye için Neolitik Çağ öncesi kültürlerin tarih analizleri ve kültür tanımlamaları yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda, Türkiye coğrafyası üzerinde bulunan Neolitik Çağ öncesi kültürlerin zamansal ve coğrafi bakımdan birbirlerinden ayrıldığı görülmüştür. Buna göre Ege Bölgesinde Mezolitik ve Epipaleolitik Çağ'ın; Akdeniz, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz bölgelerinde Epipaleolitik Çağ'ın; Marmara bölgesinin bazı sit alanlarında Epipaleolitik Çağ'ın yaşandığı görülürken, bazı sit alanlarında yaşanan dönemin ne olarak adlandırılacağına karar verilememiştir.

Anahtar kelimeler: Epipaleolitik, Mezolitik, Natufiyen, Zarzian, Kebaran, Anadolu, Levant.

ABSTRACT

A GENERAL ASSESSMENT OF THE 20-10K B.P. CULTURES IN TURKEY IN THE LIGHT OF THE LATEST RESEARCH

In the literature reviews, it has been seen that terminological definition mistakes are found in studies on Epipaleolithic and Mesolithic period on Turkey geography. In these researches, the most striking mistake is that the cultures of the last Pleistocene period was defined as the Mesolithic period. In this thesis study, pre-Neolithic cultures (20-10k B.P.) in Turkey geography are tried to be explained by comparing the researches made in the past years and the researches made in the recent years.

For this purpose, the findings such as chipped stone tools, flora and fauna remnants, grave and grave gifts, ornaments obtained from settlements such as open-air settlements, workshops, rock shelters where hunter-gatherer groups lived between 20.000 and 10.000 B.P. in geography of Turkey, were collected through literature reviews and a database was builded. It is determined which ones of the sites in Turkey were contemporary with which cultural regions and which regions they were communicating with, and it is tried to make historical analysis and identify cultures of pre-Neolithic cultures. In our study, pre-Neolithic cultures on Turkey geography were separated from each other in temporal and geographical terms. According to this, Mesolithic and Epipalaeolithic period in Aegean Region; Mediterranean, Central Anatolia, Southeastern Anatolia, Black Sea regions Epipaleolithic period; while it is seen that the Epipalaeolithic period was experienced in some of the settlement areas of the Marmara region, it was not decided what to call the period in some settlement areas.

Keywords: Epipaleolithic, Mesolithic, Natufian, Zarzian, Kebaran, Anatolia, Levant

ÖNSÖZ

Türkiye coğrafyası, sahip olduğu konumu ile kültürel farklılıkların hem arkeolojik hem de günümüz dünyasında Avrupa ile Asya'yı birbirine doğal yollar ile bağlayan bir konumda yer alır. Bu nedenle Türkiye coğrafyası üzerindeki Paleolitik Çağ'ın son zinciri olan Geç Pleistosen Çağ'dan Holosen dönem başlarına kadar avcı-toplayıcı ya da balıkçı-toplayıcı olan kültürlerin sahip oldukları ellerinden çıkan her türlü materyalleri bağlı bulunduğumuz coğrafya ile çevre kültürler ile etkileşimleri son bulgular ışığı ve eski araştırmalar ile değerlendirme çalışılmıştır. Özellikle eski araştırma ve çalışmalarda bazı tanımlama problemleri yüzünden Türkiye coğrafyasının Mezolitik Çağ'a ait olduğu belirtilmekteydi. Bu bağlamda yapılan son çalışmalar ve teknoloji ile birlikte tarihlemelerdeki kesin verilerin Türkiye coğrafyasını Geç Pleistosen ile Erken Holosen dönemleri arasına koymaktadır. Türkiye coğrafyasının bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle hem günümüzde hem de prehistorik dönemlerde batısı, doğusu, güneyi ile bir takım ilişkiler kurmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada bir kültür zinciri içinde olan Türkiye'nin tamamı değerlendirilmiş, Neolitik öncesi kültürlerle yoğunlaşarak bölgeye farklı açılardan bakılma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye coğrafyasının Geç Pleistosen ve Holosen dönem arasındaki zamanı için gelecek dönemlerde yapılacak olan yeni çalışma ve araştırmalara farklı bir bakış açısı getireceğini düşünmekteyim. Bunun yanı sıra genel ve özel olarak Türkiye coğrafyası üzerindeki Pleistosen dönem sonrası avcı-toplayıcı ya da balıkçı olan kültürleri ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda da bir başvuru kaynağı olacağı kanısındayım.

Tez çalışmamın önemi, amacı ve kapsamı ile ilgili bana destek olup beni yönlendiren değerli hocam ve tez danışmanım olan çok saygı duyduğum Sayın Prof. Dr. Onur Özbek'e, tezim için gerekli olan bilimsel yayınlarda ayrıca beni destekleyen sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Neyir Kolankaya-Bostancı'ya, önerileri için Sayın Prof. Dr. İsmail Özer'e, araştırmalarımda kaynaklara erişmemde bana yardımcı olan Sayın Doç. Dr. Benjamin Arbuckle'a, kendi kütüphanesini bana açıp orada çalışma imkânını bana sağladığı için Sayın Prof. Dr. Metin Kartal'a ve desteklerini benden esirgemeyen çok değerli sevgili aileme bana sağladığı maddi manevi her şey için teşekkürlerimi sunarım.

Davut Kanalmaz

Çanakkale, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EPİPALEOLİTİK ÇAĞ VE MEZOLİTİK ÇAĞ GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Epipaleolitik Çağ	5
1.2. Mezolitik Çağ	25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE COĞRAFYASI ÜZERİNDE TESPİT EDİLMİŞ EPİPALEOLİTİK ÇAĞ BULUNTU ALANLARI

2.1. Türkiye Coğrafyası Üzerinde Yapılmış Epipaleolitik Çağ Çalışmaları ve Buluntu Alanları Hakkında Genel Bilgi	41
2.2. Marmara Bölgesi	46
2.2.1. Domalı	51
2.2.2. Ağaçlı	52
2.2.3. Gümüşdere- Kilyos arası Açık Hava Yerleşimleri	57
2.2.4. Yarımburgaz Mağarası	59
2.2.5. Mürselli Baba Sırtı ile Akçalı Kumulluğu	60
2.2.6. Üçdutlar	61
2.2.9. Değirmenlik	64
2.2.10. Ören Mevkii	65
2.2.11. Sarıbeyli Köyü Kömürlük Tepe	66
2.2.12. Camitepe ve Körük Mahallesi Arası 1	67

2.2.13. Körük Mahallesi 6	67
2.2.14. Hoca Çeşme	68
2.3. Ege Bölgesi	72
2.3.1. Asarkaya Açık Hava Buluntu Yeri	73
2.3.2. Girmeler Mağarası	73
2.3.3. Karaburun Mordoğan buluntu alanı	75
2.4. Akdeniz Bölgesi	75
2.4.1. Güzeloba Mağaraları.....	77
2.4.2. Kızılin Mağarası.....	78
2.4.3. Çarkini Mağarası.....	79
2.4.4. Beldibi Kaya Sığınağı	80
2.4.5. Belbaşı Kaya Sığınağı	84
2.4.6. Belpınar Karain Mağarası.....	87
2.4.7. Üçağızlı Mağarası	87
2.4.8. Baradız Açık Hava Yerleşimi	89
2.4.9. Öküzini Mağarası	90
2.4.10. Karain Mağarası	102
2.4.11. Direkli Mağarası	107
2.5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi	113
2.5.1. Şarklı Mağarası	114
2.5.2. Malaliki Mağarası	116
2.5.3. Biris Mezarlığı	117
2.5.4. Uluk Mevki Açık Hava Yerleşimi	118
2.5.5. Söğüt Tarlası	119
2.5.6. Mucid Deresi	120
2.5.7. Camuztepe	120
2.5.8. Körtik Tepe	121
2.5.9. Hallan Çemi Tepesi	125
2.6. İç Anadolu Bölgesi	129
2.6.1. Macunçay	131
2.6.2. Pınarbaşı Açık hava Yerleşimleri ve Kaya altı Sığınakları	133
2.6.3. Dervişin Hanı	137
2.7. Karadeniz Bölgesi	138

2.7.1. Tekkeköy – A Mağarası	139
2.7.2. Killiğin Mağarası	142
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	159
ŞEKİLLER	182
ÖZGEÇMİŞ	288

KISALTMALAR LİSTESİ

cm.	: Santimetre
D.T.C.F.	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editörler
G.Ö.	: Günümüzden Önce
km.	: Kilometre
k.	: Kalibre
m.	: Metre
mm.	: Milimetre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
PPN	: Çanak Çömleksiz Neolitik
PPN A	: Çanak Çömleksiz Neolitik A
PNN B :	: Çanak Çömleksiz Neolitik B
s.	: Sayfa
T.T.K	: Türk Tarih Kurumu
Vol.	: Volume

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 1.1.	Epipaleolitik dönem mikrolit ve mikro taş kalem örnekleri (a-b), Erken geometrik olmayan mikrolitler (c-d), Orta Epipaleolitik döneme ait mikrolitler (e-f), Geç Epipaleolitik dönem (Erken Natufian) yarım ay mikrolitler (g-h), Geç Epipaleolitik dönem (Geç/Son Natufian) yarım ay mikrolitleri (i-j), Zarzian ince uzun eşkenar olmayan üçgenler; m: her iki tarafı mikro taş kalem (a-h, m). (Olszewski, 2014: Fig. 2).	182
Şekil 1.2.	Üst sıra 1-5 arası geometrik olmayan mikrolitler; alt sıra ise 1-7 arası ise geometrik mikrolitlerdir. (Kartal, 2009: Figür 6).	183
Şekil 1.3.	Erken Epipaleolitik dönem mimarisi: Ohalo II yerleşiminin <i>fonds de cabane</i> ve diğer özellikleriyle plan ve rekonstrüksiyonu. C' de görülen ise ardışık katlardır. (Goring-Morris ve Belfer-Cohen, 2008: Fig. 3).	104
Şekil 1.4.	Ortadoğu Epipaleolitik dönem arkeolojik kültürleri. (Olszewski, 2014: Table 1'den uyarlanmıştır.).	105
Şekil 1.5.	Kebaran mikrolit endüstrisi. (Kartal, 2009: Fig. 10).	186
Şekil 1.6a.	Çakmaktaşı buluntusunun A yüzü. (Hovers, 1990: FIG 3).	187
Şekil 1.6b.	Çakmaktaşı buluntusunun B yüzü. (Hovers, 1990: FIG 4).	188
Şekil 1.7.	Natufiyen dönem sanat objeleri: 1, süslenmiş orak sapı (Kebara); 2, kireçtaşından yapılmış insan başı (El-Wad); 3 ve 4 şematik insan başı (Ain Mallaha); 5, süslenmiş orak boynuzu (El-Wad); 6, kireçtaşından iki figürin bir köpek ve baykuş (Nahal Oren); 7, kireçtaşından yapılmış hayvan başı muhtemelen bir babun (Nahal Oren); 8, bezemeli bir plaka (Wadi Hammeh 27). (Bar-Yosef, 1998: Figure 7).	189
Şekil 1.8.	Global deniz seviyesindeki değişimi temsil eden eğri. Ok ucu ise kıyı çizgisinin pozisyonunu göstermektedir. G.Ö 9.000. (Van Andel ve Shackleton, 1982: Figure 1'den uyarlanmıştır.).	190
Şekil 1.9a.	Son Buzul Çağı sonunda Ege kıyılarının deniz seviyesindeki durumu. Kıyısal alanlar -130 m'dir. Buradaki kalın çizgi sahil şeridini temsil eder. Kıyı ovaları ve araziler 300 m altındadır. (Van Andel ve Shackleton, 1982: Figure 2).	191
Şekil 1.9b.	G.Ö 9.000 buzul sonrası deniz seviyesinin yükselişinin Ege kıyılarında görünümü -36'dir. (Van Andel ve Shackleton, 1982: Figure 3).	192
Şekil 1.10.	Yakındoğu erken balık oltaları. (Clark, 1948: Fig. 5).	193

Şekil 1.11	Kiklop Mağarası: Kancaya ait ön örnekler (1-4), ve balık kancası (5-16), bunlar kemik ve boynuzdan yapılmışlardır (12), Mezolitik (1), Alt Mezolitik (2-14), Üst Mezolitik dönem (diğerleri); Boynuzdan üretilen buluntu (12), Kemik (diğerleri) (12). (Moundrea-Agrafioti, 2003: Figure 10.4).	194
Şekil 1.12.	Avrupa Mezolitiği coğrafya ve kültürüne ait kompozit teknolojiler. (Crombé ve Robinson, 2014: Fig. 2).	195
Şekil 1.13.	Franchthi Mağarası Üst Mezolitik dönem mikrolitik aletleri. (Perlés, 2001: Fig. 2.5).	196
Şekil 1.14.	Kiklop Mağarası Mezolitik seviyelerden ele geçirilen obsidyen buluntular: 18-24 arası. (Sampson vd., 2003: 126).	197
Şekil 2.1.	Türkiye Coğrafyası Epipaleolitik ve Mezolitik Buluntu Alanları Genel Dağılım Haritası: (1) Domalı, (2) Ağaçlı, (3) Gümüşdere, (4) Yarımburgaz, (5) Mürselli Baba Sırtı ile Akçalı Kumulluğu, (6) Camitepe ve Körük Mahallesi Arası 1, (7) Körük Mahallesi 6, (8) Sarıbeyli Köyü Kömürlük Tepe, (9) Üçdutlar, (10) Ören Mevkii, (11) Değirmenlik, (12) Karaburun Mordoğan, (13) Asarkaya, (14) Girmeler, (15) Belpınar Karain Mağarası, (16) Belbaşı Kaya Sığınağı, (17) Beldibi Kaya Sığınağı, (18) Öküzini, (19) Karain, (20) Çarkini, (21) Baradız/Baladız, (22) Güzeloba, (23) Direkli, (24) Üçağızlı, (25) Pınarbaşı, (26) Dervişin Hanı, (27) Macunçay, (28) Camuztepe, (29) Mucid Deresi, (30) Söğüt Tarlası, (31) Uluk Mevkii, (32) Biris Mezarlığı, (33) Şarklı Mağarası, (34) Körtik Tepe, (35) Malaliki, (36) Hallan Çemi, (37) Tekeköy A Mağarası, (38) Killigin Mağarası (Kanalalmaz, 2018)	198
Şekil 2.2.	Türkiye Coğrafyası, Geç Pleistosen ve Holosen dönem içerisindeki çevre kültür grupları ile etkili alanlarını gösteren harita. (Kanalalmaz, 2018).	199
Şekil 2.3.	Karadeniz- Marmara Denizi- Ege Denizi koridorları için olay dizi. Sol sütunda tarihler ve sağ sütunda önemli Neolitik ve Epipaleolitik/ Mezolitik alanlar bulunmaktadır. Hamaylıtarla ve Hacı Hüseyin neredeyse aynı dönem yerleşim yerleridir (Görelî kronoloji metnine bakınız). Bunlar içerisinde tek, Hoca Çeşme ve Uğurlu ile ilgili yerleşimde iki radyokarbon tarihlemesi bulunmaktadır. Hoca Çeşme temel tabakası, en eski örnek olup G.Ö 9637 ±43 kalibre edilmemiş tarihi verirken, bölgedeki en eski insan varlığı olarak kabul edilebilir. Uğurlu V. evresi en eski AMS radyokarbon tarihleri kalibre edilmemiş G.Ö 7618± 36 verir. (Özbek, 2012b: Fig.1'den uyarlanmıştır.).	200
Şekil 2.4.	Marmara Bölgesi Prehistorik dönem buluntu topluluklarının ele geçirildiği alanlar: (1) Domalı, (2) Ağaçlı, (3) Gümüşdere- Kilyos arası Açık Hava Yerleşimleri, (4) Yarımburgaz, (5) Mürselli Baba Sırtı ile Akçalı Kumulluğu, (6) Üçdutlar, (7) Hamaylı Tarla, (8)	201

Kaynarca, (9) Değirmenlik, (10) Ören Mevkii, (11) Sarıbeyli Köyü Kömürlük Tepe, (12) Camitepe ve Körük Mahallesi Arası 1, (13) Körük Mahallesi 6, (14) Hoca Çeşme. (Kanalalmaz, 2018).

Şekil 2.5.	Domalı'dan ele geçmiş olan tek platformlu çekirdekler 1, 6, 8 no'lu çizimler ve çok kutuplu çekirdek 4 no'lu buluntu çizimi. (Gatsov ve Özdoğan, 1994: Fig.8).	202
Şekil 2.6.	Domalı'dan bulunan ön kazıyıcılar 2, 9, 18, 20 no'lu buluntu çizimleri ve sırtlı dilgi 7 no'lu çizim. (Gatsov ve Özdoğan, 1994: Fig. 3).	203
Şekil 2.7.	Ağaçlı yontmataş endüstrisi. (Kartal, 2009: Fig.24).	204
Şekil 2.8.	Çakmaktaşı mermi biçimli çekirdek. (Balcı, 2011: Fig. 3).	205
Şekil 2.9.	Çakmaktaşıdan baskılama tekniği ile işlenmiş prizmatik çekirdekler. (Balcı, 2011: Fig 2).	205
Şekil 2.10.	Pendik 1-8 çekirdekler ve ön kazıyıcılar. (Gatsov, 2003: Fig. 6).	206
Şekil 2.11.	Fikirtepe 1-7 arası delgiler. (Gatsov, 2003: Fig. 5).	207
Şekil 2.12.	Ilıpınar, X-1-12 aşamalarındaki delgilere ait örnekler. (Gatsov, 2003: Fig. 4).	208
Şekil 2.13.	Gümüşdere, tek platformlu çekirdekler 3, 5 ve 9 olarak gösterilmiştir. (Gatsov ve Özdoğan, 1994: Fig. 8).	209
Şekil 2.14.	9 no'lu buluntu, Gümüşdere'den ele geçmiş olan ön kazıyıcıdır. (Gatsov ve Özdoğan, 1994: Fig. 6).	210
Şekil 2.15.	Yarımburgaz mağarasının A kesiti. (Arsebük vd., 1991: Çizim:2).	211
Şekil 2.16.	Gelibolu Yarımadası'nın bazı bölümlerinin batimetrik özellikleri. Yazar tarafından yaklaşık olarak çizilerek -25 m derinlikte olduğu belirtilmiştir. (Özbek, 2012b: Fig. 3'den uyarlamıştır.).	212
Şekil 2.17.	Üçdutlar'dan 2011 yüzey araştırması sırasında bulunmuş olan karakteristik litik örnekler: 1-3 ön kazıyıcılar, 4 ve 5 taş kalemler, 6 çıkmalı ön kazıyıcılar ya da burunlu ön kazıyıcı, 7 ve 8 ise budamalı parçalar. (Özbek, 2012b: Fig. 12).	213
Şekil 2.18.	Üçdutlar yerleşiminden elde edilen litik örnekler: 1 çekirdek, 2 düzeltili yonga, 3, 5, 8 ise yonga üzerine yapılmış ön kazıyıcı, 6 ve 7 kenar kazıyıcı. (Özbek, 2012b: Fig. 13).	214
Şekil 2.19.	Üçdutlar yontmataş endüstrisi: mikrolit ön kazıyıcılar (1, 2, 6-8, 10, 12), mikrolit yarım (3), düzeltili dilgicikler (4, 5), mikro budama (11), kırık (tanımlanamayan) (9). (Özbek, 2015: Fig. 10).	215

Şekil 2.20.	1, 2, 5 ve 7 no'lu buluntular ön kazıyıcılar, 8 ve 9 çentikli aletler, 9 ve 4 düzeltili yongalardır. (Kartal vd., 2016: Çizim: 8).	216
Şekil 2.21.	Dilgicik çekirdekleri. (Kartal vd., 2016: Çizim: 9).	217
Şekil 2.22.	Düzeltili aletler: 1-2, Karanova; 3-4, Azmak; 5-6, Hoca Çeşme; 7-8 Pernik. (Gatsov, 2001: Fig. 1).	218
Şekil 2.23.	Düzeltili aletler: 1-3 Hoca Çeşme; 4-7 Chavdar; 8-11 Captian Dimitrevo. (Gatsov, 2001: Fig. 2).	219
Şekil 2.24.	Düzeltili aletler: 1-3 Hoca Çeşme; 4-7 Chavdar; 8-11 Captian Dimitrevo. (Gatsov, 2001: Fig. 2).	220
Şekil 2.25.	Girmeler Mağarası Deneme Çukurları (Takaoğlu vd., 2014: Fig.3.)	221
Şekil 2.26.	Şekil 2.26: G.Ö. Geç 9. Bin/ Erken 8. Bin A ve C alanlarına ait çakmaktaşı buluntular (Takaoğlu vd., 2014: Fig. 6.).	222
Şekil 2.27.	Beyaz patinalı çakmaktaşıdan üretilmiş yonga temelli litikler. (Çilingiroğlu vd., 2016: POI. 15.31).	194
Şekil 2.28.	Akdeniz Bölgesi Prehistorik dönem buluntu alanları: (1) Güzeloba Mağaraları, (2) Kızılin Mağarası, (3) Çarkini Mağarası, (4) Beldibi Kaya Sığınağı, (5) Belbaşı Kaya Sığınağı, (6) Belpınar Karain Mağarası, (7) Üçağızlı Mağarası, (8) Baradız/ Baladız Açık Hava Yerleşimi, (9) Öküzini Mağarası, (10) Karain Mağarası, (11) Direkli Mağarası. (Kanalalmaz, 2018).	224
Şekil 2.29.	Kızılin Mağarası planı. (Yaşar vd., 2012: Şekil: 2).	225
Şekil 2.30.	Beldibi C tabakası yontmataş endüstrisi-1. (Kartal, 2009: Fig. 19).	226
Şekil 2.31.	Üzeri boyalı çakıl taşı buluntusu C seviyesi. (Bostancı, 1959: Plate III).	227
Şekil 2.32.	Stilize hayvan figürinleri ve kaya üzerinde kırmızı boya ile işlenmiş haçlar gibi geometrik şekiller. (Bostancı, 1959: Plate XV).	228
Şekil 2.33.	Dağ keçisini (ibex) andıran betimleme 5 ile gösterilmiştir. (Bostancı, 1959: Plate I).	229
Şekil 2.34.	Belbaşı yontmataş endüstrisi- 1. (Kartal, 2009: Fig. 16).	230
Şekil 2.35.	Belbaşı yontmataş endüstrisi- 2. (Kartal, 2009: Fig. 17).	231
Şekil 2.36.	Belbaşı yontmataş endüstrisi- 3. (Kartal, 2009: Fig. 18).	232
Şekil 2.37.	Taş aletler, Epi- paleolitik (1- 5 mikrograveiteler; 6 mikroburin, 7-8 çekirdekler). (Dinçer vd., 2001: Çizim: 2).	233

Şekil 2.38.	Öküzini Mağarası mağara duvarı üzerine öküz gravürü. (Kartal, 2009: Fig. 25).	234
Şekil 2.39.	Yeni kazı yapılmadan önceki Öküzini genel planı. Sayılar ve harfler kare tanımlarının başlangıç noktalarını gösterir. İki ana profil ise kalın çizgiler ile gösterilmiştir. Gölge alan, mağaranın dolgusunun düştüğünü gösteren gözü belirtmektedir. Düz noktalı çizgi kıvrımın profilini gösterir; noktalı çizgi günümüzdeki çıkıntıyı gösterir. (Otte vd., 1995: Figure 2).	235
Şekil 2.40.	Öküzini güney ya da ana profil. Dizi 5, kareler I- L. (Otte vd., 2003: Figure 4).	236
Şekil 2.41.	Öküzini Mağarası makrolitik alet tip listesi- 1. (Kartal, 2009: Fig. 43).	237
Şekil 2.42.	Öküzini Mağarası makrolitik alet tip listesi- 1. (Kartal, 2009: Fig. 44).	238
Şekil 2.43.	Öküzini Mağarası geometrik olmayan mikrolitler- 2. (Kartal, 2009: Fig. 55).	239
Şekil 2.44.	Öküzini mağarası geometrik mikrolitler (yarımaylar). (Kartal, 2009: Fig. 57).	240
Şekil 2.45.	Öküzini Mağarası mikrolitik alet tip listesi-1. (Kartal, 2009: Fig. 51).	241
Şekil 2.46.	Yan profil (H/J). (1) Neolitik mezar, (2) ince kül rengi kumlar, (3) Geç Epi-paleolitik kalın katman, (4) ocak yapısı, (5) Epi-paleolitik mezar ($G.Ö \pm 12.000$), (6) Geç Üst Paleolitik katman salyangoz, deniz kabukları ve çakmaktaşı, levhalar (AA.3), (7) kül katmanı (Katman kalın ve beyaz) ve kırmızımsı mercekler, (8) Aşınmış yassı çakıl ile birlikte büyük blok, (9) kil katmanı, (10) siyah ve beyaz kil kül, kırmızı kil kat tabakası, (11) kırmızı kil ve çakıl taşı (AA. 4), (12) temel kaya. (Otte vd., 1995: Figure 3).	242
Şekil 2.47.	Öküzini litik endüstri serisi. Jeolojik birim Ia1: kültürel aşama IV, Jeolojik birim VIa/VIb: kültürel aşama III, Jeolojik birim X/XI: kültürel aşama I ve II'dir. (Otte vd., 2003: Figure 6).	243
Şekil 2.48.	Öküzini C14 tarihleri. (Otte vd., 2003: Table 1).	244
Şekil 2.49.	Öküzini yerleşim dizisinin ana kronolojik şemaları ve her alt evredeki obsidyen miktarı. (Carter vd., 2011: Table 1'den uyarlanmıştır.).	245
Şekil 2.50	Öküzini Mağarası kemik aletler. (Yalçınkaya, 1996: Resim 4).	246
Şekil 2.51.	(1) Epi-paleolitik dönem çakıl taşı üzerine oyulmuş erken bir sunum (erken dönem kazılar, stratigrafik veri yoktur) çıplak gözle görümlü, çakıl taşı yanlışı bir şekilde gösterilmiş ve bovid türünün kaba şekilde	247

gösterimi. Kadınsı görünüm şekli ‘‘kalça’’ Batı Avrupa Magdalenian’dan da bilinmektedir. (2) Mikroskobik incelemeyle belirlenen aynı çakıl taşı üzerindeki bovid morfolojisinin doğru şekilde işlenmesi, ağızlığın üzerine oyulma veya yenilenme, ikinci bir gözün eklenmesi ve hayvanın tekrar tekrar sembolik olarak öldürülmesi anlamına gelen kompozisyon: şematik bir silah olan mızrak ile avcının hayvanın içinde ve çevresinde bulunması. Kompozisyon vahşi öküzlerin avlanması yanı sıra gelişmiş bir sembol geleneğini örneklemektedir. (3) Mikroskobik analiz sonucunda Bovid’in ağzının şematik olarak sahnelenmesi. Yuvarlak bir şekilde gözleri gösterilirken orijinal gözden gelen bir akımın kaba şematik eklemelerle ağız kısmına doğru gravür yapmaktadır. Geç Batı Avrupa Üst Paleolitik Çağ’ın hareketlilik kompozisyonları ve mağara görüntüleri arasında benzer görüntü kullanım biçimleri de bulunmaktadır. (Otte vd., 1995: Figure 9).

- Şekil 2.52.** Öküzini Mağarası levha üzerine insize çizgiler. (Kartal, 2009: Fig. 38). 248
- Şekil 2.53.** Öküzini Mağarası boncuk topluluğu. (Kartal, 2009: 39). 249
- Şekil 2.54.** Karain Mağarası A, B, C gözleri yatay planı. (Yaman, 2011: Figür 3). 250
- Şekil 2.55.** Karain Mağarası B Gözü kuzey kesiti (Doğu- Batı yönü). (Yaman, 2011: Figür 1). 251
- Şekil 2.56.** Karain Mağarası B Gözü (AMS) Radyokarbon tarihlemeleri. (Yaman, 2012: Tablo 1). 252
- Şekil 2.57.** Karain Mağarası B Gözü Epi-paleolitik dönem yontmataş endüstrisinden örnekler: 1-2. Dişlemeli aletler (P.I.1), 3-5 Ön kazıyıcılar (P.I.2), 7-9. Düz sırtlı dilgicikler (P.I.1), 10. Devrik sırtlı dilgicikler (P.I.1), 11. Kavisli sırtlı uçlu dilgicik (P.I.1), 12. Kavisli sırtlı dilgicik (P.I.1), 13. Mikro taşdelgi-önkazıyıcı (P.I.2), 14, 20-21. Ön kazıyıcılar (P.I.2), 15. Prizmatik çekirdekler (P.I.1), 16. Düzeltili dilgi (P.I.2), 17-19. Sırtlı dilgicikler (P.I.2), 22. Atipik prizmatik çekirdekler (P.I.2). (Özçelik, 2011: Figür 2). 253
- Şekil 2.58.** Karain Mağarası B Gözü Epi-paleolitik dönem yontmataş endüstrisinden örnekler: 1. Uçlu sırtlı dilgicik (P.I.1), 2, 8-9. Düz sırtlı dilgicik (P.I.1), 3, 10. Düzeltili dilgicik (P.I.1), 4. Mikro uç (P.I.1), 5,7. Devrik sırtlı dilgicik (P.I.1), 6. Atipik yarım ay (P.I.1), 11- 13. Ön kazıyıcılar (P.I.1), 14-15. Uçlar (P.I.2), 16. Budanmış parça (P.I.1), 17. Taş delgi (P.I.1), 18. Düzeltili dilgi (P.I.1), 19-20. Prizmatik çekirdekler (P.I.1), 21. Dişlemeli parça (P.I.1), 22. Çontuklu parça (P.I.2), 23. Çekirdek tablası (P.I.1). (Özçelik, 2011: Figür 3). 254

Şekil 2.59.	Kemik işçiliği bız 3 numaralı örnek, kesilmiş bir boynuz 4 numaralı örnek, 1-2 numaralı örnekler ise bız ve iğneler. (Yalçinkaya, 2003: Çizim: 9).	255
Şekil 2.60.	Direkli Mağarası plan karesi. (Erek, 2014: Figure 2).	256
Şekil 2.61.	Döngel mağaralarında (Direkli) meydana çıkarılan üst paleolitik'e ait (Aurignacian) çakmaktaşıdan yapılmış büyük uç, uç kazıyıcı, çakı, kalem ve çakı kazıyıcılar. (Kökten, 1960: LEV: XLIII).	257
Şekil 2.62.	Döngel mağaralarında (Direkli) Üst paleolitik katlarda ele geçen kemik aletler, kavkıdan delikli süs eşyası, 5 numaralı alet, hayvan kaburga kemiği parçası olup çakmaktaşı ile işlenmiş bir kazıyıcıdır. (Kökten, 1960: LEV: XLV).	258
Şekil 2.63.	1- Düzelteli dilgicik, 2- Düz budanmış dilgicik, 2- Obsidyen dilgi, 4- 5-6: Taş delgiler, 7-8- Dufour dilgicikler, 9- mikro saplı uç, 10- ok ucu, 11- Front-Yves Uç?. (Erek, 2010: Fig. 9).	259
Şekil 2.64.	Direkli Mağarası sırtlı dilgicikleri ve yarımayları. (Erek, 2012: Resim: 3).	260
Şekil 2.65.	1 numaralı çizim ok ucunu göstermektedir. (Erek 2009: Çizim: 7).	261
Şekil 2.66.	Kemik aletler: (1) Taş boncuk, (2) kabuklu yumuşakça, (3) kemik boncuk, (4) <i>Nasarius gibbousula</i> boncuk, (5) <i>Dentalium</i> boncuk çekirdeği, (7) bir başlı iğne, (8) Delikli iğne, (9) spatül. (Erek, 2009: Çizim: 10).	262
Şekil 2.67.	Pişmiş toprak kil kadın figürin. (Erek, 2014: Figure 4).	263
Şekil 2.68.	Direkli Mağarası faunal topluluğunda tanımlanan taksonomik ve memeli boyutlu kategoriler. (Arbuckle ve Erek, 2012: Table 2'den uyarlanmıştır.).	264
Şekil 2.69.	Güneydoğu Anadolu Bölgesi Prehistorik dönem buluntu alanları: (1) Şarklı Mağarası, (2) Malaliki Mağarası, (3) Biris Mezarlığı, (4) Uluk Mevkii Açık Hava Yerleşimi, (5) Söğüt Tarlası, (6) Mucid Deresi, (7) Camuztepe, (8) Körtik Tepe, (9) Hallan Çemi Tepesi. (Kanalmaz, 2018).	265
Şekil 2.70.	Şarklı Mağara sondaj kesiti. (Bostancı, 1984: Şekil: 3).	266
Şekil 2.71.	Düllük Mezolitik Şarklian kültürü. (Bostancı, 1984: Şekil: 4).	267
Şekil 2.72.	Biris Mezarlığından ele geçen yongalara ait buluntular 1-3, Kötekan 4-6. (Balkan- Atlı, 1994: Fig. 79).	268
Şekil 2.73.	Mikrolitlerin takıldığı kemik sap. (Kartal, 2014: Resim: 1).	269

Şekil 2.74.	Kavisli sırtlı uçlar. (Kartal, 2014: Resim: 2).	269
Şekil 2.75.	A80 no'lu açmanın stratigrafik bölümleri ile karakteristik eserlerin yerleri. (Carter vd., 2013: Fig. 7'den uyarlanmıştır.).	270
Şekil 2.76.	VII ve VI. Safhalara ait buluntuların çizimleri (M.Ö. >10.170- 9620 cal.). (Kartal, 2012: Çizim: 1).	271
Şekil 2.77.	IV. Safhaya ait buluntuların çizimleri (M.Ö 9600- 9540 cal.). (Kartal, 2012: Çizim: 2).	272
Şekil 2.78.	Hallan Çemi radyokarbon tarihleri. (Peasnell, 2000: Table 4.1).	273
Şekil 2.79.	Obsidyen üçgenlere ait parçalar. (Rosenberg, 1994: Fig. 4).	274
Şekil 2.80.	İç Anadolu Bölgesi Prehistorik dönem buluntu noktaları: Macunçay, Dervişin hanı, Pınarbaşı. (Kanalalmaz, 2018).	275
Şekil 2.81.	(1) Prizmatik çekirdek, Keçiören; (2) Dilgimsi yonga, Ergazi-II; (3) Dönümlü dilgi, Çayyolu sondurak çevresi; (4) Çekirdek tablası üzerine iç yüzde kenar kazıyıcı, Sındıran-Yanıktarla; (6) Orak dilgi parçası, Çayyolu sondurak çevresi; (7) Ön kazıyıcı Çayyolu sondurak çevresi; (8) Eğik budanmış dilgi, Macunçay; (9) Dilgi üzerine kenar kazıyıcı, Etinyokuşu. (Kartal, 2005: Figür 6).	276
Şekil 2.82.	Epipaleolitik yontmataş toplulukları. (Baird vd., 2013: Table 2'den uyarlanmıştır.).	277
Şekil 2.83.	Yontmataş aletler. (Baird vd., 2013: Figure 12).	278
Şekil 2.84.	Düzeltili alet topluluğu. Table 3 (Baird vd., 2013: Table 3'den uyarlanmıştır.).	279
Şekil 2.85.	Pınarbaşı Epipaleolitik seviyelere ait çeşitli deniz kabuğu boncuklar Üst sıra: Nerita, Collumbella; alt sıra: Nassarius küçük pirsing, Nassarius büyük pirsing (Baysal 2013: Fig 6).	280
Şekil 2.86.	Konya Ovası içerisinde Dervişin Hanı'nda bulunan materyaller. (Cohen, 1970: Plate XIX).	281
Şekil 2.87.	Karadeniz Bölgesi Prehistorik Dönem Buluntu noktaları: Tekeköy-A Mağarası ve Killigin Mağarası. (Kanalalmaz, 2018).	282
Şekil 2.88.	Mezolitik çakmaktaşıları 1 ve 2 no'lu buluntular Baradiz (Isparta), 3 ve 4 no'lu buluntular ise Tekeköy'den 1941 yılında (Samsun) ele geçirilmiştir. (Kansu, 1947: Fig. 5).	283
Şekil 2.89a.	Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik, Mezolitik Çağlara ait yontmataş ve kemik endüstrisine ait topluluklar. (Kanalalmaz, 2018).	284

Şekil 2.89b.	Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik, Mezolitik Çağlara ait yontmataş ve kemik endüstrisine ait topluluklar. (Kanalmaz, 2018).	285
Şekil 2.89c.	Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik, Mezolitik Çağlara ait yontmataş ve kemik endüstrisine ait topluluklar. (Kanalmaz, 2018).	286
Şekil 2.89d.	Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik, Mezolitik Çağlara ait yontmataş ve kemik endüstrisine ait topluluklar. (Kanalmaz, 2018).	287
Şekil 2.90.	Türkiye Coğrafyası Üzerinde tespit edilmiş Potansiyel Epipaleolitik ve Mezolitik Alanlar. (Kanalmaz, 2018).	287

GİRİŞ

Doğal yapısı nedeniyle iklim sürekli değişkenlik göstermektedir. Yakın geçmişimiz içerisinde 400.000 yıllık dilimde iklim, günümüz sıcaklık değerlerinden birkaç derece daha yüksek olurken bunun tam tersi olarak da 6-8° kadarda buzul çağları ile birlikte daha soğuk zamanlarda yaşanmıştır. Daha sonra Paleolitikten Çağ'dan G.Ö 10.000'de Neolitik'e geçildiğinde ise buzul çağından çıkılarak sıcaklık değerleri günümüz seviyeleri ile benzer bir duruma gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, dünyanın aşağı enlemlerinde ise fauna ile flora durumlarında belirgin yükselişler meydana gelmiştir (Tayanç vd., 2017: 18). Prehistorik insan topluluklarının yaşam alışkanlıklarına tarih öncesi dönemlerdeki iklimsel değişimler yön verirken, göçler ile birlikte yer değiştirmelerine yeni yerleşim alanları bulmalarına ve tarımsal üretim ile birlikte de yerleşik hayata geçmelerini sağlamıştır. Genellikle av hayvanlarının peşinde yer değiştiren konar-göçer bir yaşam şekli benimseyen Paleolitik dönem insanları çevre koşullarındaki değişimler ya da mevsimlere bağlı olarak yeni besin kaynakları bulmak ve de av hayvanlarını izlemek durumunda kalmıştır (Demirel, 2011: 102-103).

Kıtalar arasındaki coğrafi konumu nedeniyle Anadolu'nun uzun mesafeli kültürel etkileşimler üzerine tartışmaları her zaman bu bölgenin bir köprü ya da bariyer olarak irdelenmesine neden olmuştur (Özdoğan, 2007: 16). Anadolu etkin bir şekilde Kafkasya, Orta Asya, Levant ve Doğu Avrupa arasındaki coğrafi bir ara yüz olurken bu bölgeler arasındaki kara hareketlerinin de aynı zaman da muhtemel bir yolu konumundadır. Bununla birlikte Türkiye'deki Paleolitik dönem kalıntılarının ilk defa fark edilmeleri ise 20. yüzyıl'ın erken zamanlarında olmuştur. Böylelikle Anadolu için araştırmalar 1940'lardan 1950'lere kadar nispeten küçük ölçekte devam etmiş ve son yirmi yılda bu araştırmalar giderek hızlanmıştır. Paleolitik dönem araştırmalarında K. Kökten bir öncü olmuş Karain Mağarası gibi önemli bir yer olan alanı kazmış aynı zamanda Paleolitik döneme ait çoğu bölgenin de tespitini gerçekleştirmiştir (Kuhn, 2002: 198- 199).

Arkeoloji için kültür kelimesinin anlamı sosyal bilimlerde kullanılan anlamlarından farklı bir kavramı ifade etmek için kullanılır. Arkeolojinin temelinde maddi varlıkların kalıntıları olduğundan dolayı coğrafya ve zaman kavramı eşliğinde belirli bir yerde bulunması öngörülen buluntu topluluklarının içerdiği terimi ifade eder (Özdoğan, 2015: 36). Bu nedenle yayınlanan çeşitli bilimsel makalelerde dahi Türkiye coğrafyası için Neolitik öncesi kültür gruplarının tarihlemeleri hakkında Epipaleolitik/ Mezolitik Çağ şeklinde

tanımlamalar ile atfedilmektedir. Bu durum yeni yapılacak olan araştırmalar için de elde edilen buluntuları temel olarak alındığında kültür komplekslerinin aralarındaki bağlantıları kurmada da ayrıca bir sorun yaratmaktadır. Yapılan bu eski araştırmalar sonucunda veri sistematigi ve kazısı açık bir şekilde raporlanmamış, mutlak tarihleme çalışmalarının ise yapılamamış ya da yapılmamış olması gibi problemler nedeniyle bu çalışmaların yeni yapılan çalışmalar ile karşılaştırma yapmayı da mümkün kılmamaktadır. Bu sorunların yanı sıra aynı zamanda birçok terminoloji ile ilgili problemler de bulunmaktadır (Kartal, 2003: 35- 36).

Bir diğer konu ise kazıları sonucunda açık bir şekilde belgelenen mağara, kaya altı sığınakları, konaklama yerleri gibi Paleolitik dönem araştırmaları sonucunda elde edilen verilere ait bilgilerin miktarının da az oluşu, konaklama ya da işlik yeri, tekil buluntu yerleri üzerinden elde edilen bulguların ise yalnızca görelî bir şekilde tarih vermesi gibi nedenlerden dolayı söz konusu dönemi tanımlama ve algılamada sorunları oluşturan etkidir (Harmankaya, 1997: 8).

Amaç

Türkiye Prehistoryası için tartışmalı bir konu olarak duran Epipaleolitik ve Mezolitik tanımlamalarının eski kaynaklarda yapılan bazı tanımlama hatalarından ve sistemli kazıların az olmasından dolayı güncel çalışmalarda bir sorun teşkil etmektedir.

Özellikle son dönemde yapılan çalışmalarla birlikte, yüzey araştırmaları ve kazısı yapılmış kültür izleri iyi bir şekilde izlenilebilen bölgeler neticesinde, yapacağımız değerlendirmeler sonucunda bu durumun böyle olmadığını ortaya koymak ve açıklayıcı bir şekilde bunu sunabilmek tezin amacıdır.

Tezimizin konusu gereği Anadolu Paleolitik Çağ'ı için eski araştırmalar sırasında yer alan bazı terminolojik hatalar, radyo karbon, AMS gibi tarihlendirme yöntemleri bulunmamaktadır. Prehistorik kültürlere ait dönem tarihlemeleri ise yeni çalışmalar içinde eski dönem araştırmaları ile birlikte çelişmektedir. Bu bağlamda eski araştırmalar sırasında Mezolitik Çağ olarak adlandırılan buluntu yerlerinin yeni yapılmış olan araştırmalar sonucunda Epipaleolitik olarak tanımlanması Türkiye coğrafyası içinde bir tarih kargaşası yaratmaktadır. Bu anlam kargaşasını giderebilmek için, "G.Ö. 20-10 bin arası kültürlerin Türkiye Coğrafyasında Son Araştırmalar Işığında Değerlendirilmesi" isimli çalışmamız, 1940'lı yıllar ile başlayan Prehistorik araştırmalar sonucunda elde edilmiş olan bulguların, güncel kazıları ve yüzey araştırmaları yapılarak desteklendirilen Paleolitik Çağ bölgeleri ile

karşılaştırarak Türkiye coğrafyasının hangi kültürleri gösterdiği hangileri ile bir takım yakınlıklarının bulunduğu irdelenecektir. Böylelikle çoğu Mezolitik Çağ'a atfedilen sit alanlarının yeni çalışmalarda bu anlam ve tanımlanmalarında ki hataları için yaşanan zorlukları ve problemleri kısmen de olsa giderilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Tezimizin konusu kapsamında, Anadolu coğrafyası içerisinde yer alan Neolitik Çağ öncesi kültürlerin Epipaleolitik Çağ ve çeşitli kaynaklarda ise Mezolitik Çağ'a atfedilen yerleşim alanları, işlik yerleri detaylı bir şekilde incelenmeye çalışıldı. Epipaleolitik ve Mezolitik Çağlar arasında genel benzerlikler ve farklılıklar çeşitli ülkelerde yapılmış kazılar ve araştırmalar sonucunda yayınlanan bilgiler ışığında ortaya konulmuştur. Eski araştırmalarda Mezolitik Çağ olarak kayda geçen bölgelerin kültür benzerlikleri ya da farklılıkları açısından dönem tanımlamaları güncel bir şekilde kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen veriler temelinde açıklayıcı bir şekilde ortaya konulmuştur. Tez konumuz gereği Anadolu coğrafyası üzerinde Son Buzul Çağ'ından Holosen başlarına kadar gruplar halinde açık hava konak yerleri, işlik yerleri, kaya altı sığınaklarında yaşamış olan bu kültürlerin içinde bulunduğu flora ve fauna, iskelet kalıntıları, yontmataş aletleri, mezar ve mezar eşyaları, duvar resimleri gibi bulgular derlenip verilmiştir.

Türkiye coğrafyası içinde G.Ö. 20.000 ile G.Ö. 10.000 yılları arasındaki kültürlerin, yerleşim alanları ve bu alanların çevre kültür bölgeleri ile ilişkileri içeren buluntular yararlandığımız kaynaklar içerisinde yer almaktadır. Sistemli kazıları yapılmış olan Karain, Öküzini, Direkli, Üçağızlı, Pınarbaşı, Körtiktepe ve Hallan Çemi gibi bilimsel açıdan Türkiye coğrafyasındaki avcı- toplayıcı grupların bulunduğu yerleşimler referans alınarak sözü edilen tarih aralığındaki grupların kültür sınırları verilmiştir. Bunun yanında genel olarak Anadolu'da yüzey araştırması yapılan bölgelerden edinilen bilgiler ışığında Marmara Bölgesi başta olmak üzere, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Ege Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Akdeniz Bölgesi ve Karadeniz bölgesi gibi alanlardaki avcı- toplayıcı grupların hangi kültür bölge geleneklerini yansıttığı yapılan literatür taramalarında belirgin bir şekilde buluntular temelinde verilmiştir.

Tez konumuz gereği toplanan kaynaklarımıza Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kütüphanesi, Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu, Milli Kütüphane ve hocalarımın

kendilerine ait olan kütüphanelerden yararlanılmıştır. Bununla birlikte bazı makalelere internet yolu ile ulaşılmıştır.

Materyal

Tez konumuz gereği sistemli kazıları yapılmış olan yerleşim yerleri ve yüzey araştırmaları yapılmış ve bilim dünyasına sunulmuş olan Son Buzul Çağı'ndan Holosen Dönem başlarına kadarki dönem için Türkiye coğrafyası üzerinden ele geçen Paleolitik Çağ yontmataş aletleri, flora ve fauna kanıtları, mezarlar ve mezar hediyeleri, süs objeleri oluşturmaktadır. Türkiye coğrafyasında eski araştırmalar sonucunda elde edilen buluntuların terminolojik karşıtları güncel olan kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen terminoloji ile karşılaştırmalar yaparak açıklamaya çalışmak tezimizin bir başka materyalini oluşturmaktadır.

Özellikle tartışmalı bir durum sergileyen Türkiye coğrafyasının Epipaleolitik ve Mezolitik Çağ karmaşıklığını giderebilmek için tezimizin materyal temelinde; Araştırma Sonuçları Toplantıları, Kazı Sonuçları Toplantıları ve yabancı kaynaklarda ilgili tezimizde adı geçen bölgeler için yapılmış olan yayınlar referans aldığımız kaynaklar içerisinde. Araştırma konumuz gereği Anadolu üzerinden ele geçen her türlü Son Buzul Çağı ve Holosen Dönem başlarına ait buluntu tezimizin materyalini oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EPIPALEOLİTİK ÇAĞ VE MEZOLİTİK ÇAĞ GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Türkiye coğrafyası, Levant ve Avrupa'daki Paleolitik dönem iklimsel şartlarındaki değişimler; pre- Neolitik kültürlerin kullandıkları aletler, grup organizasyonları, yaşam biçimleri Anadolu, Levant ve Avrupa avcı- toplayıcı gruplardan elde edilen örnekler, karbon 14 analizleri gibi bulgular ile karşılaştırmalar yapılarak Epipaleolitik Çağ ve Mezolitik Çağ hakkında benzerlik ve farklılıkları değerlendirilmiştir.

1.1. Epipaleolitik Çağ

Paleolitik Çağ Afrika'da insanın ilk aleti yapmasıyla günümüzden yaklaşık 2,5 milyon yıl önce başlarken G.Ö 10.000 yılında son bulmuştur. Bu gün halen içinde bulunduğumuz IV. jeolojik zamanın (Kuvaterner) en uzun ve ilk bölümü olan Pleistosen dönem içerisinde Paleolitik Çağ gelişmiştir. Bu özelliğinin yanında Paleolitik çağ, insanlık tarihinin %99'undan daha uzun bir bölümünü kapsamaktadır. Canlı yaşamında büyük etkiye sahip olan çeşitli iklimsel değişimler içerisinde, bu dönemde çeşitli buzullaşmalar meydana gelerek Kuzey yarım kürenin büyük bir bölümünü içine alarak insan yaşamı açısından elverişsiz koşulları da oluşturmuştur. Buna karşın hava sıcaklığının zaman zaman ısınmasıyla da buzullar Kuzeye doğru çekilmeye başlamıştır. Pleistosen dönem boyunca farklı iklim koşullarının görüldüğü bu dönemde sıcak ve soğuk evreler birbirlerini sürekli takip etmiştir. Farklı iklimsel durumlara adapte olan Paleolitik dönem insanı ise bu durumda başarılı olmuştur. Çevresel değişimler ve iklim değişimleri gibi doğal etmenlere uyum sağlayan Paleolitik dönem insanları küçük gruplar halinde besin kaynakları ve av hayvanlarını aramak için yer değiştirip konar- göçer bir hayat tarzını benimsemişlerdir (Yalçinkaya, 2000: 15-16).

Günümüz ikliminden çok farklı olan Pleistosen dönem jeolojik dönemlerden IV. Zamanın (Kuaterner) ilk bölümünü oluşturmaktadır. Bu döneme aynı zamanda Buzul Çağı' da denilerek sıcak ve soğuk dönemlerle birlikte birbirini takip ederek kendini gösterir. 1.900.000 yıl önce Pleistosen döneme geçilmiş olurken bu dönem III. zamanın son bölümüne denk gelmektedir. Bu dönemde buzullar ovalara kadar yüksek dağlardan aşağıya inmeye başlar. Güneye doğru kutuplardan inmeye başlayan buzullar Kuzey Amerika ve Avrupa'yı kaplamıştır. İklim ise bu dönem içerisinde iyice soğumuştur. Bu devirde ilk insana ait

özellikler ortaya çıkmıştır. Soğuk iklime adapte olamayan birçok tür yok olmuş yahut güneye doğru göç etmiştir. Bugün bilinen tüm formlar ise Holosen dönemde gelişmiştir. Aynı zamanda bir üst organizmaya insan evrimleşmemiş olsa dahi doğayı yönetmeye başlamıştır (Aydınbeğ, 1998: 21-22).

Son Buzul çağında küresel olarak dünya üzerindeki deniz ve okyanuslardaki buharlaşmanın azalması nedeniyle yağış miktarlarının da azalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda orta ile yüksek enlemlerde kurak ve soğuk iklim koşulları etkili olmuş ve yağış sularının orta kuşağın yüksek kesimleri ile birlikte kuzey enlemlerde buzul olarak kalmasıyla sonuçlanmış, şuan ki seviyeye göre 125 m kadar buzul halinde kalmasıyla da su seviyesi çekilmiştir. Bu çekilme ile birlikte bugünkü derinlikleri 125 m kadar olan kıyı kesimleri kara haline dönüşmüştür. Marmara ve Ege denizlerinin Karadeniz ile bağlantısı kesilerek tatlısu gölüne dönüşmesini sağlamıştır (Atalay, 2005: 122) Son 100.000 yılın büyük bir bölümünde dünyanın kuzey kıtasındaki alanlarda on milyonlarca kilometre buz kütlesi birikmiştir. Chicago, Glasgow ve Stockholm'ün bugünkü olan sınırlarında dahi 1 km'den daha fazla buz kalınlığı birikmiştir. Buz tabakalarında ayrıca büyük miktarda su hapsediğinden dolayı deniz seviyelerinin ise 130 m daha düşük olduğu belirlenmiştir. Sonra ise aniden 15.000 yıl önce iklimin ısınmaya başlamış olduğu belirlenerek, daha yakın zamanlardaki sıcaklık oranları ile kıyaslanabilir seviyelere ulaşmış ve böylece buz tabakaları ise kaybolmaya başlamıştır. Kuzey Avrupa'daki polen kayıtları, bu son soğuk iklim aralığının ardından sıcaklık artışıyla birlikte yükselen ani ve derin bir ısınmanın 14.5 binde (Bølling olarak da bilir) meydana geldiğini belirtmektedir. Bølling sıcaklık artışının etkileriyle birlikte ise 14.6 binde ani bir şekilde deniz seviyesi yükselmiştir. Bu durum önemli bir şekilde büyük bir buz dağıının çöküşüyle entegreli olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Burroughs, 2005: 18-45). Son Buzul çağı, sıcaklığın 10.000- 9.000 yıl önce artmasıyla birlikte sona ererken günümüz iklim koşullarına doğru sıcaklık değerleri yükselmeye girmiştir. Bunun bir sonucu olarak doğal çevrede ise bu iklim koşullarına bağlı olarak değişimler meydana gelmiştir (Harmankaya, 1997: 19). Bu iklim değişikliği içerisinde buzulların erimeye başlamasıyla birlikte deniz seviyesi yavaş yavaş yükselmeye başlamıştır. Buzulların erimeye başlamasıyla birlikte, akarsuların kıyı kesimde açtığı vadiler deniz seviyesi yükselmesiyle birlikte dolarken koy haline dönüşerek tektonik kökenli grabenler de körfez şekilleri almıştır (Atalay, 2003: 124).

Epipaleolitik terimi 1916 yılında yayımlanan EL Hobre Fosil adlı kitap içerisinde Hugo Obermaier tarafından Mezolitik Çağ'ın yerine geçtiğini düşündüğü eser içinde yoğun

bir şekilde kullanılmıştır¹. Mezolitik çağın üstünde Epipaleolitik Çağ'ı tanımlamasının nedeni ise çoğu Neolitik öncesi topluluklarda Paleolitik dönem hayat şartlarının devam ettiği belirterek bu dönemin Neolitik'e doğru ilerlemediğini aynı zamanda ortaya ya da daha ileri bir aşamayı da temsil etmediğini belirtmiştir. Ancak Garrod; Natufian kültürünü, Mezolitik endüstrisi olarak tanımlamıştır². Daha sonra ise Mount Carmel kazısından edinilen veriler sonucunda alanın Pleistosen dönemine tarihlendiği tespit edilmiştir. Kenyon ise Jeriho'da ki Natufian yerleşmesindeki tabakalara radyo karbon tarihleme tekniğini uygulayarak bir yenilik getirmiştir. Bu tarihleme sonucunda Natufian'ın doğrudan Akeremik Neolitik dönemin içerisinde olduğu tespit edilmiştir³. Natufian kültürü aynı zamanda Pleistosen dönem içerisinde de var olduğu belirtilmiştir. Braidwood ise araştırmalarını ekonomik ve ekolojik alanlarda sürdürmesi ile birlikte Son Pleistosen dönemde bitki toplama faaliyetleri üzerine yoğun kaynaklar olduğunu belirterek, Mezolitik terimin Güney Batı Asya bölgeleri için uygun olmadığını ifade etmiştir⁴. Bu nedenle, Mezolitik terimi bir ara dönemi ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca Mezolitik terimi *post-glacial* (buzul sonrası) dönem Avrupa avcı-toplayıcı topluluklar için kullanılmasının gerekli olacağını da belirtmiştir. Ancak Epipaleolitik terimi, Avrupa'da başlangıçta Mezolitik olan buzul sonrası arkeolojik kayıtları birbirlerinden ayırmak için kullanılmıştır. Daha sonra bu kavram ise 1960 da Braidwood ile birlikte geç Pleistosen Erken Holosen toplumlarının "tarımı ilk uygulayan" olarak yetersiz bir tanımlama ile de ayırmaya çalışmıştır. Buna karşın Perrot tarafından 1966

¹ Paleolitik sonrası ve Neolitik öncesi kültürleri gruplandırma genellikle Mezolitik olarak bir başlık altında toplanmıştır. Ancak Obermaier'in görüşüne göre bunun haklı bir çıkarım olmadığı belirtilmiştir. Çünkü bahsedilen aşamaların doğal bir gelişimi temsil etmediğini savunmuştur. Örneğin Hazar, Tardenoisian, Azillian gibi kültürlerin köklerinin Paleolitik döneme dayandığını ve bu aşamada oluştuğunu belirtmiştir. Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Obermaier, 1924).

² Araştırma içinde Filistin bölgesini Mezolitik olarak tanımlamıştır. Natufian kültürü ise araştırmacı tarafından Natufian Mezolitik olarak tanımlanırken; aynı zamanda Tardenoisian ve diğer Mezolitik endüstriler içindeki mikrolitlerin daha eski katmanlar ile güçlü olarak bağlantılarının olduğunu belirtmiştir. Üst Natufian'da ise mikrolitik yarımayların, kaba orak dilgilerinin ve mikrobürünlerin çok miktarda ok uçlarının ise nadir olduğundan yola çıkmıştır. Alan üzerinden seramik buluntusununda ele geçmemesi üzere Natufian kültürünü Mezolitik olarak tanımlamanın doğru olacağını belirtmiştir. Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Garrod, 1934).

³ Analiz edilen çakmaktaşı ve kemik endüstrisinin PPN-A evresi ile Mezolitik Çağ arasında herhangi bir kültür kesintisi olmadan devam ettiği belirtilmiştir. Özellikle Mount Carmel Mezolitik seviyeleri ve endüstrilerinin Proto-Neolitik olarak tanımlanabileceği belirtilmiştir. C14 tarihlemelerinin mimari yapılardan alınan örnekler sonucunda G.Ö 7.800'e tarihlendiği ortaya çıkarılmıştır. Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Kenyon, 1959).

⁴ Bu zaman aralığı dünyanın her bölgesinde dağınık bir şekilde oluşurken genellikle besin toplama işlemleri ile karakterize edilmiştir. Arkeolojik kayıtların küçük hayvanlar, balıklar, salyangoz, midye ve su kuşlarına ait kanıtların da olduğunu göstermiştir. İklimin iyi olaması ile kış ve ilkbahar yağışı yoğunlaştırılmış olarak besin kollektörlerini yabani buğday, arpa ve diğer gıda sağlayan bitkileri ile zengin bir birikim sağlamıştır. Orak dilgileri, Natufian yerleşimlerinde Mallaha ve Filistin gibi alanlarda bulunurken taş değirmen ve öğütme taşları da bitki ve tahılların işlenmesinde kullanmıştır. Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Braidwood, 1960).

ise bu terim ekonomik bir bakış açısında ayrılmıştır⁵. Bar-Yosef tarafından ise 1970' de mikrolitlerin yoğunluğu ve dilgiciklerin tipolojilerine göre bir ayırmda bulunmuştur⁶. Böylelikle tanımlama yapılan yıllardan beri bu terim Son Buzul çağının sonu Erken Holosen dönemin başlangıcı (kal. 23.000-11.600) olarak tanımlanmıştır (Richter ve Maher, 2013: 122-128). Bunun yanı sıra Avrupa için Epipaleolitik Çağ'da Son Buzul çağında mikrolitleri içermekleyen; Mezolitik'te ise Buzul sonrasında bol miktarda geometrik formlar ile birlikte mikrobürinlerin görüldüğü dönemdir (Price, 1987: 231). Ancak bazı araştırmalara göre Pleistosen ile Holosen sınırı arasındaki Epi-gravettian'ın karakteristiği olan mikrobürin tekniğinin aynı zamanda mikrolitlerin yapımındaki dilgi tekniğinin ortadan kalktığı ve yer yer yonga teknolojisi ile yer değiştirildiğini de belirtilmiştir (Kaczanowska ve Kozłowski, 2016: 202).

Bu dönem içerisinde Güneydoğu Anadolu ile Doğu Akdeniz kıyılarında farklı bir gelişme yaşanmıştır. Bölge içerisinde hafif çukur tabanlı yapılar ile birlikte hızlı nüfus artışı; karaca, domuz gibi hayvanları avlayan topluluklar oluşmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu toplulukların etkilerinin çok görülmesi dahi Neolitik devrimi oluşturan gelişmeler bu alan üzerinde meydana gelmiştir. Bu bağlamda, Epipaleolitik terimi, Güneydoğu Anadolu ile Doğu Akdeniz topluluklarını dünyanın diğer kültürlerinden ayırmak amacıyla kullanılmıştır (Özdoğan, 2002a: 60). Bunun yanı sıra Epipaleolitik Çağ içerisinde Yakınoğu topluluklarının çok sık yer değiştirmedikleri, buna karşın ise yarı yerleşik bir yaşam içinde oldukları belirtilmiştir. Bu bağlamda yıl içerisinde grupların yer değiştirmelerin sayısı azalmaya başladıktan sonra zaman içerisinde farklı yaşam biçimlerine doğru bir adaptasyon süreci içerisine girildiği ve bu sürecin ise git gide kuvvetlenecek bir olgu olduğunu belirtmektedir. Ancak bu süre içerisinde avcılık-toplayıcılık gibi etkenler ekonomik bir girdi de sağlamaktadır. Neolitikleşme süresi içerisinde avcılık ve toplayıcılık ile birlikte arkaik olarak sürü güdücülüğü ile birlikte yine arkaik olarak tarım da yapılmıştır (Kartal, 2009: 170-171).

Günlük hayat şartları içerisinde Paleolitik ve Mezolitik Çağlar küçük farklılıklar dışında birbirlerinin devamı olan ve birbirlerine benzeyen dönemler olarak kabul edilir. Daha çok, grupların çevresindekileriyle yetinerek yaşadığı var sayılmaktadır. Daha sonraki

⁵ Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Perrot, 1966).

⁶ Bar-Yosef'in doktora tezinde daha önce yayınlanmamış endüstrileri tanımlamıştır. Ayrıca mikrolit endüstrisi ile Epipaleolitik Çağ'ı 10.200 yıl önce'den (PPN-A başlarından) Geometrik Kebaran ve Kebaran kültürlerine kadar uzatmıştır. Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Bar-Yosef, 1970).

çağlara nazaran bu çağa ait bilgilerimiz bu nedenden ötürü oldukça sınırlıdır. Verileri genellikle mağaralarda tespit edilen aletler, duvar resimleri, hayvan kemikleri gibi buluntular ile sağlamaktadır (Kartal, 2009: 27).

Geç Üst Paleolitik dönem Avrupa'da kabaca 28/25-11/8 bin arasına tarihlenirken Levant bölgesindeki karşılığı ise Epipaleolitik Çağ'a denk gelir. Levant bölgesi için ise Üst Paleolitik dönem 47-22 bin arasındaki dönemdir. Bu dönemin hava şartları geniş çapta soğuk iklimsel özellikler MIS4 olarak belirlenen dönem içinde (63-74 bin) oluşurken Son Buzul Çağı içinde ise (18-32 bin) daha da soğumuştur. Geç Üst Paleolitik dönem kültürleri içerisinde Atlitian, Divshon/Arqov ile Geç Ahmarian/Masrağan topluluklarına ait kültürlerdir. Atlitian kültürü 27.000/26.000 yılları arasında Akdeniz kıyısı alanlarında görülen kültürdür. Bu kültür içerisinde sayısız yonga üzerine budanmış taş kalemler, nadir olarak uçlar gelmektedir. Az sayıda da küçük ölçekte dilgi ve dilgicik üretilmiştir. Diğer bir grup olan Divshon/Arqov ise Negev ve Sina üzerinde oluşmuş yonga temelli grubu oluşturan açık hava yerleşimleri kurmuş olan gruptur GÖ 19-31 bine tarihlendirilmiştir. Bu grupta yanlamasına omurgalı parçaların üretildiği kültürdür. Geç Ahmarian ya da Masrağan ise GÖ 27/28 bin arasına tarihlenen gruptur. Levant içlerinde ise GÖ 20.000-27.000 arasına tarihlendirilir. Genellikle dilgi çekirdeklerinin dar çoğunlukla da tek platformludur. Çoğu dilgicik hafif meyilli özellik göstermesine rağmen, eğik değildir. Aynı zamanda Masrağan endüstrisinde farklı yonga/dilgi üretiminde farklı teknolojiler uygulanmıştır. Ön kazıyıcılar ile taş kalemler ortak buluntu grubunu oluşturmaktadır. Masrağan buluntu topluluklarının çok geç örnekleri ise Üst Paleolitik Çağ'dan Epipaleolitik Çağ'a geçiş özelliği gösterir (Shea, 2013: 117-156).

Üst Paleolitik dönem içinde, Doğu Avrupa'da çoğu açık hava yerleşimleri Gravettian sürecinde oluşmuş ve de sıcaklık değerleri ise kademeli bir şekilde düşmeye devam etmiştir. İklim şartlarının aşırı soğuk bir durum sergilediği yıllar ise 22,000'lerdir. Bu dönemden sonra 20.000-18.000 yıl önce ise Son Buzul Çağına girildiğinde, Avrupa'nın kuzeylerinde dağınık şekilde çeşitli yerleşimler kurulmaya başlarken, bazı yerleşim alanlarının ise terk edilerek bırakılmıştır. Genellikle yerleşimler mağaralar ile kaya altı sığınaklarıyla sınırlı alanlar üzerinde kurulmuş alanlardan oluşmaktadır. Bahsedilen zaman aralığı içinde Batı Avrupa'da (Fransa'nın güneyi ve İspanya) Solutrean kültürü olarak bilinen (21.000-17.000) ayrıca çok iyi şekilde yontmataş endüstrisi içerisinde yüksek kaliteli taşlardan yapılmış ve gerçek kullanım için çok kırılğan olan baskılama ile üretilen aletlerin yongalama tekniği ile

de karakterize edilen kültürler oluşmuştur. Daha doğuda ise İtalya'dan Rusya'ya kadar Gravettian dönem ve Epigravettian ile bu sürecin devam etmiş olduğu belirtilmiştir (McIntosh, 2009: 21). Bu Üst Paleolitik kültürler; Avrupa için Aurignacian, Gravettian ve Magdalenian olarak sırasıyla devam ederken, Balkanlar ve Anadolu'da Aurignacian, Ahmarian, Gravettian/ Epi-gravettian gibi kültürler olarak kendisini göstermektedir. Ancak Solutrean ve Magdalenian kültürlerine ait örneklerle ise Balkanlar ve Anadolu'da rastlanılmamaktadır. Anadolu ile birlikte Balkanlarda mikrolit buluntulara ait örneklerin baskın bir şekilde alet toplulukları içerisinde görülme dönemleri ise Gravettian veya Epipaleolitik ile Epi-gravettian gibi süreçlerde meydana gelmiştir (Karakoç, 2013: 137).

Epigravettian endüstrisinin Balkanlarda gelişimini mikroburin tekniğinin gelişimiyle karakterize edilmiştir. Mikroburin tekniğinin görüldüğü buluntu alanları Franchthi mağarasının IV ile hem de Peloponnesos'daki mağaralarda (Klisoura Gorge Mağara 4'te) bunun yanı sıra Pindus dağlarında (Boila II.seviyede) rastlanılmaktadır. Ancak bu alanlardaki mikroburin tekniği ise ok başları gibi mikrolit üretiminde kullanılmamış daha ziyade sırtlı dilgiler distal ucunda *piquant-triédre* olarak şekil verilmesinde tercih edilmiştir (Kozłowski, 2004:12). G.Ö 16.000 ile 13.000 yılları arasında yerel bir şekilde Epigravettian kültürü gelişerek Balkanların merkezi ile birlikte Kuzeydoğu Balkanlarda görülmeye başlamıştır. Kültürün görüldüğü buluntu alanları Temnata Mağarası'nın IIIa, Ia ve I seviyelerinde Crvena Stijena Mağarası'nın VIII seviyesinde Kastritsa'nın 5-2 seviyelerinde Klithi'nin 16-18 seviyelerinde son olarak Megalakkos'un C ve G birimlerinde görülmektedir GÖ 13.000 ile 10.000 de ise Tardiglacial de yerleşimlerde yoğunlaşmalar meydana gelmiştir. Bu zaman süresi içerisinde yerleşimlerin Iron Gates bölgesi içinde yer alan Kuzeybatı Balkanlar ile birlikte Adriyatik kıyıları ile birlikte adalarda bunun yanı sıra da Karadeniz kıyısında gözlemlenmiştir. Ancak bu yerel farklılaşmalar daha sonra yerlerini Azilien kültürünün materyalleri ile değiştirmiştir (örneğin kemerli sırtlı dilgiler, kısa ön kazıyıcılar gibi.) (Kozłowski, 1999; 322).

Epigravettian kültürü Ukrayna'da Klasik ve Doğu Epigravettian toplulukları olarak görülmektedir. Doğu Epigravettian ise Klasik Epigravettian'den farklılıklar içermektedir. Epigravettian kültürleri içinde Kuzey Azov kültürü olarak tanımlanan kültür Kashtaeva balka, Fedorivka, Solone ozero IX, Kapustjana balka, Kajstrova balka IV, Somova balka olarak karakteristik yontmataş endüstrisini barındırmaktadır. Bu kültür içinde taş kalemlerin ön kazıyıcılar üzerinde baskın olduğu ancak erken dönem sit alanlarında ve sonralarında

ortak olarak bulunmaktadır. Ön kazıyıcılar genellikle ikilidir. Kavisli sırtlı uçlar yerleşimler içinde daima bulunmaktadır. Yüksek oranlarda ise sırtlı dilgi ve dilgicikler görülmüştür. Kırımda bulunan diğer Doğu Epigravettian kültürü içinde ise Yukarı Siuren kültürüdür. Bu kültürde GÖ 16.000-13.000 yılları arasında tarihlenmiştir. Kültürün görüldüğü Siuren I mağarasında aynı zamanda Üst Paleolitik malzemeleri de görülmektedir. Ancak bu kültür Epigravettian kültürü olmaktan ziyade yerel bir Kırım kültürüdür. Rogalyk-Peredelska kültürü ise Epigravettian kültüründen ayrılmaktadır. Bu kültürlerin karakteristik endüstrileri Don nehrinin aşağı kısımlarına kadar uzanmaktadır. Sırtlı dilgi ve dilgicikler düzeltilerin önünde görülmektedir. İkili budamalı aletler ise çok tipik örnekler içinde yer almaktadır (dörtgenler, paralel kenarlı materyaller). Trapezler ise oldukça fazladır. Sırtlı uçlar ise üçgenlere benzemektedir. Tüm bu kültürler içinde ikili ön kazıyıcı ortak olarak bulunmuştur (Olenkovskiy, 2010: 7-19).

Epipaleolitik Çağ olarak ifade edilen zaman aralığı ise bazen eski Dünya'nın diğer bölgelerinde özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Afrika'nın belirli bölgeleri içinde kullanılmaktadır. Batı Avrupa'da Epipaleolitik Çağ sonraki dönemlerin aksine, Üst Paleolitik Dönemin hemen sonrasında olan avcı- toplayıcı grupları ifade etmektedir. Örneğin, Azilien Epipaleolitik olup⁷, daha sonraki kültürlerden Sauvetrrian ve Tardenosian gibi avcı- toplayıcı gruplar ise Mezolitik kültürleri oluşturan grupları ifade etmek için adlandırılmıştır. Bu ayırım ise kısmen iklimin daha sıcak ve nemli olması nedeniyle kısmen de açık çayır alanları ve yavaş yavaş alanların yeniden ağaçlar ile kapladığı bölgeler ile Pleistosen'in 'Buzul Dönem' sonunda ortaya çıkan büyük ölçekli yaşam alanlarının değişmesinin bir yansımasıdır. Böylelikle Batı Avrupa Epipaleolitik, Pleistosen dönem ile daha açık arazilerin sonucuyla ilişkili bir durumda olurken; Mezolitik gruplar ise yoğun ormanlık bir Avrupa manzarasına ait alanlarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Olsewski, 2014: 4924). Azilien kültüründe genellikle iç bölgelerdeki mağara kontekstlerinde yer alırken büyük ölçüde mikrolitler ile birlikte küçük kazıyıcılarla karakterize edilmektedir (Price, 1983: 765).

Erken Epipaleolitik Çağ, G.Ö 24.000 ile 18.000'de Levant bölgesindeki grupların yoğun bir şekilde ikamet hareketlilikleri ile birlikte genişleyen ve de ekolojik bir niş ile

⁷ Bazı araştırmalarda Azillian kültürü Üst Paleolitik Çağ kültürü olarak tanımlanmadır. Magdalenian kültürü bitimi ile Holosen dönem avcı-toplayıcı kültürler arasındaki kültür olarak tanımlanmıştır. Erken Azillian Bolling sonunda oluşmaya başlamıştır. Ancak Azillian'ın kökleri Magdalenian (Oldest Dryas) sonuna denk gelmekte olduğu belirtilmiştir. Geç Azillian ise Younger Dryas'ın ilk yarısına kadar süren bir aşama olduğu belirtilmiştir. Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Naudinot vd., 2017).

örtüldüğü dönem olarak bilinmektedir. Orta Epipaleolitik Çağ G.Ö 18.000-14.500/15.000'de bazı alanların karmaşıklığı ve büyüklüğü ile birlikte geçim ve yerleşik yaşama doğru geniş bir değişimin olduğu dönemi kapsamaktadır. Geç Epipaleolitik Çağ'da ise var olan mimari yapıların daha çok büyüdüğü, bir yılın yarısı kadar alanlar üzerinde ikamet edildiği bunun yanı sıra geçim yoğunlaşması, köpeğin ise kültüre alındığı ve Neolitik dönem tarım uygulamalarının öncesinde tahılın sistematik şekilde işlenmesi gibi uygulamaları kapsamaktadır (Shea, 2013: 163).

Bir başka konu ise ilk besin üretim aşamalarındaki geçiştir. Araştırmalarda yeni olarak ayrıca fenomen bir konu olarak öğütme taşları ve ekipmanlar ile avcı-toplayıcı toplulukların Epipaleolitik Çağ'ın sonunda insan davranışlarına, hayat tarzları ve adaptasyonları üzerinde artık daha çok ve detaylı olarak çalışılmaktadır. Aynı zamanda Epipaleolitik grupların yarı sedanterler olabileceği de belirtmektedir. Bu saptamalar ile birlikte mevsimsel göçlerin oluşmuş olacağını da göstermektedir. Mevsimsel durumlara göre yer değiştirebilen Epipaleolitik gruba ait aynı tipolojideki bir alet birden fazla mekan içinde de görülür. Diğer yandan deniz kaynaklı arkeolojik buluntular denizden uzakta karasal alanlarda da tespit edilmiş olması gruplar içinde bir takım alışverişin mi olduğu ya da hareket alan sınırlarının geniş mi olduğu gibi bazı problemleri akla getirmektedir. Örneğin Öküzini'nde bulunmuş olan *dentalium* 'dan üretilmiş olan boncuklar bu grupların bir şekilde denizle tanışık durumda bulunduklarını gösteren olgular içindedir (Kartal, 2003: 42).

Spesifik endüstriler ile birlikte özellikle ren geyiği avcılık kültürü ile Kuzey Avrupa ovaları; Azilien, Sauveterre, Fransa'da ve Belçika'da Tardenosian, İngiltere'de Creswellian ile İtalya'da Romanellian kültürleri Epipaleolitik Çağ kültürlerini oluşturan grupları ifade eder (Delson vd., 2004: 492). Yakınoğu için Epipaleolitik Çağ Paleolitik Çağ'dan Neolitik Çağ'a geçiş periyodu olarak tanımlanmaktadır. Würm olarak adlandırılan dünyadaki Son Buzul aşaması Yakınoğu coğrafyasında, maksimum düzey koşullarında başlamış ve de bu dönem buzul aşamasının bitimiyle son bulmuştur. Bu dönem Yakınoğu kronolojisinde G.Ö 22.000/20.000 ve G.Ö 12.000/ 11.000 arasındaki dönemi kapsarken, Yakınoğu'da iki farklı Epi- Paleolitik gelenekle tanımlanmaktadır. Bunlardan ilki Levant geleneği olup, Kebaran, Geometrik Kebaran ve Natufian kültürlerine ait olan geleneklerdir. İkinci grup olarak, Zarziyen ve Zawi Chemi Shanidar- Kharim Shahr olan Zagros geleneğini temsil eden kültür grubudur (Taşkiran, 2009: 1).

Çevresel değişim içerisinde, Geç Pleistosen ve Erken Holosen’deki ekolojik nişlerin dönüşümü önceki dönemlere göre daha fazladır. Bazı kültürel ve endüstriyel değişiklikler iklim dalgalanmalarından etkilenmiştir. Bu da Epipaleolitik Çağ da yontmataş materyallerindeki değişiklikleri etkilenmiştir. Yontmataş endüstrisindeki değişiklikler farklı insan gruplarının teknik gelişim seviyesini yansıtmaktadır (Erek, 2014: 158). Mikrolitlerin sistemsel olarak üretimi doğu Akdeniz’de Ahmari Üst Paleolitik ile başlarken Kalkolitik ve Erken Bronz Çağında da bu sistemsel üretimin devam ettiği görülmektedir. Mikrolitler arasında Üst Paleolitik ve Epipaleolitik arasındaki temel farkı oluşturan etkenlerin başında çoğunlukla Üst Paleolitik’te mikrolitlerin basit düz düzeltiiler şeklinde üretilmiş olmasına rağmen, Epipaleolitik’te ise dilgiciklerin sırtlı dilgicik haline doğru yönelmesiyle devam etmektedir. Bir başka karakteristik özellik ise Üst Paleolitik’te dilgicikler üzerinde düzeltiilerin genellikle Epipaleolitik Çağ’daki örneklerine göre hafif ve kısmi olmasıdır (Belfer- Cohen ve Goring- Morris, 2002: 57-61). “Mini taş” olarak genel olarak bilinmekte olan mikrolitleri avlanma sırasında kullanılan silah araçları ile çok küçük taş aletler şeklinde tanımlamaları da bulunmaktadır (Taşkiran, 2013: 2). Mikrolitler bazen kompozit olarak ok ile yay atımında birlikte kullanılırken, çoğu zaman da tekil bir şekilde de kullanılmıştır. Kompozit olarak kullanılan mikrolitlere örnek olarak direk el ile mızrak atımında veya savurga şeklinde kullanımı da bulunmaktadır. Bu tür örnekler hem Epipaleolitik Çağ’da hem de Mezolitik’te yoğun olarak kullanılmıştır. Teknolojik ve tipolojik açıdan zamana bağlı olarak mikrolitlerde çeşitli farklılıklar ile karşılaşmaktadır. Bu farklılıkları ya da benzerlikleri gösteren kültürler bulunduğu gibi farklı özelliklere sahip aynı zamanı paylaşan kültürler de bulunmaktadır. Bu olgu bölgeler arasındaki ekolojik farklılıklar (fauna ile flora tamamıyla farklı olacaktır) ile kültürler içerisindeki iletişim ve izolasyon ile açıklanabilmektedir (Kartal, 2009: 16).

Materyal kültür belgeleri açısından Epipaleolitik Çağ Yakınoğu’da mikrolitli yontmataş endüstrisi ile birlikte belirginleşmeye başlamaktadır. Endüstri içerisinde makrolitik yontmataş aletler de bulunmaktadır. Epi- Paleolitik dönemin diğer önemli buluntu toplulukları içerisinde boynuz ve kemikten üretilmiş olan çeşitli aletler ile süsleme objeleri de yer almaktadır. Sürtmetaş endüstrisi ise dönemin başlarında çok bulunmamakla birlikte dönemin sonlarına doğru ise giderek artış göstermiştir. Yakınoğu’daki sanatsal zenginliğin bir göstergesi olarak küçük figürinler çeşitli maddeler üzerine yapılmış ve bunun yanında gravür tekniği ile de üretilmiş olan taşınabilir sanat eserleri bulunmaktadır (Taşkiran, 2009: 40).

Epipaleolitik Çağ yontmataş üretim özellikleri ve kullanımı ile ilişkili olarak buluntuları çok küçük formda yontmataş aletleri içeren mikrolitlerin oluşturulduğu bilinmektedir. Genellikle bu mikrolitler 3 cm. uzunluğundan kısa olurken, 1 cm. genişliği olan aletlerdir. Aynı zamanda bunlar 2-3 mm'lik boyutlarda da görülmektedir (Şekil 1.1). Epipaleolitik mikrolitler sırtlı düzeltilerdir ve de genellikle bir yanal kenar boyunca dik veya ani olan çıkarımlara sahip buluntular anlamına gelir (aletin dış ve iç tarafıyla karşılaştırıldığında açısı 90° olan). Sırtlı düzelti şeklinde Epipaleolitik mikrolitleri, Üst Paleolitik dönemin çok hafif (ince) rötuşa sahip olanlarından ayrılmaktadır (Olszewski, 2014: 4923). Çekirdek redüksiyon teknolojisinde dilgicik üretiminin ise büyük önemi bulunmaktadır. Dilgicikler, uzun ince yongalar halinde bulunurken; dilgiciklerin genişliğine eşit ya da daha büyük halde üretilmekte bunun yanı sıra uzunlukları 50 mm'yi geçmezken 12 mm'den de daha büyük değillerdir. Epipaleolitik çekirdekler yüksek miktarda çok küçük çekirdeklerden oluşmaktadır. Düzeltili alet teknolojisinde ise Üst Paleolitik dönemden beri devam eden düzelti tekniği Epipaleolitik içinde de kullanılmıştır. Bunlar içerisinde ki ana fark ise düzeltideki teknik, budanmış, sırtlı ya da dilgi ve dilgiciklerin modifiye geçirmiş halini temsil eder. Düzelti ve sırtlı materyaller ise çoğu araştırmacının adlandırdığı şekilde, dorsal ve önde (ventral) düzelti bulunmasıyla ilişkilendirmiştir. Sırtlı materyaller genel olarak dilgi ve dilgicik materyalleri için lateral marj boyunca dorsal ve ventral kenarlar arasında 45°'lik dik bir açı oluşturan rötuş anlamına gelmektedir. Genel olarak düzeltili aletlerin çoğu türü baskı yongalama türünde bunun yanı sıra bir örs üstünde dikkatli vurma yongalaması ile üretilmiştir. Budanmış materyaller ise bir dilgi ya da dilgiciğin uzun eksenini dik ya da eğik kesilmesi ile elde edilmektedir. Epipaleolitik Çağ taş yontucuları ise budanmış materyalleri üretmede mikroburi tekniği ile birlikte, ısırma (snapping) olarak iki ana metot kullanmışlardır. Taşkalemler ise Epipaleolitik Çağ'ın ortak materyallerini oluşturmaktadır. Çoğu Levant Epipaleolitiğinde yonga ve dilgilerden ayrı olarak sınıflandırılmaktadır. Epipaleolitik Çağ boyunca da El Wad uçları ile Falita uçlar olarak adlandırılmaktadır. El Wad uçların ilk görülme zamanı Üst Paleolitik dönem olurken Epipaleolitikte de devam eder. Fonksiyonel olarak da çoğu araştırmacı ise Falita uçları sırtlı dilgicik içerisinde de değerlendirmektedir (Shea, 2013: 166-175). Bu aletlerin yanında yarımaylar da Natufian, Harifian ve Negev Kebaran (2)'da küçük dilgi ile birlikte dilgiciklerden üretilen aletleri de bulunmaktadır. Çeşitli uzunluklara sahip olan bu örneklerin boyları 10 mm'den 40 mm'ye kadar çeşitli boyutlarda değişmektedir. Natufian ve Harifian dönemlerinde ise aletlerin boyutlarında küçülmeler meydana gelmiştir. Örneğin Harifian

yarımaylarının ortalama uzunlukları 12,6 mm'dir. Helwan yarımayları genellikle iki kutuplu olurken boyları daha kısadır. Genellikle Epipaleolitik yarımaylar mikroburiin tekniğinde üretilmiş aletlerdir (Rosen, 1983: 81).

Ayirt edilmesi zor olmayan geometrik biçimli mikrolitler genellikle üçgen, trapez, dörtgen ya da yarımay biçimlidir. İçerisinde eşkenar ve dörtgen biçimli geometrik mikrolitlerde bulunmaktadır (Şekil 1.2). Belirli bir geometrik forma ait olmayan mikrolitler ise geometrik olmayan mikrolitler olarak isimlendirilmektedir. Geometrik olmayan mikrolitler genel olarak Epi- Paleolitik dönem başlarında baskın alet tipini yansıtmaktadır. Epipaleolitik Çağ içerisinde her iki ana tipolojiye de rastlanılırken geometrik mikrolitler ilerleyen safhalar da mikroburiin tekniği ile üretilmiştir (Kartal, 2009: 16-18). Çekirdekler vurma düzlemleri daha dikkatli bir şekilde hazırlanarak daha düzenli dilgiler ve mikro dilgiler haline getirilmiştir. Sırtlı dilgiler de daha standart hale gelerek üretilen bu aletleri yabancı koyun avı için ok uçlarına takılarak kullanılan aletler olduğu düşünülmektedir. (Düring, 2010: 34).

Epipaleolitik Çağ'a ait Türkiye coğrafyası'ndaki bulguların bütünü taşınabilir buluntulardan meydana gelmektedir. Yontmataş aletler ise en yoğun buluntu grubunu oluşturmaktadır. Alet grubu içerisinde makrolitlerden; çontuklu ve dişlemeli aletler, kazıyıcılar, taş kalemler, taş delgiler sırtlı ve düzeltili dilgiler olup sayıca en fazla olan tipleri temsil etmektedir. Geometrik olmayan mikrolitler ise düzeltili ve sırtlı dilgicikler, dar ya da geniş mikro uçlar ile mikro gravet uçlar, düz ve eğik budanmış dilgiler en tipik örnekleri göstermektedir. Geometrik mikrolitler ise; ikizkenar üçgenler, kısa ve uzun çeşitkenar üçgenler, yarımaylar ile çeşitli tiplerde trapezler ile sayıca çok az olan dikdörtgen mikrolitler en temel tipleri oluşturur. Mikrolitler av silahı olarak (zıpkın) tekil ya da kompozit olarak ahşap kargılar üzerine yerleştirilmiştir. Türkiye'deki çoğu Epipaleolitik yerleşiminde bu belirtilen yontmataş buluntularına rastlamak mümkündür. Buluntuların hammaddeleri bölgeden bölgeye farklılık gösterirken çakmaktaşı, kalsedon, radyolarit, obsidyen gibi çevrede var olan kayalardan sağlamaktadır. Diğer bir grup olarak Epi- Paleolitik buluntular içerisinde kemik aletler de bulunmaktadır. En sık rastlanılan kemik alet grubunu ise Türkiye'de bızlar oluşturmaktadır. Bızların boyutları değişebilir olmakla birlikte 10 cm'yi geçen örnek sayısı ise azdır (Taşkıran, 2009: 42).

18.000'lerde ki Son Buzul Çağı sonrasında soğuk hava hafifçe kaybolmaya başlarken, soğuk havada sık sık dalgalanmalar yaşanıp kuru hava koşulları oluşmaya

başlayarak kıta içerisinde bitkiler ve fauna miktarında kademeli bir şekilde artışlar oluşturmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu dönem Geç Buzul Dönemi Magdalenian olarak da bilinirken, Paleolitik sanatta yenilik ve iyileşmeler meydana gelmiştir. 12.700'lerde ise anormal bir şekilde sıcaklık değerleri yükselmeye başlamıştır. Sağanak yağışların miktarı ise (Bølling- Allerød ısınma aralıkları içerisinde) artmıştır. Bununla birlikte iklimsel koşullar bugüne benzer bir durumda oluşmaya başlarken bunun tam zıttı olarak devam eden dönem içerisinde (Younger Dryas) 10.800 civarında sıcaklıklarda ani bir şekilde düşüş meydana gelmiştir. Bazı buz tabakalarında genişlemeler meydana gelirken 9600'de ise sıcaklıklar aniden yükselmiştir (McIntosh, 2002: 21). Grönland buz çekirdeklerine göre bilinen Bølling- Allerød Geç Buzul dönem iklim gelişimi 12,700 civarında başlamıştır. Anadolu platosunda, Eski Acıgöl gibi göllerin tortuları, izotopları, diyatomları ve polenleri gibi birden fazla çevre göstergesi ile bu dönemi örneklemektedir. Muhtemelen artan nem bu durumu oluştururken, dolayısıyla göl alanlarına ve daha taze sulara doğru uzantılara neden olarak biyokütlenin artmasına yol açmıştır. Otlaklar, daha büyük ve sulak alanda yaşayan memelileri ve gölsel kaynaklar için belirgin etkileri olan *artemesia / chenopod* gibi bitki türleri bozkır alanlarına yayılmış olduğu düşünülmektedir. Güney Levant ormanlık alanları da bu dönem ile birlikte belirgin bir şekilde genişlemiş olduğu yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Bununla ilişkili tahıllar ve baklagiller gibi ürünlere ait örneklerle erken Natufian yerleşmelerinde kayda değer etkiyi yerleşim yerlerinde ve işlik alanlarında göstermektedir. Anadolu platosunda ise ormanlık tepkimelerin deniz seviyesinin 1000 metre üzerinde çok daha yumuşak bir şekilde gerçekleştiği de belirtilmiştir. Ancak bu küçük değişim bile insan yaşamında belirgin bir etkiye sahiptir (Baird, 2012: 434).

Palinolojik kayıtların göstermiş olduğu veriler ışığında G.Ö 17-14,000 arasında yağmur yağış miktarlarının sabit kaldığı belirtilirken, bu zaman aralığından sonra Son Buzul Çağı koşulları ile soğuk ve kuru iklimsel şartlar devam etmiştir. İklimsel iyileşmeler Bølling ve Allerød aralığında aralığında meydana gelirken Güney Levant bölgesi içinde ağaçlar ve otlaklara ait bölümlerde ise genişlemeler meydana gelmiştir. Younger Dryas; Bølling ve Allerød aralığındaki iklimsel koşulları daha soğuk ve kuru hava şartları ile birlikte, step bitki örtüsü ile ormanların sınırlarında gerilemeye neden olmuştur. Younger Dryas iklimsel koşulları G.Ö. 13-13,200'de oluşmaya başlarken, G.Ö. 11,200-11,000 yılları arasında bitmiştir. Grönland buz kayıtlarının tersine Levant bölgesi içinde bu iklimsel zaman aralığı 600 yıl daha uzun sürdüğü belirtilmiştir (Henry, 2013: 585). Bu zaman aralığı içinde yabani tahılların veriminin düştüğü ve yabani hıhubatların yetiştirilmesei için Geç Natufian

popülasyonunu etkileyecek bir gelişmeyi gerçekleştirmiş olduğu belirtilmiştir. Younger Dryas'ın son zamanlarında ekonomik ve sosyal baskılar, toplama, yoğunlaştırılmış kaynak kullanımı, bölgeselleşme ve tarımın yeni yeni uygulanmaya başlayan tarımın benimsenmesiyle sonuçlanmış olduğu da belirtilmiştir. Bu tür sonuçlara yerleşim alanlarının dağılımlarına dayanılarak ulaşılmıştır (Belfer-Cohen ve Bar-Yosef, 2002: 25-33). Younger Dryas iklimsel koşulları sosyal gelişmeler üzerinde güçlü etkiler oluşturduğu belirtilmiştir. Bølling ve Allerød boyunca ise iklim daha sıcak bir durum sergilenmiştir. Bu iklimsel durum sonucunda Ortadoğu'da avcı-toplayıcılar arasında yıl boyunca yeterli miktarda yiyecek kaynağına erişilebilmesi, sedentizm eğilimini doğurduğu böylelikle insan popülasyon miktarının ise arttığı belirtilmiştir (Burroughs, 2005: 263). Natufian kültürünün ortaya çıkışı Bølling ve Allerød iklimsel koşulları içinde Akdeniz ormanlarının ise günümüz ormanlarına oranla çok daha geniş sınırlara sahip olduğu dönem olduğu düşünülmüştür. Bu iklimsel koşullar sırasında ortalama yağış miktarının 100 ile 200 mm arasında olduğu ve sıcaklıkların ise 19-21° olduğu belirtilmiştir. Geç Natufian yerleşim alanları ise step ve çöl alanlarında genişlemelerin olduğu belirtilmiştir. Paleoiklimatik açıdan Bølling ve Allerød'de iklimin giderek iyileşmesi Natufian gruplarının çoğunlukla göl ve bataklık alanları ile kuru alanlar etrafında toplanmaları sağladığı belirtilmiştir (Henry, 2013: 596). Younger Dryas iklimsel koşulları kuraklığında artmasına neden olmuştur. Orman ve step-orman ekoton kuraklığa dayanıklı olan bozkır türleri ile yer değiştirdiği belirtilirken daha eski zamanlara ait olan birçok gıdanın miktarında ise azalmalar meydana geldiği belirtilmiştir. Örneğin Abu Hureyra sakinlerinin küçük tohumlu baklagiller gibi gıdaların tüketimini arttırdığı böylece alanın daha uzun süre kullanım görmesine neden olduğu düşünülmüştür (Moore ve Hillman, 1992: 488). Bazı araştırmacılara göre Geç Epipaleolitik Çağ'dan Levant'taki ilk Neolitik Çağ'a geçiş sırasında karmaşık avlama ve toplama faaliyetlerinden gıda üretimine doğru giden bir yolun olmadığını belirtilmiştir. Bu zaman içinde araştırmacılara göre grupların birden fazla bitki geçim stratejisi izlediyse değişen ekotonlar ile bölgeler Neolitik ekonominin ortaya çıkmasında az ya da daha çok farklı yollarında olduğu üzerinde durmuşlardır. Bitki yetiştirme ile hayvan yetiştiriciliği, "Neolitik yaşam biçimi"nin ortaya çıkmasında açıklanamayan ve oldukça değişken daha karmaşık tek nedene bağlı olmayan süreç olduğu vurgulanmıştır (Richter vd., 2017: 7).

En fazla doğal yerleri barınak olarak kullanmış olan Paleolitik ve Mezolitik toplulukları önceleri büyük mağaraların ağız kısımları ya da kaya altı sığınaklarında barınmayı tercih etmiştir. Önceleri karanlık oyuklardan korkmaları bunun bir nedeni olarak

görülürken daha sonra kontrol altına alınan ateşin kullanılmasıyla, büyük mağaraları ve buraların dip kısımlarını da kullandıkları bilinmektedir. Oldukça işe yaramış olan bu barınaklar yerleşmek için kullanılırken buraların binlerce yıl kullanıldığı insan izlerinden anlaşılmaktadır. Paleolitik dönem insanı sonraları açık hava barınaklarına doğru bir yönelmeye gitmiştir. Önceleri bu barınakların belki de mağaraların içine yapılan küçük çadırlar olduğunu ve zaman içinde yerleşilen mağaraların yakınlarında oluşturulan barınaklar şeklinde gelişme gösterdiği tahmin edilmektedir (Arslantaş, 2014: 320). Erken (G.Ö 23,000-17,500) ve Orta (G.Ö 17,500-15,000) Epipaleolitik Çağ'a ait iyi belgelenmiş kulübe ve ilgili mimari özelliklere ait veriler çok sayıda açık hava yerleşim alanlarında da görülmektedir (Şekil 1.3). Dönemin başlangıcına tarihlenen Ohalo II bölgesi bozulabilir yapı malzemelerinin korunması konusunda istisnai bir durumda buluntular içerirken; korunmanın zayıf olduğu diğer yerleşimlerle karşılaştırılabilir yapıları saptamak için bir araç konumunda bulunan buluntu yeridir. Geç Epipaleolitik Çağ içerisinde özellikle Erken Natufian kültüründe G.Ö 15.000- 13.000'de Akdeniz bölgesindeki mimari yapılar büyüklükleri ile göze çarpmakta 7 ila 15 m çaplarında dairesel bunun yanı sıra D-şeklinde oluşturulup dayanıklı mimariler haline gelirken yapıların taban alanları ise 100 ila 130 m²'dir. (Goring-Morris ve Belfer- Cohen, 2008: 242-244).

Epipaleolitik Çağ'da büyük değişikliğin popülasyonun büyümesi ile birlikte ekonomik gücün yükselmesi görülmüştür. G.Ö 20-10 bin arasında yerleşim alanlarında stabilite başlarken (bu çok yoğun değildir) yerleşim alanları ekotonal, nehirler ve diğer alanlar olarak mevsimsel yerleşmeler ile görülmüştür. Özellikle hareketliliğin avcı-toplayıcıların nüfus artış hızında etkisinin büyük olduğu düşünülmüştür. Konutlar üzerindeki istikrarın Pleistosen/Holosen geçişi boyunca insan popülasyonun büyümesini etkilemiştir. Özellikle Levant bölgesindeki yerleşimlerin büyüme yönündeki hareketlilikleri ekonomik olarak yoğunlaşmaya ve hayvancılığa yönelik çeşitli deneyimlere yol açtığı da belirtilmiştir. (Shea, 2013: 162). Erken Epipaleolitik Çağ yerleşimleri genellikle mağaralar ile açık hava yerleşim alanlarında Akdeniz bölgesi merkezli ve doğu ile güney çölleri üzerinde bulunmuştur. Bu yerleşimler küçük ve 15m² den 400 m² arasında değişmiştir. Kebaran kamp yerleşimleri çoğunluğunun ortak bir şekilde sezonsal yerleşimler halinde olduğu Ürdün, Negev, Siani gibi alanlar üzerinde kurulmuştur. El Kown yerleşim alanı Ürdün'ün güneyinde yer alıp birkaç büyük Kebaran yerleşimi arasında yer almaktadır. Bu alan yüksek ölçüde yapısal ve yerleşim organizasyonu göstermiştir. Alan üzerinde ocaklar, yapı çukurları, deniz kabukluları, mezarlar, kemik ve taş aletlerin depoları bulunmuştur. Geometrik Kebaran

yerleşim alanlarında Orta Epipaleolitik Çağ'da çöller ile rakım yüksek alanlar üzerinde kurulmuştur. Neve David yerleşimi içinde büyük ölçüde daha yoğun ve materyal kültür açısından farklılıklar saptanmıştır. Taş duvar ile ayrılmış işlik ya da faaliyet alanlarını barındırmıştır. Çoğu araştırmacıya göre hareketlilik stratejilerinin yayılımının tek bir merkez ile olduğunu belirtilmiştir. Geç Epipaleolitik Çağ içinde önemli ölçüde, insan gruplarının gelişimi hakkında sosyal alanda gelişmeler meydana geldiği belirtilmiştir. Yerleşik köy yaşamı ve besin üretimine doğru bir adaptasyonun meydana geldiği üzerinde durulmuştur (Maher vd., 2012: 71- 79). Kartal'a (2003) göre, avcı- toplayıcı olan bu grupların her biri genel olarak maksimum 25- 30 kişilik bireylerden oluşan gruplar halinde oluşmuş olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceye varılmasındaki en önemli faktörler içerisinde; daha kolay olabilecek hareket kabiliyetleri ve daha eşitlikçi besin dağılımı gibi faktörler etken olup etnoarkeolojik çalışmalar ile bu duruma günümüz avcı- toplayıcı gruplarında da rastlanıldığı görülmektedir. Bu gruplar mevsime bağlı olarak yer değiştirmektedirler. Böylelikle yeterli besini bulabilmek için uygun zaman ile doğru yer açıklaması yapılmıştır. Bu durum dikkate alınarak sezonalite çalışmaları birçok yerleşimde yapılmaya başlamıştır. Hangi mevsimlerde yerleşim yerinin iskân edildiği gibi çok önemli bilgiler bu çalışmalar neticesinde elde edilmiştir. Böylelikle Epipaleolitik grupların mevsimlere göre göç ettiklerini ve etmiş olabileceklerini belirtmek doğru bir çıkarımdır.

Açık hava barınaklarının ilk örnekleri içerisinde Güney Fransa'daki Nice yakınlarında bulunan Terra- Amata olup mağara duvarının hemen yanına yapılmış ilk açık hava barınaklarının da atasındadır. Bu tür örneklerin en iyi bilinen ve en eski örneğine Lazeret Mağarası verilerek yine aynı bölgede yer alan yerleşim yeridir. Daha sonra mağaralardan uzaklara yapılmış olan açık hava barınaklarının av yapılan alanlara kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. Böylelikle geçici süreler için bile olsa av için uzun süre yol yapan avcılarının merkezlerine yakın açık hava yerleşim alanları oluşturduğu belirtilmiştir. Yalçinkaya tarafından Akdeniz bölgesi Katran Dağı çalışmaları bu durumu destekleyen kanıtlar içerisinde gözlemlenmiştir. Pleistosen dönemden Holosen başlangıcı boyunca dağ eteği traverten ovasında var olduğu anlaşılan bir göl bulunmuş olup, bu göl çevresinde on üç adet Epipaleolitik ve Paleolitik sit yeri saptanmıştır (Aydınbeğ, 1998: 62-63).

Epipaleolitik kültür kompleksleri Levant bölgesi için şu şekilde özetlenebilir. İlk olarak Filistin'de Carmel Dağı'nda El Kebarah mağarasında G.Ö 20.000/18.000- 15.500 arasındaki dönemi içeren Kebaran kültürüdür. Yakınoğu' da Epi- Paleolitik dönemin ilk

evresi olduğu belirtilmiştir. Levant bölgesinde bu kompleksler genel olarak Akdeniz kıyı şeridi yerleşim alanları olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra yerleşimler genel olarak vadi boyunca oluşurken bu durum iklimin soğuk olması nedeniyle açıklanmaktadır (Şekil 1.4). Ortalama olarak %80 yahut %90'ını mikrolitlerin oluşturduğu yontmataş endüstrisi bulunmaktadır. Bunlar dik düzeltili mikrolitlerdir (Şekil 1.5). Budanmış sırtlı dilgicikler ise Geç Kebaran dönem de en sık rastlanılan örnekleri oluşturup mikrolitler içerisinde yer almaktadır. Bunlara dar mikro uçlar ve folita uçlar da eşlik etmektedir. Ayrıca oval planlı ilk yapılar Kebaran kültürü içerisinde ortaya çıkmaktadır (Kartal, 2009: 31-32). Bunun yanı sıra İsrail kıyılarında ise daha kısa mikro uçlar bulunurken Falita uçlar ile mikrogravette materyalleri ise Suriye, Lübnan ile Levant'ın doğusunda ortak buluntulardır (Shea, 2013: 200). Suriye'de ise 16.000 ve 10.000 yılları arasında iki farklı Epi- Paleolitik grup varlığı tanımlanmıştır. En erken grup Geometrik Kebaran'dır. Bir diğeri ise daha sonra G.Ö 14.500 de Natufian olarak tanımlanan gruptur. Tanımlanan bu iki grubun da öncelikle stilistik ve teknolojik karakterleri ve yontmataş endüstrisi çoğunlukla korunmuş örneklerden oluşmaktadır. Ayrıca yerleşim büyüklüğü açısından dağılımına bakıldığında mobil grup yaşam tarzında olduğu belirlenmiştir. Geometrik Kebaran topluluğu en erken Kebaran gelenekli grup olurken Filistin'de bulunan kıyı mağara yerleşiminde ilk kez tespit edilen grubu oluşturmaktadır. Geometrik Kebaran periyodu Kebaran yerleşimleriyle büyüklüğü ve doğallığı açısından benzer olmasına rağmen geniş ölçüde çok dağılım göstermiş gruptur. Kuzey Suriye ovalarına ve doğu Ürdün, Necef Çölü ve güney Levant'daki Sina'ya kadar ulaşmıştır. Bu dönemde insanlar avcı- toplayıcı bir yaşam tarzını Paleolitik Çağ'da olduğu gibi sürdürmüştür (Akkermans ve Schwartz, 2003: 14-15). Geometrik Kebaran 19.000 ve 15.000 yıl aralığı içerisinde ki dönemi kapsamakta olup, bu dönem de Dünyanın iklimi Erken Epipaleolitik'e kıyasla daha sıcak ve daha ısıtıcı koşullar ile iyileşmeye başladığı dönemdir. Diğer önceller gibi çoğu Geometrik Kebaran grupları büyük ölçüde mobil gruplar olup yontmataş endüstrisi içerisinde mikrolit üretimine devam etmişlerdir. Mikrolitler içerisinde trapezler, üçgenler bulunmakta olup; bazı gruplar ise mikroburin tekniğini kullanmışlardır. Geometrik Kebaran kültürünün karakteristik yontmataş toplulukları içinde sırtlı ve budanmış parçalar bunun yanında dörtgenler, uzun kazıyıcılar da görülmüştür. Mikrolitler büyük ölçüde bu dönemde daha geniş olup 5 mm'den 9 mm'ye kadar uzunlukları değişmektedir. Geç Kebaran kültüründe Neve David, Jebel Hamra (A ve B katmanları), Kharaneh IV (D seviyesi), Uyun al- Hammam ve Wadi Mataha buluntu noktalarını oluşturan yerleşimler içerisinde yer alır. Kharaneh IV uzun zaman yerleşim gösteren kültürel gelenekli

bölgedir. Çeşitli önemli sosyal davranışlarına ait bulguların önceden gelişimini gösteren Geç Epipaleolitik Çağ bazı yerleşimlerinde de görülmektedir. Uyun al-Hamman'da en erken mezarlıklar bilinirken, bunlar içerisinde sekiz adet gömüt bulunmakta ve 11 adeti bireysel mezarlardan oluşmaktadır. Gömütler içerisinde çeşitli mezar hediyeleri (kemik ve yontmataştan işlenmiş aletler) bulunurken, ilginç bir uygulama olarak insan kafatasının vücuttan ayrılması (Neolitik Dönemde daha da yaygınlaşmıştır.) ayrıca kıvılcık tilki kafatası insan iskeletleri ile beraber bulunan örnekleri içermektedir (Olszewski, 2014: 4925-4926; Shea, 2013: 203). Kebaran dönemi alanlarının dağılımı mevcut çevre koşullarını da yansıtmaktadır. Bu nedenle, Negev Çölünde bulunan Sde Divshon A ve Doğu Ein Aqev gibi Üst Paleolitik alanlarının daha erken bulunması ve Kuzey Sina'daki Laman endüstrisi bu çöl alanlarının günümüze oranla daha iyi iklim koşullarına sahip olup, bu alanlardan sonra Kebaran kültürüne ait yerleşim alanları ile karşılaşılması çevresel koşulların kamp ya da geçici yerleşim alanlarına elverişli olmadığını gösterir. Yakınoğlu da yapılan birçok polen analizleri de Kebaran döneminde nispeten soğuk ve kuru iklimsel şartların egemen olduğunu ortaya koymuştur. Geniş alanlara dağılmış olan Kebaran kültürüne ait yerleşimlerde çevresel kaynaklardan da bitki ve hayvan kaynaklardan da yararlandığını göstermektedir. Özellikle Filistin bölgesi içerisinde geniş çaplı olarak ceylan hayvanından yararlanılmıştır. Örneğin ceylana ait kalıntıların bulunduğu bu yerleşimler; Nahal Oren IX, Mugharet el-Kabarah C seviyesi, Pazaal III'dür (Olszewski, 1986:9).

Zarzian, G.Ö 14.500- 12.000 yılları arasında gelişmiş bir kültür olurken⁸, Zarzi yerleşim alanları üzerinde Garrod tarafından ilk defa keşfedilen kültürdür. Bu kültür yerleşimleri Zagros vadileri boyunca konuşlanmış, denizden yüksekliği 750- 1300 metre arasındaki alanlarda oluşturulan yerleşimler üzerinde görülmektedir. Zarzian bir Epipaleolitik yerleşim olmasına rağmen yoğun mikrolitler ile karşılaşmamıştır. Toplam yontmataş endüstrisinin %25'lik bir dilimini mikrolitler oluşturmaktadır. Yontmataş endüstrisi içinden de; az miktarda sırtlı dilgiler ve omuzlu uçlar, burgu deliciler, taş kalemler oluştururken çoğunu ise çontuklular, dişlemeliler, ön kazıyıcılar ve diğer kazıyıcı aletlerden meydana gelmektedir. Çok nadir de olsa mikroburin tekniği endüstri topluluklarına ait buluntularda ele geçmiş, tipolojik olarak Zarzian yontmataş topluluğu içinde uzun üçgenler ve ikizkenarlar yer alırken dilgicikler piramit biçimli çekirdeklerden üretilmiştir. Aynı

⁸ Zarzian kültürü bazı kaynaklarda G.Ö. 20,000 ile 15,000 arasına tarihlendirilirken kültürün ise bitiş tarihi G.Ö. 11,500 olarak verilmektedir. Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Pregine ve Ember, 2002; Kartal, 2009, Olszewski, 2014).

zamanda kemik endüstrisine dair kanıtlarda Zarzi, Palagawra Mağarası, Ghar-i Khar' da bulunmuştur. Bunun yanı sıra ayrıca, takı objelerine dair buluntularda Palegawra Mağarası ile Sangar'dan da ele geçirilmiştir. Bu grupların ekonomilerini ise daha çok avcılık aktiviteleri oluşturup geçimlerini bu şekilde sağlamışlardır. Kemik endüstrisine dair buluntularda Zawi Chemi Shanidar, Tell M'lefeat ile Karim Shahir gibi alanlarda da bulunmaktadır. (Kartal, 2009: 43; Shea, 2013: 209; Olszewski, 1986: 56). Çoğu Zarzian yerleşimleri geçici kamp yerleri olarak yorumlanmakta olup bunlara Warwasi, Palegawra ve Pa Sangar örnek verilirken kaya sığınağının altındaki vadilerde avlanan veya öldürülen hayvanların karkaslarının (ceylan ve yaban eşeği) veya daha sert topografyada ise yabani keçiler kıyı şeridinde daha yakın olan kesimhanelere getirilip tüketilmiştir. Bu tür yerleşimler kısa zamanlı yaz yerleşmeleri olarak temsil edilmektedir. Bunun yanında uzun süreli yerleşimlerde bulunmaktadır. Örneğin Shanidar Mağarası ve Mar Gurgalan Sarab bu yerleşim alanlarıdır. Zarzian tamimiyle mobil yaşam yollarında ve muhtemelen sezonsal hareketler ile vadiler, dağ etekleri ve dağlarda bulunmaktadır. Diyetlerine sadece büyük memeli hayvanların dâhil olmadığı Zarzian da küçük hızlı memeli türlerinden olan hayvanlarda örneğin yabani tavşan ayrıca fırsat buldukça deniz kabuğu, kabuklular, kara salyangozu ve balıklar da yer almaktadır (Olszewski, 2012: 6).

Natufian kültürü (G.Ö 13.000/ 12.800- 11.000/ 10.500) Garrod ve Neuville tarafından Carmel Dağı ve Judean Tepeleri'ndeki mağaralarda ele geçen yontmataş, kemik ve öğütme taş endüstrisine ait örneklerle dayanarak tanımlanan kültürü oluşturmaktadır. Bu kültüre ait yerleşimler; Merkezi Levant 'da kıyı şeridi boyunca, iç bölgelerde, dağlarda rastlanılır. Neolitik devrimi gerçekleştiren ilk çiftçiler olduğu savunulmaktadır. Bu kültür içerisinde ilk olmamasına rağmen Yakındoğu da en erken yoğun mimari öğeleri barındırmaktadır. Üç ile altı metre arasında yapıların boyutları değişkenlik gösterirken, bunlar çukur barınak tarzında yuvarlak planlı olarak yapılmıştır. Daire biçimli yarım yuvarlak tipte özellikler gösteren çok nadir yapılarda bulunmaktadır. Ayrıca ritüel amaçlı olarak bu yapıların kullanılmış olabileceğine dair yorumlamalarda mevcuttur. Geometrik mikrolitlerin egemen olduğu yontmataş alet toplulukları Natufian kültüründe genel görünümü sergileyen buluntulardır. Helwan düzeltili, trapez- dikdörtgenler ve üçgenler ile sırtlı yarımaylar Erken Natufian döneminin belirleyici endüstrisi olurken; sırtlı yarımaylar ise Geç Natufian döneminin karakteristik özelliğini gösterir. Orak dilgileri ve kazmalar ise özel aletler içerisinde yer almaktadır. Yabani tahılların hasadı için kullanılmış olan bu orak dilgilerin doğal olarak kenarları cilalanmış şekillendirir (Kartal, 2009: 38-40). Taşkalemler,

ok uçları ise Natufian dönemin ortak elamanlarını oluşturmuştur. Deniz kabuğu ve taş boncuklarda Natufian komplekslerinde bulunmaktadır. Zengin kemik ve denizel materyaller de litik topluluk içinde görülmektedir. Ayrıca cilalı delme ve oyma taş aletleri de Natufian kültüründe görülmüştür (Shea, 2013: 208). Litik endüstrisinde geniş ölçüde multi-platform kısa çekirdeklerin sahip olduğu, geniş dilgicikler ve yongalara ait buluntulardan oluşmaktadır. Baskın olan tipini ise yarımaylar ve geometrik mikrolitler oluşturmaktadır. Filistin’de ‘Ain Mallaha ve El Wad’ ta; Suriye’de Abu Hureyra ve Mureybet’te yarımayların ok başlarında kompozit olarak ve alt tarafı bilenererek, çapraz bir şekilde kullanıldığına dair örnekler de saptanmıştır (Akkermans ve Schwartz, 2003: 26).

Kebaran ve Geometrik Kebaran A evrelerinin tersine olarak Natufian kültürü geniş ölçüde yontmataş endüstrisine ait diğer eserler de görülür. Aynı zamanda çoğu Natufian yerleşimlerinde mimari yapılar görülmektedir. Mimari platforma sahip yapıya ait örnek Jericho, taş duvar yapıları kulübelere Ain Mallaha ile birlikte Hayonim Terrace’ de rastlanır. Geç Epipaleolitik yerleşimler kuzey Suriye bölgesinde rastlanırken bazıları ise karakteristiktir. Bu yerleşimlerde yuvarlak kulübe çukurlarına rastlanırken bunlar Tell Abu Hureyra yerleşimi içinde yer almakta olup aynı zamanda öğütme taşları ile birlikte vurma araçlarına ait örneklerde ele geçirilmiştir. Hem Tell Abu Hureyra hem de Tell Mureybet’ te çok çeşitli olarak kemik buluntularına dair örneklerde rastlanılmaktadır. Natufian büyüklüğü ve dağılımı açısından da diğer geç Epipaleolitik Çağ yerleşimlerinden ayrılmaktadır. Bu dönem içerisinde aynı zaman da üç akım olduğu savunulmaktadır. Bunlardan ilkinin G.Ö 15.500’lerden önce başlayan iklimsel şartlarda ki iyileşmeler olurken G.Ö 12.000’de ise Levant bölgesinin güneyinde iklimsel koşullar en uygun değerlere yükselmiştir. Bunun bir sonucu olarak güney Levant’ta ormanlarda ve step bölgelerinde genişlemeler meydana gelmiştir. Daha sonra ise bölge, prehistorik gruplar tarafından step alanları yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra faunal türler içinde sayısal olarak baskın olan hayvanı ceylan oluştururken ayrıca diyet olarak tercih edilen türü oluşturmaktadır. Ancak çevresel bölgesel durumlarına bağlı olarak bu türün önemi de çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle ceylana göre keçinin baskın tür olarak görüldüğü yer ise Beidha olurken geyik ve domuz Ain Mallaha’da tercih edilen diğer hayvan grubunu oluşturmaktadır (Olszewski, 1986: 17-18)

Yakındoğu’da; Avrupa Üst Paleolitik döneminin tersine görülen zengin, şahaser, taşınır, taşınmaz sanat eserleriyle karşılaşılmalıdır. Son Buzul Çağı Avrupa’sında görülen

eserlerin Yakındoğu’da görülme ihtimali ise düşüktür (Kartal, 2009: 45-46). Epipaleolitik Çağ’ ait sanat ve süs objeleri ise erken Epipaleolitik Çağ’da Levant’ın güneyinde daha önceleri karşılaşılmamıştır. Ancak burada Urkan e-Rub IIa’da keşfedilen çakıl üzerine kazılmış bir buluntunun, her iki yüzü de kazılmıştır. Bu yüzlerden bir tarafı dikkatli bir şekilde kesilmiştir. Bu yüz üzerinde görülen sekiz kesik kümesinden üçü ‘merdiven’ şeklinde ve tekrarlanan modellerden oluşmaktadır. Merdivenin genişliği ve basamak sayısı bir setten diğerine farklılık göstermektedir (Şekil 1.6a ve Şekil 1.6b). Merdiven motifi ise doğu ve batı Avrupa’da Üst Paleolitik dönemde oluşturulmuş bir desen türüdür. Bu da zamana bağlı bir şekilde birikerek bir dizi halinde gelişip çeşitli süreçler içerisinde kendisini göstermiştir (Hovers, 1990: 317). Natufian dönem de vücut dekorasyonu ve takılara ait örnekler çeşitli olup zaman içerisinde sürekli bir şekilde değişim göstermiştir. Çeşitli deniz yumuşakçaları, kemik, yeşil taş, kireçtaşından yapılmış kolyeler ve boncuklar aynı zamanda kolye, kemer, bilezik ve başlıklar da Natufian da kullanılan süs eşyaları içerisinde yer almaktadır. (Şekil 1.7). Deniz kabukları, Akdeniz kıyılarından toplanırken daha nadir olarak da Kızıldeniz’den getirilmiştir. Nahal Oren mevkiinden ele geçen bir kireçtaşı buluntu da figürinin bir ucunda baykuş diğeri ise bir köpek başına ait bir betimlemeye sahip olan bir materyal bulunmaktadır. Bununla birlikte bir buluntu da ise bir ucunda erkeğin kafası ve diğer ucunda bir bovid başı olan boynuz örneği bulunmuştur. İnsan ve havayaların bu birleşimi köpek ile insan gömülerinde benzer ideolojik değişikliklerden ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Figürinler insan vücudu ya da yüzünü nadiren temsil etmekte olurken bu figürlerin birkaçı ise kireç taşından yapılmış buluntuları da içermektedir. Ain Sakkhri’ de bulunan bir örnekte ise çiftlerin birleşmesini betimleyen tasvir de söz konusudur. Zoomorfik figürler içerisinde kaplumbağa, diz çökmüş ceylan ve muhtemel bir babun ile de gösterilmiş olduğunu belirten buluntularda görülmektedir. Bunların muhtemelen totem ile ilgili figürler olduğu düşünülmektedir. Dekoratif örnekler içerisinde meander motifi ve zikzak desenleri görülürken bunlar kemik ve taş objelerin üzerine kazılmıştır (Bar- Yosef, 1998: 165-166). Yeşil taş boncuklara ait buluntuların ise kaynakları tam olarak bilinmemekle birlikte Suriye, Ürdün ya da Sina’ da bitmiş olarak mı alana taşındıkları yoksa hammadde olarak mı getirildikleri net bir konu değildir. Bu boncukların varlığı ise 100-200 km’lik mesafeler kat edilerek yerel bir değişim olduğunu da göstermektedir. Hatta uzak mesafeli duruma bir kanıt olarak ise Anadolu’daki ilk obsidyen kullanımı gösterilirken, taze su kabuklularından olan *Aspatharia* Nil’den temin edilip Ain Mallaha’da ele geçirilmiştir. Çizi ya da oymalı örneklerle ait buluntular Üst Paleolitik

dönemde görülürken, Erken Epipaleolitik Çağ'da görülüp küçük olarak yapılmışlardır. Üst Paleolitik dönemde Hayonim'in D katında Levant Aurignacian dönem içerisinde olan radyokarbon tarihlemesi G.Ö 29.000- 27.000 dönemi arasına tarihlenirken bu dönemden iki adet oyma, kireçtaşı levha üzerinde izlenmektedir. Detaylı analizleri Marshack tarafından yapılan buluntu da bir at tasvir edilmiş ve oldukça ince çalışılmıştır. Ksar 'Akil'de ki Geç Ahmarian'da bulunan bir kemik ucunda dikey bir şekilde kesik izlerine rastlanılmıştır. Bu tür örneklerin bir başka yerleşimdeki benzerlerine ise Ohallo II de G.Ö 19.000'e tarihlenen alanda da rastlanılmıştır. Bununla birlikte Kebaran yerleşmesi olan Urkan er-Rubb Ila içerisinde G.Ö 15.000/14.000'de oldukça iyi bir şekilde iki tarafı da çizilmiş olan kireç taşı çakılda, bir tarafı oldukça iyi, yarı dairesel, paralel çizgiler ile kısa dikey ve paralel çizgilerden oluşan merdiven örneği gösterip çaprazlamasına çizgi desenle doldurulan bir buluntuda bilinmektedir. Aynı buluntu örneğinin benzerine de Öküzini mağarasında da rastlanılmıştır (Bar-Yosef, 1997:166-168). Avrupa'da ise Azilian gravürleri genellikle çok hızlı bir şekilde üretilip aynı tasarımla kesilmiş çok sayıda çakıl taşından oluşurken bunlarda çeşitli hareket dizilerinin de karşılaştırılmasına aynı zamanda olanak sağlamaktadır (D'Eririco, 1991: 98).

1.2. Mezolitik Çağ

Mezolitik kavramı ise Holosen dönem avcı- toplayıcı toplumları belirtmek için kullanılan Avrupa arkeolojisine ait bir kavramdır (Düring, 2010: 32). Mezolitik Çağ Avrupa'daki Paleolitik Çağ ile Neolitik Çağ arsında ara bir teknolojiyi ayırt etmek amacıyla kullanılan bir geçiş zamanı olarak tanımlanmıştır. "Mezolitik" terimini kronolojik ya da coğrafi bağlardan ayırmakta kullanılıp ekonomik aktivitelerin (avcı- toplayıcılar) ve toplulukların hareketlilik özelliklerinin (yarı sedanter ya da yerleşik) kombinasyonu olarak tanımlanmasıdır. Coğrafi alan ve zamansal çevreden bağımsız olarak Holosen döneme sadece Avrupa'da yaşayan gruplar değil, Uruguay ve Çin'deki topluluklarda girmektedir. Mezolitik Çağ Pleistosen döneme oranla önemli ölçüde daha sıcak bir iklim sergilerken Holosen'e geçiş sürecinde üretilen (çoğunlukla) bir Avrupa teknolojisi ile birlikte flora ve faunanın dağılımındaki değişiklikleri ifade etmek içinde tanımlanan zaman aralığıdır (Şekil 1.8) (Estabrook, 2014: 49).

Mezolitik Çağ oldukça kısa süren bir geçiş evresi olup Paleolitik ve Neolitik Çağ arasındaki dönem aralığını ifade etmektedir. 12.000 yıl öncesinde buzulların erimesi ve buzulların kuzeye doğru çekilmesiyle step ya da tundra ikliminin alanlara egemen olduğu ve

de Avrupa'nın önemli bir bölümünü kapsadığı dönemi oluşturmaktadır. Bu iklim şartları içerisinde de bazı hayvanlar ya kaybolmuşlardır ya da kuzeye doğru göç eden bir durum sergiler. İnsanlar kara ve deniz hayvancılığıyla yaşamını sürdürürken; toplayıcılık yaparak buzulların erimesiyle birlikte boşalan alanlara doğru bir yayılım sergilemişlerdir. Bitki örtüsünün değişmesiyle birlikte buzul çağı sona ererek, step ve tundra görünümlü olan buzul ağaçları kaybolmuş, ormanlık alanlar ise bunların yerini almıştır. Bu ekolojik koşullarda ise sabit köy yerleşmeleri kurulmuş ve gelişmiştir. Avlanma stratejisi de ve avlanan hayvanların türlerinde de değişiklik gösteren Mezolitik topluluklarında erkek ve kadın arasındaki iş bölümünü de etkilenmiştir. Küçük kara ve su hayvanlarının avlanmasında kadınların erkeklere yardımcı olduğu saptanmıştır. Bu dönem kadınları Paleolitik çağ kadınları içinde yaşadıkları döneme oranla daha fazla katkıda bulunan bir tür durumu göstermiştir (Özbek, 2000: 85).

Mezolitik Çağ basit bir şekilde tanımlandığında tarımdan önceki zamanı kapsayan Postglacial dönemdir (Price, 1983: 762). Mezolitik Çağ, Avrupa'daki buzul sonrası çevrelerin günümüzde var olan ve sürekli ikamet eden insanoğlunun yerleşikliğine ilişkin ilk kanıtları temsil etmektedir. Mezolitik Çağ'ın bitimiyle alakalı olarak kesin bir tarih söz konusu değildir çünkü farklı bölgelerde farklı kültürler arasında oluşmuş bir olguyu ifade eden zamandır. Geçim kaynağından, ritüellerine kadar Mezolitik Çağ çok büyük bir çeşitliliktedir. Mezolitik Çağ sosyokültürel çeşitliliğin kanıtı olarak büyük oranda Erken Holosen döneminde iklimin iyileşmesinin yol açtığı bölgesel manzaraların çeşitliliğinin artmasına bağlıdır. Kıtasal bir ölçekte arkeologlar Mezolitici; ekolojideki değişiklikler, taş alet teknolojisi ve yaşamının çeşitli diğer yönlerini temel alan iki alt periyotta (Erken ve Geç Mezolitik) ayırmışlardır (Crombé ve Robinson, 2014: 2623).

Mezolitik Çağ'dan önce, Geç Buzul dönemi içerisinde Buzul Çağı'ndaki azami aşırı iklimsel koşullar zaten değişmiş bir durumda olduğu belirtilmiştir. Bu dönem de ortalama sıcaklık değerleri küresel bir şekilde her alanda yükselmiştir (10°'nin üstündedir.). Kutup buzullarının erimesinden dolayı okyanus seviyesi 100-130 m civarında bir yükselimi göstermiştir (Şekil 1.8). Okyanusların buharlaşması sonucunda yağış miktarında artışlar meydana gelmiştir (Bottema, 2003: 33). Örneğin bu deniz suyu yükselmeleri ile ilgili olarak Geç Paleolitik Çağ Yunanistan bölgesi kıyı ovalarının çoğu geniş bir alanda yer kaplarken, Marmara Gölü olarak adlandırılan denizin derinliği yaklaşık olarak G.Ö 18.000'de 1,000 m olup Korinth körfezi 150-200 m arasındadır. Birçok yerde yaklaşık 15.000 yıl önce başlayan

buzul sonrası deniz seviyesinde yükselmeleri sırasında çoğu arazinin kaybolduğu (deniz suyu tarafından kaplandığı) belirlenmiştir. Adriyatik'teki gibi bazı bölgelerde ise hemen hemen tüm ovalar deniz suyu yükselmesiyle birlikte kaybedilmiştir. Hatta G.Ö 20.000'den 15.000'e kadar ki süre içerisinde mevcut olan adalardan bir diğerine kara köprüleri oluşturarak veya dar boğazları geçilerek ulaşılmıştır. G.Ö 10.000 civarında ise ana karadan Melos adasına geçişe imkân sağlayan denizcilik yeteneği gelişerek 20 km'ye kadar açık su alanlarıyla da insanların baş edebileceği belirtilmiştir. G.Ö 9.000'de ise deniz suyunda 30 m kadar tekrar bir yükselme meydana gelmiştir (Şekil 1.9a ve Şekil 1.9b) (Van Andel ve Shackleton, 1982: 450-453).

İklimsel iyileşmeler sonucunda sıcaklık artışı ile birlikte, çam ve daha sonrada fındık ağaçları gibi bitkilerin sayılarında yükselme meydana gelirken sıcak iklim seven geniş yapraklı türler bu dönemde de yetismeye devam etmiştir. Orta derecede meşe, ıhlamur ve karaağaçtan oluşan karışık orman türleri görülmekte olup topraklar da iyi bir şekilde drene olmuştur. Artan sıcaklık ve bitki örtüsünün bir sonucu olarak göllerin organik tortularla dolmasıyla sonuçlanmıştır. Böylelikle Mezolitik Çağ boyunca birçok göl meydana gelmiştir (Mithen, 1994: 83).

Mezolitik Çağ öncesinde beslenme ekonomileri içerisinde genellikle protein temelli bir beslenme bulunurken Mezolitik Çağ ile birlikte çeşitli bitki ve köklerle birlikte yemişlerden de yararlanıldığı görülmektedir. Çevresel koşulların uygun olduğu bazı alanlarda balıkçılık aktivitelerinin daha önemli hale geldiği saptanırken, yabani av hayvan miktarının yüksek olduğu yerler ile su ürünlerinin bulunduğu alanlar üzerinde kalıcı yerleşimler yapılmaya başlamıştır (Özdoğan, 2002a: 60).

Avrupa'daki Mezolitik Çağ toplulukları avcı- toplayıcı ve balıkçı olurken bunların bir kısmı yerleşik, bazıları ise daha hareketli ve daha küçük gruplar halinde de yaşamaktadır. Yakın Doğu'da ise yerleşik avcı- toplayıcı ve balıkçı yerleşimler de bulunmaktadır ancak bunların çoğu Pleistosen dönemin son bin yılına tarihlenmektedir. Bu bölgeler bu nedenle Mezolitik olarak adlandırılmak yerine Epipaleolitik Çağ olarak nitelendirilmiştir. Epipaleolitik ile Mezolitik Çağ arasındaki tek açık farkın ise Neolitik topluluklar ile temas halinde olunabileceği ve bu grupların ekonomileri ile beraber yaşam biçimlerini etkilemiş olabileceği faktörüdür (Dürring, 2010: 32-33).

Erken Mezolitik yerleşimler; nehirler, göller ve tarlalar, açık su sistemleri doğrultusunda kümelenme eğilimi göstermektedir. Bazen de birkaç hektarlık alanı kapsayan

geniş alan kompleksleri halinde de oluşturulmuşlardır. Erken Mezolitik yerleşmelerde konut tipleri muhtemelen 20- 30 m² 'den daha küçük boyutlarda yapılmıştır. Az korunan bu kalıntılar yaşam alanlarının tabanları, bazen dairesel bazen de dikdörtgen şekilde olduğu bunun yanında çadır veya kereste kullanılarak inşa edilip kaplandığı sığ bir sığınak zeminin bulunduğu tespit edilirken bunun yanında bu alanların organik materyaller ile kaplandığı da bilinmektedir. Çoğu Erken Mezolitik yerleşim alanları açık hava yerleşimleri ve kaya altı sığınaklarında kurulurken bir ya da birden çok ocak yerleri de bu alanlar içerisinde bulunmaktadır. Buralarda kemik ve fındıkkabuğu yakılarak ısınılmıştır. Karasal hayvanlardan ve bitki kalıntılarından elde edilen bilgilere göre Erken Mezolitik ve Geç Mezolitik arasında çok az farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılık ise Mezolitik toplulukların diyet özelliklerin değişmesine bağlıdır. Geç Mezolitik yerleşmeler Erken Mezolitik Çağ yerleşmelerine kıyasla daha çok iç ve iç bölgeler arasında ki değişiklikler ile karakterizedir. Geç Mezolitik Çağ boyunca yerleşimlerin kıyı ve nehir yataklarına doğru bir eğilim içinde bulunduğu ve bu eğilimin de önemli ölçüde arttığı belirtilmiştir. Bir geç Mezolitik yerleşim olan Lepenski Vir'de 95 adet trapez şeklinde çeşitli evreler içinde bina yapılarına rastlanılmıştır. Bu yapılar nehirlerle son derece yakın olup teras yamaçlarına inşa edilerek ahşap direklerle birlikte zemine delikler açılıp desteklenerek kullanılmıştır. Zemin kırmızı kireçtaşı ile sıvanarak ocaklar ise kireçtaşı ile astarlanarak evlerin önlerine inşa edilmiştir (Crombé ve Robinson, 2014: 2630-2640).

İklim şartlarındaki ağır değişiklikler ve sıcaklığın artmasıyla, Mezolitik Çağ'ın Balkan Yarımadasında başlamasıyla da karakterize edilebilir. Büyük havanların yerine sıcaklığın da artmasıyla birlikte avcı-toplayıcı olan bu gruplar daha küçük olan ve çevik hayvanları avlamayı tercih etmişler böylelikle avcı toplayıcılar çeşitli gruplar oluşturup mağaralardan çıkmıştır. Teselya, Karacadağ ve Yugoslavya; dönemin yerleşim yerlerinin ağırlıklı olduğu bölgeleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda Franchthi Mağarası ve Bulgaristan' da yer alan Pobiti Kamani, Iron Gates bölgesinde Tuna Nehri, üzerinde yer alan Lepenski Vir' de Mezolitik Neolitik Çağ geçişlerinin izlendiği yerler arasındadır. Lepenski Vir G.Ö 8.000' e tarihlenirken, genel olarak balıkçılık ile uğraşan topluluk olmasının yanında diğer bazı hayvanları da avlamışlardır. Lepenski Vir' de topluluk yaşamına ait bulguların görülmesinin yanı sıra aynı zaman da yaşam şekli içerisinde hiyerarşi de bulunmaktadır. Pannonia' da yer alan Peres, Backplanka, Dinar Dağları üzerinde Crevna Stijena ya da Odmurt son olarak da Moldova' da Soraki diğer bazı önemli yerleşim yerleri arasında yer alır (Güveloğlu, 2006: 26).

Balkanların kuzeyi ve merkez bölgesinde Mezolitik Çağ nüfus yoğunluğu Tuna'nın Iron Gates bölgesi içerisinde, Kuzeydoğu Adriyatik, Sava Nehri'nin yukarı kesiminde, Tuna Deltası ve bitişiğindeki Karadeniz kıyıs alarlarda yoğunluk göstermektedir. Bu nüfus kümeleri ile ilgili güçlü kanıtları sağlayan bölgelerin başında Iron Gates bölgesi gelirken, Tuna kıyısı boyunca Romanya ve Sırbistan da toplam 20 adet alan tespiti yapılmış ve ayrıca çoğunlukla Erken Neolitik Çağ yerleşimleri de yine bu alanlarda görölmektedir. Bunun yanında Mezolitik nüfus kümelerine sahip diğer bölgeler ise Adriyatik'in kuzeyi ve Dinaric Dağları'nda kaya altı sığınakları ile beraber büyük olmayan açık hava yerleşim alanları şeklinde oluşturulan alanlardır (Gurova ve Bonsall, 2014: 96).

Karadağ'ın kuzeybatısında bulunan Odmüt mağarası ise 1,5 m kalınlığında bir katmana sahip olup içerisinde çeşitli taş ve kemik eserler ile faunal kalıntıları barındırmaktadır. Yaklaşık olarak katmanın tarihleri G.Ö 11.000'den 9.000'e kadar uzanmaktadır. Hayvan kalıntıları arasında dağ keçisi, alageyik ve balık bulunmaktadır. Kemikten yapılmış çeşitli buluntular arasında da bız, keski, yatık kemik zıpkınlar olup bunlardan bir tanesi ise ince oyulmuş geometrik dizaynlar sergilemektedir. Trapezlerin yerini G.Ö 10.700'lerde üçgenler almıştır. Iron Gates bölgesi içerisinde Tuna sekisinde yer alan Vlasac'da Balkan Mezolitığının devam ettiğı bir başka yerdir. Katman I olarak nitelendirilen seviye G.Ö 10.000'e erken tarih olarak nitelendirilmiştir. En erken yerleşimler yaklaşık olarak 2.000 m²'lik bir alana yayılarak nehir üzerindeki teraslar da kurulmuştur. Bu yapılar ayrıca taş kaplı ocak ve mezarlar içermektedir (Price, 1983: 763-764).

Bulgaristan'da bulunan Pobiti Kamani modern Varna şehrinin batısında yer alırken bahsedilen dönemi tek yansıtan örnektir. Pobiti Kamani'de kesin tarihleme yapılmamış olurken tipolojik ve teknolojik olarak aletlerin Epigravettian döneme benzer olduğı saptanmıştır. Gatsov tarafından yerleşim yeri G.Ö 11.000 ve 9.000 arasına tarihlendirilmiştir. Sırbistan'ın kuzeyinden doğusuna kadar ve Romanya'nın güneyinden batısına kadar olan Tuna Gorges'te yer alan Cuina Turcului kaya altı sığınağında birçok ocak yeri, ön kazıyıcılar ve bunlara ait çeşitli artıklar ile Erken Holosen dönem çakmaktaşı işleminin yapıldığı bir aktivite alanı durumundadır. Karadağ içinde yer alan Odmüt'ta ise aktivitelerin gerçekleştiğı seviyeler G.Ö 12.000 ve 9.000 arasındadır. Odmüt'taki materyaller Srejavç'in diğer tarihlemesi yapılmamış mağaralarda ki buluntular ile litik formlar açısından benzerlik içermektedir. Bunlar Crvena Stijena'daki VII- V tabakalar ile paralellik gösterir. Böylelikle Sırbistan ve Karadağ'da Epi-gravettian'ın sonu ile Neolitik

Çağ'ın başlangıcı arasındaki boşlukta insan faaliyetlerini gösteren kanıtları bulundurmaktadır (Bailey, 2000: 34).

Bazı araştırmacılar ise Mezolitik Çağ'ı tanımlarken buluntu topluluğu içerisinde mikrolitleri de tamamlayıcı öğeler olarak değerlendirmektedir. Yayınlanan çalışmaların gösterdiği şekliyle kavisli sırtlılar ve geometrik formlu (trapezler) buluntulara ait materyaller yer almaktadır. Bu kavisli sırtlılar ile bazı geometrik elementlere Balkanların paralelinde çok yakın bir konumdan da elde edilerek özellikle Tuna Vadisi'nin Iron Gates bölgesine kadar Epigravettian dönemi yansıttığı belirtilmiştir. Pobiti Kamani'den elde edilen trapezlerde sık sık düz budanmış bir form sergilerken dilgi üzerine yapılmışlardır. Trapezler ise Balkanlardaki Adriyatik çevresinin Final Mezolitik Çağ karakteristik alet türünü oluşturmaktadır. Bu durumun ise kuzey Afrika'ya özgü bir gelenek olduğu araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. Dinaric Dağları'nda Geç Mezolitik Çağ' da ise dilgiler ve trapezlere ait örnekler bulunmamaktadır. Örneğin Iron Gates bölgesinde yer alan Aşağı Tuna bölgesi bu durumu gösteren alandır. Buna karşın Erken ve Orta Neolitik Çağ'da dilgi ve trapez örnekleri sık sık Balkanlarda görülmektedir. Ayrıca trapezlere ait örneklerin düzensiz bir şekilde Mezolitik Çağ içerisinde Peloponnese bölgesindeki Franchthi Mağarasında görülürken genellikle üretim yongalar üzerinden gerçekleştirilmiştir (Gurova ve Bonsall, 2014: 96).

Paris havzasında ise erken dönem Tardenosian kültürü içerisinde baskın bir şekilde fırlatma uçları görülürken %50'lik bir dilimden daha fazlasını düzeltili aletler oluşturmaktadır. Çoğu uç eğik budanmış formlarda olurken eşkenar ve eşkenar olmayan üçgenler de ayrıca yer almaktadır. Orta Tardenosian dönem içerisinde yarımaylar, eşkenar üçgenler ve Tardenois uçlar görülmekte, dış bükey düzeltili tabanlar ise bol miktarda bulunmaktadır. Yonga üzerinde düzeltili aletler ise nadir örnekler içerisinde yer almaktadır. Geç Tardenosian dönem içerisinde G.Ö 8.000 tipik trapezlere ait buluntuların görülmeye başladığı dönemdir. Büyük paralel kenarlı dilgilerin üretilmesi için Montbani tekniği de bu dönem içerisinde kullanılmıştır. Sauverrian kültürü ise içerisinde baskın bir şekilde rol oynayan üçgen geometrik form ile Sauvetere uçlarını (bunların her iki ucu düzeltili mikrolitik armatürlerdir) barındırmaktadır. Bunun yanı sıra Orta Sauveterrian Boreal iklimsel dönemi içerisinde; Geç Sauveterrian ise Boreal dönemin sonunda görülmektedir. Montbani dilgi tekniği ise trapezlere daha önceden girmiş bir tekniktir (Price, 1987: 262-263).

Mezolitik yerleşmelere ait çalışmalar Yunanistan’da uzun bir geleneğe sahip değildir ancak bu dönemle ilgili ilk kazılar 19 yy. başlarında görülmektedir. Şimdiye kadar kaydedilen yaklaşık 40 yerden 9’u kazılarak Mezolitik toplulukların beslenme alışkanlıklarına ilişkin çeşitli bilgiler edinilmiştir (Sampson vd., 2010: 163). Yunanistan’da Mezolitik Çağ’ı yansıtan kazılar birkaç yerleşme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yerleşmeler: kuzeydoğu Attika ve Argolid bölgesi, kuzeybatı Yunanistan’ın kıyı ovalarındaki Acheron ve Prevaza bölgeleri, kazısı yapıp yayınlanan yerleşim alanlarını; güney Argolid bölgesinde Franchthi mağarası, Attica bölgesinde bulunan Zaïmis, Argolid bölgesinde bulunan Ulbrich oluşturmaktadır. Teselya bölgesinde yer alan Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik dönemlerin bir dizi halinde birlikte gözlemlendiği yerleşim ise Theopetra sitesidir. Bunun yanı sıra yüzey alanları ise oldukça kıttır. Kuzey Argolid’te yapılan araştırmalar sonrasında, olası iki alan ve kuzeybatı Yunanistan’ın sahil bölgesinde altı adet Mezolitik alan keşfedilmiştir. Aynı zamanda Yunanistan’ın Mezolitik avcı-toplayıcıları çok yetenekli denizciler olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte taş aletlerin birçoğu ağlar, sepetler ve tekneler için gerekli elyafları işlenmesi sırasında da kullanılmıştır (Perlés, 2001: 20-36).

Yunanistan’ın Mezolitik Çağ’ı üç aşama ile bölünmektedir. Bu aşamalar Alt, Üst ve Final Mezolitik olarak Franchthi Mağarasının litik teknolojisi temel alınarak yapılmıştır. Alt Mezolitik Çağ Üst Paleolitikten önce gelen dönem olurken sırtlı materyallerde %36 ila %60 kadar bir gerilemenin olduğu Paleolitik materyallerin Mezolitik içinde %3’ten az olduğu gözlemlenmiştir. Üst Paleolitik dönemin sırtlı materyalleri olan mikrolitler ve geometrik mikrolitler ise mikroburi tekniği ile yapılmıştır. Alt Mezolitik endüstri içerisinde sırtlı elementler ile mikrolitlerin mikroburi tekniğinde üretimi ise son derece zayıf olurken kaybolmuştur. Bu dönemde egemen olan buluntu topluluğunu yongalar oluşturmaktaydı. Ana bir şekilde buluntular sınıflandırıldığında dişlemeli, çontuklu, özenli düzeltiller görülmekteydi. Üst Mezolitik Çağ içerisinde mikrolitler tekrar görülmeye başlamış ancak düzeltili parçaların %10’undan daha azdır. Üst Mezolitik mikrolitleri de mikroburi tekniğinde yapılmamışlar buna karşı yonganın düzeltili köşesi ile ya da küçük parçalar ile yapılmış buluntulardı. Trapezler ise düzeltili formlarda görülmeye başlamıştır. Mikrolitler, Final Mezolitik Çağ’da ise tekrar azalmaya başlamış saplı yatay ok uçları yerlerini almaya başlamış olduğu belirtilmiştir (Runnels vd., 2005: 275-277). Ege adalarında Kiklop Mağarası, Karyot adasındaki Kerame Naxos adasındaki Roos, Chalki adasındaki Areta’da

yonga teknolojisinin karakteristik olduğu aynı zamanda düzeltili yongalar, ön kazıyıcılar ve budamalı/dişlemeli aletler ise baskın durumdadır (Kaczanowska ve Kozłowski, 2016: 202).

Çevresel çalışmaların gösterdiği şekilde Franchthi mağarası bilinen en eski insan aktivitelerinin Würm'ün en soğuk olduğu buzullaşma aşamasında yani Avrupa buzul aşamasının sonunda görülmektedir. Güneydoğu Avrupa'nın diğer bölgelerinde, Ortadoğu'nun belirli bölgelerinde ve görünüş itibarıyla Yunanistan'ın çoğunda iklim soğuk ve kuru olduğu saptanmıştır. Böylelikle vejetasyonun seyrek bir durum sergilediği, açık alanların olduğu ve bozkır bitki örtüsünün hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönem içerisinde kıyı şeridi ise bugünkü kıyı şeridinden birkaç km. kadar daha uzakta bulunmaktadır. Bunun nedeni de yeryüzü suyunun büyük bir kısmı büyük buz tabakaları içerisinde hapsolmesinden ileri gelmektedir. Franchthi 'de yapılan çalışmalar sonucunda ilk insan yerleşimine ait kanıtların G.Ö 22.000 civarında Paleolitik dolguların yakınında tespit edilmiştir. Mağaranın ilk işgalcileri mevsimlik ziyaret şeklinde küçük gruplar halinde bulunduğu ve de yabani bitkileri topladıkları bunun yanında at ve yabani eşek gibi hayvanların tüketildiğine dair iskelet kalıntılarını barındırmaktadır. Yerleşimde kullanılan yontmataş aletler çakmaktaşı ve çört gibi hammaddelerden üretilmiştir. Aynı zamanda üst Paleolitik dönemden de iyi bilinen sırtlı dilgiciklerde (her iki tarafı köreltilmiş) görülmektedir (Jacobsen, 1973: 76-78).

Mezolitik Çağ yontmataş endüstrisi içerisinde minik aletlerin olduğu eşkenar dörtgenler, obsidyenden üretilmiş trapez ve üçgen, dikdörtgen, kare örnekler ile çakmaktaşı aletlerden oluşmaktadır. Bu aletler yabani tahılların kesiminde kullanılmış bunun yanı sıra zıpkın ve balık oltası yapımında da yine bu aletlerden yararlanılmıştır. Buna ek olarak boynuz ve kemikten yapılmış aletler de bulunmaktadır. Genel olarak ok uçları ise 2,5 cm'den küçüktür. Yoğun bir şekilde balıkçılık ile uğraşan bu topluluklar deniz, göl ve akarsu kenarlarında yaşamaktadır. Ayrıca köy yeri açmak amacıyla özellikle sık ormanlık alanlarda da kesim işleminde de kullanılan baltalar bu dönemde ortaya çıkmıştır (Özbek, 2000: 86).

Deniz balıkçılığı, Avrupa Atlantik kıyılarında, Baltık Denizi kıyı şeridi üzerinde ve Akdeniz kıyı bölgelerindeki Mezolitik alanlarda tespit edilen buluntulardan ve faunal kalıntılardan elde edilen buluntulardan anlaşılmaktadır. Bu faaliyetlerin büyük bir kısmı şüphesiz kıyı ve kıyı suları ile sınırlanmış gibi görünse de bazı araştırmacılara göre balıkçılık faaliyetlerinin açık deniz ve derin su balıkçılığında da düzenli olarak uygulanmış olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu tür aktivitelerin Akdeniz, Yunan anakarası, Danimarka, Norveç ve İsveç gibi ülkelerde oluşmuş olabileceği ön görülmektedir. Mezolitik

Çağ'da yaygın olarak deniz taşıtlarının kullanımına dair tekne kalıntıları ve bunlarla ilgili olarak ekipmanlara da rastlanılmaktadır. Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki açık deniz içerisinde çeşitli adalar bulunması, Mezolitik insanların deniz yolculuğuna girdiğini göstermektedir. Örneğin İskoçya, İrlanda, Baltık Denizi'ndeki Gotland yer alırken Akdeniz'deki Korfu, Korsika ve Sardunya ve Herbrides gibi adaların; adalara ve ana karaya uzaklıkları 45 km'ye kadar yaklaşan mesafeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu adaların tamamına yakını ana karadan görülebilecek kadar bir uzaklığa sahiptir (Pickard ve Bonsall, 2004: 273-276).

Balıkçılık aktiviteleri ile ilgili olarak doğal oltaların en göze çarpan özelliği, ana kök ile yan kol tarafından oluşturulan açılı bir eğime veya "V" şeklinde tabanlara sahip olmalarıdır. Arkeolojik olarak "V" şeklinde kanca genellikle şaftın ucunu vuran noktaya sahip kompozit bir tipte görünüm sergilemektedir. Mezolitik balık kancaları hem Yakın Doğu, hem de Avrupa'daki en eski Neolitik çağlardaki kültürlerde de bilinmektedir. Bu oltaların tabanları daima "U" ya da "u" şeklindedir. Bu özellik Filistin'deki Mugharet el-Kabarah'daki Natufian yerleşmelerinde bulunan kemik kancalarında çok daha iyi görülmektedir (Şekil 1.10). Bunun yanında Danimarka'daki Maglemos kancalarında ve kuzey Avrupa ovalarının diğer bölümlerinde de yine aynı tip örneklerle ait buluntular görülmektedir (Clark, 1948: 52). Bazı balık olta kancalarına ait örnekler ise Yunanistan'da bulunan Kiklop Mağarasında da keşfedilmiştir (Şekil 1.11). Buradaki buluntular ise son derece iyi bir şekilde korunmuş olarak ele geçirilirken toplam 21 kanca bütün halde, 13 adeti ise neredeyse tam form verecek şekilde elde edilmiştir (Moundrea-Agrafioti, 2003: 133).

Mezolitik Çağ avcı toplayıcıları, Avrupa'da tarımın ortaya çıkmasına yol açan sürede büyük rol oynadıkları üzerinde durulurken ve bu rolün en azından sürekli bir şekilde olmasa da bir defaya mahsus baskın bir şekilde oluştuğunu belirtmişlerdir. Örneğin Üst Paleolitik Çağ'dan Mezolitik Çağ'a geçişle ilgili olarak araştırmaların bu iki dönemin süreksizliklerine rağmen birbirine de bağlayan sayısız özelliklerinin de var olduğunu belirtmektedirler. Teknolojik olarak yay ve ok, zıpkın ve cilalı taşlardan yapılmış aletler bunlara örnek verilebilir. Örneğin kaynak kullanım alanları içinde balıkçılık aktiviteleri, deniz ürünlerinin toplanması ve köpeğin evcilleştirilmesi gibi faaliyetler de yer almaktadır. Bu bağlamda örgütsel özellikler, lojistik hareketlilik ve daha sonrası için ise toplanan bu besinlerin depolanması sedanterizm eğilimi ile birlikte bir uzmanlaşma eğilimini de gösterir (Alinei, 2014: 2581). Hayvan evcilleştirmesi ile ilgili olarak ise *Ovicaprin* türü koyunun Avrupa

Mezolitik seviyelerinde görülmeye başlamadan önce bu tür daha önceleri Yakındoğu türü olarak belirtilmiştir. Koyunun Neolitik dönemden önce görülmesi, bu türün yerel atası ve yerel bir evcilleştirme geçirdiğini gösterir. Ancak Chateuneuf-les-Marigues'in Mezolitik Çağ seviyelerinde evcilleştirilmiş koyun bulunması ve bunun bir zorlayıcı etken ile oluştuğu belirtilmiştir. Bu bağlamla Perlés'a göre koyun ve keçinin Avrupa'da evcilleştirilmiş olduğuna dair güçlü temellere sahip olmadığı belirtilmiştir. Ancak vahşi *Bos* ve *Sus* ise kesinlikle Avrupa Mezolitliği içerisinde bulunmaktadır. Örneğin, Argissa'daki *Bos* ve *Sus* kemiklerinin bulunması en erken M. Ö 8.800'de evcilleştirilmiş olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda *Bos* türü Yakındoğu'dan evcilleştirilmiş olarak gelmek yerine Güneydoğu Avrupa'da evcilleştirilmiş olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bazı araştırmacılara göre evcilleştirmenin kökeni Yakındoğu olduğu belirtilerek Yakındoğu'daki grupların basit değiş-tokuşlar ile birlikte Yunanistan bölgesine girdikleri belirtilmiştir (Perlés, 2001: 41).

Erken Mezolitik Çağ'ın en iyi şekilde belgelenmesine yardım eden materyaller içerisinde litik endüstrisine ait örnekler gelirken üretimlerinde seçilen hammadde kaynağı çoğunlukla yerel çakmaktaşlarından üretilmiş olan buluntulardan oluşmaktadır. Taş kalemler tipik olarak Final Paleolitik dönem aletleri olup, boyutları küçülerek boynuz ve kemik gibi materyallerde de kullanılırken aynı zamanda Erken Mezolitik Çağ'da de kendini gösteren buluntuları oluşmaktadır. Erken Mezolitik Çağ'da aletler kaba görümlü mikroburi tekniğiyle yapılmış olup meyilli ya da eğik bir şekilde kırılmış olan dilgicikler üzerine oluşturulmuş alet tiplerini oluşturmaktadır. Bu dönem Preboreal ve Boreal dönemin içerisinde yer alırken; G.Ö 13,000 ve 11,000 arasındaki yıllar arasındaki zaman aralığını kapsamaktadır. Mikrolitler ise çoğunlukla ok milinin ucunda kullanılırken bu aletler düzeltili tabanlar, yarımaylar ve üçgen şeklinde formlara sahiptir (Şekil 1.12). Farklı tip çeşitlerine göre üçgenlerin boyutlarında da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin ikizkenar üçgenler, güney ve merkez Avrupa'da "Suveterrian", "Beuronian" ve "Tardenosian" kültürlerinde düzeltisiz formda olurken; eşkenar olmayan şeklindeki örneklerine ise Avrupa geleneğinde Maglemosian ve (Epi) Ahrensburgian alanlarda tekno-kompleks şekilde bulunmaktadır. Aynı zamanda bazı makrolit aletler de Avrupa'nın kuzeyinde Erken Mezolitik kültürler içerisinde de görülmektedir. Bu aletler; tipik olarak ağaç kesme, yontuk çıkarma ve kano yapımı gibi çeşitli ahşap işleme faaliyetleriyle ilgili aktivitelerde kullanılmıştır. Geç Mezolitik Çağ ise kabaca G.Ö 11,000 ve 8,000 arasına tarihlendirilen zaman aralığını kapsamaktadır. Bu dönemde Holosen döneme girilirken sıcaklıklar yükselmiş, yağmur yağışlarındaki oran ise daha önceki dönemlere göre artmıştır. Erkenden Geç Mezolitik Çağ'a

geçildiğinde dilgiler trapezoid armatürler olarak yontmataş endüstrisi içerisinde devam etmiştir. Ancak trapez biçimli mikrolitlerin üretiminde ise yeni taş yontma tekniği kullanılmıştır. İki farklı yontmataş tekniği kullanılan Mezolitik Çağ içerisinde biri Akdeniz bölgesinde baskılama tekniğinde taş yontma tekniği görülürken diğeri ise kuzeybatı ve merkez Avrupa’da dolaylı vurma tekniği ile üretimi gerçekleştirilen endüstri tekniği olarak görülmektedir (Crombé ve Robinson, 2014: 2623- 2635).

Doğu Akdeniz bölgesi için ise Final Paleolitik dönem boyunca 12.000-10.000 yıl önce çoğu aletlerin hammaddesini çakmaktaşı ve çört oluşturmaktadır. Sırtlı dilgicikler ise halen yontmataş endüstrisi içerisinde bulunmakta olup üçgenler, trapezler, mikrolitlerin bazıları da geometrik formda bulunup bunun yanında küçük disk şeklinde kazıyıcılarda yine endüstri içerisinde görülmektedir. Bu tür buluntuların yanında dişlemeli aletler ise Paleolitik dönem katmanlarıyla ortak şekilde bulunan örnek buluntularını oluşturmaktadır (Jacobsen, 1976: 78). Kazma kazıyıcılar, balık oltaları ile birlikte zıpkın ya da kanca uçlara ait araçlar bunun yanı sıra alageyik ile birlikte kanada geyiğine ait kemik ya da boynuzdan yapılmış olan balta saplarına ait buluntular da yer almaktadır. Boyut bakımından uzun olan kemikler ise büyük memelilerden elde edilirken alageyik ve yaban öküzlerine ait kemikler başlıca tercih edilen kullanım türünü oluşturmakta bu kemikler ayrıca bız, iğneler, keser, kama gibi çalışma araçları olarak kullanılmışlardır (Crombé ve Robinson, 2014: 2627).

Yunanistan da ise Avrupa ile karşılaştırma yapıldığında Franchthi mağarasında, Holosen başlarında mikrolitlerin sayısal oranda daha da artması gerekirken, bunun tam tersi olarak sayısal oranda azalmış olduğu gözlemlenmiştir. Neredeyse mikrolitler ve mikroburin tekniği yontmataş endüstrisi içerisinde kaybolmuştur. Erken Mezolitik Çağ’da (G.Ö 11 bin, Litik seviye VII.) genellikle ham şekilde ön kazıyıcılar, çontuklu aletler, dişlemeli aletler, marjinal düzeltili aletler bulunurken bu örneklerin hepsi de yongalardan imal edilmiştir. Mikrolitlerin ve mikroburinlerin miktarı ise bütün endüstri içerisindeki miktarın %10’undan fazlasını oluşturmamaktadır. Mikrolitlerin tekrar görülmesi ise Üst Mezolitik Çağ’da yeniden ortaya çıkar (G.Ö 10 binin ilk yarısı, Litik seviye ise VIII.). Bu seviyede mikroburin tekniği ise tamamen yok olup, hemen hemen tüm mikrolitler Avrupa’nın diğer bölgelerinde olduğu gibi dilgi ve dilgiciklerden üretilmeyip, yongalardan yapılmaktadır (Şekil 1.13). Bazı sırtlı dilgicikler, trapezler ve enine ok başları da diğer aletler içerisinde yer alırken, üçgenler ya da segmentler ise endüstri içerisinde bulunmamakta ve bunların iç bükey ya da düz olanların yerine çoğu trapez kavisli budanmış formlarda görülmektedir. Çoğunlukla

mikrolitler tipik olarak geometrik değildir yalnız küçük parçalarda çeşitli formlarda mevcuttur. Final Mezolitik Çağ'da ise mikrolitler ile beraber orkinos balıkçılığı avcılığına ait aktivitelerde kaybolmuştur (G.Ö 11 bin'in bitimi, Litik aşama IX.) (Perlés, 2001: 31-34).

Mikrolitlerin obsidyenden yapılmış örneklerine ait buluntulara Kiklop Mağarası Mezolitik seviyelerde de rastlanılmaktadır. Bu örnekler içerisinde 8 adet buluntunun alet, 4 adet buluntunun dilgi ve 1 adet çekirdeğin ve 2 adet yonga örnekleri ele geçen buluntuları temsil etmektedir (Şekil 1.14). Bunların içerisinde trapez, sırtlı dilgi, yarımaya örnekleri bulunmaktadır (Sampson vd., 2003: 127). Kiklop mağarasının faunal verileri sonucunda akeramik tabakadan sonra gelen tabakaların Mezolitik Çağ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mezolitik tabakalar içerisinde öğütme materyalleri, kemik aletler ile birlikte kemik olta takımına ait buluntu ve mini boncuk tanelerine rastlanılmıştır. Bu oltaların boyutları birbirlerinden farklı olurken yerel balıkçılık ile uğraşan farklı türdeki besinleri avlamak için kullanılmıştır. G.Ö 8.864±37 ve 9274±23 yılları arasına kesin olarak tarihlenen mağarada küçük boyutlu yarımaya biçimli yongalara, kazıyıcılara, dişlemeli ve geometrik aletler Kozłowski'ye göre tipik Mezolitik karakterli olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Kiklop Mağarası'ndan elde edilen buluntuların kıta Yunanistan buluntularından obsidyen mikrolit endüstrisi açısından farklı olduğu da belirtilmiştir. Kıtasal sıra içerisinde kemerli sırtlı parçalar, yarımaya G.Ö 10.000'de Pleistosen dönemin sonunda ortadan kaybolduğunu belirtmiştir. Örneğin Kleisoura Gorge Mağarası 1'de bu türden buluntulara rastlanılmazken mağaranın 4. katında tekrar görülmeye başlamıştır. Aynı zamanda Kozłowski'ye göre geometrik mikrolitlerin Ege bölgesinde görülme tarih aralığı ise G.Ö 8.900 ile 8.218 yılları arasındadır. Aynı dönem içerisinde Öküzini Mağarasının Ia2 ve Ib1 evresinde ise üçgenler, segmentler, trapezler, düzeltili buluntular görülmüştür (G.Ö 10.000/ 8.700-7.800). Benzer mikrolitler Beldibi'nin C evresinde de görülmektedir (Sampson, 1998: 11-18). Argolid bölgesinde ise alanın güneyinde yapılan çalışmalar sonucunda genellikle aletlerin boyutları küçük uzunluklara sahip oldukları görülmüştür. Bu bölgede ki buluntular içerisinde başlıca yonga, yonga parçaları ve diğer artıklardan oluşmaktadır. Sık sık çoğu küçük boyutlarda olan düzensiz artıklar da ise kullanımla ilgili çeşitli izlerde bulunmaktadır. Düzeltili aletler ön kazıyıcılar, mikrolitler, kombinasyon aletleri dişlemeli aletler ve çontuklu parçalardan oluşmaktadır. Mikrolitler ise 2 ya da 3 cm. kadar boyutlarında olurken daha küçük boyutlu örneklerine de yine araştırma alanlarında bulunmuştur. Geometrik ya da tipik olmayan mikrolitler de bulunurken bu mikrolitler mikroburi tekniğinde üretilmemiştir. Bu aletler genellikle dik düzelti tekniği ile yapılmıştır. Yunanistan yontmataş endüstrisinin Mezolitik

Çağ'ı Perlés'a göre Akdeniz ve Avrupa Mezolitik geleneğinden farklı bir şekilde endüstri geliştirdiği ve Güney Argolid bölgesinde bütün Mezolitik Çağ boyunca etkisini gösterdiği belirtilmiştir (Runnels, 2009: 62-66).

Bir diğer Yunanistan'daki bir başka yerleşim olan Thesprotia ise Kokytos vadisi içerisinde yer almaktadır. Buluntu topluluğu içerisinde yüksek miktarda düzeltili aletler yer almaktadır. Düzeltili aletlerim içerisinde bulunan kazıyıcılar ise sayısal olarak baskın durumda olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra çontuklu ve dişlemeli parçalar ise bol miktarda görülmüştür. Bu buluntuların yanı sıra dilgi ve dilgicikler ise tüm malzemenin yarısını oluşturmaktadır. Aletlerin ise biçimi ise yonga taşımalarıdır. Sırtlı parçalara ait buluntular ise yontmataş endüstrisi içinde görülmemiştir. Mezolitik karakterli olan buluntuların boyutları ise genellikle küçük ölçektedir. Bu materyallerin boyutları 2 cm'den küçük olmakla birlikte düzeltili olup mikrolit olarak değerlendirilmiştir. Geometrik olmayan formlardaki buluntular ise mikroburin tekniğinde üretilmemiş olan parçalardır. Çekirdeklerin ise metrik ölçümleri sonucunda bütün mikrolitlerin ortalama uzunlukları 34, 28 ile 19 mm arasında olduğu belirtilmiştir. (Tourloukis ve Palli, 2009: 27-31). Kandia yerleşmesinde de yapılan yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen buluntuların Klisoura Mağarası ile Franchthi Mağarası'ndaki buluntular ile karşılaştırma yapmaya olanak sağladığı belirtilmiştir. Bulunan materyaller içinde çekirdekler, yongalar, oran açısından düşük olsa da düzeltili parçalara rastlanılmıştır (Runnels, 2005: 275).

Kafkaslarda ise çoğu yerleşim Mezolitik ya da Erken Neolitik dönemlerine bağlanmıştır. Bunların çoğu Gürcistan bir kaçı Ermenistan ile Azerbaycan ya da Kuzey Kafkaslarda yer almaktadır. Ancak bu yerleşimler ile ilgili olarak çoğunda herhangi bir radyokarbon tarihlmesi yapılamamıştır. Batı Gürcistan'ın ormanlara kaplı olması çoğu Mezolitik yerleşimin bu alan üzerinde bulunmasına neden olmuştur. Bu yerleşimler ile ilgili olarak mağara ya da kaya altı sığınaklarına ilişkili buluntu noktalarının Apiacha, Kvachara mağarası ile Darkveti gibi alanlar gelmektedir. Stratigrafik dizilim içerisinde Darkveti kaya altı sığınağının IV. katı Geç Mezolitik Çağ'a tarihlenmekte ve 1 m'lik steril tabaka ile Erken Neolitik dönem olarak (IV tabaka) ayrılmıştır. Erken Holosen dönemde Kotias Klde ise bu dönemi yansıtan en iyi yansıtan alandır. Kotias Klde'nin G.Ö. 12.850-10.240 arası Mezolitik B olurken G.Ö. 9,920-9,300 arası ise Erken Neolitik döneme tarihlendirilmiştir. Mağaranın Mezolitik endüstrisinde karakteristik olarak sırtlı dilgicikler, geometrikler (eşkenar olmayan

üçgenler), ön kazıyıcılardan oluşmaktadır. Mağarada mikroburin tekniği görülürken, bazı dilgi ve dilgiciklerde iki kutuplu buluntulardan oluşmuştur (Varoutsikos vd., 2017: 235).

G.Ö. 11.000'den sonra Kafkasların Üst Paleolitik dönemi içerisinde (Tardigalisyel) çeşitli geometrik mikrolitler ile sırtlı aletler baskın bir durum sergilemiştir. Buluntular içerisinde yer alan mikrolitlerin büyük bir kısmı kompozit aletlerin geliştirilmesi ve de hafif fırlatma silahlarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu konuda Zarzian tipi asimetrik saplı uçlar ile uzun asimetrik üçgenler, mikro-gravette uçlar, Gvardjilas uçları ile Vachons uçları en açık bulgular içinde yer almaktadır (Lioubine, 1994: 216). Geç dönemlerde ise Üst Paleolitik dönemin bazı özellikleri devam ederken yarımaylar ise alet çantasındaki çoğunluğu oluşturan buluntular olmakta trapezlerde sayıca yüksek miktarlarda görülmekte sırtlı dilgiciklerin ise kaybolmuş olduğu belirtilmiştir (Meshveliani vd., 2007: 49).

Mezolitik Çağ içerisinde Kuzey Kafkaslarda yer alan Dağıstan içerisindeki Chokh'da çok sayıda çeşitli katmanlara sahip kaya altı sığınağıdır. Bu kaya altı sığınağında E ve D olarak iki Mezolitik tabaka C olarak bir de Neolitik tabaka ile kısa hiatüslere sahiptir. Mezeolitik dönem tabakalarında eşkenar olmayan üçgenler, asimetrik trapezler, ince yapılı çapraz kazıyıcılar bulunmaktadır. Araştırmacı tarafından E ve D katmanları 8 ile 7.bin arasına tarihlendirilmiştir. Kuzey Osetya Cmi olarak adlandırılan yine Mezolitik Çağ içinde tanımlanmış bir yerleşimdir. Bu yerleşim Mmison ile Ardon nehirleri arasında yer almaktadır. Mezolitik olarak sadece 1 adet tabakası bulunurken bu tabaka G.Ö 8.500-8.350 yılları arasına; Neolitik tabakalar ise G.Ö 8.000-6.670 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Horizon I olarak isimlendirilen tabakada birçok ocak yeri ile birlikte direk çukuruna ait çeşitli yapı kalıntıları mevcuttur. Endüstrisi içinde çakmaktaşı çekirdekler, dilgi üzerine yapılmış ön kazıyıcılar, dilgicikler, Chock ucu, yuvarlak kazıyıcılar bunların yanı sıra geometrik mikrolitlerden yarımay, asimetrik trapezler görülmektedir. Kafkaların güneyinde de besin ekonomisindeki üretimin hızlı bir şekilde çıkışı ise G.Ö 8.000'de Kura ve Araxes nehirleri arasında ayrıca Kuzey Kafkaslarda Chock ve Cmi gibi yerleşimlerde görülmüştür. (Varoutsikos vd., 2017: 236-239).

Trialetian kültürü G.Ö 20,000 İle 15,000 yılları arasında olurken kültürün ise G.Ö 10,000'e kadar sürdüğü belirtilmiştir. Kültürün genel yayılım alanı içinde Kuzey İran bölgesi, Türkmenistan'ın güneyinde yer alan Hazar Denizi çevresi ile Elbruz Dağlarına

kadar uzanmaktadır⁹ (Peregrine ve Ember, 2002: 203). Bu kültür Gürcistan'ın güneyinde Zurtaketi ve Edzani gibi alanlarda da tanımlanan kültürdür. Bu kültür endüstrisini karakteristik olarak bol miktardaki asimetrik üçgenler ile birlikte sırtlı dilgicikler ayrıca saplı ok uçları oluşturmuştur. Mezolitik Kotias Klde'nin B katı Mezolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir. Bu tabaka çakmaktaşı parçalar ile birlikte B1, B2, B3 olarak üç bölüme ayrılmıştır. Yerleşimin Mezolitik Çağ radyokarbon tarihi ise G.Ö 14,400-12,300 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Litik endüstrisi içerisinde tek vurma düzlemli çekirdeklerin yanı sıra ikili ve üçlü vurma düzlemlerine sahip çekirdeklerde görülmüştür. Omurgalı, biçimsiz ve kırık olan parçalarda bulunmuştur. Dilgi ve yongalar üzerinde yongalama izleri saptanmıştır. Mikrolit endüstrisi içerisinde sayısız kırık sırtlı dilgicikler ele geçirilmiş genellikle enleri ise 2 mm'den küçük olan buluntular ile temsil edilmiştir. Düzeltili dilgicikler ile eğik budanmış materyallerin yanında Mezolitik Çağ'ın ayırıcı buluntularından olan ikizkenar olmayan ya da ikizkenar üçgenler bulunmuştur. Dilgi ve dilgicikler ise çoğunlukla iki kutuplu biçimdedir. Üst Paleolitik dönem ile Erken Mezolitik Çağ'ın litik topluluğu içerisinde ortak olan buluntu grubunu yüksek bir oranla ön kazıyıcılar oluşturmuştur. (Meshveliani vd., 2007: 49-52).

Geç Buzul dönemden sonra Holosen'e geçildiğinde meydana gelen derin çevresel değişiklikler, Erken Mezolitik Çağ avcı- toplayıcıların yaşam yollarında değişikliklere neden olmuştur. Yenilenen ormanlar ve ılıman bir faunanın kurulumu, avlanma stratejilerinde Son Paleolitik dönemde kapsamlı bir spektrum gösterirken Erken Mezolitik Çağ'da bireysel ya da küçük gruplu organizeler şeklinde oluşturulmuştur. Büyük ren geyiği sürüleri kaybolarak yerlerini yaygın ve dağınık, daha az hareketli olan küçük ve orta boy gruplara ait hayvanlar almıştır. Büyük ve orta boy hayvanlar (alageyik, domuz, karaca; Avrupa'nın güney ve ortalarında ibex ve dağ keçisi) yay ve ok kullanılarak avlanırken küçük olan hayvanlar ise sıkıştırılmış bir şekilde avlanmıştır. Özellikle Akdeniz bölgesinde (Portekiz, güney Fransa, İtalya, Yunanistan) lagamorf, tavşan ve yabani tavşan gibi daha küçük hayvanlar Erken Mezolitik Çağ' dan itibaren önemli et besin kaynakları haline gelmiştir. Kuzey Avrupa'da bu durum; kunduz, su samuru, yaban kedisi, ağaç sansarı halinde ekonomilerine eklenen besin kaynakları halinde oluşmuştur. Geç Mezolitik Çağ'da ise en belğin geçim kaynağı

⁹ Trialetian buluntu alanları Fırat ve Dicle Nehirlerinin üst kesimleri ile birlikte bir sınır oluşturmaktadır. Tipik Trialetian kültürü güneyde bulunan Gürcistan (Edzani) ve Kafkasların güneyi (Ali Tepe, Belt Cave) ile doğu (Dam-Dam-Cheshme II) kıyısına, kadar yayılım gösteren kültürdür. Daha çok ayrıntılı bilgi için bakınız: (Kozłowski, 1996).

hem tatlı su hem de denizdeki çeşitli su canlılarından faydalanarak, grup diyetindeki rolünde değişiklikler meydana gelmiştir. Su ile ilgili besinler Final Mezolitik Çağ'da oldukça önemli rol oynayan besin kaynaklarını teşkil etmektedir (Crombé ve Robinson, 2014: 2627-2636). Örneğin Ege ve Adriyatik kıyılarında, Franchthi, Maroulas ve Sidari gibi balık veya kabuklu deniz hayvan kalıntılarına ait buluntuların görüldüğü yerler arasında bulunurken genellikle insan popülasyonu ise tercihen kıyı şeridi üzerindeki ve kıyıdan sonra yükselen kayalık alanlar üzerinde oluşturulmuş, bu alanların bazılarında da çeşitli kamplara ait konut temelleri veya işlik alanları gibi yerleşimler görülmektedir (Gurova ve Bonsall, 2014: 99).

Franchthi Mağarası'nda Mezolitik Çağ beslenme modeli içinde Alt Mezolitik Çağ sırasında G.Ö 11 binde deniz kaynaklı, çok küçük elementleri beslenmelerine dahil etmişlerdir. Melian obsidyen de gemi yolcuğu ile edinilerek Alt Mezolitik Çağ katmanı içerisinde saptanılmıştır. Paleolitik dönemin son dönemlerinde deniz yumuşakçaları ile ilgili besinlerde düşüş bulunmaktadır. Küçük deniz ürünleri ise kıyı bölgeleri düzenli bir şekilde yine uğramıştır. Bununla birlikte, deniz yumuşakçaları, kara salyangozlarına göre çok daha az miktarda bulunmakta genel olarak diyetin büyük bir kısmını karasal hayvanlar kullanılarak sağlanmaktadır. Bitki toplama miktarı ve çeşitliliği açısından kesin bir artış olmakla birlikte meyvelerde besinler içerisinde ağırlık kazanmaktadır. Bunun yanında istikrarlı bir şekilde yabani bakliyatlar (özellikle mercimek) ve yabani tahıllar da tüketilmiştir. *Cervid* tercih edilen besin kaynağı olurken ayrıca çeşitli av hayvanlarından olan yaban domuzu, tilkiler ve kuşlarda besin ekonomilerine dâhil edilmiştir. Kesin olarak ton balığı ve denizel diğer kaynaklar hayvansal proteinler içerisinde önemli rol oynamıştır (Perlés, 2003: 81). Bunun yanında koyun ya da keçiye ait kalıntılar ise Argolid bölgesinde yer alan Franchthi Mağarasında bulunmayan faunal besin kaynakları içerisinde yer almaktadır. Yabani domuza ait kemik ve diş kalıntılarında ait buluntulara Sicilya'dan, Baltık alanlarına kadar çoğu Avrupa Mezolitik yerleşmelerinde geniş ölçüde elde edilmiştir. (Sampson vd., 2010: 164).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE COĞRAFYASI ÜZERİNDE TESPİT EDİLMİŞ EPIPALEOLİTİK ÇAĞ BULUNTU ALANLARI

Bu bölümde, Türkiye coğrafyası üzerindeki eski dönem araştırmaları ve yeni dönem araştırmaları ile belirlenmiş olan açık hava alanları, kaya altı sığınakları, işlik yerleri gibi Neolitik Çağ öncesi kültürlerle ait buluntu alanları yer almaktadır. Bu buluntu noktaları hakkında bilimsel çalışmaları ile sistemli kazıları ve yüzey araştırmaları gibi çalışma türlerinde elde edilen veriler birleştirilerek bölgelere ayrılarak alanların hangi tarih ve hangi kültürü yansıttığı değerlendirilmiştir.

2.1. Türkiye Coğrafyası Üzerinde Yapılmış Epipaleolitik Çağ Çalışmaları ve Buluntu Alanları Hakkında Genel Bilgi

Türkiye’deki Paleolitik yerleşimler ile birlikte buluntu alanları bir takım noktalar üzerinde yoğunlaşırken bunun yanı sıra bu alanların dağılımında da birtakım boşluklarda görülmektedir. İstanbul ile boğazlar-Marmara bölgesi bunun yanı sıra Akdeniz’in güneyi Hatay ve Antalya bölgeleri, Güneydoğu da ise Fırat ve Dicle nehirlerinin üst kısımlarında çoğu alan kayıt altına alınmıştır (Şekil 2.1) (Kuhn, 2002: 199). Ancak bunun yanında Paleolitik dönem kazı çalışmalarının sayısal olarak az bir durum sergilerken yerleşimlere ilişkin tarihleme sonuçlarının ve verilerin bulunduğu alanların yüzdeleri ise çok düşük bir haldedir (Yaman, 2016: 51).

Arkeolojik olarak henüz yeterince anlaşılmamış bir nokta olarak Önasya, Anadolu ve Güneydoğu Avrupa prehistorik kültürleri arasındaki ilişki açısından hangisinin bir diğeri ile eş zamanlı olduğu sorunu açık bir düzeyde aydınlatılmış bir problem değildir. Bunla birlikte bir terminoloji birliğinin de kültürleri tanımlamaya yardımcı olduğu söylenememektedir (Esin, 1990: 97). Günümüzde elde edilen yeni verilerin değerlendirmesini imkânsız kılan şeyler; eski araştırmalarla karşılaştırma yapılamamasının doğal bir sonucu olarak kazısı ve veri sistematığının yeterince belgelenmemiş olması bunun yanında kesin tarihlemeye ait çalışmalarında olmayışı ya da yapılamaması gibi nedenler gösterilmektedir. Aynı zamanda yapılmış olan eski araştırmalarda ki terminoloji ile ilgili problem bulunmaktadır. Bu terminoloji sorunu yeni araştırma ve çalışmalarla yeniden yapılandırılmakta ve giderek arkeoloji dünyasına sunulmaktadır (Kartal, 2003: 35-36).

Yoğun olarak mikrolit endüstrisine günümüzden yaklaşık 22.000/ 20.000 ile 12.000/ 10.000 önce ve bu yıllar arasında Anadolu ve Yakındoğu'da karşılaşılmaktadır (Şekil 2.2). Tipolojik olarak bu mikrolitler birçok çeşitlilik göstermektedir. Mikrolitler genellikle piramit ya da prizmatik şekilde dilgi veya dilgicik çekirdekleri (baskılama tekniği) kullanılarak üretilmiş olan taşımaklıkların üstüne mikroburi tekniğinde ya da düzelti tekniği uygulanarak imal edilmişlerdir (Kartal, 2009: 16).

Burdur gölü yakınlarında Anadolu için ilk mikrolit endüstri yatağı 1938 yılında Herbert Lauis tarafından saptanmıştır. Coğrafya araştırmaları yapılırken demir yolu tarafından kesilmiş bir tepecikte bulunan bu mikrolitler, dönem araştırmacıları tarafından Mezolitik kültürü yansıtan buluntular olabileceği şeklinde belirtilmiştir (Bostancı, 1965: 56-57). Paleolitik Çağ için Türkiye de ilk kazısı yapılmış yer Etinyokuşu olup Şevket Aziz Kansu ve H. H. Von der Osten tarafından 1937 tarihinde yapılmıştır. Bir kesit kazısı olan bu çalışma da yontmataş buluntular elde edilerek daha sonraki dönemlerde Ankara için Orta Paleolitik Çağ buluntularının öncüsü olmuştur. 1944 yılında Şevket Aziz Kansu tarafından Kapalıin kazısı ile Epipaleolitik Çağ endüstrisinin Anadolu'da bulunduğu saptanmıştır. 1946 yılında Kılıç Kökten tarafından keşfedilen ve kazısı yapılan Karain Mağarası kazısı ile Türkiye Paleolitik Çağları için bir dönüm noktası olarak belirlenmiştir. Yine Kökten tarafından 1956 yılında Öküzini kazısı, 1956- 1957'de Gavurini Mağarası kazısı, 1956- 1957 yılları arası Sırtlanini Mağarası kazısı, 1958 yılında Çarkini Mağarası kazısı, 1960- 1961 yıllarında İkizini Mağarası kazısı, 1970' te ise Karataş Kaya sığınağı kazısı gibi çalışmalar ile devam ederken, uzun yıllar süren Kökten'in Karain Mağarası kazılarıyla süreç ilerlemiştir. Merdivenli, Kanal, Tıkalı Mağaralarıyla Yaşar Bostancı ile Muzaffer Şenyürek' in 1956 yılında Antakya Samandağ ilçesinde birbirine çok yakın alanlarda araştırmalarını yaparak Doğu Akdeniz'in Orta ve Üst Paleolitik dönem yontmataş malzemelerini ortaya çıkarılmıştır. 1960 yılında Beldibi Kumbucağı Kaya sığınağı ve Belbaşı kaya sığınağı kazılarına Enver Bostancı tarafından devam edilmiştir. Bunun yanı sıra Epipaleolitik Çağ'ı iyi bir şekilde gösteren sanat eserleri ve duvar resimleri gibi bulguları arkeoloji dünyasına yansıtılmıştır. 1963- 1965 yılları arasında, Yarımburgaz Mağarası kazıları ile Şevket Aziz Kansu ve Kılıç Kökten çalışmalarına devam etmiştir (Harmankaya, 1997: 13-14).

Epipaleolitik Çağ'ın en iyi belgelendiği yer Akdeniz kıyıs aları boyunca uzanan yerleşimler üzerinde izlenirken aynı zamanda bu durum Anadolu platosu üzerinde de izlenebilmektedir. Erken Holosen dönem içerisinde tipik Epipaleolitik Çağ mikrolit endüstrisine az bir miktarda da olsa küçük Asya bölgesinde rastlanılır (Düring, 2010: 32).

Stratigrafik olarak Anadolu için Epi- Paleolitik dönemi en iyi izlendiği yerler arasında Öküzini ve Karain Mağaraları gibi buluntu alanları gelmektedir. Bununla birlikte Yarımburgaz Mağarası, Ağaçlı, Gümüşdere- Kilyos, Domalı- Alaçalı, Değirmenlik, Tepecik, Avşa Adası- Manastır, Kefken, Paşa Alanı açık hava yerleşim yeri ve de son olarak Haramidere Marmara bölgesini yansıtmaktadır. Baradiz açık hava yerleşim yeri, Üçağzılı Mağaraları ile Belpınar, Beldibi, Çarkini, Kızılın, Güzeloba Akdeniz bölgesini yansıtmaktadır. Tekeköy- A mağarası Karadeniz bölgesini yansıtır; Malaliki mağarası ve Şarklı Mağarası ile Biris Mezarlığı, Mucid Dersi Uluk Mevkii Söğüt Tarlası ve Camuztepe açık hava yerleşimi Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almıştır. Pınarbaşı ve Macunçay açık hava yerleşimleri İç Anadolu bölgesini; Asarkaya açık hava yerleşim yeri ise Ege bölgesi buluntu veren alanları yansıtmaktadır (bakınız Şekil 2.1) (Kartal, 2003: 35).

Bunun yanında Marmara Bölgesi için özellikle Gelibolu Yarımadasında da araştırmalar yapılmıştır. 2009 yılı yüzey araştırması sezonunda yontmataş aletlerin üretildiği bir hammadde kaynağı da bulunmuştur. Bu kaynak Onur Özbek tarafından Azmak Dere Prehistorik taş alet üretim atölyesi olarak isimlendirilmiştir. Burada prehistorik insanlar tarafından yontmataş alet üretilmeye çalışıldığı ve aynı zaman da alanın 2010 yılında tekrar gezilerek buluntu noktasının daha geniş bir çapta yayılım gösterdiği tespit edilmiştir. Böylelikle prehistorik taş aletlere Kabatepe Müzesi güneyi ile doğusundaki bölgelerde de rastlanılmıştır. Azmak Dere'den toplanan yontmataş parçaları ya da aletlerin jaspel hammaddesinden üretilerek kahverengi, siyah ve kırmızı renklerde olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacı tarafından çalışmalarının devam ettiği belirtilirken yontmataş çıkarım izlerine ait araştırmalar sürmekte siyah renkli jaspel'in Gelibolu Yarımadası'ndaki Prehistorik yerleşimlerde de bulunduğu saptanmıştır. Tamamen üretilen ya da bitirilen parça sayısı az olduğu saptanan alanda, tek kutuplu olarak hemen hepsi yontulmaya çalışılmış durumda ve tam çekirdek duruma getirilmemiş parçalardan oluşmaktadır. Aynı zaman da Gelibolu' da çakmaktaşı yatağının saptanılabilmesi prehistorik zaman içerisine de bazı problemlerin var olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çakmaktaşıya ait buluntuların sayısal olarak az miktarda rastlanılan yerler arasında Hamaylıtarla, Kaynarca, Hacıhüsrev Höyük, Karaağaçtepe Höyük gibi alanlar üzerinde saptanılmıştır. Küçük olan aletler (kenar kazıyıcılar) kimi zaman transparan kimi zaman da homojen mineral dolu (silisli) parlak siyah renkte "jaspe" olduğu tanımlanmıştır. Araştırmacı tarafından kayacın yongalama sırasında kırılabilirliği ya da kalitesi ölçmek için yongaların alındığı, bunun yanında kimilerinin ise alan üzerinde bırakıldığı, kimilerinin de seçilerek alınmış olabileceği düşünülmektedir. Alanın

prehistorik toplumlarca Holosen dönem başlarında kullanılmış olduğu saptanmıştır (Özbek, 2012a: 463-468).

İç Anadolu bölgesi içerisinde yer alan Çatalhöyük yakınlarındaki bir başka Epipaleolitik buluntu veren yer Pınarbaşı isimli buluntu alanı olup A seviyesinde kısa süreli katlaşım veren ve alandan üçgen mikrolitlerin ele geçtiği aynı zamanda bunların çeşitkenar boyutlarda olduğu saptanmıştır. Yapılan yüzey araştırmaları ile Douglas Baird tarafından G.Ö 19,000 ile G.Ö 10,000 arasına tarih verebilen mikrolitler olduğunu belirtmiştir (Kartal, 2003: 37). Daha sonra alanda yapılan uzun çalışmalar neticesinde Pınarbaşı Epipaleolitik Çağ'ı kesinleşmiştir. Bunun yanında yine İç Anadolu için 1950'li yıllarda Şevket Aziz Kansu ve Fikret Ozansoy tarafından Ankara yakınlarında Macunçay isimli alan, dönem araştırmacıları tarafından Kuzey Avrupa Tardenuvaziyen kültürüne ait olduğu düşünülen bir yer olarak değerlendirilmiştir (Kansu ve Ozansoy, 1952: 388-389).

Paleolitik Çağ'ın sonu ya da Epipaleolitik Çağ'a ait kanıtlar Anadolu'nun her yerinde bulunur, ancak bu dönemle ilgili ve bu dönemin erken safhaları için en iyi kanıt yine sıcak Akdeniz sahilleri ve Güneydoğu bölgelerinden gelmektedir. Buzul Çağı'nın sonuna doğru bir yaşam resmi sunan Beldibi, Belbaşı, özellikle Karain B; Antalya'nın yakında yer almaktadır. Öküzini'nde ise erken evrelere girildiğinde (yaklaşık G.Ö 19,800) litik endüstrisinde daha da çok değişim yaşanmıştır. Başlangıçta ön kazıyıcıya dönüştürülmüş dilgi taşımaları, taşkalemler ve delgiler ve bazı taşımaları Kebaran geleneklerine ait örneklerle benzetilmektedir. Üçüncü katmanda mikrolit aletlere dönüştürülmüş dar dilgiler (üçgenler, trapezler, yarımaylar ve mikroburişler) ve daha sonra ise (G.Ö 12,500) daha küçük boyutlu olarak oldukça düzeltilmiş çekirdeklerden üretilmiş olan aletler görülmeye devam etmiştir. Bu alet takımı içerisinde Pleistosen'in sonunda kemikten oyulmuş çok miktarda bız, iğne ve spatula olup bunlara ait buluntulara ise oldukça çeşitlendirilmiş halde karşılaşılmasıdır. Bunun yanında, öğütme taşlarının en erken safhalarda bulunması, bitki gıdalarının yoğun olarak kullanılmasıyla ortaya çıktığına işaret etmektedir. Öküzini fauna kalıntılarından edinilen veriye göre ayrıca avcılık modellerinde değişiklikler olduğunu göstermektedir. Bütün Epipaleolitik boyunca Akdeniz sahilleri güney Levant ile benzerlik göstermektedir (Sagona ve Zmansky, 2009: 23). Yalnız sözü edilen Levant bölgesi kültür kompleksleri yıllardan beri Yakınoğu' da kazısı ve araştırması yapılan bölgelerdir. Bu bağlamda Türkiye ise Epipaleolitik Çağ'a çeşitli nedenler ile henüz tam olarak çözümlenememiştir. Böylelikle Levant, Zagros ya da Avrupa kültürleri gibi isimler ile anılan Türkiye' de saptanan Epipaleolitik buluntularının araştırmacı tarafından yanlış bir tutum

sergileyeceği de belirtilmiştir. Bu nedenle Epipaleolitik Çağ'a buluntu toplulukları şeklinde ifade edilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı belirtilmektedir (Kartal, 2009: 45).

Tarihsel süreç içerisinde Anadolu, Ortadoğu ile Avrupa arasında tek başına olmasa da her zaman bir köprü rolü üstlenmiştir. Dolayısıyla her iki bölgeden de çeşitli etkileşimlerin olabileceği mümkünlük sağlamaktadır. Ancak materyal kalıntılarında yola çıkarak, yaklaşık G.Ö 17.000 civarında Anadolu'da olduğu gibi bir Üst Paleolitik dönemden öte, Epipaleolitik Çağ'ı yansıtmaktadır. Eski araştırmalarda bazen Aurignacien ve bazen de Mezolitik olarak adlandırılan söz konusu Anadolu topluluklarının, yapılmış olan tarihlenmelerden de anlaşılacağı üzere, Üst Paleolitikten geç bir dönemi ve Avrupa Mezolitik Çağ'ından erken bir aşamayı gösterdiğini belirtmenin daha uygun olacağı belirtilmiştir (Kartal, 2003: 41).

Buzul döneminin sonlarına doğru, kıtalardaki buz birikintileri, okyanuslarla birlikte deniz seviyesin altına 100 m'den çok daha fazla su çekmiştir. Sonuç olarak su günümüzde kıtasal raflara doğru çekilerek çok daha fazla toprağın açığa çıkmasını sağlarken bunun sonucunda dünyanın kıyı şeridinde büyük ölçüde değişiklikler yaşanmıştır. Adalar; anakara ve diğer yerlere bağlanmıştır çünkü kıta sahanlığı genellikle aynı seviyede hatta günümüzde dağların denize keskin bir şekilde indiği yerler de dahi kıyı ovaları bulunmaktadır. Dar kıyı şeridindeki bazı kıyılarda eklenen arazilerin miktarı az olurken, bu alanlar ise nadiren değersiz bir durum sergilemektedir. Meksika Körfezi gibi diğer alanlarda da birkaç yüz kilometre genişliğinde yeni alanlar ortaya çıkmıştır. Kıyı konfigürasyonundaki değişiklikler büyük bir şekilde jeolojik, iklimsel veya arkeolojik durumlara sahiptir. 18.000 yıl önceki dünyanın en düşük deniz seviyesindeki sahil şeridinin haritası CLIMAP tarafından da yayınlamıştır. Son Buzul Çağına ait verilerden ele alınan ve tarihlenen bulgular su altında kalan kıyı yataklarının seyrek olduğunu göstermektedir. Son yıllarda ki araştırmalar sonucunda yaşanan bu son olayın günümüzden önce yaklaşık 18.000'ler de zirveye ulaşmış olduğunu göstermektedir (Van Andel vd., 1982: 445-447). Ege bölgesi boyunca uzanan kıyı topografyası hakkında elde edilen veriler ise son derece karışık olup dağlar kıyıya dik şekilde uzanırken vadiler ise ikiye bölünmüş haldedir. Bu vadiler Son Buzul Çağında derin bir şekilde nehirler tarafından yarılmıştır. Büyük ve Küçük Menderes, Gediz bu nehirler içerisinde yer alırlar. Global olarak ise deniz seviyesinin yükselmesiyle birlikte vadiler derince yarılmıştır. İlk olarak bu duruma maruz kalan yerler arasında Ege bölgesi gelirken önemli bir şekilde koy ya da körfezlerin içine günümüz kıyı çizgisinden 70 km'den fazla bir şekilde içeri doğru girmiştir. Vadilerin ağzına kadar dolması ise Neolitik Çağ içerisinde de

olmaya başlamış ve bu doldurma olayı da günümüzde dahi devam etmektedir. Delta formasyonunun oluşum hızı Erken Bronz çağında ve Helenistik dönemde ise hız kazanmıştır (Özdoğan, 1997: 32). Marmara havzasının son su doldurma işlevi Neolitik Çağ'ın son aşamalarında yani G.Ö 8 binin ikinci yarısı boyunca oluşmaya başlamıştır. Böylelikle Mezolitik ve Neolitik çağlara ait tüm kıyı izleri ise deniz suyu içerisinde kalmıştır (Özdoğan, 2011a: 223).

İklimsel durumların yanı sıra Anadolu coğrafyası çok sayıda dağlık arazi ile birlikte tektonik kökenli çöküntülere sahip dağınık halde bulunan dağ sıralarına ve yüksek platolara sahiptir. Topoğrafyanın yanı sıra yoğun ormanlık alanlara da sahip olan Anadolu yarımadası kurak ve step iklimlerinin de birlikte görüldüğü bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Anadolu coğrafyası geniş bir yelpazeye sahip olup çeşitli yaşam alanlarını barındırmaktadır. Böylelikle, Anadolu coğrafyası tek bir kültür geleneğine sahip olmayıp bir alt kıta niteliği taşımaktadır (Özdoğan, 2007a: 18). Bu bilgiler ışığında zaman bakımından farklı olan Pleistosen sonrasına atfedilen Epipaleolitik kültürler varlığını sürdürürken bunlar yontmataş teknolojisi açısından Üst Paleolitik dönemin devamı niteliğindedir. Endüstrilere ait örnekleri ise Kuzeybatı Karadeniz bölgesinde, Akdeniz bölgesinde ve Marmara' da yoğun bir şekilde bulunmaktadır (Arsebük, 1999: 46)

2.2. Marmara Bölgesi

Türkiye'nin Kuzeybatı bölgesinin tarih öncesi dönemi hakkında elde edilen bilgilerin başlangıç aşamasında olduğu belirtilmiştir. Bölgede arkeologlar tarafından uzun zaman boyunca araştırma yapılmamıştır. Buna karşın bölge üzerinde yapılan son on yıllık dönemde yapılan yeni araştırmaları ile somut verilere ait bulgular ortaya çıkarılmaya başlamıştır. Geniş yüzey araştırmaları ve Marmara Denizi'nin her iki tarafında yapılan kazılar, stratigrafik dizilim sorununu önemli ölçüde aydınlatmış bununla beraber bazı kültürel toplulukları tanımlamakla kalmayıp, diğer bölgelerle olan ilişkilerini de öngörmeyi de mümkün kılmıştır. Ancak bölgenin arkeolojik durumunun net bir şekilde açık olmadığı da belirtilmiştir. Böylelikle kültürel topluluklara ait verilerin yorumlanmasında da farklı görüşler de bulunmaktadır (Gatsov ve Özdoğan, 1994: 97).

Trakya'nın önemi, kültür tarihi açısından bölgenin coğrafi konumuyla çok ilgilidir. Avrupa ile Asya arasında ki uygarlıkların anlaşılabilmesi için Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kalan ve aşılması zor olan Kafkas Dağları gibi sınırlandırılan doğal engeller Trakya bölgesini kilit nokta böge haline getirmiştir. Doğu- Batı ilişkilerinin yanında aynı zaman da

Kuzey-Güney yönündeki ilişkilerin elde edilmesinde de önemli bir yerde bulunmaktadır. Bir iç deniz niteliğinde olan Marmara Denizi aynı zaman da Ege ve Akdeniz kültür bölgelerini Karadeniz'e ve böylelikle Kafkasya'ya bağlarken; Tuna üzerinden de Doğu ve Kuzey Avrupa ile Orta Avrupa'yı birbirine bağlayarak, boğazlardan geçilerek deniz yolunu zorunlu hale getirmektedir. Bu konuda Trakya ve Marmara bölgelerinden elde edilecek veriler, her şeyden önce Anadolu ile bağlantının kurulmasını sağlayacağından dolayı oldukça önem taşımaktadır (Özdoğan, 1983: 21-37).

Son yıllarda, çeşitli jeomorfologlar tarafından Boğazlar ile Marmara Denizinin Buzul ve Buzul Sonrası dönemlerde geçirdiği değişiklikler ile ilgili çok sayıda araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar Marmara Denizinin Buzul, Buzul Arası ve Buzul Sonrası dönemlerde, deniz seviyelerindeki alçalıp yükselmeye bağlı olarak birbirini izleyen tatlı ve tuzlu su evrelerinin olduğunu ve kıyı topografyasının da önemli değişiklikler geçirdiğini ortaya koymuştur. Özellikle Son Buzul Çağı bitiminden sonraki Epipaleolitik Çağ'da, Çanakkale boğazı üzerinden Ege ile Marmara arasında bağlantı kurulmadan önce, Marmara Denizinin bir göl olduğu bilinmektedir. Kıyı şeridi boyunca çok sık olarak karşılaşılan Epipaleolitik Çağ'a ait konak yerleri de muhtemelen bahsedilen bu göl everesi ile ilişkisiyle açıklanabileceği üzerinde durulmuştur (Özdoğan, 1985: 224).

Küresel okyanus verileri bir tarafa koyulduğunda G.Ö 15.500 ile 12.000 yılları arasında Marmara Denizi'nin bir göl durumunda olduğu belirlenmiştir. Anadolu ve Doğu Akdeniz'den toplanan veriler sonucunda da iklim bu dönemde günümüze oranla daha soğuk bir durum sergilemekte aynı zamanda düşük yağmur yağışları ve kar düşüşlerinin olduğu bildirilmektedir. G.Ö 12.000' de ise Marmara Denizi, çevresel koşulları Akdeniz sularının akıntılarına bağlı olarak değişmiş ve bunun sonucunda da flora ile fauna da böylelikle değişmiştir. G.Ö 12.700 ile 11. 000 de Bölling- Alleröd dönemi içerisinde iklim daha ılık bir durum göstermektedir. Aynı zamanda su seviyesi bu dönem içerisinde Marmara Gölü ve Ege Denizi içerisinde yer alan Saros Körfezi boyunca farklılıklar gösterirken küresel deniz seviyesi tarafından etkilenecek deniz seviyesinde 90-70 m kadar bugünkü seviyesinden daha aşağıda (düşük) bir seviye oluşturduğunu göstermektedir. Bu dönem içerisinde Güney Trakya bölgesi ile Batı Marmara bölgesi kısa ve soğuk süren yazlarla birlikte insan yerleşimi için uygunsuz koşullar sergilemektedir. 11.000 ile 10.000 yılları arasında bu soğuk iklim koşulları daha soğuk ve kuru bir şekilde devam edip deniz seviyesi ise 70- 60 m civarı daha düşük bir durumda yer almaktadır. Gelibolu yarımadası Son Buzul Çağı döneminde G.Ö 20.000'de 120 m kadar daha düşük bir seviye gösterdiği saptanmıştır. Böylelikle bugünkü

kıyı çizgisi ile Son Buzul Çağı kıyı çizgisi birbirlerinden farklılık göstermektedir. Ayrıca Semendirek adası, Limnos, Gökçeada, Bozcaada ve Ayos Evstrafor bu dönemde kara ile birbirine bağlantılıdır. (Özbek, 2012b: 162-164). Erken Holosen dönemde Karadeniz ise 100 m kadar daha düşük seviyeler gösterirken bu durumu G.Ö 8.000 deki ani yükselmeler takip etmiştir. Böylece boğazın içinden sular taşmaya başlamıştır (Düring, 2010: 18). Erken Holosen dönemde G.Ö 12.000’de ise deniz seviyesinde yükselmeler devam etmiş ve çoğu prehistorik yerleşim ise bu durumun doğal bir sonucu olarak su taşkınları altında kalmıştır (Şekil 2.3). Bu nedenle Epipaleolitik/ Mezolitik Çağ yerleşimleri Korudağ yükselmeleri sonucunda oluşan alüvyon alanların altında kalmıştır. Örneğin Saros Körfezi’nin ise jeologlar tarafından genellikle 5-15 m kadar alüvyon toprak durumuna sahip olduğu saptanmıştır (Özbek, 2012b: 164).

İstanbul’un Avrupa yakasında bulunan, Karadeniz kıyısındaki Ağaçlı açık hava buluntu yerinden ele geçen Epipaleolitik Çağ’a ait buluntular, Kırım Epi-Paleolitik özelliklerini taşımaktadır. Buradan ele geçmiş olan yontmataş elemanlar arasında, geometrik mikrolitlerin varlığı dikkat çekici buluntulardır. Yine Avrupa yakasında ve Karadeniz kıyısında ki Gümüşdere-Kilyos açık hava buluntularının bir kısmı da Epipaleolitik Çağ’a bağlanmıştır. Bu buluntuların dışında, Adapazarı’nın Karadeniz kıyısında Kefken; Avrupa tarafında, Paşa Alanı, Güneybatıda Ağaçlı alanları keşfedilmiştir. İstanbul ve Avşa Manastır’ın güneybatısında Marmara bölgesi içerisindeki Haramidere Özdoğan’a göre Epipaleolitik Çağ’a tarihlenmiş açık hava buluntu yeri olarak değerlendirilmiştir (Kartal, 2003; 38-39).

Marmara bölgesi Batı Trakya dâhil olmak üzere Trakya kesimi, olabildiğince kopuk bir durum sergilerken bunun yanında aynı zamanda farklı bir yapı da göstermektedir. Anadolu Platosu ise belirgin coğrafi ortamı nedeniyle kesintisiz bir şekilde Marmara kıyılarına kadar devam etmektedir. Böylelikle Güney Marmara ile Anadolu arasında bütünlük söz konusu olduğu halde, Balkan kültürleri ile bölgenin ilişkisi ise zamana göre farklılıklar göstermektedir. Böylelikle doğal bir kültür sınırı oluşturan Marmara bölgesi, kuzey ya da güney yönünde olan bu sınır zaman zaman değişikliklere uğramış bazen de bölgenin Trakya kesimi ise kendine özgü bir kültürel yapı oluşturarak çevresindeki coğrafyalardan soyutlanmış olduğu belirtilmiştir (Özdoğan, 2007b: 408).

Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Çağlar için açık hava yerleşimlerine ait buluntular Türkiye’nin en uç noktası olan batı Trakya’nın çoğu bölgelerinde de rapor edilmiştir. Marmara ve Boğaziçi çevresinde bir dizi şeklinde zengin geometrik mikrolitler bulunurken,

Pleistosen dönemin sonuna ait topluluklar da aynı zaman da saptanmıştır. Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ'lara ait yüzey araştırması yapılan yerleşimler araştırılmış ve detaylı olarak tanımlanmıştır (Kuhn, 2002: 207). Buluntuların dağılım alanlarına bakıldığında ise İstanbul Boğazından Trakya ve Anadolu yönüne uzaklaştıkça Paleolitik Çağ buluntuları azalmış olduğu gözlemlenmiş ve özellikle Trakya'nın büyük bir kısmında ise buluntular tümü ile ortadan kalkmıştır. Trakya'da Terkos Selimpaşa hattının batısında bu döneme ait hiçbir bulguya rastlanılmamıştır. Doğu da ise Kefken'e kadar Karadeniz kıyısı boyunca buluntu yerleri kesilmeden devam etmiştir. İzmit Körfezinin kuzey kıyılarında da dağınık halde yer alan birkaç buluntu dışında önemli bir yer ise saptanmamıştır. Paleolitik dönem buluntu yerlerinin bir diğer yoğunluk alanı da Balıkesir ovasının batı sınırını oluşturan eşik ile Çan ilçesinin kuzey batı kesimi olarak belirtilmiştir (Özdoğan, 1996: 341). Aurignacian türündeki buluntuların Karadeniz kıyı şeridi üzerinde bulunması Üst Paleolitik sonlarına tipolojik olarak tarihlenirken daha sonraki dönem için adlandırılan Ağaçlı grubu buluntuları için ise Mezolitik konak yerlerinin öncüsü olarak nitelendirilmiştir. Böylelikle Würm olarak adlandırılan Buzul dönemin sona ermesiyle ve bununla birlikte iklimin iyileşmesi sonucuyla kuzeyden gelen grupların elverişli ve tatlı su birikintisi özelliği gösteren Karadeniz çevresi boyunca toplayıcı- balıkçı yaşam koşullarına girdiklerini göstermiştir. (Özdoğan, 2003: 182).

Paleolitik çağın bitiminde, Karadeniz çevresinde, avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık ile geçimlerini sürdüren çok yoğun bir yerleşim olduğu Bulgaristan, Romanya ve Kuzey Karadeniz kıyılarında yapılan çalışmalarla bilinmektedir. Daha çok sarp kenar düzeltili minik dilgiler, az sayıda da olsa geometrik biçimli aletler kullanan bu topluluklar, genel olarak Karadeniz Epi-Gravette kültürü olarak tanımlanmaktadır (Özdoğan, 1996: 342-343). GÖ 16.000-14.000 bin arasında hem Balkanlarda hem de Anadolu'da kısa ön kazıyıcılar ve marjinal düzeltiler ortak buluntu grubunu oluşturmuştur. Aynı zamanda GÖ 12.000 ile 11.000'de ise Balkanlar ve Anadolu'da yine geometrik mikrolitler yine bulunmaktadır. Pleistosenin bitimi olan GÖ 11.000 ile 10.000 arasında Holosen dönem başlarına kadar Epigravettian gelenekleri ile geometrik mikrolitlerin Anadolu ile Balkanlar'da devam ettiği Kozłowski tarafından belirtilmiştir (Kozłowski, 2004: 10-15). Bir başka araştırmaya göre Gravettian ya da Epipaleolitik türü materyaller ise Anadolu ve Yunanistan'da ise az sayıda buluntu topluluğu ile nitelendirilmiştir. Alanlar üzerinde saptanan materyallerin hem Orta Paleolitik hem de Epipaleolitik Çağ'dan ayırıcı olarak büyüklükleri, düzeltili alet türü ve üretim teknikleri ile fark edilebilir bir Erken Üst Paleolitik buluntuları sunmaktadır. Tespit

edilen Orta Paleolitik dönem buluntuları daha büyük yongalar ile birlikte levellois tekniğinde, çoğu çekirdek ise merkezci olarak işlenmiştir. Erken Üst Paleolitik içinde dilgilere ait buluntuların nadir olarak karşılaşıldığı bunun yanı sıra tüm buluntuların ise patinalı bir yüzeye sahip olduğu araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Bunun tam tersi olarak ise Epipaleolitik buluntularının patinasız olduğu, küçük çekirdekler halinde bulunduğu piramit şeklinde mermi biçimli buluntulardan oluştuğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Epipaleolitik Çağ buluntularının yongalar üzerine yapılan küçük ön kazıyıcılar halinde olduğu, geometrik mikrolitler ile birlikte sırtlı dilgicikleri içerdiği belirtilmiştir (Runnels ve Özdoğan, 2001; 84-87). Bölgenin kıyı kumullarının esas yoğun iskânı Paleolitik Çağın bitimi ile Epipaleolitik Çağ'da başlamaktadır. Fosil kumullarının görüldüğü hemen her yerde ise Epipaleolitik Çağ'a ait malzeme yoğunluğu saptanmıştır. Çeşitli minik aletler ve bu arada ufak dilgiler, geometrik, gravette türü uç ve bıçaklar, yuvarlak kazıyıcılarla belirlenen bu dönemin buluntu toplulukları; Anadolu'dakiler den çok farklı olduğu saptanmış ve bu buluntuların daha çok Balkan-Karadeniz Bölgeleri ile benzerlik gösterdiği belirtilmiştir. Epipaleolitik Çağ buluntu toplulukları içerisinde az da olsa doğal cam (obsidyen) aletlere rastlanması, diğer bölgelerle olan ilişkiyi kanıtlamak açısından önemli bir nokta olduğu belirtilmiştir (Özdoğan, 1985: 222).

Epipaleolitik Çağ'a ait buluntuların Karadeniz kıyısının Avrupa yakasında bulunan İstanbul da yer alan Ağacli olarak adlandırılan alanda görülmektedir. Ağacli yerleşkesi Kırım Epipaleolitik ile karakterize edilmiştir. Bununla beraber kayda değer bir durum olarak ise geometrik mikrolitler arasında litik parçalarda bu alanda bulunmuştur. Karadeniz kıyısında ki Gümüşdere-Kilyos ve bazı açık hava buluntuları Avrupa Epi-Paleolitik'in yanında tarihlendirilmiştir. İstanbul'un Asya yakasında ki Karadeniz kıyısında yer alan Domalı-Alaçalı' da geometrik mikrolitler keşfedilmiştir. Bu buluntular da ayrıca mikro-yonga üretimiyle bağlantılı teknolojik buluntulardır. Gatsov ve Özdoğan'a göre bu buluntular Epipaleolitik Çağ'a tarihlenmiştir (Kartal, 2003: 48). Bunun yanı sıra Karadeniz'in Bulgaristan kıyısında bulunan Dikilitaş bölgesinde yontmataş toplulukları açısından yüzey üzerinde tespit edilen 11 adet yer, Bulgar arkeolog Ara Margos tarafından tespit edilmiştir. Bölge için de spesifik yerler ile aletlerde yüksek bir yoğunlaşma tanımlanmıştır. 1970'ler de Mehmet Özdoğan tarafından Karadeniz kıyılarının Avrupa ve Asya yakalarındaki fosilleşmiş kum tepelikleri üzerinde yaptığı yontmataş materyal tanımlamalarında Orta, Geç ve Epipaleolitik olarak buluntuları tanımlarken Epipaleolitik Çağ topluluklarının farklı tipoloji ve patinaya sahip olduğunu da belirtmiştir (Gatsov, 2001:

102). Gatsov ve Özdoğan'ın Marmara bölgesi, Karadeniz kıyısında yapmış oldukları çalışmalara göre çıkan sonuçlarda, Bulgaristan ve Kırımdaki kültürler ile daha yakın benzerlikler göstermiş olduğu ortaya konulmuştur. Bu bölgeden elde edilen buluntuların, Anadolu- Avrupa geçişinde bulunduklarından ötürü öneminin büyük olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Marmara bölgesinin Epipaleolitik buluntu topluluklarının mutlak tarihlendirme yoluyla tespit edilebilmeleri için bu alan üzerinde stratigrafi veren bir yerleşimin saptanması gerekliliği de belirtilmiştir. Bu sayede Trakya'nın Balkanlar ile orta ve kuzey Avrupa açısından kronolojik ve kültürel boyutta nerede olduğu ortaya açıkça çıkartılabilecektir (Kartal, 2003: 42). Ancak, Trakya'nın Karadeniz kıyısı boyunca Ağaçalı dan Terkos'a kadar olan arazinin toprak ve kum örtüsü linyit damarları açmak için sıyrılmış olduğu saptanırken daha sonra alan üzerinden kömür aldıktan sonra bölgeye tekrar toprak serilmiştir. Böylelikle Paleolitik Çağdan günümüze kadar olan tüm geçmiş tahrip edilmiş ve yepyeni bir toprak katmanı alan üzerinde oluşturulmuştur (Özdoğan, 1987: 161-162).

2.2.1. Domalı

İstanbul il merkezine yaklaşık olarak 44- 45 km. kuzeydoğusunda Alaçalı isimli ilçenin ise kuzeybatısında yer alırken Karadeniz sahiline yakın bir yer de bulunan Domalı Köyü ve bu alandan doğuya doğru yönelen Alaçalı kumulları arasındaki alandır (bakınız, Şekil 2.4). Domalı yakınlarında bulunan Mürselli Baba ve Akçalı kumul alanları önemli Epipaleolitik açık hava yerleşimleridir. Daha öncede Ağaçalı ile Domuzdere' den bilinen minik dilgi yapım geleneği ile geometrik biçimli aletleri gösterirken belirtilen bu örneklerle ait buluntulara Domalı- Alaçalı açık hava yerleşiminde de rastlanılmaktadır (Kartal, 2009: 77-78).

Yontmataş endüstrisi içerisinde toplamda 20 adet numune araştırmacılar tarafından örnek alınarak çalışılmıştır. Bu örnekler içerisinde tek platformlu çekirdekler bulunurken buluntuları dilgi ve dilgicik çekirdekleri oluşturmaktadır (uzunlukları 2,7- 3.3 cm. arasında olan buluntulardır). Aynı zaman da bölgeden çift platformlu bir adet örnekte ele geçirilmiştir. Bu örneğe ait buluntu ise tamamlanmamış bir çekirdeğe ait buluntudur (buluntunun uzunluğu 2,6 cm'dir.). Diğer çekirdek örneği ise çok kutuplu çekirdek buluntusu (uzunluğu 2.9 cm'dir) olurken çakıl taşından yapılmış örneği temsil eder (Şekil 2.5). Bu örneklerin yanı sıra alandan aynı zamanda 15 adet düzeltili örnekler de elde edilmiştir. Bu buluntular içerisinde 3 adetini mikrolit örnekleri temsil etmektedir. Bunlardan 9 adeti ön kazıyıcılardan oluşmaktadır. Sırtlı dilgilere ait örnekler ise yalnızca 3 adet buluntu

ile temsil edilmektedir (Şekil 2.6). Kemerli dilgi örneğine ait 2 adet buluntu ele geçerken; düzeltili yonga, dilgi üzerine taş delgi örneklerine ait buluntularda yine Domalı'dan ele geçirilmiş olan buluntuları oluşturmaktadır. Topluluğun en göze çarpan özelliği, Karadeniz'in Kuzeybatı kısımlarından, Kırım yarım adasından Prut nehrine kadar uzanan topluluklarla aralarında karşılaştırmalara olanak sağlarken bu alanlar arasında da çekirdek işleme tekniği ile olan benzerliklere sahiptir. Alan üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda konik çekirdeklerle birlikte, dilgi endüstrisi belirlenerek bunların Pleistosen sonu Holosen başlangıcı olduğu tanımlanmıştır. Domalı buluntularının Karadeniz'in güneyinde yerel bir kültüre ait örnekler olduğu da düşünülmüştür (Gatsov ve Özdoğan, 1994: 108-110).

Domalı buluntuları, Kuzeybatı Anadolu'nun en önemli Epipaleolitik varlıklarını temsil eden buluntu gruplarını oluşturmaktadır. Kartal'a göre araştırma yapılan alandaki örneklerin ve Epipaleolitik Çağ'a tarih veren buluntuların iyi bir şekilde analiz edilebilmesi sonucunda Doğu Karadeniz' deki Post-pleistosen dönem depolarının çok daha açık bir türde anlamlandırılabilmesini sağlayacak buluntular olduğu belirtilmiştir (Kartal, 2009: 78).

2.2.2. Ağaçlı

Ağaçlı kumulluğu Karadeniz'e yakın bir yer de bulunurken; İstanbul'un 35 km. kuzey- kuzeybatısına düşüp Kömürcüpınar ve Çiftalan Köyleri arasında yer alır. Sahil boyunca iki adet nehir arasında (bu nehirler Hayakadın- Çamaşırdere ile Ağaçlı'dır) ve hafifçe yükselen bir doğal tepede yüksekliği 80 m ve son olarak kıyı şeridi kumulları ile kaplanmış bir alan üzerinde yer almaktadır (bakınız, Şekil 2.4). Zirveye yakın bir konumda ve alanın güneydoğu tarafında, bazı kayalık mostralar üzerinde görülmektedir. Kumul alanının büyüklüğü sahil boyunca yaklaşık 1,5 km. ve iç sahası ise 1 km'dir. Rüzgâr hareketlerinin sonucunda kırmızımsı renkte fosil kum tepeleri ortaya çıkmıştır. 1973 ile 1980 yılları arasında tüm kumul alanlarının kömür madenciliği için tahrip edildiği saptanılmış olurken çalışma yapılan yıl boyunca alan üzerinde yaklaşık 82 noktadan çakmaktaşı aletler toplanarak kayıt altına alınmıştır (Gatsov ve Özdoğan, 1994: 102).

Çalışmalar neticesinde buluntuların Epipaleolitik Çağ'a ait özellikler ile karakterize olurken bunun yanında Orta ve Üst Paleolitik döneme ait materyaller de alandan toplanılmıştır. Genel olarak buluntular şu şekil de özetlendiğinde ise tek kutuplu konik biçimli ve çapraz çekirdekler, çeşitli tiplerde ön kazıyıcılar, çontuklu dilgiler, taş delgiler, sırtlı dilgiler, düz ve kavisli sırtlı dilgiler, budanmış dilgicikler, trapez ve çeşitkenar üçgenler ile çeşitli düzeltili parçalara ait buluntular toplanan materyaller arasında yer almaktadır

(Şekil 2.7) (Kartal, 2011: 168; Kartal, 2009: 76). Ağaçlı 'da toplanıp, incelenmiş olan yontmataş buluntularına ayrıntılı bir şekilde bakıldığında, buluntuların genellikle 37 adeti çekirdeğe ait örnekleri oluştururken buluntuların 113'ünün ise alet olduğu belirlenmiştir. Hammadde, teknoloji, tipoloji, boyutlar ve Paleolitik eserlere ait ayırt edici özellikleri, buluntuların korunma durumu, zeminden ayrılışı gibi grup saptamaları yapılarak değerlendirilmiştir. Karakteristik çekirdekler içerisinde; çekirdeklerin belirgin biçimde biçimlendirilmiş vurma yüzeylere ve platformlara sahip oldukları tespit edilmiş ve buluntular tipik ya da karakteristik çekirdekler olarak ayrıca örnekler içerisine dâhil edilerek gruplandırılmıştır. Tek platformlu çekirdekler içerisinde; yuvarlak ya da yarı yuvarlak formda çekirdeklerden meydana gelip yüzey üzerinde dikkat çekici bir şekilde (19 örnek) hepsi de son kullanım görmüş örneklerle ait buluntuları oluşmaktadır. Bu çekirdekler dilgi, dilgicik ve yongalardan oluşmaktadır. Platformları ise tek bir darbe ile oluşturulurken çekirdek açısı ise 90° bir eğimi göstermektedir. Bazılarında ise 90° 'ye yakın olan örnekleri temsil eder. Bunların büyük çoğunluğu çakıl taşlarından yapılmıştır. Bazı örneklerin sonunda ya da sırtında ise korteks izleri de bulunmaktadır. Konik çekirdeklerde, parçalarda, dilgi ve dilgicikler ile bir platforma sahip olurken yuvarlak bir tipte, yüzeyden alınan yongalardan oluşmaktadır. Çakmaktaşı toplulukları ise Karadeniz'in Kuzeybatısı kıyısından alınmış olup Pleistosen sonu ve Holosen başlangıcı arasına tarihlendirilmiştir. Çift platformlu çekirdeklere ait örneklerin boyutları 2,3 cm'den 4,6 cm'ye kadar çeşitlilik gösterir. Düzeltile aletlere ait örnekler toplamda 113 buluntudan oluşmaktadır. Bu gruba dâhil olanlar ön kazıyıcılar, sırtlı dilgiler, budamalı düzeltiller, delgiler, düzeltile dilgi, mikrolitler ve çeşitli parçalardan oluşurken ön kazıyıcıların miktarı 65 adet örnek ile temsil edilmiştir. Bunların içinde iki adet buluntu ise mikro ön kazıyıcıdır (Gatsov ve Özdoğan, 1994: 102-104).

Araştırma yapılan alanlar üzerinde 43 adet kamp yeri belirlenirken bu kamp alanları kıyı kumullukları üzerinde yer almaktadır. Yerleşim gösteren bu kamp yerleri Orta Paleolitik, Üst Paleolitik ve son olarak Epipaleolitik Çağ'lar da iskâna sahip olmuştur. Ağaçlı grubuna ait materyallerin Özdoğan'ın vermiş olduğu veriler sonucunda Fikirtepe/Pendik gibi yerleşimlerde de devam etmiş olduğunu göstermiştir. Buluntu grubu içerisinde minik dilgiler ile geometrik aletlerden oluşan materyallerin Kırım Epi-paleolitik ve Kuzey Karadeniz kıyılarındaki buluntularla benzemekte olduğu da belirtilmiştir (Kartal, 2009: 76). Bunun yanı sıra Ağaçlı 'da tespit edilen mikrolit bileşenlerinin Epi-gravette olarak bilinen sırtlı mikro dilgi endüstrilerinde de görüldüğünü belirtmiştir (Özdoğan, 2002b: 24). Merkyte' ye göre de konik çekirdekli uçların Karadeniz, özellikle de Kırım ve Prut

havzasında olduğundan bahsetmiştir. Bulgaristan ve Türkiye kısmından toplanan çakmaktaşı buluntularının Iron Gates bölgesinde Pleistosen Holosen dönem sınır aralığında olan ve Tuna havzası üzerinde yer alan Cuina Turculi I ile II ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra mikrolitli aletlerin, sırtlı dilgilerin ve dilgiciklerin Epigravettian gelenekli olduğunu belirtmiştir (Merkyte, 2013: 307-308).

Alet teknolojisi açısından Marmara bölgesi Ağaçlı grubu olarak belirtilen buluntuların Antalya bölgesi buluntuları ile karşılaştırma yapıldığında bir takım farklılıklar göstermektedir (Arslantaş, 2014: 326). Gatsov ve Özdoğan’a göre Ağaçlı yerleşimindeki buluntuların Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna ile benzer olduğunun yanında aynı zaman da ilginç bir nokta olarak da Fikirtepe toplulukları ile ilişkili olup sonrasında ise genellikle Marmara bölgesinin Neolitikleşmesi sürecinde bağlantısını göstermekte olduğu düşünülmektedir (Düring, 2010: 40-42). Fikirtepe’nin verilen radyokarbon tarihlemesi ise G.Ö 8.200 ile 7.500 yılları arasında yer almaktadır. Özellikle mikro dilgiler, mikrolitler, mermi biçimli ve prizmatik çekirdekler ile birlikte içinde çeşitli tiplerde ön kazıyıcıların ele geçtiği görülmüştür (Kartal, 2011: 171). Ağaçlı yerleşmesi Neolitik öncesi buluntu topluluğu içinde de geometrik mikrolitler, yuvarlak ya da yarı yuvarlak ön kazıyıcılar bulunurken sırtlı dilgicikler, her iki tarafı düz kemerli dilgiler içermekte olduğu görülmüştür (Düring, 2010: 40).

Marmara’nın Neolitikleşmesinde Ağaçlı grubu olarak nitelendirilen örneklerin Fikirtepe ’de de devam etmekte, Ağaçlı yerleşim alanı gibi Fikirtepe yerleşimi de deniz kıyısına yakın olan alanlar ya da göller üzerinde yer almaktadır. Bu alanlarda benzer denizel kaynaklara odaklanma bulunmaktadır. Ayrıca Fikirtepe yerleşimleri, Marmara Bölgesinde yer alan erken tarım alanlarında rastlanılan mikrolitik bileşenlere sahip olup bunun yanı sıra yontmataş endüstrileri de Ağaçlı yerleşimlerindeki buluntular ile nerede ise aynı olduğu belirtilmiştir. Fikirtepe kültürünün tespit edildiği yerler ise Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz ve Yenikapı gibi merkezler olurken bu alanlar modern İstanbul şehri içerisinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra Fikirtepe kültüründe oldukça karışık olarak hem denizel ürünlerden balık ve hem de hayvan yetiştiriciliğine ait kanıtları da barındırmaktadır (Düring, 2010: 41-182).

Ağaçlı grubu olarak tanımlanan yontmataş buluntularının konik ya da yarı konik tek platformlu baskılama tekniği ile işlenmiş çekirdekler oluşmuştur. Bunlara ait örneklerin Marmara’nın güneyinde de görüldüğü bilinirken aynı örneklerin ele geçtiği diğer yerler

arsında Gümüşdere, Domalı, Ağaçlı gibi bölgeler gelmekte ve Mezolitik-Epipaleolitik süreç içerisinde ortaya ıkmiş buluntular olduğu saptanmıştır. Bu noktada geometrikler ile mikrolitleri oluşturan aletler bu dönemin alet çantası içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda Erken Neolitik dönemde Menteşe, Fikirtepe, Pendik, Barçın, Ilıpınar IX ve X gibi yerleşimlerdeki buluntular Aktopraklık C ile tek platformlu baskılama tekniği ile işlenmiş dilgi çekirdekleri açısından ve mermi biçimli çekirdekleri içermesinden dolayı (şekil 2.8) benzerlik gösteren alanlar içerisinde yer almaktadır. Mermi biçimli çekirdekler ve baskılama tekniği Kuzeybatı Pontic bölgesinde ve güney Marmara bölgelerinde görölen bir tekniktir (şekil 2.9). Aynı zamanda çanak ömlekli Neolitik dönemde de Anadolu’da dilgi ve dilgiciklerin üretiminde yine bu teknikler kullanılmıştır. Bu bağlamda Mezolitik-Epipaleolitik gelenekli bir yontmataş endüstrisinin Aktopraklık ’ta da bulunduğu görölmüştür (Balcı, 2011: 5-8). Ilıpınar’ın X. ve IX. seviyelerinden elde edilen akmaktaşlarında; yonga üzerine ön kazıyıcılar, büyük düzeltisiz yongalar ile birlikte düzeltili yongalara ait buluntulara rastlanılmaktadır. Bunun yanı sıra yontmataş toplulukları içinde düz vurma düzlemlili tek kutuplu çekirdekler ile birlikte yarı yuvarlak çekirdekler de bulunmaktadır. Çekirdekler dilgi üretmek amacı ile oluşturulmuştur. Bu bağlamda lokal bir şekilde Ilıpınar ’da çakmaktaşı kullanılmakla birlikte, ithal olarak adlandırılan obsidyen de dikkate değer buluntuları oluşturur. Genel itibari ile Ilıpınar’ın X ve IX. seviyelerinden elde edilen yontmataş buluntuları bakımından Trakya’nın erken dönem Neolitik buluntularından büyük farklılıklar içermektedir (Kartal, 2011: 171).

Pendik’e ait yontmataş materyalleri ise kazı alanında iki açmadan toplanmıştır. İki açmada da açık bir şekilde tipolojik olarak tek düzenlik gösterirken; başlıca kazıyıcılar, delgiler, düzeltili dilgilere ait buluntular görölmektedir (şekil 2.10). Ancak bunun yanında materyallerin miktarı (yongalama ve düzeltili numuneler) yeteri kadar karşılaştırma yapmak için ya da her hangi bir şekilde paralellik kurmak için tatmin edici olmadığı da belirtilmiştir. Bu aşamada benzerliklere ait araştırmalar sonucunda buluntuların Pendik ve Ilıpınar arasındaki topluluklar da olduğu da görölmektedir. Bunun yanında Fikirtepe yerleşmesinde bazı karakteristik özellikler de tespit edilmiştir. Burada üretime ait iki üretim zinciri olduğu belirlenmiştir. İlk üretim zinciri yongalar için kullanılan çekirdekler ile bağlantılı olan zinciri kapsamaktadır. Diğer üretim zinciri ise dilgi elde etmek için gerçekleştirilen üretim zinciri ile olan bağlantıdır. Dilgi aletleri, dilgi delgiler ile karakterize edilirken dik ya da yarı dik kenar üzerindeki kısmi ya da devam eden düzeltilere ait buluntulardan oluşan materyallerdir. Analiz edilen yontmataş buluntuları incelendiğinde muhtemelen benzer metotlu yonga ve

dilgi üretimi kullanılarak yapılmış olduğu saptanmıştır (Şekil 2.11). Her iki durumda da elde edilen çekirdeklerden edinilen verilere göre Ilıpınar çekirdeklerini kullandığı sonucuna varılmıştır (Şekil 2.12). Epipaleolitik bölgelere gelince sadece Türkiye'nin Karadeniz kıyısından toplanan buluntular üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Analiz edilen bu materyaller hepsi ise yüzeyden toplanan buluntulardan oluşmaktadır. Genellikle dilgi ve dilgicikler tek platformlu çekirdeklerden üretilen buluntulardır. Karadeniz kıyısı ve Ilıpınar bölgeleri arasındaki bağlantının tanımlanmasının ise zor olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Bulgaristan Erken Neolitik ve Trakya'nın yontmataş topluluklarının karşılaştırılması imkânsız olduğu belirtilerek, Trakya'nın kısmi taş alet toplulukları makro dilgi teknolojisi ile yapıldığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda nitekim yongalar ve yonga aletlere ait buluntular ise miktar bakımından bir eksikliği oluşturmaktadır. Makro teknolojinin ortaya çıkışı ise G.Ö 8,000'den G.Ö 7,500 yılına kadar uzanmakta olup bu alandaki durum Erken Neolitik dönemi de içine almaktadır (Gatsov, 2003: 154-156).

Buluntular açısından Boğazda yer alan; Domalı, Alaçalı, Kefken ve Karadeniz kıyısında bulunan İbonun Rampası ve Göztepe gibi alanların Marmara Denizi'nin güneydoğusuna yakın bir konumda bulunmaları nedeniyle bu bölgelerin Epi-Gravettian gelenekli bir bağlantı içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu yerlerin endüstrilerinde yer alan geometrik mikrolitleri, mikro dilgi çekirdekleri ve mikrolit alet buluntuları bu alanların karakteristik yontmataş topluluklarını oluşturmaktadır. Bununla beraber buluntuların kuzeybatı Pontic alanı ile de güçlü bağlantılarının olduğunu göstermektedir. Marmara Denizi'nin doğu kıyılarında (Boğazın her iki yakasında) yer alan kültürlerle ait buluntulara rağmen Doğu Trakya'da ise denize nazaran bu türden buluntulara rastlanılmamaktadır. Marmara Denizi'nin her iki yakası arasındaki fark, yerel kültürlerin bulunduğu bölgenin sınırlarını belirlemesi açısından ise son derece çarpıcı öneme sahiptir. Çanak çömleksiz Neolitik döneme ait Keçiçayırı, Musluçeşme ve Çalca gibi bölgelerden elde edilen sınırlı naviform çekirdeklerden yola çıkıldığında, yontmataş endüstrisinin Anadolu'nun batı ve kuzeybatı bölgelerindeki buluntular içerisinde de farklılık gösterdiği belirlenerek, Ağaçalı-Domalı grubu olarak tanımlanan buluntular içerisindeki mikrolit aletler ile de yakından benzer olduğu saptanmıştır. Özdoğan'a göre Marmara bölgesi kültürel devamlılığı gösterirken bu çanak çömlek öncesi kültürleri etkileyen yerel taş ve yontma endüstrisi geleneğinin bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Karul, 2017: 30-31).

Bulgaristan'ın güneyindeki Karadeniz kıyı alanlarında saptanan litik gelenekler ile birlikte teknolojik temellerinin Tuna Nehri üzerinde yer alan Iron Gates bölgesi Epi-tardi-gravetian ile bağlantılıdır. Özellikle alanlar üzerinden ve Dikilitaş Mevkii'nden toplanan tek platformlu çekirdekler içindeki çekirdeğe doğru yönelimde bu durumu göstermektedir. Bu bağlamda yerel Epipaleolitik kültürün gelişiminde yerel Geç Paleolitik dönem gelenekleri ile teknolojileri rol almıştır (Gatsov ve Özdoğan, 1994: 109-110). Ele geçirilen en erken buluntu topluluklarının Karadeniz kıyısı ile Boğaziçi bölgesi kumul alanları üzerinden sağlanırken, Ağaçlı grubu olarak isimlendirilen buluntuların mikrolit endüstrisi tamamen Öküzini teknolojik kompleksten farklı olup diğer bölgelerdeki Epipaleolitik endüstrisinden de farklılaşmaktadır. Bölgenin Pontic Epigravettian endüstrileriyle benzerlikleri bulunmaktadır (Özdoğan, 1997: 32). Gatsov'a göre Türkiye'nin Karadeniz kıyıları muhtemelen yerel Epipaleolitik kültürü göstermektedir (Gatsov, 2001: 103). Böylelikle Anadolu'nun; etkili bir şekilde Kafkasya, Orta Asya, Levant ve Doğu Avrupa arasındaki coğrafi bir ara yüz niteliğinde olduğunu gösterirken bu bölgeler arasında ise kara hareketinin muhtemel bir yolu konumunda olduğu belirtilmiştir (Kuhn, 2002: 198).

2.2.3. Gümüşdere-Kilyos arası Açık Hava Yerleşimleri

Gümüşdere- Kilyos arası açık hava buluntu yeri İstanbul il merkezinin 4 km. kuzeyinde yer alıp, Kilyos' un ise 4 km. batı yönüne düşüp Kilyos ile Ağaçlı arasında Gümüşdere Köyü' nün 2 km. kuzeydoğusunda kumul alanı üzerinde yer almaktadır (bakınız, Şekil 2.4). Özdoğan ve Harmankaya tarafından yapılmış yüzey araştırmaları sonucunda ele geçmiş olan yontmataş malzeme, Alt Paleolitik ve Orta Paleolitik dönem buluntuları sergilemekle birlikte Üst Paleolitik dönemin sonlarına ve Epipaleolitik Çağ'a tarihlenen buluntularda elde edilmiştir (Kartal, 2009: 78).

Genel olarak yontmataş buluntuları Epipaleolitik Çağ'a tarih verebilen çeşitli mikro dilgi çekirdekleri, mikro dilgiler, ön kazıyıcılar, sırtlı dilgiler, yarımaya ve düzeltili alet parçaları gibi örneklerden oluşmaktadır (Kartal, 2009: 78-79). Buluntulara yakından bakıldığında ise yerleşimden sekiz adet çekirdek ve beş adet de düzeltili alet ele geçirilirken buluntu grubu içerisine kırık parçalar da bulunmaktadır. Tipik çekirdek parçaları tek platformlu çekirdekler şeklinde görülüp grup içerisinde toplamda beş adet örnek buluntu ile temsil edilmiştir (Şekil 2.13). Bu buluntuların tamamı yuvarlak vurma yüzeylerine sahip olup kullanımın son aşamasını temsil eden konik dilgi ve dilgicik çekirdekleri şeklindeki buluntulardır. Buluntuların uzunlukları 2,9 cm'den 4,4 cm'ye kadar değişmektedir. Çift

platforma sahip çekirdek buluntularına ait buluntulardan yalnızca bir adet örnek bulunurken bu buluntu çakıl taşından imal edilmiş ve uzunluğu 2,9 cm olduğu tespit edilmiştir. Çok kutuplu çekirdek örneğine ait buluntular ise üç adet örnek ile temsil edilmektedir. Bu buluntuların ikisi 90°'lik platform açısına sahip olup çift taraflı çekirdekten dönüştürülmüş olan örneklerdir. Alanda düzeltili aletlere ait toplamda 7 adet buluntu toplanmıştır. Bu buluntuların dördünü ön kazıyıcılar temsil etmektedir. İlki; yarı dik düzeltili kenarlı yelpaze biçimli ön kazıyıcı buluntusu olurken buluntunun ölçüleri ise 2.7 cm. uzunluğuna sahip, genişliği 2.3 cm. ve işlendiği bölümün yüksekliği ise 0.7 cm'dir (Şekil 2.14). Buluntular içerisinde yer alan ikinci buluntu ise kenar yüksekliği 2 cm. olan dik ön kazıyıcıdır. Bir diğer örnek buluntu ise yuvarlak alınlı yonga üzerine ön kazıyıcıdır. Buluntunun kazıma kenarı yarı dik ve dik düzeltilerle oluşturulmuştur. Bu buluntunun boyutları 2.9 cm. uzunluğunda, genişliği ise 2.1 cm. olurken alın kısmı da 0.7 cm. olarak belirlenmiştir. Sonuncu buluntuyu ise yuvarlak alınlı ön kazıyıcı parçasına ait buluntu oluşturmaktadır. Ayrıca buluntu grubu içerisinde sırtlı dilgiden sadece bir adet örnek ele geçmiştir. Bu sırtlı dilgi de proksimal dilgi olup tek platformlu çekirdek parçasıdır. Bunun yanında geometrik mikrolit örneklerinden ise sadece bir adet örnek bulunmaktadır. Bunun yanında segment örneklerinden bir adet buluntu ele geçirilirken bu örneğin boyutları 2,6 cm. uzunluğuna sahip genişliği ise 0,7 cm olarak belirlenmiştir. Kırık bir şekilde ele geçen düzeltili alet olarak tanımlanan buluntudan ise yalnızca bir örnek elde edilmiştir (Gatsov ve Özdoğan, 1994, 107).

Araştırmacılar tarafından elde edinilen bilgiler doğrultusunda; kesin olarak Ağacli, Gümüşdere ve Domalı materyal buluntularının Karadeniz'in güney kıyısı üzerinde yer alan yerel bir kültüre ait buluntular olabileceği belirtilmekte, Pleistosen sonu ve Holosen dönemin başladığı zaman aralığına tarihlendirilmektedir. Bir başka kanıt olarak da yerel Geç Paleolitik teknoloji ya da bu dönemin geleneklerinin kültür formasyonunda rol oynadığı; böylelikle Mezolitik Çağ'a ait endüstri olmadığı bunun yerine ise tercih edilen görüşün Epipaleolitik Çağ olduğu belirtilmiştir (Gatsov ve Özdoğan, 1994: 110).

Pleistosen/ Holosen dönem Bulgaristan ve Türkiye'nin Marmara bölgesi Ağacli, Gümüşdere, Domalı yontmataş buluntuları aynı benzer durumları sergilemektedir. Araştırmacılar tarafından tüm Bulgaristan ve Türkiye'den toplanan buluntuların yüksek yoğunluk gösterdiği tespit edilerek aynı zamanda her iki bölgede de yapılan çalışmalar fosilleşmiş kum tepeciklerinden alınan numunelerle gerçekleştirildiği ve değerlendirmelerin bu yönde yapıldığı belirtilmiştir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda elde edilmiş olan bu

buluntuların tek ve yerel bir kültüre ait olabileceği sonucuna varılmıştır. Her iki durumda da teknolojik aralıklar sonucunda Karadeniz kıyıları üzerinden gelen Epipaleolitik yontmataş topluluklarının görünüşe göre Trakya'nın en eski Neolitik topluluklarına kadar devam ettiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda araştırmacı tarafından Türkiye, Bulgaristan Epipaleolitik Çağ'dan tamamen farklı bir çekirdek kullanım özelliği göstermektedir. Bahsedilen bu teknik Dikilitaş'ın egemen olduğu çekirdek ve çekirdeğe doğru yönelmeyi takip eden teknolojidir. G.Ö 11 ve 10 binde, Tuna'da Iron Gates bölgesinin doğusunu Epi- Tardi- Gravettian geleneğin olduğu ve bu bölgenin de teknolojik ve tipolojik özelliklerini barındırmaktadır. Türkiye için üzerinde araştırma yapılan buluntuları ise çekirdek indirgeme tipinin Karadeniz kıyısının komşu bölgelerindeki yerel Epipaleolitik kültürler için tipik olduğu saptanmıştır. Ağaçlı, Gümüşdere ve Domalı buluntuları için bir Epipaleolitik Çağ alt tabakayı gösterebilecek buluntuların olduğu üzerinde durulmaktadır. Farklı çekirdek indirgeme teknikleri olmasına rağmen Dikilitaş buluntularının, Iron Gates bölgesinde Epi- Tardi- Gravettian olarak belirtilse de Karadeniz bölgesinin Türkiye kıyılarındaki buluntular ile (hem Avrupa hem de Asya bölgesi) muhtemelen yerel Epipaleolitik kültürlerle bağlantılı olduğu düşünülmüştür (Gatsov, 2001: 102-103).

Özdoğan'a göre seramik kaplarının yaygın bir şekilde kullanımı öncesindeki dönem için, Anadolu'dan gelen grupların hangileri oldukları belirgin bir konu değildir. Ancak çanak çömlek kullanan Neolitik toplulukların ortaya çıkışı sırasında dahi bu bölgede bu tür grupların var olduklarını kesin olduğunu belirtmektedir (Özdoğan, 2017: 201). Genel olarak bakıldığında Ağaçlı ve diğer buluntu toplulukları için Würm IV dönemindeki olumsuz iklimsel koşulların sona ermesiyle birlikte kuzeyden gelen bir göç dalgasına bağlı bir yerleşim ihtimali de düşünülebileceği de göz önüne alınmıştır (Özdoğan, 2007b: 409).

2.2.4. Yarımburgaz Mağarası

Yarımburgaz mağarası İstanbul ili, Bakırköy ilçesi içerisinde Altınşehir isimli yerleşim yerinden Kayabaşı köyüne giden yolun kuzeyinde yer alırken hemen bu alanın yanına konumlandırılmıştır (bakınız, Şekil 2.4). Yarımburgaz Mağarası karstik kireç taşı oluşumları içine açılıp Eosen kökenlidir. İki bölümden oluşan mağara Aşağı ve Yukarı olarak ayrılmaktadır. Her iki mağaranın girişi de Sazlıdere Vadisine yani batıya doğru bakmaktadır (Arsebük vd., 1990: 9).

Mağara çevresi içerisinde yapılan ilk gözlemler sonucunda topoğrafik plan ve kesit çalışmaları ile sonuçlandırılan analizler neticesinde Sazlıdere Vadisi jeolojik olarak

günümüz seviyesinden 90- 100 metre daha aşağıda ya da derinde olabileceği (Şekil 2.15) araştırmacılar tarafından saptanmıştır (Arsebük vd., 1991: 19).

Yukarı Mağara 6. Tabaka olarak isimlendirilen seviye siyah renkli olup kalın bir dolgu olmasının yanında katran görünümlü bir yapıya sahip olup; yontmataş buluntuları içerisinde herhangi bir döneme atıf yapılamayacak çakmaktaşı yonga ile çekirdeklere ait buluntular içerirken ayrıca işlev tanımlamasının yapılamamış olduğu bir adet sürtülerek yapılmış aletten ibarettir. Kendi içerisinde 7a ile 7b olarak isimlendirilmiş olan Yukarı Mağara 7. Tabaka çok sayıda ara katman ile iki değişik dolgudan oluşmuştur. Bu tabaka içerisinde 6. tabakaya benzer bir şekilde sakin ve yavaş bir süreç içerisinde oluşmuş koyu bir maddenin birikimi bulunurken, bu birikim süreci de varv olarak nitelendirilen ince katmanların düzgün bir şekilde dizilmesinden ötürü birikim sürecinin uzun ve yavaş bir şekilde olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu siyah maddenin oluşumunda ya da çökmesinde kesintilerinde meydana geldiğini araya giren bazen kireçli zaman zamanda killi dolgu kesintilerinden anlaşılmaktadır. Araştırmacı tarafından değerlendirilen katmanların çoğunun kısır olduğu belirtilirken, diğer katmanlarda belirgin Levallois özellikleri gösteren yongalar bulunmaktadır. Yarımburgaz mağarası 7. Tabaka’ da çevresel koşulların bütününün değişmiş olduğu saptanarak yağışlı bir ortamın olduğu ve bunun da 6. Tabakaya kadar sürdüğü anlaşılmış ve böylelikle çukurun tıkanarak bir göl görünümü haline geldiği saptanılmıştır. Bu zaman süresi içerisinde çukur, kendi içinde en az üç ila beş kurak dönemin oluşmuş olduğunu gösterirken, siyah renkli toprağı da çevreden sürüklenen ya da çukurda yetişen organik maddeler ile oluştuğu belirtilmiştir (Özdoğan, 1988: 328-334).

6. ve 7. seviye Yukarı mağarada tespit edilen aletlerin sayısal olarak çok az olduğu belirtilirken burada ele geçmiş olan sürtme taş bir parça bulunmaktadır. Ayrıca dolguların niteliği ile birlikte ve bu dolguların buzul sonrası dönem olan Würm buzul döneminin son safhası olması nedeniyle dolguların Üst Paleolitik ile Epipaleolitik Çağ’a ait olduğu saptanılmıştır. Yarımburgaz mağarasında verilerin sınırlı olmasından dolayı kuşkulu bir şekilde Epipaleolitik Çağ’ın varlığı araştırmacı tarafından belirtilmiştir (Kartal, 2009: 79).

2.2.5. Mürselli Baba Sırtı ile Akçalı kumluğu

Domalı köyünün çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda üç ana kumul sahasında çeşitli yontmataş aletler bulunmuştur. Bu üç ana kumuldan ilkin, Domalı Köyü ’nün güneyindeki küçük tepe üzerindeki alan, diğerini Domalı köyün 2 kilometre kuzey-kuzeybatı yönündeki Karadeniz’e 200 m uzaklığında bulunan Mürselli Baba alanı ve

üçüncüsü tepenin üzerinde, iki buluntu yeri arasında kalan Tekmezar olarak isimlendirilen alandan ele geçirilen buluntu noktaları oluşturmaktadır (bakınız, Şekil 2.4) (Gatsov ve Özdoğan, 1994: 108).

Bu bölgedeki Epipaleolitik konak yerleri arasında yer alan Mürselli Baba sırtı ile Akçalı Kumluğu konak yerleri daha önce Ağaçlı ve Domuzdere 'den tanınan minik dilgi yapım geleneğine ait örnekler ile geometrik biçimli aletler, doğal cam (obsidyen) gibi buluntuları sağlamıştır. Bunların yanı sıra Kefken burnunda, çeşitli dönemlerde kullanıldığı anlaşılan ve geniş bir alana yayılan çakmaktaşı ışık yeri de saptanmıştır (Özdoğan, 1986a: 411).

2.2.6. Üçdutlar

Gelibolu yarımadası, Enez ve Kavak ilçeleri arasında Ege kıyı şeridi boyunca yaklaşık 80 km. uzunluğa sahip olurken Çanakkale boğazı 100 km. uzunluğuna sahiptir. Gelibolu yarımadasında üzerinde yer alan bu kıyı şeridi, özellikle altta kalan topraklardan edinilen verilere göre geniş bir şekilde deniz seviyesini Son Buzul döneminde yaklaşık 20.000'lerde etkilenmiş olduğu belirtilmiştir. Böylelikle günümüzden deniz seviyesi en azından 120 m daha aşağıda olduğu saptanmıştır. Son Buzul döneminde ve şuan ki bilgiler ışığında bu farkın önemli olduğu belirtilerek, Egenin kuzeyinin Semadirek adası, Limni, Ayos Evstratiou, Gökçeada ve Bozcaada kara yoluyla bağlı olduğu saptanmıştır ancak tatbikî olarak bazı akarsu kanalları bu konun dışında tutulmuştur. Erken Holosen dönemde 12.000'lerde deniz seviyesinin yükselmesine bağlı olarak, muhtemelen söz konusu kıyılar üzerinde bulunan prehistorik yerleşimleri sel ya da buna benzer bir şekilde su taşkınları basmıştır. Epipaleolitik / Mezolitik yerleşimler ise taşınan alüvyonlar ile birlikte toprak altında kalmış olabileceği belirtilmiştir (Şekil 2.16). Bazı jeolojik çalışmalar ise bu bölgede 30 m kalınlığında tortu bir tabakanın oluştuğunu göstermektedir (Özbek, 2012b: 164). Orta Paleolitik dönemde deniz seviyesi düşük bir seviyede kendini gösterirken bu durum daha sonraki dönemler de bahsedilen iki adanın yükselmesiyle sonuçlanacağını bildirmektedir. Bu durum, Çanakkale boğazı için yerel ve de lokal bir şekilde eğimli olduğu kabul edildiğinde ise Gökçeada mevkiinin anakaradan 14.000 yıl önce ayrılmaya başlamış olduğunu böylelikle verilen tarihin ise G.Ö 14.000'e denk geldiği kalibre edilerek belirtilmiştir. Anakaradan ayrılan bu alanın en yakın noktaya uzaklığı ise 3 km. kadar bir mesafedir. Anakaranın kıyı bölgesinde ise avcı- toplayıcıların yaşamış olabileceği ve yeni adaya kolay bir şekilde dar olan kıyı sularını geçerek ulaşabileceği söz konusudur. Böylelikle

muhtemel bir temelde Gelibolu Yarımadası üzerindeki Üçdutlar mevkiinin bir zamanlar Saros Körfezi kıyı şeridinden yaklaşık 2 ila 3 km. uzaklıkta olabileceğini (bakınız, Şekil 2.4) gösteren kanıtlar içerisinde yer almaktadır (Özbek ve Erdoğan, 2015: 103-104). Deniz seviyesinin GÖ 18.000 ile 15.000'ler arasında 120-130 metre kadar daha aşağıda yer aldığı belirtilmiştir. 12.000-9.000 yılları arasındaki Epipaleolitik Çağ içerisinde ise deniz seviyesi 50 m kadar daha alçak bir durum sergilemiştir. Bahsedilen bu derinlik değişikliklerini batimetrik haritalarında Son Buzul Çağı ve Üst Paleolitik yerleşimlerin bugünkü kıyı sınırından birkaç km kadar daha uzak bir noktada bulunduğunu göstermiştir (Özbek, 2017: 5-6).

Üçdutlar'ın yüzey buluntuları neticesinde elde edinilen veriler ile birlikte bir açık hava yerleşmesi olduğu saptanmış ve alanın 2. 52 hektarlık bir alana yayılarak yaklaşık bin parça kadar yontmataş buluntusu içerdiği belirtilmiştir. Araştırmacılar tarafından yerleşimde yapılan ilk gözlemler sonucunda litiklerin çoğunun mikrolit boyutlarda olduğu belirlenmiştir. Litik materyallerin yakından incelenmesi sonucunda çoğu yontmataş aletlerinin tek fonksiyonlu ayrıca bazı örneklerin ise çok fonksiyonlu kazıyıcılar olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda araştırma alanının yüzeyinden ve farklı bölgelerinden de deniz kabuğuna ait buluntular da toplanılmıştır. Böylelikle alanın bir Neolitik dönem öncesi yerleşim yeri olduğu sonucuna varılmıştır (Özbek ve Erdoğan, 2015: 106-107).

Üçdutlar'dan elde edilen yontmataş topluluklarında iki farklı ana hammadde kaynağından yararlanılarak üretilmiş buluntular oldukları tespit edilmiştir. Bunlardan ilkinin white- milky kalsedon olarak isimlendirilen çakıl taşları kullanılarak üretilmiş olan buluntulardan oluşurken; ikincisi ise çok renkli olan jasper çakıl taşından üretilen buluntular oluşturmaktadır. Beyaz kalsedon ince-taneli ve homojen bir yapıda olan hammaddedir. Araştırmacılar tarafından son üç yıldır yapılmış olan sistematik aramalar sonucunda kalsedon çakıl taşlarının Kabatepe yakınlarına ait yakın bir jeolojik kaynaktan getirilmiş olduğu belirlenerek bu kaynağın yerleşim yerine uzaklığı ise 6 ila 8 km. olup yerleşimin güneydoğusuna düştüğü belirtilmiştir. Aynı zamanda araştırmacılar tarafından yapılan ön gözlemler sonucunda yonga tabanlı çıkarım teknolojisi kullanıldığı saptanmıştır. Tipolojik olarak materyaller sınıflandırıldığında ön kazıyıcılar, kenar kazıyıcılar, burunlu omurgalı parçalar, dişlemeli ve çontuklu aletler, düzelti parçalar, budanmalı aletler ile dik düzelti, çok yönlü aletler, alet parçaları, artık parçalar ve çekirdeklere ait buluntulardan oluşmaktadır (Şekil 2.17), (Şekil 2.18). Üçdutlar muhtemelen teknolojik ve tipolojik olarak dört farklı

zamana ya da litik geleneğe sahip olurken; ilk olarak Orta Paleolitik, ikinci olarak erken Üst Paleolitik (Aurignacian olarak bilinir), Epipaleolitik ve son olarak ise Neolitik döneme ait buluntuları içermektedir. Bunların yanı sıra yine alandan taş kalemler ve budanmış parçalar da temin edilmiştir. Bunun yanı sıra küçük boyutlu birkaç çekirdek buluntusu da (2 ila 4 cm. uzunluğunda) yine alandan elde edilirken bunların ekonomik bir şekilde ve muhtemelen tekrar kullanımla alakalı hammaddeler olduğu saptanmıştır. Üçdutlar’ da belirlenen farklı periyotlar sonucunda, hammaddenin doğallığı (daha önceden de belirtildiği gibi kalsedon ve çakıl taşları ve küçük çakıl taşları şeklinde olan jasper) üretim bitimiyle bağlantılıdır. Bazı çekirdekler ise naviform ön kazıyıcılara dönüşmüş olup genellikle keskin düzelterler şeklinde kendilerini göstermektedir. Bunun yanı sıra Üçdutlar’ da taş kalemler ve budamalara ait buluntular da yine yerleşim alanı üzerinde bulunmaktadır. Toplanan tüm parçalar içerisinde litik olarak sadece altı adet mikrolit ve iki adette dilgi ele geçmiştir. Araştırmacı tarafından toplanan bu parçaların net bir şekilde daha yeni olan dönemlere ait olduğu belirtilmiştir. Üçdutlar’ da bulunan çok sayıdaki mikrolit parça arasında Doğu Akdeniz’deki Epipaleolitik geleneğin en belirgin özelliklerinden biri olan çıkmalı ön kazıyıcılara ait örnekte yine alandan ele geçirilen buluntular arasındadır (Şekil 2.19). Perlés’a göre yonga temelli yontmataş geleneği gösteren Üçdutlar’ın Franchthi Mağarası’nın Üst Paleolitik ve Mezolitik katmanlarıyla bir bağlantısının olmadığı bununla birlikte Youra Adası’nın Cyclops Mağarası’nda ve Kythnos Adası’ndaki Maroulas bölgesinde bulunan Mezolitik topluluklarıyla da bağlantının muhtemel olarak bulunmadığı belirtilmiştir (Özbek ve Erdoğan, 2015: 107-114). Ancak Ouriakos yerleşiminden elde edilen radyokarbon tarihlemeleri sonucunda GÖ 12.000’leri vermiştir. Bu bağlamda bahsedilen yerleşimin ise Gelibolu’ya uzaklığı 60 km olurken Üçdutlar ile ilişki kurabilecek önemli sit alanı olduğu araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Bir diğer nokta ise Holosen dönem başlarında 5-10 m kadar kıyı şeritleri alüvyon ile örtülmesi sonucunda bölgenin Epipaleolitik/Mezolitik Çağ’ı hakkında ileri bilgilerin kazanılması detaylı araştırmalar ile ortaya konulabileceği üzerinde durulmuştur (Özbek, 2017: 10).

Üçdutlar’ da bulunan yontmataş eserlerin Neolitik dönemden önce üç farklı zamanda üretilmiş olduğu bunun yanı sıra, kıyı peyzajından da alanın biraz daha yüksek bir konturda olması nedeniyle, Üçdutlar mevki’ nin avcı ve toplayıcılar için kesinlikle cazip konumda yer alan bir nokta olduğu belirtilmiştir. Araştırmacının belirttiğine göre Neolitik Çağ’ dan önceki üç döneme ait tarihlendirilmelerin tutarlı ve sistemli bir şekilde ayırt etmeyi zorlaştırdığı belirtilerek, büyük taş numuneleriyle çalışmanın gerekliliği dile getirilmiştir. Örneğin

Epipaleolitik Çağ'a atıfta bulunan parçaların incelenmesinde sırtlı parçalar ve dilgilerin sayılarının az miktarda olduğu ve bu bağlamda alan yüzeyinden tekrar litik koleksiyon toplanmasının daha iyi bir görüş olacağı belirtilmiştir (Özbek ve Erdoğan, 2015: 122-123).

2.2.11. Değirmenlik

Bu alan Eceabat, bölgesinin 8 km. kuzeyinde Çanakkale il sınırları içerisinde yer almakta olup, Akbaş Şehitlik mezarlığının 100 m. güneyine konumlandırılmış bir alan üzerinde bulunmaktadır (bakınız, Şekil 2.4). Özdoğan tarafından tarih öncesi araştırmalar sırasında keşfedilmiştir bir buluntu yeridir (Ünsal, 2015: 344).

Özdoğan tarafından yapılan erken dönem araştırmaları sırasında Değirmenlik Mevkii olarak ifade edilmiş alan üzerinde çeşitli yontmataş endüstrisine ait buluntuların tespiti yapılarak bunlar içerisinde çoğu mikro dilgi, yuvarlak kazıyıcılar ve birkaç adet geometrik buluntu ele geçmiştir. Değirmenlik buluntularının tipolojik olarak Marmara Bölgesine ait Epipaleolitik Çağ buluntu endüstrileri örneklerine benzer olduğu saptanmıştır. Buluntuların üretiminin gerçekleştirildiği hammadde ise Değirmenlik mevkii 'de çoğunlukla ve Marmara Bölgesinde tercih edilen bir hammadde olan çakmaktaşı çakıllar ve de obsidyen hammaddeleri kullanılarak üretilmiştir. Değirmenlik buluntu alanı ayrıca çoğunlukla Marmara bölgesi yerleşimleri ile çağdaş bir dönem aralığında yer alırken, hammadde yönüyle de tercihen çakmaktaşı çakıl ve az miktarda da obsidyenden yararlanılmıştır. Benzer yontmataş endüstrisi ayrıca yarımada'daki iki diğer yerleşimdeki Kaynarca ve Karaağaçtepe 'de de olmasına rağmen bu alanlar da çanak çömleklere ait materyaller de ele geçirilmiştir. Böylelikle Gelibolu yarımadası Epipaleolitikten seramikli Neolitik'e geçişi göstermektedir. Bu duruma benzer bu durum ise Doğu Marmara'daki alanda da görülmüştür. Doğu Marmara bölgesinde dilgi endüstrisi Final Paleolitik dönemde Gravettian özelliklerinin egemen olduğu ve çanak çömlek tiplerinin ise Fikirtepe örnekleri ile karakterize edilen bir durum sergilemektedir (Özdoğan, 1986b: 56-59). Ancak diğer bir araştırmaya göre gerçekte alan Neolitik Döneme tarihlendirilmiştir (Ünsal, 2015: 344-345).

Türkiye Trakya bölgesi için Epipaleolitik/ Mezolitik Çağ'ın başlangıcı olarak belirtilmekte olan radyokarbon tarihleme aralığı G.Ö 14.000 ve 12.000 arasında ki dönemi kapsarken Perlés'a göre bu tarih kuzeybatı Anadolu için 9.500 ve 8.000 arasında ki dönem aralığıdır. Böylelikle Gelibolu Yarımadası'nda ki son yapılan yüzey araştırmaları sonucunda da elde edilen bilgilerin de aynı sonuçları sağladığı belirtilmiştir. Bunu takiben yeni bir Mezolitik yerleşim olan Ouriakos'ta ki 2011 yılı ilkbaharında ki çalışmalar sonucunda alınan

veriler sonucunda benzer dengenin de Gelibolu Yarımadası içinde geçerli olduğu üzerinde durulmaktadır (Özbek, 2012b: 165). Ouriakos yerleşimi de Fyssini içinde yer alan Louri kumsalı üzerinde 2006 yılında bulunmuştur. Bu yerleşim yeri 62 km kuzeybatı Anadolu'dan uzakta yer almaktadır. Holosen dönemde meydana gelen alüvyon tabaka sonucunda arkeolojik yerleşimlerin kısıtlı alanlar ile sınırlı kalmasına neden olduğu belirtilmiştir. Yontmataş malzemenin yanı sıra tanımlamasının yapılamadığı kemik kalıntıları da bulunmuştur. Radyokarbon tarihlemesinin verdiği sonuçlar ile G.Ö 10.390± 45 ile 10.437± 10.198'e tarihlendirilmiştir. Bu sonuçlar ile birlikte yerleşim alanı Younger Dryas iklim koşullarının daha ileri bir seviyesinde iskana sahip olduğu saptanılmıştır. Yerleşim içinde yongalama ürünleri, sayıca fazla çekirdek, yonga artıkları, çekirdek hazırlama parçaları, sırtlı dilgiler ile oluşurken üretim işlemi ise yerleşim içerisinde gerçekleşmiştir (Efstratiou vd., 2014: 15).

Doğu Marmara Bölgesinin olduğu gibi Epipaleolitik Çağ'dan Çanak Çömleksiz Neolitik Çağa geçişi yansıttığı son araştırmalar sonucunda ortaya koyulmuştur. 2006 yılında tekrar araştırma yapılan bölgede yasak olmasına rağmen fabrika alanı bulunmakta olduğu tespit edilerek alan üzerinde çeşitli düzenlemelerin yapıldığı rapor edilmiştir (Özbek, 2008: 10).

Kuzey Yunanistan, Makedonya ve Bulgaristan gibi bölgelerde olduğu gibi bu bölgenin de Epipaleolitik Çağ ve Mezolitik Çağ'a ait buluntuların önemsiz bir şekilde alanlar üzerine dağılımları söz konusudur. Ancak bu dağılımların Neolitik öncesi kültürlerin Değirmenlik Mevkii'nde olduğu gibi Ege kıyılarındaki alanlar üzerinden gerçekleştiği belirtilir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar sonucunda Lesbos'tan Ouriakos'tan alınan veriler sonucunda bu çıkarım bir temel üzerine oturmaya başlamıştır. Çünkü bahsedilen dönemler içinde anakara halen daha adaya bağlı bir durum içermektedir. Bu nedenle kıyı bölgelerinde, deniz seviyesinin yükselmesiyle balıkçı-toplayıcı toplulukların dağınık halde yerleşmiş olduklarını gösteren bir durum içerisinde bulunmaktadır. Bununla birlikte daha iç bölgelerde ise yerleşimlere rastlama ihtimalinin olmadığı Özdoğan tarafından belirtilmiştir (Özdoğan, 2017: 200).

2.2.12. Ören Mevkii

Çanakkale ili içerisinde; Eceabat bölgesinde, Küçük Anafarta Köyü'nün 3 km. batısında yer alan bir yerleşim yeridir (bakınız, Şekil 2.4). Neolitik döneme ait materyallerin elde edildiği konum ise Küçük Anafarta Köyü ile Tuz Gölü arasındaki alandır. Özdoğan'ın

söylemleri üzerine yontmataşların tarihlemesinin ve analizinin zor olduğu ve bununla birlikte yontmataşların Marmara bölgesi alet geleneğinde üretilmiş oldukları da belirtilmiştir (Ünsal, 2015: 343).

Özdoğan'ın alan üzerinde yaptığı araştırmada ki ilk izlenimleri sonucunda örneklerin muhtemelen Epi- Paleolitik döneme ait türdeki buluntular olduğu ve alan üzerine yayılmış bir görünüm sergilemekte olduğundan bahsetmektedir (Özdoğan, 1986b: 56). Son yapılan araştırmalar sonucunda Ören Mevkii' de Değirmenlik'te olduğu gibi tarımsal aktiviteler ve yol yapımı gibi faaliyetler ile birlikte tahrip edilmiş bir buluntu yeri olduğu rapor edilmiştir (Özbek, 2012b: 165).

2.2.13. Sarıbeyli Köyü Kömürlük Tepe

Sakarya İli, Kaynarca ilçesinin güneydoğusunda bulunan Sarıbeyli Köyü Kömürlük Tepe üzerinde yer alır (bakınız, Şekil 2.4). Tarih öncesi çağlara ait çok sayıda buluntu Kömürlük Tepe'ye doğru köyden giden yolun solundaki ormanlık alan içerisinde yer alan fındık bahçeleri içindeki bölgeden ele geçmiştir (Kartal vd., 2015: 16).

Alandan çok sayıda yontmataş materyaller toplanırken bunların Orta Paleolitik, Üst Paleolitik, Epipaleolitik Çağ'lar ile muhtemelen de Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait oldukları belirlenmiştir. Yontmataş buluntulara ait hammaddeler içerisinde az miktarda obsidyen bulunurken buluntuların çoğunluğunu ise çakmaktaşı oluşturmaktadır. Obsidyen dilgiciklerin boyutları küçük olmak ile birlikte daha küçük boyutlu örneklerine ait buluntularda alandan ele geçirilmiştir. Yoğun olarak ele geçen buluntulardan sonra araştırmacılar tarafından alanın yerleşim yeri olarak kullanılmış olabileceği belirtilmiştir. Baskı tekniği ile yongalanmış buluntular; üçgen şeklinde paralel kenarlı dilgi, trapez ile dilgicikler olup hammadde kaynağı olarak obsidyen ve çakmaktaşı tercih edilerek üretilmişlerdir. Alanda yapılan araştırmalarda Neolitik dönem ve Kalkolitik döneme ait seramik buluntusu ele geçmediğinden ötürü çanak çömlek öncesi tarım toplumunu yansıttığı saptanılmıştır (Kartal vd., 2015: 16-17).

Hem Fikir Tepe kültüründe hem de İstanbul Ağaçlı' da görülen mikro dilgi geleneği, dilgi ile dilgicik çekirdekleri bunun yanında trapez kesitli hem de üçgen şekilde olan dilgi ve dilgicikler ile mikro ön kazıyıcıların bulunması aynı zamanda da alanlardan hiçbir şekilde seramik buluntularına rastlanılmaması neticesinde klasik Epi- Paleolitik geleneğin, Sakarya içlerine ve de sahilde yer alan kumul alanlarında da temsil edildiğini göstermektedir (Kartal vd., 2016: 401).

Kömürlük Tepe'den ele geçmiş olan obsidyen buluntuların köken analizleri çalışmaları sonucunda obsidyenlere ait olduğu düşünülen dört farklı obsidyen bölgesi saptanmıştır. Bu bölgelerden ilki Galatya Bölgesinde yer alan Yağlar olarak bilinen kaynak olurken, ikincisi Galatya Bölgesi Galatya X isimi verilen alan, üçüncüsü Acıgöl ve Nenezi kaynakları olan Orta Anadolu türünü belirten kaynak ve sonuncu kaynak ise tek bir örnek temel alınarak analizi yapılmış olan Erzincan kaynaklı bölgedir. Böylelikle bölgenin hem Orta Anadolu bunun yanında hem de Güneydoğu Anadolu bölgesiyle iletişim içinde olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda G.Ö 10 binin sonlarından itibaren Orta Anadolu kökenli obsidyenin Karadeniz kuzeyine doğru yöneldiği saptanmıştır (Kartal vd., 2016: 402).

2.2.14. Camitepe ve Körük Mahallesi Arası 1

Buluntu yeri Sakarya ili yüzey araştırmaları sonucunda, 8 no.lu alan olarak isimlendirilerek Camitepe' den Körük mahallesine doğru giden yola yönlendiğinde alan üzerindeki her iki yerleşim arasında bulunan karayolun güneyinde keşfedilmiştir (bakınız, Şekil 2.4). Yetişkin çam korusunun olduğu yerde ve bu çamlığın hemen altında başladığı alanda yer alan villa türündeki evlerin hemen hemen 50 m kuzeyinde yer almaktadır (Kartal vd., 2016: 402).

Alandan toplanan yontmataş buluntuları Orta Paleolitik, Epipaleolitik ve sonrasına ait örneklerden oluşmaktadır. Buluntular dağınık bir şekilde bulunurken kırmızı renkli kumullar içerisinde yağmur sularıyla yıkanmış olduğu belirlenen kesitler üstünde keşfedilmiştir. Buluntuların alana yağmur suları ile taşınmış oldukları belirlenirken buluntuların Melen Suyu 'nu İstanbul'a taşıyan boruların geçtiği alanı örten düzlük alanlarda da olduğu saptanmıştır (Kartal vd., 2016: 394).

2.2.15. Körük Mahallesi 6

Sakarya ili içerisindeki yüzey araştırmaları neticesinde Körük Mahallesi 14. No'lu buluntu alanından batı- kuzeybatıya doğru yönelmiş olan yaklaşık olarak 200 m uzaklıkta bulunan kırmızı kumulların olduğu bölge üzerinde yer almaktadır (bakınız, Şekil 2.4). Buluntu yoğunluğu sonucunda 15 no.lu olarak isimlendirilmiş alan üzerinde aynı zamanda üç farklı buluntu noktası tespit edilmiştir. Bu noktalar ise 15.1, 15.2 ve son olarak 15.3 şeklinde adlandırılmıştır (Kartal vd., 2016: 396-397).

Çoğu yontmataş buluntusu asıl yerlerinden farkı bir konumda elde edilmiş 15.1 olarak isimlendirilen kesit ile 15.2 olan *in situ* buluntu alanları deniz tarafında bulunan düzlük üzerinde yer almakta ve yontmataş buluntularının yoğunluğu itibari ile yontmataş üretiminin 15.1 ve 15.2 No'lu alanlarda yoğunlaşmış olduğu belirtilmiştir. Konumu gereği alanın durumu ile ilgili olarak elde edilen buluntulardan yola çıkıldığında alanının işlik alan olarak kullanılmış olabileceği bildirilmiştir. Genel nitelikleri ve özellikleri dikkate alınarak alanın büyük bir olasılıkla Epipaleolitik Çağ'ı yansıttığı belirtilmekte olurken yontmataş grubu içerisinde dilgi ve dilgi parçaları, düzeltili yongalar, ön kazıyıcılar, çentikli aletler ile çok sayıda işlenmiş yonga ve yontma artığı bulunarak; kabuk soyma yongaları, dilgi ve dilgicik çekirdekleri (Şekil 2.20), gri yada transparan yapıda düzeltili obsidyen yongaların aynı zamanda tespit edilen çekirdek parçaları gibi buluntuların (Şekil 2.21) olasılıkla Üst Paleolitik dönem ya da muhtemelen Epipaleolitik Çağ içerisinde de kullanılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir (Kartal vd., 2016: 397-398).

Buluntuların yoğunluğunun yontmataş üretimi içerisinde oluşturulduğu ve üretim artıklarının aletlerin sayısal oranından fazla olması nedeniyle bu alanın araştırmacılar tarafından olasılıkla bir işlik yeri şeklinde tanımlanmasını sağlamıştır (Kartal vd., 2016: 397-398).

2.2.16. Hoca Çeşme

Hoca Çeşme Neolitik yerleşimi modern Enez kasabasına 4500 m uzaklıkta ve Meriç Nehri deltasının yakınında yer almaktadır (bakınız, Şekil 2.4). Bu yerleşimin konumu ayrıca günümüz jeolojik durumu neticesiyle Ege Denizi'nden 6800 m dışarda yer alırken deniz seviyesinden ise yüksekliği 50 m'dir. Hisarlıdağ ise en yüksek tepe olurken yerleşim yakınında bulunmakta ve yerleşime 6 km. uzaklıkta yer alıp deniz seviyesinden ise 480 m yükseklikte yer almaktadır. Bununla birlikte Paleojeomorfolojik veriler ışığında Hoca Çeşme'nin çevresinin Ege Denizine yakın olduğu ortaya çıkmış aynı zamanda Meriç Nehri deltasının ise şuan ki durumundan daha büyük olduğu tespit edilmiştir (Özbek, 2007: 213-214).

Hoca Çeşme yerleşmesi M. Özdoğan tarafından 1990 ve 1992 yılları arasında kazılmıştır. Bu yerleşim yeri Ege kıyısından içeride yer alırken, Meriç deltasına uzaklığı yaklaşık olarak 5 km'dir. Bununla birlikte Aşağı Pınar yerleşmesi de Kırıkkale'nin güneyine konumlanırken Türkiye ve Bulgaristan sınırlarından uzak bir mesafe üzerinde bulunmamaktadır (Gatsov, 2001: 104).

Hoca eme yerleşim alanı Güneydoğu Avrupa için birkaç yerleşim içerisinde açık bir stratigrafi ortaya koyan Erken Neolitik dönemin izlenebildiği bir yerleşimdir. Hoca eme yüzeyden ana kayaya kadar çeşitli yerleşim katları içermektedir. Bu katmanlarda dört adet kültürel katman olarak bölümlenmiş (IV, III, II, I), olurken mimari tanımlamaları ile çanak çömlek ve küçük buluntular ile C14 tarihlemeleri yapılmıştır. En eski katman olan 7. katman IV. aşama olarak ifade edilmekte, 5 ile 6. katmanlar aşama III olarak belirtilip, 4 ila 2. katmanlar aşama II ve son olarak 1. katman ise beş adet alt aşama bölmüş aşama 1 olarak tanımlanıp, a'dan e'ye göre isimlendirilmiştir. Aşama 4 olarak tanımlanan evre höyüğün ilk göçmenlerine ait olan evre olurken ana kaya üzerine direkt olarak uzanmaktadır. Bu seviye içerinde 180 m² bir kazı alanı içerisinde ahşap bir yapıya ait kulübe benzeri yapılar ile birlikte, ana kayaya ile de temeli kesilmiştir. Aynı zamanda yerleşim yerinin ilk sakinleri yerleşim alanını büyük bir taş duvar ile de evrelemişlerdir. Bu alan içerisinde 5 m çaplarında üç adet yapıya ait kalıntılar tespit edilmiştir. Bu yapılar birbirlerine yakın bir şekilde inşa edilirken, genelde 2 m'yi geçmeyecek uzaklıkta oluşturulmuştur. Aynı zamanda binaların ikisinde ve bu yapıların merkezinde depolamaya ait çukurlarda tespit edilmiştir. Bu çukurlar yüzey kısmından 1 m kadar aşağıya oyulurken bunların çapları da 1,5 m'dir. Aşama II' de ise önemli ölçüde mimaride değişikler meydana gelmiştir. Bu zaman içerisinde dairesel biçimli yapıların biçimleri değişerek dikdörtgen şeklinde yapılar oluşmaya başlamıştır. Duvar ise çamur ve çubuk tekniği ile yeniden inşa edilerek plaster ile birlikte zayıf bir kireçle beraber sıvanmıştır (Karul ve Bertram, 2005: 117-118).

Türkiye'nin Trakya bölgesi içerisinde yer alan Hoca eme aşama II de birkaç makro dilgi bulunmuştur. Bu nedenle Karanova ve Azmak bölgeleri ise makro dilgi alanları olarak değerlendirilmiştir (Gatsov, 2003: 157). Tipolojik gruplara dahil edilenlerin başlıca ve çoğunluk kısmını düzeltili yongalar (buluntular ile kısmi, marjinal ve her iki yanı üzerindeki mikro dzelttililer) ile birlikte yonga n kazıyıcılar, kırık dilgi parçaları ile birlikte marjinal mikro dzelttilerden ve çontuklu örneklerden oluşmaktadır. Hoca eme türü ham maddelerin tedarik edilme modeli Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan Koprivetz ile benzerlik gösterdiği belirtilmiştir. Ancak Koprivetz ise yerel hammadde kökenli kaynakları kullanırken yontma işlemleri ise kaliteli değildir. Bu buluntu toplulukları ise çoğunlukla yonga ve yonga aletleri ile temsil edilmektedir. Bunun yanı sıra Hoca eme buluntularına göre düzelti ve düzeltili olmayan aletlerinin boyutlarının daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Ancak hammaddelerin verdiği veriler doğrultusunda benzer karakteristik iki yonga endüstrilerine sahiptir. Bunun yanı sıra dikkat çekici bir özellik olarak da Hoca eme

topluluklarında var olan çekirdeklerin çok yönlü olarak yontulması ve çekirdek çıkarım üretimleridir. Örneğin Hoca Çeşme buluntularından korteks ve yonga düzeltmeleri üzerinde ki araştırmalar sonucunda bunların araştırmanın yapıldığı alanın bir bölgesinde üretildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte dilgi ve dilgi parçaları içindeki Hoca Çeşme yontmataş topluluklarında yer alan birkaç dilginin ise sarı çakmaktaşıdan yapıldığı tespit edilerek bunların da aynı zamanda Bulgaristan Trakyası ile benzer olduğu sonucuna varılmıştır. Yontmataş içerisinde yer alan bu dilgiler Hoca Çeşme aşama II'de ortaya çıkarken aynı zamanda Yukarı Trakya bölgesinin Erken Neolitik dönemine uygun oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca bu dilgiler, aynı tür dalgalı yarı dik ve dik düzeltilere sahipken hem de dilgilerin boyutları güney Bulgaristan'ın Erken Neolitik Neolitik dönemleri ile benzer özellikleri gösterdiği tespit edilmiştir (Gatsov, 2001: 105-106).

Gatov'un 2003 yılındaki çalışmasında ise Hoca Çeşme aşama II'den makro dilgi örnekleri de bulunduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Karanovo ve Azmak bölgesinde makro dilgi alanına sahip merkezi bir bölge alanı olabileceğini de belirtmektedir. Bu teknolojinin sınırları ise Stranga/ Sakar bölgesi ile Meriç Nehri'nin üst bölümleri ve şuan ki Bulgaristan sınırı olduğu belirtilmiştir. Böylelikle G.Ö 7.500'den sonra ise Bulgaristan Trakyası'nda teknolojik değişikliklerin meydana geldiği belirtilmiştir. Bu değişiklikler teknolojik ve tipolojik olarak yüksek kalitede sarı çakmaktaşılarının yerini daha az kaliteye sahip hammaddelerin yerini aldığı belirtilmiştir (Gatsov, 2003: 157). Bir araştırmaya göre makro dilgi teknolojisi ilk olarak 7. binin ortalarında Erken Neolitik dönem aşamalarında Karanovo kültürü içerisinde bulunmaktadır. Ortak şekilde makro dilgiler ve yüksek yarı dik düzelti ile beraber bulunmaktadır. Bulgaristan ile bağlantılı olarak en erken makro dilgi buluntularının görüldüğü yerler Gălăbnik I, Kovačevo, Slatina V- IV, Karanovo I ile II, Azmak yerleşimlerinin Erken Neolitik dönem katmanlarında da görülmektedir. Hoca Çeşme içerisinde bulunan 2351 adet buluntunun sadece yedisinin Karanova dilgisi olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda çekirdek, tepeli örnekler, yongalar, dilgi ve diğer döküntü kayıtları ile yapılan çalışmalar sonucunda benzerlerine ait örnekleri bulunmamaktadır. Hoca Çeşme buluntu toplulukları çeşitli yerel kaynaklardan üretilirken aynı zamanda doğrudan vurma tekniği kullanıp bu tekniği çok yönlü yonga çekirdekleri üzerine uygulanmış olup gerekli olan ihtiyaçları karşılamaya yönelik imal edilmişlerdir. Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre makro dilgilerin aynı zamanda Gökçeada- İmroz'da yer alan Uğurlu prehistorik dönem yerleşimin IV. ve III. aşamalarında görüldüğü saptanmıştır. Aşama IV'te belirgin bir şekilde aletlerin çakmaktaşı makro dilgi halinde oluşturulduğu saptanmıştır.

Uğurlu'nun bu aşamasında 25 adet makro dilgi bulunurken bunun yanı sıra bazı yongalar ve bazı hammaddelere ait buluntularında ele geçirildiği ve bunların Balkan çakmaktaşı olduğu tespit edilmiştir. Uğurlu IV. aşama 5980- 5750 yılları arasına tarihlenirken aynı zamanda Hoca Çeşme'nin II. aşamasına tarihlendirilmektedir Makro dilgi tekniği 7. binin ortalarının erken aşamalarında Peloponnesos'dan Makedonya'ya doğru doğu Yunanistan boyunca kullanılan bir tekniktir. Belirtilen alanların her yerinde yerel Mezolitik ile Eneolitik makro dilgi geleneklerini temsil eden bölgeler arasında teknolojik bir duraklama meydana gelirken bu da yonga tekniğinde gelişmiş bir makro dilgi tekniğine yol açmıştır. Bu bağlamda, makro dilgi teknolojisi Kozłowski'ye göre Geç Mezolitik Castelnovian gelenekli olduğunu belirtirken Gatsov'a göre bu saptamanın zayıf olduğu belirtilmiştir (Gatsov vd., 2017: 57-66).

Hoca Çeşme buluntularının içerisindeki dilgiler, aynı tip dalgalı yarı dik ve dik düzeltirler şeklinde hem de büyüklükleri ile de Bulgaristan'ın Erken Neolitik dönemleri ile benzerdir (Şekil 2.22), (Şekil 2.23). Bu nedenle Yukarı Trakya bölgesinden ithal edildiği kesin olarak belirtilmiştir. Birkaç dilgi buluntusunun dışında Hoca Çeşme'den elde edilen buluntuların Türkiye Epipaleolitik buluntuları ile birlikte beyaz renklere sahip olan çanak çömlek buluntularına ait Erken Neolitik dönem buluntu topluluklarından bütünüyle farklı olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda dilgi örneklerinin Yukarı Trakya bölgesi ile değiş tokuş edilgi ve de çakmaktaşı çekirdeklerin Trakya bölgesinde bulunmaması gibi benzer özellikler belirtilmiştir. Bu çakmaktaşı örneklerinin boyutları ise Gatsov'a göre en azından 12- 15 cm. civarındadır. Hammadde kullanımları ve çekirdek indirgeme teknolojileri gibi farklılıkların da bulunduğu belirtilerek dilgi makro teknolojisinin ortaya çıkışı Yukarı Trakya bölgesinde yer alan yontmataş topluluklarında karakteristik özelliği olduğu belirtilerek aynı zamanda Neolitik dönem beyaz renkli seramiklerinde bulunması bölge için yeni bir durum olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Epipaleolitik Çağ Karadeniz topluluklarının Hoca Çeşme' den teknolojik ve de tipolojik olarak farklı olduğu belirtilmiştir. Hoca Çeşme II. aşamada görülen bazı benzer özelliklerde bulunurken dilgi morfometresi ile birlikte hammadde türleri durumundan Erken Neolitik dönem Yukarı Trakya bölgesi ile benzer olduğu saptanmıştır (Gatsov, 2001: 106-108). Yapılan son araştırmalar sonucunda Türkiye'nin Kuzeybatı bölümündeki Karanova makro dilgi endüstrisi ile doğu Trakya litik topluluklarının birbirleri ile ilişkili olduğu araştırmacılar tarafından ortak görüş olarak yayınlanmıştır (Gatsov vd., 2017: 59).

Toplanan yontmataş buluntusu içerisinde %10'luk bir dilimin dilgi ve dilgiciklerden oluşan Hoca Çeşme de doğal olarak yonga ve yonga aletlerine ait endüstri yoğundur. Aşağıpınar'da ise mikro ön kazıyıcılar, yarımaylar, düzeltili dilgicikler, düzeltili budamalar ve özellikle de mikro taş delgilere ait bir yontmataş topluluğu içermektedir. Ancak bunun yanı sıra alandan geometrik mikrolitlerden, trapezler ve üçgenlere ait buluntular ise ele geçmemiştir (Kartal, 2011: 168-169). Balkanların Neolitikleşmesi konusunda ise beyaz renkli seramikler ile birlikte makro dilgi teknolojisi, dilgi aletleri ile lateral düzeltililer (muhtemelen ithal edilmiş olan parçalar) hep birlikte tek bir aşamada görülmektedirler (Örneğin bu aşamalar Hoca Çeşme II ile Aşağı Pınar 5'te yer alır). Beyaz renkli seramikler ile kompleks grupların etkisi ters şekilde ortaya çıkarken bu durum batıdan Trakya bölgesine ve Marmara'ya doğru bir yönde meydana gelmiştir. Bu nedenle Marmara Denizi ilk Neolitikleşme sürecinde önemli şekilde etkili olmadığı belirtilerek, Marmara Denizi'nin bu etkisi Neolitikleşmenin ikinci aşamasında siyah yüzlü seramiklerin Balkanlarda görüldüğü anda başlamış olduğu belirtilmiştir (Kozłowski, 2007: 42).

2.3. Ege Bölgesi

Geç Paleolitik dönemden beri deniz seviyesinde önemli değişiklikler meydana gelmiş, büyük buz dağlarının erimesiyle birlikte Avrupa ve Kuzey Amerika gibi alanlar sularla kaplamıştır. Bu buzul dağları aşırı şekilde büyük olup, üst kısımları eriyerek dünya çapında deniz seviyelerinde 120- 130 m kadar değişikliklere yol açmıştır. Bu durum G.Ö 20.000'de ortaya çıkmıştır. Buna karşın en büyük erimenin gerçekleştiği tarih aralığı ise G.Ö 18.000 ve 10.000 arasında meydana gelmiştir (Lambeck, 1996: 588).

Holosen dönem de ise genel bir alüvyonlaşma dönemi olarak Anadolu'da kendisini göstermektedir. 10.000 yıllık evrenin 3.000 yıllık bir bölümü olan alt Holosen zamanında Versiliyen transgresyonunun deniz sularının akarsu vadi ağzlarını haliç halinde doldurduğu dönemdir. Böylelikle deniz düzeyi yükselmesi Versiliyen transgresyonu sonucunda durarak, Anadolu içerisinde yağışların artmasıyla birlikte toprak erozyonu güçlenirken denizin ilerleme hızının azaldığı bölgelerde hızlıca alüvyonlaşma başlamıştır. Bu olay orta Holosen döneminde meydana gelmiştir (Erol, 2005). Böylece Epi- Paleolitik döneme tarihlenen buluntular Ege Bölgesi'nde oldukça zayıf bir görünüm oluşturmaktadır (Şekil 2.27) (Kartal, 2003: 37).

Türkiye'deki Ege Bölgesi nispeten ihmal edilmiş ve de Paleolitik Çağ'ın herhangi bir dönemi için çok araştırılma yapılmamış bir bölgedir. Epipaleolitik Çağ ile ilişkili

sayılabilecek birkaç mikrolitle birlikte birkaç eser buluntu dağılımı söz konusudur (Şekil 2.24). Yine bu mikrolitlerin Epipaleolitik Çağ öncesinde ve de sonrasında kullanıldığını da bilinmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bölgeler arası karşılaştırılmaları izin verecek türden kültürel kronolojilerin oluşturulmasını sağlamak amacıyla bölgenin kazıları ve tarihlerini sıralamanın da gerekliliği görülmüştür (Atıcı, 2011: 30-31). Aynı zamanda bölge için Paleolitik dönemi içeren bir projenin günümüze değin yapılmamış olmasından dolayı Geç Üst Paleolitik ve de Epi- Paleolitik dönemi yansıtan buluntu yerlerinin keşfedilememesine neden olmuştur (Kartal, 2009: 88).

2.3.1. Asarkaya Açık hava Buluntu Yeri

Turan Efe tarafından 1989 yılında Kütahya, Eskişehir ve Bilecik'te yapılan yüzey araştırmaları neticesinde Asarkaya açık hava buluntu yeri keşfedilmiştir (bakınız, Şekil 2.24). Araziden çok miktarda buluntu temin edilmiştir. Bölgenin Epipaleolitik, Akeremik Neolitik, Kalkolitik dönemlerin çeşitli evrelerine buluntuların ele geçtiği bunun yanın da ise az miktarda şüpheli olarak İlk Tunç Çağına ait buluntular toplanmıştır. Araştırmacı tarafından bu buluntular I. bine tarihlendirilmiştir (Efe, 1991: 165).

Kartal'a göre sadece Kütahya'dan elde edilen buluntular sonucunda bölgenin daha dikkatli bir şekilde tekrar kontrol edilmesi gerekmektedir (Kartal, 2003: 35-37).

2.3.2. Girmeler Mağarası

Girmeler Mağarası, Fethiye'nin 30 km. kadar güneyine konumlanıp Kemere 5 km. kadar uzaklıkta yer almaktadır (bakınız, Şekil 2.24) (TAY, 2017).

Mağaranın ilk kez fark edilmesi ise yasa dışı şekilde mağaranın bir dozer tarafından termal montajı sırasında görülmesi ile başlamış ve daha sonra Fethiye Arkeoloji Müzesi tarafından 1980'lerde keşfi yapılmıştır. Mağarada ise iki adet deneme mahiyetinde kazı gerçekleştirilerek (A ve C şeklinde isimlendirilmiş) G.Ö 11 bin sonu ile 10 binin erken dönemlerine tarih vermiştir (Şekil 2.25). A ve C kazı çukurlarından çeşitli çakmaktaşıdan yapılmış yontmataş aletler bulunurken obsidyen buluntulara ait herhangi bir materyal ele geçmemiştir. Yontmataş buluntular ise yonga temelli teknoloji ile üretilmiştir. Bunlar içinde aletlerin az olduğu ancak yongaların miktarının ise çok olduğu belirtilmiştir (Şekil 2.26). Küçük çakmaktaşı blokları doğrudan vurma tekniği ile yapılmıştır. Çekirdekler ise her birinden alınan sınırlı miktarda yonga ile çok yönlü platforma sahiptir. Dilgi çekirdekleri ise nadir buluntular içinde yer almaktadır. Çekirdeklerin bütünü çift yönlü dilgi

çekirdeklerinden oluşmaktadır. Bunların içinden sadece birkaç tanesi ise dilgi hazırlama çekirdekleridir. Çıkarımlar ise doğrudan vurma ile oluşturulup düzeltili değildir. Buluntular içinde ön kazıyıcı, dilgi, dilgicikler ile yonga üzerine yuvarlak kazıyıcılardan oluşurken orak dilgisine ait bir adet de buluntu ele geçmiştir. Mikrolitlere ait buluntular ise alandan ele geçirilmemiştir (Takaoğlu vd., 2014: 111-113).

Alan üzerindeki A ve C kazı çukurları içinde hayvanlara ait çeşitli kemikler bulunmuştur. Bu kemik analizleri sonucunda domuz, alageyik, Avrupa tavşanı, karakal ve Avrupa alageyiğine ait kemikler olduğu saptanarak bunların mağaraya yerleşenler tarafından avlandığı saptanmıştır. Aynı zamanda A alanından *Nassarius* deniz kabuklusu türüne ait kolye ele geçirilmiştir. Bunun yanı sıra *Lepus europeus* kemiğinden yapılmış delikli bir kolye de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 13 adet buluntuda bız olarak elde edilmiştir. Alandan seramik buluntusuna ait hiçbir örnek ele geçmemiştir. Mağara G.Ö 11 bin deki Pınarbaşı, Boncuklu ve Aşıklı ile çağdaş olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda bu dönem İç Anadolu Bölgesinde yoğun avlanma ve toplama yapan yerleşik topluluklarla da karakterize edilmiştir. Mağarada bulunmayan hayvanlar ise sığırlar, keçi ve koyuna ait faunal buluntulardır. Bunun nedeni olarak ise G.Ö 11 binde faunal kalıntılarından değişmiş olabileceği ile bağlantılıdır. Bunun yanında mağarada mikrolitlere ait buluntu olmamasıyla birlikte yonga temelli teknolojinin baskın olduğu bir durum sergilemektedir. İç Anadolu bölgesinden farklılık göstermektedir. Bu bağlamda yerleşik yaşam güneybatı Anadolu Bölgesinde farklıdır. Girmeler Mağarası Öküzini'nin Ib1 evresi ile G.Ö 11 bin ile çağdaş olurken iki mağara arasında ise herhangi bir buluntu topluluğu açısından benzerlikler yoktur. (Takaoğlu vd., 2014: 113-114).

Girmeler Mağarası G.Ö 11 bine tarihlenip yoğun avcılık modeli bir besin ekonomisinin görüldüğü yerleşik bir topluluk olarak karakterize edilmiştir (Erdoğan, 2017: 30). Mağaranın tabakaları ile birlikte radyokarbon verileri sonucunda evrenin Epipaleolitik Çağ ya da daha doğru olan Mezolitik Çağ'a ait olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra gömütlerin araştırmacıya göre Mezolitik Çağ'ı işaret ettiği düşünülmektedir. Pınarbaşı'nda tespit edilen gömütlerin verdiği tarih aralığı ise yerleşik hayata geçişin ilk aşamasındaki avcı-toplayıcı olan grupları belirten bulgular olduğu saptanmıştır (Becks ve Polat Becks, 2013: 168-169). Girmeler Mağarası hem arkeolojik buluntuları hem de yontmataş topluluğu açısından aynı dönemi paylaşan yerleşimlerden örneğin Göller Bölgesi, İç Anadolu bölgesi, Ege adaları gibi alanlardan farklı şekilde yerleşik yapının Türkiye'nin

güneybatısında olduğunu gösterir (Takaoğlu vd., 2014: 116). Çünkü son çalışmalarda tarım ve Neolitik gelenekler arasındaki ilişki açık olmadığı belirtilmiştir. Bu bağlamda değişikliklerin zamanlanması ve ortaya çıkan ekonomi tipi bakımından bölgeler arasında önemli değişimler bulunurken bu olgu Avrupa'daki avcı-toplayıcılıktan Neolitiğe geçiş özelliği olarak bilinirken Ege'de bu durum ise aynı kanıyı göstermemekte olduğu belirtilmiştir (Erdoğu, 2017: 30).

2.3.3. Karaburun Mordoğan buluntu alanı

Batı Ege'ye doğru bakıldığında erken Holosen dönem toplayıcıları hakkında çeşitli kanıtların elde edildiği yeni araştırmalar bulunmaktadır. Ancak bahsedilen zaman aralığını kapsayan bilgiler ile ilgili verilerin en iyi sağlandığı alan güney Argolid bölgesindeki Franchthi mağarasından gelmektedir. Bu durum Franchthi mağarasındaki toplulukların denizel çevreyi balık avcılığı ve obsidyen tedariki için muhtemelen kamış toplama işlemleri ile bağlantılı olarak kullanmış ancak bu durum sosyal olarak Ege ile sınırlı kalmıştır (Çilingiroğlu ve Çakırlar, 2013: 22).

Buluntu alanı İzmir bölgesi içerisinde yer alan Mordoğan üzerinde saptanmıştır (bakınız Şekil 2.24). Yapılan yeni dönem araştırması ile özellikle buluntu alanı üzerinde yonga, mikrolit teknoloji ile birlikte, beyaz patinaya sahip çakmaktaşıları bulunurken alan üzerinden geometrik buluntulara ait herhangi bir materyal ele geçmemiştir. Ön kazıyıcılar yonga üstüne yapılmış, düzeltilmiş yongalar ise egemen durumdadır. Litiklerin çoğunluğu kaba görünümde sadece birkaç adet düzeltili buluntu ele geçirilmiştir (Şekil 2.27). Bu durumda buluntu alanı Doğu Akdeniz Epipaleolitik ve Çanak çömlek öncesi Neolitik dönemden ayrılırken, daha çok Ege Mezolitik Çağ'da Franchthi mağarasının VII aşaması, Kynthos da yer alan Maroulas, Ikeria'da Kerame 1, Naxos' da ise Stélida bölgesi buluntuları ile benzerlik göstermektedir. Böylelikle alan erken Holosen dönem toplayıcı grup özellikleri göstermektedir. Araştırmacı tarafından gelecek sezon da daha çok tanımlamaların yapılacağı belirtilmiştir (Çilingiroğlu vd.,2016: 3-6).

2.4. Akdeniz Bölgesi

Anadolu'da meydana gelen morfolojik değişimler ve özellikle dünyanın Kuzey yarımküresinde yaşanan dört buzul devri; Anadolu ve Trakya ile birlikte geniş anlamda Önyasya faunasının ve florasının şekillenmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin kuzeyinde kalan bölgelerdeki birçok hayvan grubu, yavaş yavaş güneye doğru çekilerek, Kafkasya ve Balkanlar'dan başlayıp Filistin'e kadar uzanan bir bölgeyi kendilerine sığınak olarak

seçmişlerdir. Antalya ovası özellikle batı kesimi, sert kireçli tortulların birikmesi yüzünden merdivenli bir görüntüye sahiptir. Bunun yanı sıra Antalya'nın bir başka özelliği ise kuterner plajlarına sahip olmasıdır. Bölge, karstlaşma açısından da oldukça önemli bir bölgedir. Bir görüşe göre bu karstik yapı bölgede irili ufaklı birçok mağara ve kayaaltı sığınağının oluşmasını sağlamıştır (Aydınbeğ, 1998: 41-43).

Kökten'in Antalya yakınlarındaki öncü çalışmaları sayesinde, Türk Paleolitik arkeolojisi için bir iskelet oluşturulmuş ve Karain, Öküzini, Kızılin, Çarkini mağaraları dâhil olmak üzere önemli keşiflere yol açılmıştır. Kökten'in 1950'lerde Kızılin ve Çarkini mağaralarında çalışmasına rağmen halefleri daha sonraları ise bahsedilen bu kazıları sürdürmemişlerdir. Böylece, daha sonra atf yapılan buluntuların aslında mikrolit tipolojisine dayalı Epipaleolitik Çağ'a ait buluntular olduğu belirlenmiştir. Kızılin ve Çarkini mağaralarının aksine; Karain E, Karain B ve Öküzini mağaraları uzun ince tabakalı ve iyi tarihlendirilmiş birçok seriye ait verileri sağlayan mağaralar olmuştur. Karain E mağarası tarihi tabakalardan zengin, yapay, ekofaktik ve jeolojik topluluklar ile insanlık evrimi ve avcı-toplayıcı yaşam yolları ile Türkiye'nin doğal tarihini aydınlatan alanlar olmuşturlar (Diğeri ise İstanbul'da yer alan Yarımburgaz Mağarası). Yakın zamanlarda elde edilen G.Ö 400.000 (kalibre edilmemiş) tarihini veren Karain E'de Alt Paleolitik birikintilerin varlığını doğrulanmaktadır. Karain E Mağarası, Alt Paleolitik tabakaların yanı sıra Mousterien bileşenleri ile uzun ve zengin bir Orta Paleolitik dönemine ait buluntular da vermiştir. Bunun ötesinde, Yalçinkaya tarafından yürütülen alan araştırmaları sonrasında Karain ve Öküzini mağaralarının 5 km² bir yarıçap içinde on sekiz adet mağara ve açık hava alanları tespitini yaparak bunların hepsinin Paleolitik dönemi yansıttığı ve bu alanlarının beşinin ise Epipaleolitik Çağ ile ilişkili olduğunu belirtmiştir (Atıcı, 2011: 32).

Çoğu mağara ve kaya altı sığınakları bölgenin karstik yapısı sonucunda oluşması ile meydana gelmiş ve yerleşim alanlarının da bu alanlar üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Buna ek olarak bölgede doğal geçitlerde bulunarak açık hava yerleşim birimleri Toroslar'ın kuzey yamaçlarındaki düz alanlarda ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, Öküzini Mağarası çevresinde bazıları şüpheli olarak değerlendirilen Geç Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ'lar ilişkin açık hava buluntu yerleri ve kaya altı sığınaklarından olan Suluin, Deliktaş, Macarini, Kireçini, Koyunini, Balcak I ve Balcak II gibi buluntu noktaları da keşfedilmiştir. Ayrıca potansiyel buluntu yeri olan ve adı geçen dönemleri aydınlatabilecek yerler ise Öküzini ve Karain mağaralarının önünde yer alan traverten ovası ile eski gölalanı çevresinde ki 13 adet ışık yeridir. Böylelikle alan yoğun bir şekilde geniş bir bölgeye yayılmadığı görülmüş ancak

alanın yoğun olarak yerleşim komplekslerinden oluştuğu gözlemlenmiştir (Kartal, 2009: 55).

Epipaleolitik ve Mezolitik Çağ için iyi derecede buluntular içeren Akdeniz bölgesinde yer alan Antalya'daki mağaralar bir seri şeklinde araştırılmıştır. Bu mağaralar içerisinde Belbaşı, Beldibi, Karain ve Öküzini gibi mağaralarda da kazılar gerçekleştirilmiştir (Şekil 2.28). Düring'e göre Antalya bölgesinde yapılan araştırmalar sonucunda, bölgenin Levant bölgesi topluluklardan farklı bir gelişmeyi gösterdiği üzerinde durularak, Zagros bölgesinde yer alan yerleşim yerleri ile kısmi yakınlıklar taşıdığını belirtmiştir. Antalya bölgesinde tespiti yapılan mağaraların genellikle; Erken Epipaleolitik Çağ, Geç Epipaleolitik/ Mezolitik son olarak ise Çanak Çömlekli Neolitik dönem olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bu sınırlandırma ise Karain ve Öküzini gibi mağaralarda gerçekleştirilen kazılardan anlaşılmaktadır. Bölgenin Erken Epipaleolitik Çağ aralığı G.Ö 19,000 ile 15,000 yılları arasında tarihlenirken bu seviyeler Karain mağarasının 26 ile 15 seviyeleri, Öküzini'nin ise 17/ XII ile VII seviyeleri arası ve son olarak ise Belbaşı'nın III. seviyesine tarihlendirilir. Bu katmanlar içerisinde deniz kabukları ile beraber kemik objeler ve iğne buluntular zengin halde bulunmaktadır. Yontmataş endüstrisi içerisinde mikrolitler de düzeltili dilgi ya da mikro dilgiler yer alırken, bu aletlerin boyutları ise genellikle birkaç cm'den büyük olmayıp evrenin ise önemli buluntularını temsil eder. Yontmataş endüstrisinin diğer buluntuları içerisinde ise parçalara ayrılmış örnekler, bazı taş delgiler ile ön kazıyıcılar da gelmektedir (Düring, 2010: 33-34).

2.4.1. Güzeloba Mağaraları

1984 yılında Yalçinkaya tarafından Antalya İl'inin doğusunda bulunan Aksu ilçesi güneyinde, Güzeloba Köyü'nün yaklaşık olarak 3 ila 4 km. kadar doğusunda (bakınız, Şekil 2.28) denize yakın olarak konumlanan yerde birçok kaya sığınağı keşfedilmiştir (Kartal, 2003: 39).

Mağaralar traverten basamakları üzerinde Varsak- Yeşilkaraman ile Güzeloba'nın batısında yer almaktadırlar. Hem kendi aralarında hem de Katran Dağı örneklerinden oluşum itibari ile farklılık göstermektedirler. Alandaki boşlukların çoğunlukla farklı şekillerde traverten oluşumuyla meydana geldiği ancak bu mağaralar genel olarak yerleşime tabi olmadığı saptanmıştır. (Yalçinkaya, 1985: 433-434).

Paleolitik dönem açısından alandaki en önemli sığınaklar, 3-4 km. kadar Güzeloba Köyü'nün doğusunda bulunmaktadır. Lara plajının kuzeyinde yer alan alüvyon kıyı

düzlüğünden hemen sonra yükselen yaklaşık 40 metrelik traverten kesimin üstünde yan yana halde kaya altı sığınakları sıralanmaktadır. Araştırmacı tarafından konaklama yeri olma olasılığını düşündüren alandan küçük boyutlu çakmaktaşı parçalar ile çekirdekler ele geçirilmiştir. Alandan toplamda 103 parça toplanırken parçaların çoğunluğunun döküntü ve işlik yeri atığı olduğu belirtilmiştir. Yontmataş endüstrisi içerisinde dilgi ve dilgicikler ele geçerken bunlardan birkaçının son derece minik olduğu tespit edilmiş bunun yanında yongaya ait materyaller de yine alan üzerinden elde edilen buluntu topluluklarını oluşturmaktadır. Mağara içinde tanımlanan aletler içerisinde küçük boylu ön kazıyıcılar, minik bir uç örneği, bir adet sırtlı dilgicik bulunmaktadır. Yapılan değerlendirmeye göre bu buluntuların Paleolitik dönem sonlarına ait olduğu belirtilmiştir. Aletlerin yapımında ise Aksu Nehri'nden getirilen çakmaktaşıları kullanılarak üretilmiş olduğu belirlenmiştir (Yalçinkaya, 1985: 434).

Ancak alandan ele geçen buluntuların sınırlı bir şekilde Epipaleolitik Çağ türünde yontmataş endüstrisi yansıtmasından dolayı kesin olmamak kaydıyla Epipaleolitik olarak mağara tarihlendirilmiştir (Kartal, 2009: 65).

2.4.2. Kızılin Mağarası

Kızılin Mağarası Antalya il merkezinin takribi 30 km. kuzeybatısında yer alan Yağca Köyü içerisinde bulunan Çakmak Mahallesi'nin 1 km. batısında yer alırken Karain Mağarasının ise kuzeybatısına konumlandırılmıştır (bakınız, Şekil 2.28). Mağara girişi doğu-güneydoğu yönüne doğru açıktır. Mağaranın önünden ise Kızılin Deresi akmaktadır. Dere içerisinde çok miktarda radyolarit çakılları bulunmaktadır. Alanda saptanan bütün mağara ve kaya altı sığınakları için buradaki radyolarit çakılları hammadde sağlamıştır. Mağara ilk kez Kökten tarafından araştırılmıştır (Şekil 2.29) (Kartal, 2009: 73).

Kızılin Mağarasında Kökten araştırmalarını gerçekleştirdiği dönem de mağara ağzı üzerine yapılmış bir yılan resmi ile birlikte Grek harfleriyle küçük bir kitabe şeklinde yazılmış bir buluntu ele geçirilmiştir. Araştırmacı tarafından, bu yılan resminin yazı icat edilmeden, önceki dönemlere ait olduğu düşünülmüştür (Kökten, 1959: 12). Bunun yanında mağara yontmataş endüstrisi çok zengin bir görünüm sergilediği belirtilmekte aynı zaman da zengin fauna kalıntısı da bulundurmaktadır. Seramik buluntularına ise mağarada rastlanılmamıştır. Mağara girişindeki boşlukta saptanan 450 adet çakmaktaşı parçaları içerisinde düzeltisiz dilgi ve dilcikler, sırtlı dilgicikler, ön kazıyıcılar ile çok sayıda çekirdekler endüstrisinin alet çantasını oluşturduğu saptanmıştır. Üst Paleolitik dönem alet

türlerini yansıtan taş delgi, taş kalem gibi buluntulara ise mağarada rastlanılmamıştır (Yalçinkaya: 1985: 432).

Mağara dolgularının belirttiği üzere bölgedeki çok önemli potansiyel bir Epipaleolitik yerleşimlerden biri olduğu belirtilmiştir. Çarkini Mağarası ve Karain Mağarasında da belirlendiği gibi çanak çömlek buluntusuna mağara içinde rastlanılmamıştır. Böylelikle son depolama süreci ile birlikte günümüz buluntuları dışarıda bırakıldığında mağaranın Epipaleolitik Çağ içinde olabileceği bildirilmiştir (Kartal, 2009: 74).

2.4.3. Çarkini Mağarası

Çarkini Mağarası Antalya il merkezinin kuzeybatısında doğal bir mağara olup; Yağca Köyü içerisindeki Somaklı Mahallesi'nin 1 km. kuzeybatısında yer alırken, Karain Mağarası' güney- güneybatısında 2 km. uzaklıkta bulunmaktadır (bakınız, Şekil 2.28). Mağara deniz seviyesinden takribi olarak 450 ila 500 m yüksekte yer alırken, kratese kalkerli içine açılmış olup mağara ağzı ise güneybatıya yönüne doğru açıklığı bulunmaktadır (Kartal, 2009: 63).

Tarsus- Antalya sahil şeridi ve Antalya bölgesinde Kökten tarafından 1959 yılında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda bulunan bu mağara, Üst Paleolitik dönem olan Orinyasiyen (Aurignacien) döneme tarihlendirmiştir. Mağara araştırması küçük çapta bir kazı ile başlamış olmasına rağmen mağarada uzun süreli araştırmalar ise yapılamamıştır (Kökten, 1959: 12).

Çarkini Mağarası; Katran Dağı mağara grubu içerisinde yer alırken, Karain ve yakın çevresindeki mağaraları da içine almaktadır. Güvercinini, Sırtlanini, Karain, Mustanini, Kızılin ve Çarkini mağaraları bölge içerisine giren başlıca mağaralardır. Mağaraların ortalama yükseklikleri 305- 500 m arasındadır. Kökten tarafından açılan Öküzini ve Çarkini mağaralarında çanak çömlek parçası veren üst seviyelerin altında Orinyasiyen dönemin (Aurignacien) çeşitli evrelerine ait Paleolitik dönem endüstrileri saptanmıştır. Kalkolitik ve Bakır Çağına bağlanan seramiklerin yanında 215 parça çakmaktaşı buluntusu içerisinde yer alan örneklerde, özgün alet tiplerinin az sayıda olduğu belirlenmiştir. Parçaların büyük bir bölümünün yontma artığı ile döküntüler şeklinde olduğu saptanmıştır. Dilgi buluntusu ile yongalar ve bunun yanında çok sayıda bulunan çekirdekler de dikkat çeken endüstriye ait buluntular içinde yer almaktadır (Yalçinkaya: 1985: 430-431). Çarkini'nde Yalçinkaya tarafından toplanan yüzey malzemelerini içeren çeşitli tiplerdeki yontmataş buluntuların Epipaleolitik Çağ'a atfedilebileceği belirtilmiştir. Kızılin'den toplanan yontmataş malzeme de Epipaleolitik Çağ'a yansıttığı belirtilmiştir. Böylelikle aynı dönemde birlikte yaşayan ayrı

grupları gösteren kompleks sistem göstermiş olan gruplar oldukları muhtemel temelde düşünülmektedir (Kartal, 2003: 49).

Antalya bölgesinde yer alan çoğu kaya altı sığınağı ile mağarada, Epipaleolitik Çağ sonrasındaki Neolitik dönem özelliği gösteren buluntulara ait öncüler görülmemektedir. Bademağacı gibi iyi bir şekilde kazısı yapılmış alanda dahi buluntu toplulukları iyi bir şekilde analiz edilmiş olmasına rağmen Epipaleolitik Çağ arasında geçişi belirtmemekte bunun yanında tabakaları da farklı olup muhtemelen mağaraya Neolitik dönemde kısa süreli olarak gelen gruplar olduğu ve burada kaldıkları şeklinde belirtilmiştir (Özdoğan, 2011b: 230). Bu bağlamda Kartal'a göre; Karain ile Öküzini mağaralarının Epipaleolitik Çağ seviyelerinin hemen üzerinde bir Neolitik özellik gösteren bir katlaşımın olması durumun da önemli bir şekilde buranın güneybatı Anadolu'nun Neolitikleşmesi hakkında bilgileri sağlayacağı düşüncesindedir. Aynı zamanda bu katlaşımı yansıtan örneklerle Karain ve Öküzini mağaralarında bulunmamış olsa dahi Çarkini mağarası, aradaki bu boşluğu bir şekilde doldurabilecek potansiyel buluntular içerebilecek Katran Dağı mağaraları içerisinde yer almaktadır (Kartal, 2009: 60).

2.4.4. Beldibi Kaya Sığınağı

Antalya il merkezinin 24 km. güney batısında ve Beldibi Köyü'nün yaklaşık 3 km. kuzeyinde, denizden yaklaşık 100 m. uzakta ve 25 m. yüksekte yer almaktadır (bakınız, Şekil 2.28). Bostancı tarafından kazılmış olup bir kaya altı sığınağıdır. Kaya altı sığınağında 3 temel evre tespit edilerek A, B ve C olarak isimlendirilmiştir. Bostancı tarafından Mezolitik Çağ'a tarihlendirilen evre C seviyesidir (Kartal, 2009: 60).

Kaya altı sığınağı iki kısımdan oluşmaktadır. Yukarı mağara olarak adlandırılan birinci kısım 12 m yüksekliktedir. Beldibi seviyesi B olarak adlandırılan seviye de araştırmacı tarafından Neolitik dönemde düşmanlardan saklanması için ya da yabani hayvanlardan korunmak için kullanılmış olduğu belirtilmiştir. 120 cm'lik dolgu tabakasıyla karşılaşılana mağara da tabakanın bir kısmının köylüler tarafından sonradan doldurulduğu saptanılmıştır. Mağaranın ikinci kısmı ise kayaların kaide kısmında yer alan bölümdür. Çakıl kum tabakasıyla doldurulmuş 5 m kalınlığa sahiptir. Mağarada yer alan kum seviyesinin en üst seviyesi 30 m yüksekliktedir. Bostancı tarafından mağara, Akdeniz de ki "tyrrhenian transgression" seviyesine ait olduğu belirtilmiştir. B seviyesi olarak adlandırılan seviyenin kalınlığı 80 cm'dir. Tabaka içerisinde zaman bakımından eski olan çanak çömlek parçaları ile birlikte çeşitli mikrolit endüstrilere rastlanılmıştır. Mikrolit endüstrisi içerisinde bir adet saplı bıçak, sırtlı dilgi, trapez, yarımay; mikroburinler içerisinde normal tipte kenarda taş

kalem ve Bostancı tarafından bec-de-flût olarak tanımlanan örnekler bulunurken iki yüzeyli saplı uç (bifas ok ucu) örneklerine de rastlanılmıştır. Büyük ve küçük kazıyıcılar da yine mağarada bulunan buluntular içerisinde. Araştırmacı tarafından alt katlarda bulunan buluntular da Mezolitik Çağ örneklerine benzetilmiştir. Bulunan aletler içerisinde taşkalemler ile büyük kazıyıcılar görünürken bu buluntular araştırmacı tarafından, çok nadir geometrik formlar göstermekte ve tekniği mezolitik geleneği ifade etmekte olduğu belirtilmiştir. B2 seviyesinde geometrik tipte aletler ile birlikte Neolitik döneme ait emareler de bulunmaktadır. Bu emare çakmaktaşıları üzerindeki patinada da saptanılmıştır. Aynı durum seramikler üzerinde de bulunmaktadır. Böylelikle seramikle ile mikrolit endüstrisi yaşı birbirlerine eşit olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak mağara sakinleri çanak çömleği keşfettikten sonra Beldibi, Mezolitik grup tarafından terk edilmiştir. Yarı toplayıcı, yarı avcı ve çiftçi topluluk olduğu araştırmacı tarafından belirlenmiştir (Bostancı, 1965: 64-67). Kartal'a göre, Beldibi B seviyesi içerisinde yontmataş endüstrisi içerisinde bulunan geometrik mikrolitlerle birlikte olarak arkaik özellikli seramik buluntularının Öküzini ve Karain Mağaraları buluntularıyla aynı anlam taşımakta olduğu belirtilmiştir (Kartal, 2009: 174).

Araştırmacı tarafından mağara; Üst Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik dönemlerin çeşitli seviyelerine tarihlendirilmiştir. Anadolu açısından Beldibi buluntuları önemli bir nitelik taşımaktadır (Kartal, 2003: 36). C1 ve C2 olarak isimlendirilen ve B seviyesinden sonra gelen katman Bostancı tarafından gerçek Mezolitik Çağ olarak belirtilmiştir. Bu tabaka Üst Paleolitik dönem aletleri ile birlikte Mezolitik Çağ mikrolitleri birlikte görülürken bu mikrolitler yontmataş topluluğu içinde çoğunluğu ifade etmektedir. C1 seviyesi mikrolit endüstrisi içerisinde tipik yarımaylar, trapezler, üçgen biçiminde mikrolitler, sırtlı dilgicikler, taşkalemler, orak dilgileri, kabaca yapılmış küçük Chatelperron uçlar, kenarda taş kalem örnekleri ve çift şataflı taş kalemler bulunmaktadır. Bunların yanında çekirdek kazıyıcılar, yuvarlak kazıyıcı (çeper kazıyıcılar), düzeltili yonga ve dilgiler, küçük yonga kazıyıcılarına ait örnekler de alandan ele geçirilmiştir. Bostancı tarafından C1 seviyesinden elde edilen mahmuzlu uçların benzerlerinin Tardennoisien kültüründeki aletler içerisinde yer alan ve "*Pieces avec a la base* " olarak isimlendirilmiş aletler olarak belirtilmiştir. C1 seviyesi Natufian B1, B2 seviyeleri ile karşılaştıkça diğer taraftan ise Terdenoisien I ve II ile benzer durumdadır. Böylelikle Beldibi, Bostancı tarafında diğer Mezolitik kültür bölgeleri ile bağlantısı olan ara bölge niteliğinde bir konumda yer almaktadır. C2 evresi ise C1 evresindeki alet türleri ile benzerlik göstermektedir. Aletler içerisinde yarımaylar, sırtlı

dilgicikler, paralel kenarlı küçük sırtlı dilgicikler ile arkası işlenmiş uçlar bulunmaktadır. Küçük ve büyük taşkalemler ile trapezler, üçgenler de bulunmaktadır. Aynı zamanda Mezolitik Çağ'a karakterize eden uçları yanlamasına işlenmiş (budamalı uç) yonga da bulunmaktadır. Kaidesi geniş üçgen uçlar ile birlikte kaidesi ve yan kenarı işlenmiş uçlar da bulunurken buluntular Mezolitik Çağ'a atfedilmiştir (Şekil 2.30). Çekirdeklere ait buluntuların ise küçük olduğu ve Mezolitik tipte oldukları da belirtilmiştir (Bostancı, 1965: 70-76). Azilyen uçlarına benzetilmiş olan bir ok ucu da Beldibiyen IV. C2 seviyesinde tespit edilmiştir. Aynı zamanda Beldibiyen III. ve IV. evreye ait oldukları düşünülen tamamen boyalı yuvarlak bir çakıl taşı da ele geçirilmiştir. Çakıl taşı üzerindeki oksit yumrularından elde edilen veriler ışığında boya yapımı sırasında sert taşlara sürtülerek tozlarının toplanması ile kayalarda tespit edilmiş olan renkli resimlerin yapımları sırasında oluştuğu tespit edilmiştir (Bostancı: 1967: 53-54).

Beldibi'nde kaya sanatında stilize hayvan figürinleri ve kaya üzerinde kırmızı boya ile işlenmiş haçlara benzeyen geometrik şekiller de yer almaktadır. Bununla birlikte, bir bovid kesikli şematik tasviri de ayrıca araştırma yapılan dönem de rapor edilmiştir. Aynı şekilde, Öküzini'nde bir bovid ve bir insanın kaya yüzeyinde kesik şekilde görüntüleri bulunmaktadır. Bölgedeki geometrik motifler, hayvan tasvirleri ve insan figürinleri de dâhil olmak üzere beş alanda daha benzer şekilde betimlenmiş boyalı kaya sanatı rapor edilmiştir. Ancak bu imgelerden hiçbiri tatmin edici bir şekilde tam olarak yayınlanmamıştır (Düring, 2010: 39). Ancak Bar- Yosef'e göre Beldibi'nde bulunan üzeri boyalı çakılların durumu Öküzini'ndeki buluntulardan daha önemli olduğunu savunmaktadır. Çünkü Levant bölgesine kıyasla bu alandaki sanat nesneleri daha yüksek bir etki gösterebileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, tüm bu öğelerin esasında küçük avcı toplayıcı kamp alanlarından geldiği ve Natufian dönemi ile çağdaş bir Epipaleolitik Çağ'ı yansıttığı düşünülmüştür (Şekil 2.31) (Bar-Yosef, 1997: 181).

Mağara içerisindeki betimlenmiş olan resimlerin konumları ise mağaranın sağ tarafından başlayıp resmin zeminden 1.45 m. yüksekliğinde konumlanmış bir şekilde yapılmış durumdadır. Kapalı alan 1.30 metre yüksekliğinde ve 1.50 metre uzunluğundadır. Araştırmacı tarafından resim yapılan bölgeden sanat eseri oluşturulurken iyi bir şekilde yararlanıldığı ve yüzeylerin çoğunun avantaj sağlamak için kullanıldığı da belirtilmiştir (Şekil 2.32). Resim kırmızı kahverenginde olurken bazı alanlarının ise resmin diğer bölümlerine oranla daha net bir şekilde görüldüğü rapor edilmiştir. Beyaz ve kırmızı yamalara sahip kireçtaşı yüzeyi ise sıcak, beyaz, kahverengi renkte bir durum

sergilemektedir. Bu durumun topraktaki demir oksit varlığından kaynaklandığı belirtilirken aynı zamanda tasvirdeki pigmentlerin hammaddesini oluşturmaktadır. Betimleme yapılan grupta resmedilen kompozisyonlar sekiz farklı şekilde yer almaktadır. Bunlar içerisinde üç tanesini haç biçimindeki figürler oluşturmaktadır. Bu figürlerden en büyüğü 23 cm. uzunluğunda ve 20 cm. genişliğinde; bir diğeri 21 cm. uzunluğunda ve 10 cm. ve son olarak üçüncü figür ise 20 cm. uzunluğunda ve 15 – 5 cm. genişliğindedir. Burada yer alan haç figürleri arasında dağ keçisini (ibex) andıran hayvana ait şematik bir tasarımı da bulunmaktadır (Şekil 2.33). Bu figür diğer desenlere oranla çok daha kırmızı renktedir. Düz bir çizgiyle temsil edilen bu betimlemede vücut 15 cm. olarak ince bir çizgi ile tasvir edilmiş ve 4 cm. uzunluğunda her biri tek çizgi halinde bacakları bulunmaktadır. Figürde kısa vuruşlar şeklinde kuyruk gösterilerek vücuda dar bir açı verilerek yapılmıştır. İbex'in boynuzları ise 12 cm'lik bir uzunlukta gösterilirken aynı zamanda kavisli ve geometrik şekilde yapılmıştır (Bostancı, 1959: 132-134). Dağ keçisinin boynuzunda bulunan geometrik figürin insanların avcılıkla alakalı inançlarını yansıttığı da belirtilmiştir. Bu bağlamda dönem açısından keçilerin ehlileştirilmesi ile ilgili bilgiler bilinmemektedir. Beldibi ve Belbaşı'nda bulunan küçük keçilere ait boynuzlarının bulunması daha çok besin kaynağının küçük hayvanlar olduğunu göstermektedir. Bölgede bulunan diğer şematik figürlerin kırmızı boya ile yapılması ile birlikte Bostancı tarafından Mezolitik Çağ'ı gösterdiği belirtilmiştir (Bostancı, 1965: 79-81).

Bu görüntülerde dikkati çeken bir konu olarak da bovid'lerin sanatta göze çarpan bir şekilde tasvir edilmesidir; ancak bovid kemikleri mağaraya ait faunal kalıntılarda ise tespit edilememiştir. Buna karşılık Karain ve Öküzini'deki faunal toplulukların çoğunu oluşturan koyun, keçi ve geyik türleri ise görünüşte tamamen mağara sanatında tasvir edilmemektedir. Geçim ekonomisi için koyun, keçi ve geyik gibi önemli hayvanlar üzerindeki bu vurgu, Neolitik Çatalhöyük bağlamında da belgelenmiştir. Her ne kadar Antalya'da yer alan bu yerleşim yerlerindeki sanat, Çatalhöyük sanatından önce kronolojik olarak gelmiş olsa da, şu anda birinin daha önce geliştiğini ileri sürmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Antalya sitelerindeki sanata ait çalışmalar sistematik bir şekilde araştırıldığında ise belki de bağlantıların yapılabileceği de öngörülmektedir (Düring, 2010, 39).

Yapılan yeni çalışmalar sonucunda, Beldibi D1 ve Belbaşı II seviyeleri Öküzini Mağarasının II. birimiyle, Belbaşı III seviyesinin ise Öküzini I arkeolojik birimi ile, Belbaşı II evresinin ise Öküzini Mağarası II. evresine yakın olduğu saptanmıştır. Analiz edilen diğer

karşılaştırmalar sonucunda Beldibi C1, C2 evreleri ile Belbaşı I. katmanı Öküzini III arkeolojik birimi ve Beldibi A2, B1 ve B2 seviyelerinin de Belbaşı kaya sığınağının üst katmanlarının da Öküzini Mağarası'nın IV arkeolojik birimi ile yakınlığı bulunmaktadır (Yaman, 2016: 41-42).

Geç Epipaleolitik Çağ içerisinde Beldibi buluntuları iki aşamaya bölünmüştür. C1 evresi olan en üst aşama da buluntuların taş kalemler, mikroburinler ile orak dilgileri, çontuklu dilgiler, sırtlı dilgiler ile kazma buluntusuna ve Helwan düzeltili dilgilerinden oluşmaktadır. Ancak araştırmacı tarafından tanımlanan bu Helwan düzeltili dilgisi dönüşümlü bir düzeltidir. Bu buluntunun bir yanal kenar boyunca dış tarafında ve karşı yanal kenarının iç tarafında meydana gelmiştir. Bu nedenle Helwan düzeltisi Beldibi'nde bulunmamaktadır. Beldibi C2 evresi topluluklarında yer alan kazıyıcılar ise C1 evresindekilere göre daha büyük olduğu belirtilmiştir. Mikroburinler, taş delgiler seviyenin üstünde yer alırken orak dilgileri yarımaylar, üçgenler ile Helwan dilgileri ve bir adette Helwan yarımaya buluntusundan bahsedilmektedir. Araştırmacı tarafından bu buluntunun düzeltili Helwan olduğu tanımlaması yapılmıştır. Ancak Olszewski'ye göre bu tanımlamanın yanlış olduğu belirtilmiştir. Natufian bölgesindeki kıyı Akdeniz ormanlarındaki ara yüzde olduğu gibi orak dilgisine ait buluntunun da Beldibi kazısında ele geçmiş olması ve çoğunlukla yontmataş topluluğunun Epipaleolitik Çağ Levant'ta yer alan birçok siteye benzer olduğunu belirtmektedir (Olszewski, 1986: 61-62). Beldibi buluntularının aynı zamanda teknik ya da tipolojik olarak da Franchthi mağarasındaki buluntu toplulukları ile ortak bir bağlantısının bulunmadığı da belirtilmiştir (Pérles, 2003: 83).

Bunun yanı sıra Kartal'a göre, kazının yapıldığı dönem itibari ile değerlendirilen yerin Azilien, Natufian, Tarndenovozien gibi kültürlerle bağdaştırılamayacağı yeni yapılan değerlendirmeler sonucunda belirtilmiştir. Çünkü Türkiye'de bu kültürleri gösteren ya da varlıklarını ifade eden herhangi bir kültür kompleksini kesin olarak henüz belgelenmemiştir. Aynı zamanda Kartal, Bostancı tarafından 12.000 ila 10.000 yılları arasına tarihlendirilmiş olan yer için hangi temellere göre tarihlendirme yapıldığı hakkında kesin bilginin yayınlarından anlaşılamadığı belirtilmiştir (örneğin; tarihlendirmelerin örnek numarası ve laboratuvar kodu belirtilmemiştir) (Kartal, 2009: 63).

2.4.5. Belbaşı Kaya Sığınağı

Antalya körfezinin güneybatı kıyısında, Beldibi kaya sığınağının aşağı yukarı 5 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır (bakınız, Şekil 2.28). Kaya sığınağı 300 m. yüksekliğinde yer alıp ormanlar ile kaplı olan vadinin sonunda yer almaktadır. 1960 yılında ilk sondajı

yapılan kaya sığınağının arkeolojik olarak bulunması ise 1959 yılında olmuştur. Kaya sığınağının girişi ya da ağzı güneye doğru açılırken denize karşı bir konumda yer alır. Arazinin bütünü ormanlar ile kaplı olup Prehistorik dönemlerde ise Bostancı tarafından kesin olarak avcılık aktiviteleri için elverişli bir durumda olduğu rapor edilmiştir (Bostancı, 1962: 233-234).

Belbaşı endüstrisi üç bölümden oluşurken üst, orta, alt kısım olarak ayrılmaktadır (Bostancı, 1965: 233-234). Bu seviyeler içerisindeki en üst seviye; Neolitik döneme ait buluntuları içeren çanak çömlek buluntularını içermektedir. Bu seviyede küçük her iki ucu köşeli dilgi, yarımaylar, mikroburinler, küçük çekirdek yumrular, kemik uçlar, deliciler ile birlikte bazı işlenmiş kemiklere ait buluntuları barındırmaktadır (Şekil 2.34). II. kısım olarak belirtilen seviyede ise yalnız çakmaktaşı aletler ve kemik aletlerin birlikte bulunduğu seviyeyi oluşturur. Bu seviyedeki alet tiplerini ise çekirdek kazıyıcılar, uç kazıyıcılar, dik kazıyıcılar, kenar kazıyıcılar, yonga uçlar, piramit şeklindeki çekirdekler, diği uçlar, yonga ve alelade dilgiler, kenarda taş kalemler, çift şataflı taş kalemler, yarımaylar, üçgen şeklinde mikrolitler, küçük saplı uçlar (dilgiler ve yongalar üzerinde), küçük arkası işlenmiş dilgiler, dikdörtgen biçimli dilgiler, üçgen yonga uçlar oluşturmuştur. Yine Bostancı tarafından beced-flûte burin olarak tanımlanan buluntulardan oluşurken Helwan uç olarak tanımlanan bir de alet bulunmaktadır. Kemik örnekler içerisinde ise ince ve arkası işlenmiş delici uçlar ile birlikte delik açmak için kemik iğnelere ait buluntularda yer almaktadır. Bu seviyede mikroburin örnekleri de bulunurken geometrik mikrolit sayısı ise çok değildir (Şekil 2.35). Aynı zamanda alt Natufian olarak bilinen Suriye'deki Jabrug örneklerine benzeyen sırtlı yarımaya ait bir buluntuda bu seviyeden ele geçmiştir (Bostancı, 1962: 235-236). Genel olarak mağaranın ikinci seviyenin Üst Paleolitik sonu ya da Epipaleolitik olduğu belirtilmiştir. Burada yer alan içinde birçok kazıyıcı, mikroburin buluntuları, uçlar, sırtlı dilgiler, Helwan ucu olarak sıralanmaktadır. Olszewski'ye göre bulunan Helwan ucu ait buluntunun Helwan düzeltisi olmadığı ancak yanal taraflarından her iki dış tarafı boyunca düzeltili olduğu belirtilmiştir. Bar-Yosef'e göre yontmataş aletler içerisinde bulunan yarımaya ait buluntuları tanımlarken bunların çok uzun boyutlarda ve dar olduğu da belirtilerek aslında mikrolitlerin tamamı düşünüldüğünde buranın Geometrik Kebaran A evresine ait olduğu belirtilmiştir (Olszewski, 1986: 61).

Mağaranın alt seviye olarak isimlendirilen son seviyede ise sırtlı dilgilerin uzun örneklerine ait buluntuların görüldüğü seviyedir. Alt ve orta seviyede ise aletlerin sayısal oranında bir artış bulunmaktadır. Mikroburinlerin bulunması ile birlikte mikroburinlerin

sayısal çokluğu Mezolitik Çağ özelliği ile karakterize edilmiştir (Bostancı, 1965: 84). Mağaranın III. stratigrafisi Belbaşı kültürü içerisinde olan aletlerin özelliğini gösteren buluntuları içermektedir. Uzun ince arkası dik işlenmiş uçlar, burun kazıyıcılar ile birlikte uzun ince uç kısmı kavisli arkası dik işlenmiş uçlar, uçları sivriltilmiş üçgen mikrolitler, arkası işlenmiş uçlar, çekirdek kazıyıcılar, dilgiler yer almaktadır (Şekil 2.36) (Bostancı, 1962: 236). Üst seviyeden ele geçen buluntular arasında yer alan büyük bir yarımaya ile birlikte ridge-back tekniğini gösteren dilgi buluntusu, Beldibi Mezolitik özelliğini göstermektedir. Sadece Beldibi’nde bulunan saplı uçların varlığı nedeniyle Belbaşı’nın, Beldibi gravettian ve C2 evresi Mezolitigi arasına yerleştirilmesine neden olmuştur. Aynı zamanda Jabrud mağarasına göre Mezolitik Çağ bu yerleşmede daha kısa sürmüştür. Belbaşı’nda bulunan Nebekiye tipli sırtlı dilgi varlığı Beldibi plüvyal döneme denk gelmektedir. Bu durum da Beldibi Mezolitik Çağ’ından daha kısa süreli bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Bunun yanında da Belbaşı üst seviyelerinin Natufian B2 evresinden daha yaşlı olduğu belirtilmiştir. Mikroburinlerin ise tüm seviyelerden ele geçtiği belirtilerek üç grupta değerlendirilmeye alınmış ve krukowsky mikroburinlerinin varlığına da değinilmiştir. Diğer mikroburinlerin ise Beldibi Mezolitik buluntularıyla benzemekte olduğu Bostancı tarafından aktarılmıştır (Bostancı, 1965: 85-86).

Belbaşı kaya sığınağı faunası içerisinde de II. kısım olarak isimlendirilen seviyede geniş getirici hayvan kemikleri bol miktarda bulunurken dağ geyiği ve dağ keçisi, dama, domuz kemikleri bu türler içerisinde yer almaktadır. Aynı zaman da insan kemiklerinde femur ve tibia parçalarında da çentiklerin olduğu belirtilmiştir. Avlanan bu hayvanların iliklerin yenmesinde ya da parçalanmasında burinler ile birlikte çakmaktaşlarından da yararlanılmış olabileceği belirtilmiştir (Bostancı, 1962: 236).

Yapılan yeni değerlendirmeler sonucunda Kartal’a göre; yontmataş buluntuları üzerinde güncel çalışmaların olmaması nedeniyle ele geçen buluntular değerlendirildiğinde Epi- Paleolitik dönem özelliği gösteren materyallerin olduğunu düşünmektedir. Ancak Natufian tipte yarımaya biçimli mikrolit alet hakkında ise herhangi bir dayanak noktası belirtilmediği için bu buluntunun tartışmalı bir konu olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Epi- Paleolitik dönemin Anadolu’da yerel kaynaklı mı oluştuğu ya da Yakındoğu kökenli mi olduğu sorusunun cevabı henüz bilinmediğinden dolayı bu problemin kaynağı yeni yapılacak araştırmalar tarafından çözümlenecektir (Kartal, 2009: 59-60).

2.4.6. Belpınar Karain Mağarası

Belpınar Karain mağarası Antalya merkez bölgesinin güneybatısında yer alıp Belbaşı kaya sığınağının bulunduğu çevredeki kayalıkların arkasındaki Belpınar Deresi'nin biçimlendirdiği vadinin kuzey tarafında (bakınız Şekil 2.28) yer almaktadır (Kartal, 2009: 63).

Mağara Enver Bostancı tarafından 1959 yılındaki araştırması sonucunda keşfedilmiştir. Deneme maksadıyla küçük bir kazı yapılmasına rağmen buluntuları açısından bir bilgi verilmemiştir (TAY, 2017). Belbaşı kayaaltı sığınağı yakınında yer alan Kara İn mağarası olarak geçen buluntu alanının kazısı Bostancı tarafından yapılmıştır. Burada da haç biçimli şematik figürler bulunmuş olup bu figürlerin yanında aynı zamanda bir geyik motifi de duvara kazınmış şekilde ele geçirilmiştir. Mağaranın önünde ise yontmataş endüstrisine ait mikrolit dilgiler bulunmuştur. Bu mikrolit dilgiler bol miktarda olup geometrik olmayan tipteki buluntulardan oluşmaktadır (Bostancı, 1975: 69).

Mağara içerisinde bulunan mikrolitlerin detayları hakkında bilgi bulunmamaktadır yalnız Kartal'a göre Beldibi ile Belbaşı mağaralarına yakın olması nedeniyle ve de aynı zaman da mikrolit aletlerin bulunması sonucunda Epi- Paleolitik dönem içerisinde değerlendirilmesi gerekirken aynı zamanda alanın yerleşim mahiyetinde olma olasılığı yüksek bir ihtimal sergilediği de belirtilmiştir (Kartal, 2009: 63).

2.4.7. Üçağızlı Mağarası

Üçağızlı Mağarası Akdeniz'in güney kıyısında yer alan Hatay ili içerisinde (bakınız Şekil 2.28) bulunmaktadır (Kuhn vd., 2009: 87). Mağaranın keşfinden sonra kazılar 1980'li yılların sonlarına doğru başlamıştır. Mağaranın kazısı Arizona Üniversitesi ile birlikte Ankara Üniversitesi'nin araştırmalarıyla bir proje olarak gerçekleştirilmiştir. Mağara'nın deneme kazıları 1997 yılında gerçekleşmesinden sonra 1999 yılında ise geniş çapta kazıları başlamıştır (Güleç vd., 2003: 473). Mağara içerisinde 3 m'lik bir dolgu bulunmakta olup Epipaleolitik, Üst Paleolitik ve geç Orta Paleolitik-erken Üst Paleolitik dönemlerine ait kültürel buluntularını içermektedir (Kartal, 2009: 75).

Üçağızlı Mağarasından elde edilen bazı buluntu topluluklarının Kuzey Levant bölgesinin erken Kebaran dönemi örneklerine benzerken bu buluntular yaklaşık olarak G.Ö 17.000'e ait AMS karbon 14 tarihlemesi ile tutarlı bir sonuçları vermiştir (Kuhn, 2002: 207). Üçağızlı Mağarasındaki iki bölümün Epipaleolitik buluntuları içerdiği tespit edilmiştir. Mağara içerisindeki 3 m²'lik bir alanı kapsayan alanlardan ilki mağaranın güney ucunda bulunan yan oda olarak da isimlendirilmiş olan lokus 1 bölümüdür. Bu alanın güney ucunda

da çeşitli buluntular tespit edilmiştir. Buluntular içerisinde faunal kalıntılar ile birlikte deniz kabuğundan yapılmış süs eşyalarına ait örnekler ele geçirilirken; alan içerisinde taş aletlere ait buluntularda elde edilmiştir. Taş aletler içerisinde yeniden işlenmiş örneklerde ise en çok karşılaşılan örnekler microgravette örneklerine ait buluntulardır (Şekil 2.37). Elde edilen bu örnekler Epipaleolitik Çağ başlarına işaret etmektedir (Dinçer vd., 2001: 1). Buluntuların çoğu çakmaktaşı ve kristal silikatlı kayaktan üretilmiş örnekleri temsil etmektedir (Kuhn vd., 2009: 92).

Üçağızlı mağarası faunal kalıntıları bakımından oldukça zengin bir görünüm sergilemektedir. Faunal buluntuları içerisinde büyük ve küçük memeli türlerine ait bulgular, kuşlar ile kabuklu deniz hayvanları ile birlikte büyük balık türlerine ait buluntularda içermektedir (Dinçer vd., 2001: 2). Üçağızlı mağarası faunası içerisinde yer alan kemirgenlere ait kalıntı örneklerine Karain mağarasının B gözünde de görülmekte ve de bu kalıntılar Akdeniz bölgesinde geniş çaplı olarak kendini göstermektedir. Kemirgenlere ait doğu Akdeniz faunası, Geç Pleistosen döneminin hemen hemen çoğu zamanı boyunca değişim göstermemiştir. Buluntular içerisinde karşılaşılan kemirgen faunasının fosil faktörleri Üçağızlı mağarası içerisindeki küçük memelileri de etkilemiştir. Karain B ve Üçağızlı mağaraları birbirlerine benzeyen buluntular içermektedir çünkü her iki yerleşim alanı Anadolu'nun Akdeniz bölgesinde yer alıp hem de bir birleri ile çağdaştır (Alparslan, 2011: 766).

1997 ile 2002 yılları arasında yapılan kazılar sonucunda 1900'den fazla, mağara içerisinde Paleolitik dönem süs eşyasına ait buluntular elde edilmiştir. Bu süs eşyaları mağaranın ana kazı alanının sonundaki kuzey duvarından elde edilmiştir. Ayrıca bu süs eşyaları boncuk ya da kolye yapımında kullanılırken deniz ve tatlı su yumuşakçalarından üretilen buluntulardır. Tercihen çoğunlukla *Nassarius gibbousula*, *Columbella rustica*, *Theodoxus* ve çeşitli *Gibbula* türlerine ait materyallerden üretilmiştir. Bu kabuklular aynı zamanda Epipaleolitik Çağ'da da görülen ortak elemanları oluşturmaktadır. Örneğin Levant bölgesinde Epipaleolitik Çağ boyunca bu türler kullanılmıştır (Kuhn vd., 2009: 100). Süs eşyası yapımında kullanılan materyaller bakımından deniz kabukları az miktarda kullanılmış olmalarına rağmen *dentalum* türü ise süs eşyası üretiminde yaygın olarak kullanılan tür olmuştur. Epipaleolitik Çağ buluntularına ait örneklerin yer aldığı konum ise mağaranın kuzeyinde yer almaktadır. Bulunan alanın yaklaşık 3 m üstünde, doğu duvarına birleşik ve yapışmış halde Epipaleolitik kalıntılar görülür. Bu alandan ele geçen yontmataş buluntularını ise dilgi çekirdekleri ve sırtlı dilgilere ait buluntulardan oluşurken deniz

kabuklarından ise süs eşyası olarak kullanılmış ve bunlara ait boncuklar da ele geçirilmiştir. Buluntuların gösterdikleri özellikler bakımından Epipaleolitik Çağ'ın varlığı mağara da kesin olarak saptanmıştır. Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ 3 m'lik depoziti ise mağara tavanının çökmesiyle birlikte aşınarak yok olmuş jeolojik bir olgu şeklindedir. Mağara tavanı çökmesi ise Üst Paleolitik dönemden çok sonra meydana gelmiş bir olay olarak belirtilmiştir (Dinçer vd., 2001: 2).

2.4.8. Baradiz Açık Hava Yerleşimi

Isparta il merkezinin kuzeybatısında bulunan Baladiz istasyonu yakının da yer alan tren yolu tarafından ikiye bölünmüş yolun üzerinde ki tepede yer almaktadır (bakınız, Şekil 2.28). İşlik ve açık hava konaklama yeridir. Aynı zamanda bir diğer görüşe göre Burdur Gölü kıyısında yer alan bir göl kenarı yerleşim olduğu da belirtilmiştir (Kartal, 2009: 55).

Göller bölgesinde çanak çömlekli Neolitik dönemi yansıtan iskân yerleri yoğun olarak kullanıldıysa da bölgenin Neolitik dönem öncesi verileri ise sınırlıdır. Neolitik dönem öncesine ait buluntular Burdur'un kuzeydoğusunda yer alan Baradiz adlı yerleşmesinden ele geçirilmiştir (Dedeoğlu, 2014: 35). Şevket Aziz Kansu tarafından Türk Tarih Kurumu adına 1944 yılında Burdur- Isparta çevresinde ki çalışmaları sonucunda Baradiz olarak adlandırılan alanda çeşitli çukurlar açılarak dönem araştırmacıları tarafından Mezolitik Çağ'a atfedilen birçok mikrolit alete rastlanılmıştır (Özsait, 1977: 73).

Demir yolu üzerindeki bir tepeciğin dikkatini çektiği Lauis, bölgede coğrafya araştırmaları yaptığı sırada keşfedilerek mikrolit endüstrisine ait buluntuları alan üzerinden toplamıştır. Dönem araştırmacılarından Kurt Bittel ise alandan toplanan mikrolitlerin tipolojik olarak sınıflandırma yapacak kadar fazla olmadığı düşüncesini belirtmiştir. Bostancı tarafından değerlendirilen mikrolitlerde yonga üzerine yapılmış kazıyıcılar da bulunmaktadır. Yine Bostancı tarafından analizleri yapılan mikrolitler hakkında geometrik formda ve gerçek mikroburi örneklerine ise rastlanılmamıştır. Bu mikro kazıyıcıların Beldibi C1 evresinin hemen üzerindeki seviyede bulunun materyallere çok benzediği aynı zaman da Mezolitik geleneği yansıttığı belirtilmiştir. Göl çevresinde ise Mezolitik Çağ'da yerleşimin bulunduğu ve buluntu alanına daha yakın olduğu belirtilmiştir. Dönemi içerisinde yapılan çalışmalar sonucunda göl içerisinde balık gibi su canlıların yaşamadığı belirtilerek avcılık aktiviteleri açısından uygun olmadığı da diğer bir saptamadır. Bu mikrolitler Neolitik döneme ait olabileceği gibi Mezolitik Çağ'ı de yansıttığı belirtilmiştir. Alan üzerinde ise çanak çömlek bulunmamaktadır. Kansu ise alan üzerinden toplanan bu mikrolitler sonucunda buranın Mezolitik bir kültür ihtiva ettiğini kabul etmeye taraftar olduğunu

bildirmiştir (Bostancı, 1965: 56-58). Buradan ele geçen bazı sileks mikrolitlerin form ve teknik özellikleri açısından Tekeköy-A mağarasındaki sileks aletler ile benzediği de belirtilmiştir. Bu durumda alan dönem araştırmacıları tarafından Mezolitik Çağ'ı gösteren buluntular içermekte olduğu kanısıyla değerlendirilmiştir. (Kökten, 1947: 225).

Bu bağlamda eski araştırmalardan elde edilen verilerin çok fazla açıklayıcı bir nitelikte olmadığı belirtilerek, buluntular açısından dilgicik teknolojisi varlığı nedeniyle alanın şüpheli bir Epi- Paleolitik dönem yerleşmesi olduğu belirtmektedir (Kartal, 2009: 56).

2.4.9. Öküzini Mağarası

Öküzini Mağarası, Toros dağlarının eteklerinde yer alan alüvyon düzlüğünün sadece birkaç metre yüksekliğinde bulunmaktadır (Otte vd., 1995: 931). Öküzini Mağarası Antalya içinde yer alıp Döşemaltı Belediyesi içindeki Yağca Köyü'nün sınırları içerisine konumlanır (bakınız, Şekil 2.28). Kuşuçumu 1,5 km. kadar Karain Mağarası ile arasında mesafesi bulunup bu mağaranın kuzeydoğusunda bulunurken, yaklaşık 31- 32 km. kadar da Antalya il merkezinin kuzeybatısında yer almaktadır (Kartal, 2009: 92).

Mağaranın yakın çevresinde ise yılın belirli dönemleri içerisinde yağışlarla birlikte irili ufaklı göllerin olduğu bununla birlikte çevrede bol miktarda karstik suların yer aldığı bir ekolojik sistem içerisinde yer almaktadır. Bu karstik sular birbirleri ile bağlantılı olarak arazinin durumuna göre bazı yerlerden yeryüzüne doğru çıkarak böylece alan üzerindeki doğal su kaynaklarını meydana getirir (Özdoğan, 2002a: 61).

Öküzini Mağarası 1950 yılında K. Kökten tarafından ilk kez keşfi yapılarak ilk kazısı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca mağara içerisinde Kökten tarafından keşfedilen bir öküz tasviri de bulunmuş olduğu belirtilmiştir (Otte vd., 1995: 931). Ayrıca, Öküzini mağarası mağara duvarı üzerinde keşfedilen öküz gravüründen ismini almaktadır (Şekil 2.38). Katran Dağı'nın kalkerli arazisi üzerine açılmış olan mağara yaklaşık traverten ovasından 5 m yüksekte yer almaktadır. Mağara iki boşluktan oluşurken karstik bir coğrafi alan üzerindedir (Şekil 2.39). Kazıların gerçekleştirildiği yer girişteki boşluk olup, arkeolojik olarak ise zayıf bir şekilde bölümlenen alan ise ikinci boşluğu belirtmektedir. Mağaranın oluşumu ise dağın karstik durumu ile bağlantılı olan suların biçimlendirmeleri ile oluşurken yine bu suların dışa doğru akmasıyla ise mağara genişlemiştir. Tektonik olarak daha sonraki dönemler de mağara kapalı bir durum da kalmış ve de tavanın bir bölümü ise çökmüştür. Çöken bu parçalar mağara girişinde halen bulunmaktadır. Düşen parçalar sonucunda mağara içerisindeki su yolu yönünde değişimler meydana gelerek mağara kurumaya başlamış son aşamada ise insanlar tarafından yerleşim görmüştür (Kartal, 2009: 93-94).

Öküzini mağarası, Karain mağarasına sadece birkaç yüz metre kadar uzaklıkta olurken aynı zaman da Karain mağarasından küçük olup, bir tür referans dizisi görevi gören yaklaşık 2 m derinliğinde karmaşık bir stratigrafik dizi sergilemektedir. Tortul tabakları ve polenler ayrıca geç Pleistosen boyunca açık bir iklim kaydı sağlamaktadır. Ayrıntılı bir şekilde yapılmış olan radyokarbon tanımlamaları sonucunda Öküzini Mağarasının buluntuları G.Ö 19,800'den 8,500'e kadar geniş bir şekilde tarih aralığı verdiğini göstermektedir. Öküzini mağarası Epipaleolitik buluntuları Levant ve Avrupa'daki stratigrafik dizilere yakından benzer şekilde Pleistosen'in sonundaki mikrolitizasyona ait sürecin kademeli bir gelişim eğilimini de belgelemektedir (Kuhn, 2002: 206-207).

Arkeolojik buluntuların analizleri referans olarak ele alındığında mağarada insan yerleşimine ait altı adet aşama görülmektedir (ŞEKİL 2.40) (Otte vd., 2003: 333). Mağara içerisinde elde edilen buluntuların yatay ve dikey dağılımları sonucunda genel bir bakışla, "0." arkeolojik seviye bütünüyle karışıklık gösterirken aynı zaman da "1." arkeolojik seviye de kısmen karışıklık gösterir. Bunların dışındaki seviyelerden 20. arkeolojik seviyeye kadar mağara kesintisiz olarak Epipaleolitik Çağ yerleşimi olarak nitelendirilmiştir (Kösem, 1998: 189).

Yontmataş endüstrisi açısından Öküzini Mağarasında gerçekleştirilen kazılar sonucunda toplamda 200.000'den fazla yontmataş endüstrisine ait buluntu ele geçirilmiştir. Mağarada tespit edilen makrolit grupları toplamda 16 kategoriden oluşurken 2899 adettir. Bunlar içerisinde en fazla ele geçen alet tipi ise ön kazıyıcılar olurken düzeltili dilgi ve yongalar da diğer buluntuları oluşturmaktadır. Buluntular içinde yer alan sırtlı dilgiler, taş kalemler, taş delgilerin miktarı ise fazla değildir (Şekil 2.41), (Şekil 2.42). Mikrolitler ise toplamda 2258 adet olarak ele geçirilmiştir. Yontmataş endüstri içerisinde mikrolitlerin oranı %40.400'dür. Geometrik olmayan mikrolitler %27.214 olurken geometrik mikrolitlerin oranı ise %13.186'dır (Şekil 2.43). Geometrik mikrolitler içerisinde; uzun çeşitkenar üçgenler ise genel bir şekilde kullanılmıştır (Şekil 2.44). Baskın bir şekilde geometrik mikrolitler 17. ile 1. arkeolojik seviyelerde görülmektedir. Mikroburin tekniği ise mağaranın hemen her seviyesinde uygulanırken 342 adet mikroburin görülmekte bunlar; gerçek mikroburin, *piquant triedre*, mikroburin *krukowski* olarak üç grupta bulunmaktadır (Şekil 2.45) (Kartal, 2009: 120-126).

Öküzini Mağarası stratigrafisi içerisinde birçok yangın yeri ile birlikte, alt tabakalardan üst tabakalara doğru bir stratigrafi vermektedir (Şekil 2.46). Öküzini mağarasına ait litik ve faunal diziler stratigrafik kanıtlarla birlikte litik toplulukların ön

analizleri birleştirerek alt bölümlere ayrılmıştır. Tüm litik toplulukların hammaddesi ise çevreden toplanan ya da uzaktan getirilen çakmaktaşlarından üretilmiştir. Aşağıdan yukarıya doğru aşamalar takip edildiğinde mağaraya ait dört litik tanımlaması yapılmıştır bunun yanı sıra faunal sonuçlar ile kömür analizleri dâhil edildiğinde insan yerleşimine ait altı aşamanın varlığı arkeolojik toplulukların analizleri sonucunda tespit edilmiştir (Şekil 2.47). Bu bağlamda; mağaranın aşama 1'de XII. birim den VII. birime kadar ki seviyelerinin G.Ö 18,000-16,000'e tarihlendirilmiştir (Şekil 2.48). Litik endüstri üretiminde, uzun dilgiler görülürken bunların hammaddesi ise yerel radyolarit kayalarından üretilmişlerdir. Diğer alet türleri içerisinde buluntular genellikle dilgi üzerine yapılmış ön kazıyıcılar, kalemler, delgiler, budanmış dilgilerden oluşmaktadır. Mağaranın 2. Aşamasında da VI-V. birimleri olurken bu birimlerin verdiği tarih aralığı ise G.Ö 16,000-15,000'dir. Bu dönemde, teknik olarak daha erken dönemlerle aynı olmasının yanı sıra önceki dönemden ayrı olarak çeşitli farklılıkları da içinde barındırmaktadır. Bu seviyeler içerisinde üçgenler ayrıca trapez ve yarımaylara ait buluntular da görülmektedir. Mağaranın aşama 3 olarak adlandırılan seviyesi, IV-Ia arası olurken bu seviyeler G.Ö 15,000-12,000 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Bu seviye içerisinde bitmiş ya da tüketilmiş çekirdeklerin yerel hammadde kaynaklarından üretilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında buluntular içerisinde dilgi taşımalarının boyutları genellikle kısadır ve 50 mm. uzunluğundadır. Ayrıca araştırmacı tarafından oblique snap olarak tanımlanan buluntuları ise mikroburi tekniğinde üretilmiştir. Mağaranın bu seviyedeki alet çantasını oluşturan buluntuları geometrik mikrolitler içerisinde çoğunlukla yarımaylar, üçgenler ve trapezler oluştururken ortak buluntular halinde görülmektedir. Aşama 4 ise 0-Ib birimi olup bu birimin zaman aralığı ise G.Ö 11,000 ila 8,500 arasını kapsamaktadır. Bu seviye içerisinde mikrolit endüstrisi karışık şekilde görülmektedir. Buna ilaveten cilalı taş balta ile birlikte çanak çömlek parçalarına ait kırık parçaların bulunduğu sayısız örnek yer almaktadır. Keçi ve koyuna ait kalıntılar ise eşdeğer ölçülerde birkaç orman hayvanıyla birlikte ele geçirilmiştir (Otte vd., 1995: 931-942).

Öküzini I. Arkeolojik birimi sırtlı dilgicikler baskın olup, çeşitkenar üçgenler ve mikrogravetler ile tanımlanmaktadır (Kartal, 2009: 147-156). Radyokarbon yaşının Öküzini I. arkeolojik bölümünde G.Ö 19,500 ile 16.500 arasına denk gelmektedir (Yaman, 2016: 39). Bu seviyeyi Karain B gözü seviyeleriyle karşılaştırıldığında Karain B'de: üçgenler, sırtlı dilgicikler, uçlu sırtlı dilgicikler ait buluntular ele geçerken bu durum Karain B seviyesi ile Öküzini I. arkeolojik birimi ile eşleşmekte olup yakından benzerliğini ifade eder. II.

arkeolojik birimde ise geometrik olmayan mikrolitlerin egemen olduğu yalnız geometrik mikrolitlerin ise görülmeye başladığı birimdir. Bu birim içerisinde sırtlı dilgiler yoğun olarak elde edilmiştir. İlk kez olarak yarımaylar, çeşitli mikro uçlar, trapez ve de ikizkenar üçgenlerin ortaya çıktığı seviye budur. Belbaşı'ndan da bilinen ve de bütün seviyelerinde görülen gerçek mikrobürinlerin varlığı, mikrolitler ile birlikte mikrobürinlerin de bulunmasıyla birlikte Öküzini mağarası II. arkeolojik ünite ile çağdaş olup ve de ilişkili olabileceği belirtilmiştir. III. arkeolojik ünite de ise geometrik mikrolitler sayısal olarak geometrik olmayan mikrolitlere oranla baskın tipte alet grubunu oluşturan seviyedir. En karakteristik alet tiplerini ise yarımaylar, trapezler ve de üçgenler gibi buluntulara ait aletler oluşturmaktadır. Baskın olan grup yarımaylar oluşturmıştır. Beldibi C1 ile C2 seviyelerindeki materyaller ile bu ünite büyük oranda benzerdir. Öküzini Mağarasının IV. arkeolojik seviyesi ise III. de olduğu gibi trapezler, üçgenler, yarımayların bulunduğu seviye olurken yarımaylar baskındır. Diğer mikrolit buluntular içinde ikizkenar üçgenler, sırtlı dilgicikler, kısa çeşitkenar üçgenler bulunmaktadır. Bu seviye aynı zamanda Beldibi'nin A2, B1, B2 seviyeleri ile analogi yapılabilecek niteliktedir (Kartal, 2009: 150-161).

Mağarada yerleşim boyunca yontmataş aletleri içerisinde baskın grubu temsil eden hammadde kaynağını yerel çakmaktaşı ve radyolarit oluşturmaktadır. Bu hammadde kaynağını ise mağaranın güneydoğu yönünde bulunan Göksu ve Burhan adlı akarsulardan temin edildiği saptanmıştır. Materyaller içinde az miktarda kuvars ve obsidyen bulurken çoğunlukla Neolitik/ Kalkolitik tabakalardan ele geçirilmiş bunun yanında az miktarda Epipaleolitik Çağ çökellerinden de aynı hammadden yapılmış materyaller de elde edilmiştir. Erken Epipaleolitik Çağ mikrogravetler, trapezler, eş kenar üçgenler ile dilgi üzerindeki ön kazıyıcılar gibi aletlerin üretiminde kullanılan hammadde kaynağı ise Nenezi Dağ ile Kapadokya obsidyeni gibi kaynaklarından sağlandığı tespit edilmiştir. Geç Epipaleolitik Çağ'da ise küçük gruplar halindeki avcı- toplayıcıların Kapadokya kaynağını uzun mesafeli olarak 250-350 km. kadar uzaktan sağlamış olabilecekleri araştırmacı tarafından net bir şekilde olmasa da bildirilmiştir (Şekil 2.49). Nenezi Dağ Öküzini mağarası için bir bileşen gibi görünse dahi buluntular içerisinde hâkim olan baskın kaynağı oluşturmaktadır (Carter vd., 2011: 127-142).

Kartal'a göre tamamen avcı toplayıcı olan Öküzini mağarası insanların ok ve yayı kullanmış olduklarını düşünmektedir. Farklı tiplerde bulunan makro ve mikro uçlar bu görüşü destekleyen buluntular içerisinde yer almaktadır. Yalnız ok ve yay kullanımını destekleyen mızrak ile birlikte savurğa örneklerine ait buluntulara ise mağarada rastlanılamamıştır.

Öküzini 'ne ait tüm stratigrafilerden 3554 parça kırık olarak mikrolit ele geçerken 927 adette yine kırık halde makrolit ele geçmiştir. Buluntuların çoğu kullanımdan dolayı mı ya da dolgunun vermiş olduğu basınç ağırlığı nedeniyle mi kırılmış oldukları bir diğer taraftan da bunların birlikte yapımları sırasında mı kırılmış oldukları ise bilinmemektedir. Bu durumun bir benzeri ise Tel Aviv- Haifa yolu üzerindeki Bahal Hedera-V yerleşmesinde de buluntular içerisinde yer alan mikrolitlerin çoğunluğunun kırık olarak ele geçmiş olduğu belirtilmiştir. Buradaki kırıkların ise tabakaların daha alt seviyelerine doğru ilerlendiğinde ise artmış olduğu bilinmektedir. Bu da tabakanın vermiş olduğu basınç ile ilgili bir olgudur. Palmyra Bölgesi içinde yer alan Douara Mağarası da Geometrik Kebaran dönemi ile tarihlenmiş olup trapez dikdörtgen mikrolitleri içeren buluntulara ait örneklerin çoğu kırık taşımalarıyla oluşmaktadır (Kartal, 2009: 155-156).

Kozłowski ve Kaczanowska'ya göre Belbaşı, Beldibi ve Öküzini gibi mağaralarda yapılmış olan araştırmaların kültürel gelişimin Son Buzul Çağından, Holosen dönem başlarına kadar sürdüğü belirtilmiştir. Dilgi teknolojisi açısından ise mağaranın alet çantasında kademeli bir değişikliğin görüldüğü ve litik endüstrisinin ise Türkiye'nin güneyinde Son Buzul Çağının sonlarına ait Levant bölgesinden bütünüyle farklı olduğu araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Karakteristik bir şekilde Filistin ve Suriye kıyılarında görülen Kebaran, Geometrik Kebaran, Natufiyen gibi kültür ile ilginç bir biçimde Öküzini'ndeki buluntulara ait örneklerin benzememekte olduğu belirtmektedirler. Bunun yanı sıra Öküzini mağarasının bir dizi buluntularına ait örneklerinin ise Son Buzul Çağının çeşitli evrelerini temsil eden Balkan buluntuları ile daha fazla bir analogi içerisinde bulunur. Bu benzerlikleri ise oluşturan buluntuların özellikle sırtlı buluntular olduğu ve bu sırtlı buluntuların üzerinde ya da bir başka şekilde teknik detaylarda görülürken bu durum ön düzeltili ve sırtlı uç noktalarında ve mikrogravetler gibi buluntularda saptanmaktadır. Bunun yanı sıra Kozłowski'nin bir başka benzerlik gösteren bulgusu da Anadolu ve Balkanların aynı zamanda yeni teknolojilere girişte dahi benzer olduğu özellikle aletlere takılan saplar da görülen belirtilerdeki benzerlikler üzerinde izlenmekte olduğunu belirtmektedir. (Kozłowski ve Kaczanowska, 2005: 411).

Gravettian gelenekli teknolojinin Türkiye'nin güneyinde görüldüğü belirtilerek özellikle Öküzini Mağarası'nın en alt stratigrafik birimlerinde (XII-X birimler arası) bu durumu sergileyen buluntulara rastlanıldığı, sedimentler ile fauna kalıntıları üzerinde kesin tarihlenmeler sonucunda Buzul Çağına (G.Ö 19- 16 bin) karşılık geldiği tespit edilmiştir. Gravettian kültürüne ait buluntuların Balkanlarda, genellikle ikili sırtlı uçlar halinde görünür

aynı zaman da baskın olan alet tipini yansıttığının yanında Öküzini Mağarası buluntuları ile karşılaştırma yapıldığında tek sırtlı hafifçe dış bükey ya da devrik sırtlı örneklerin mağarada baskın olan grubu oluşturduğu belirtilmiştir. Bu seviyeler içerisindeki buluntuların Balkan Gravettian örnekleri ile ortak bir buluntu grubunu temsil eden parçaların iç yüzden düzeltili olan buluntu formundaki örnekleridir. Bunun yanında Öküzini ve Balkan Gravettian buluntularının Filistin kıyılarında G.Ö 19.000'den 14.000'e kadar ki Kebaran kültürü içerisindeki süreç ile de kıyaslama yapıldığında ise Kebaran kültürü tek platformlu çekirdeklerden üretilen dilgiler olsa dahi baskın bir şekilde eğik budanmış dilgiler ile tamamen farklı bir alet topluluğuna sahip buluntulardan oluşur. Kebaran kültür alanları, kıyıdaş bölgeler ve Yakınoğu coğrafyasındaki dağlar üzerine konumlanırken nispeten küçük alanlardan oluşan kültür bölgelerdir. Bu kültürün göç aralıklarının ise oldukça küçük olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Kebaran kültürünün çoğunlukla Akdeniz'in çalılıkları üzerine kurulu alanlar ile bunun yanında Akdeniz'in doğu sahili ve Ürdün vadisiyle sınırlı bir adaptasyonu temsil ettiği belirlenirken Yakınoğu'nun kuzeyi ile daha uzak bağlantılara sahip olmayan bir kültürdür (Kozłowski ve Kaczanowska, 2004: 10). Kartal'a göre sadece Öküzini ve Karain-B gözü mağaralarından elde edilen bilgilerden yola çıkarak Epigravettian geleneklerin batı Anadolu'nun tamamı için kabul etmenin bir probleme yol açacağı belirtilerek bu mağaraların 'nokta bölge' konumunda olduğu belirtilmiştir (Kartal, 2009: 30). Bunun yanı sıra Ouriakos yontmataş endüstrisinin de Öküzini Mağarası'nın Ia1 ile Ia2 seviyeleri ile karşılaştırma yapmaya imkân sağladığı da belirtilmiştir. Younger Dryas'a tarihlenen yerleşimin bahsedilen tabakalarında çok çeşitli ön kazıyıcılar ile birlikte çift kutuplu yarımaylar ele geçirilmiştir. Ouriakos buluntularında ise ön kazıyıcıların üzerinde gerçekleştirilmiş olan yontulma işlemleri sonucunda mikrolit yarımaylara şeklindeki yongaların varlığı nedeniyle ekonomisindeki rolü avcılık aktiviteleri almıştır. Özellikle Geç Buzul dönemi içerisinde Lemnos adası Anadolu'ya anakaradan bağlı olduğu belirtilmiştir. Anadolu ile karakteristik olarak ilişkilerin varlığını kanıtlayan buluntuların başında yontmataş aletler içerisinde yer alan yarımay biçimli yongalara ait buluntularda kendisini göstermiştir. Öküzini ve Direkli gibi yerleşim alanları içerisinde bulunan bu yongalar Ouriakos yerleşiminde daha küçük boyutlu çift kutuplu yongalar halinde görülmesi kronolojik olarak da Ouriakos yerleşimin çok daha yeni tarihler içerdiği düşünülmüştür (Efstratiou vd., 2014: 15).

Kartal'a göre Öküzini Mağarasının I. arkeolojik birimi erken Kebaran sonu ile Geç Kebaran dönemleri ile çağdaştır. Levant bölgesi Kebaran kompleksleri mikrolit endüstrisi

içerisinde eğik budanmış sırtlı dilgicikler, düzeltili dilgicikler, dar mikro uçlar, geniş mikro uçlar, kemerli sırtlı dilgicikler, Falita uçlar, üçgenler ve mikrogravetler en karakteristik örneklerini içermektedir. Öküzini I. arkeolojik ünitesinde ise mikrogravetler, düzeltili dilgicikler ile üçgenlere ait buluntular ile ortak özellik göstermektedir. Mağaranın II. arkeolojik ünitesi ise Levant bölgesi geç Kebaran ile Geometrik Kebaran'ın ilk safhası ile çağdaştır. Geometrik Kebaran ile Öküzini'nin ortak elemanı ise kavisli sırtlı uçlardır. Ancak Geometrik Kebaran'da bilinen trapez- dörtgenler ise Öküzini'nde bulunmamaktadır. Öküzini'nin III. arkeolojik ünitesi ise Yakındoğu'da Akdeniz ağaçlık alanları ve kıyı şerdi üzerindeki Geometrik Kebaran ve erken Natufian çağdaş olurken Akdeniz kıyı bölgesinden uzak olan aynı zamanda Arap Çölü'nde izlenilen geç Mushabian ile aynı dönemi paylaşır. Öküzini Mağarası ile Geometrik Kebaran kültürü trapez ve üçgen buluntular açısından benzerlik gösterir. Buna karşın Geometrik Kebaran'ın karakteristik buluntuları olan trapez- dörtgenlerini içermemektedir. Natufian kültürü ile ise yarımayların egemen mikrolitler olması nedeniyle teknolojik ve tipolojik bir benzerlik göstermektedir. Çünkü yarımaylar Natufian kültürü ile karakterizedir. Aynı zamanda geç Natufian dönemindeki sırt düzeltisi ile mikroburin kullanımı da Öküzini III. arkeolojik üniteye yarımayların çoğunda sırtlı düzelti olarak kullanıldığını görülmektedir. Bu bağlamda Öküzini geç Natufian tipi durum sergilemektedir. (Karal, 2009: 157-160). Mağaranın II. ve III. arkeolojik ünitesi ise G.Ö 16.500- 12.000 yılları arasındaki dönemi içine alırken, Karain Mağarası B gözü geç Epipaleolitik Çağ'ı ise 16.000- 14.000 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Yaman, 2016: 40). Yarımaylar ise G.Ö 15.000- 14.000 yılları içerisinde baskın bir şekilde Öküzini'nde görülmeye başladığı dönemi oluşturmaktadır. Balkanlarda ise iyi bir şekilde üretilmiş olan geometrik mikrolitli endüstriler G.Ö 12.000 ile 10.000 arasında ortaya çıkmaktadır. Franchthi mağarası buluntularında mikroburin tekniği ile yapılmış küçük yarımaylar, budamalar, üçgenler ele geçerken; Klithi mağaralarından da üst seviyelerine denk gelen yine geometrik mikrolitli aletler, sırtlı ve sivri uçlu dilgicikler, *piquant triedre* örnekleri ele geçmiştir. Bu bağlamda Öküzini radyokarbon tarihlemeleri ve buluntular açısından özellikle Yunanistan ile benzerlik gösterirken Balkanların güneyi ile de benzerdir. Yalnız bu durum kültürel bir ilişkinin varlığını gösteren bir benzerlik değildir. (Kartal, 2009: 158-161). Yioura'da ise Kozłowski ve Sampson'nın görüşlerine göre Antalya bölgesi ile bir temasın kurulmuş olabileceğinden şüphe etmektedir. Alt Mezolitik Çağ içerisinde Öküzini Mağarası herhangi bir şekilde yerleşime tabi olmamış ancak Üst Mezolitik Çağ içerisinde mağaralar

arasında çeşitli temasların kurulmuş olabileceğini şüpheli olarak belirtmektedirler (Thissen, 2005: 31).

Levant bölgesi ise G.Ö 15,000'de Natufian kültürünün ortaya çıkışı ile net bir şekilde kültürel değişim göstermektedir. Bu bağlamda bu kültür yerleşik hayatın görüldüğü küçük bir şekilde köy yaşamı ve sezonsal kamp yerleri modelinde olurken bu kültüre ait görülen alanlar ise kıyısız sınırlar üzerindedir. Bunun yanı sıra sınırda olan alan sakinleri ise daha mobil yerleşim şeklini tercih etmiştir. Kültürün geçim ekonomisi modeli ise tahıllar, baklagiller, meşe palamudu gibi besinler ile beraber ceylan ve diğer türlerin avlanmalarını da kapsamaktadır. Örneğin Hallan Çemi gibi erken köy yerleşimleri de bu nedenle dikkat edilmesi gereken alanlar olduğu Öküzini'nde ise içinde barındığı katmanlarının çoğunda yabani keçi ve koyun ile birlikte nadiren de diğer türlerin avlandığı ve bunun yanında ise bazı tanımlanamayan bitki kalıntılarının varlığı nedeniyle avcılarının kamp kalıntıları olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu nedenle Anadolu platosu boyunca Neolitik Çağ'ın başlaması nedeniyle Öküzini'ndeki erken dönem toplayıcılarının yaşam biçimlerinin sonlanmasına neden olduğu düşünülmektedir (Otte vd., 1995: 944).

Yontmataş aletlerinin yanı sıra diğer önemli bir buluntu kümesini ise kemik aletler oluşturmaktadır. En yoğun karşılaşılan tip ise kemik aletler içerisinde bızlara ait buluntular oluşturmaktadır. Bızlar kemik endüstrisi içerisinde çoğunluğu temsil ederken aynı zaman da iyi işçilik gösteren örnekler ile ünik olan objelere de mağarada rastlanılmıştır. Bu objelerden bir tanesi bız sivrilme ucu olarak tanımlanırken diğer buluntuda kemik bir tığ örneğidir. Yaklaşık olarak G.Ö 12.000'e tarihlendirilmiştir (Yalçınkaya, 1996: 25-29). İnsan aktivitelerinin bir sonucu olarak; yanmış kemikler ile birlikte kasaplık faaliyetlerinin izlerini gösteren bazı kemikler ve de kırık şekilde ele geçirilmiş olan kemikler de bulunmaktadır. Öküzini Mağarası toplam 117 adet kemik alet buluntusunu içermektedir (Bulut, 2016: 90). Aletlerin üretiminde karşılaşılan en yoğun kemikleri *metacarpala*, *metatarsus*, *ulna*, *tibia* ve *costa* oluşturmaktadır. Kemik aletlerin yapımında 4 ana kategori tespit edilmiştir. Bunlardan ilkinin kemiğin boyuna doğru yarılmasıyla elde edilen kemik ucun üstündeki epifiz parçalı bızlardır. İkinci grubu ise tamamı işlenmiş olan ya da diyafiz parçalı olan bızların olduğu grup olup daha sonra ise perdahlama işlemine tabi olunan grup oluşturmaktadır. Üçüncü grup ise sivri uçları natürel halde bırakılan fakat uç kısımlarında ise lokal bir şekilde yuvarlatma işleminin görüldüğü bızlara ait olan grup oluşturmaktadır. Son grupta ise kemikler doğal formları ile bırakılarak kullanılmış olan bız buluntularına ait grup yer almaktadır (Şekil 2.50) (Kartal, 2009: 116).

Paleolitik dönem sonunda Anadolu Akdeniz iklimi, günümüz ikliminden daha soğuk bir durum içerisinde yer almaktadır. Öküzini ve Karain Mağaraları ekotonal bir alan olup step ormanları ve nehir kıyısı ormanlarının bulunduğu alanlardır. Bitki ve hayvan kalıntılarının incelemesi sonucunda elde edilen veriler temelinde et ve bitki gibi besinleri bu grupların diyetlerine dahil olmuştur. Aynı zamanda bu dönem içerisinde balık ile bitki kaynakları önemli bir besin kaynağı olabileceği belirtilmiştir (Martinoli, 2004: 73). Öküzini Mağarası'nın 1-3 aşamalarında çok sayıda uçlar ve çoğunluğu sırtlı, budanmış dilgiciklere ait buluntular yer almaktadır. Mağaranın aşama 4 olarak tanımlanan seviyesinde çeşitli düzensiz mikrolit formları içeren daha çeşitli bir litik topluluk görülmektedir. Bu durum da erken safhalarda, muhtemelen bitki gıdalarının yoğun bir şekilde yararlanılmasının bir sonucu olarak ve geçim kaynağının bir bileşeni olduğuna işaret eden öğütme taşlarına ait aletler de üretilmesine neden olmuştur. Faunal unsurların %80'nini yabani koyun oluştururken, daha az sayıda nadasa ait geyik ve yabani tavşan gibi türler de bulunmaktadır. G.Ö 15,000 ile 12,500 yıllarına tarihlenen Öküzini 5. aşama da ise önceki katmanlara göre bir sapma olduğu belirtilmiştir. En üst seviyede yaban domuzu ve alageyik gibi ormanlık türler daha alt seviyelere göre bölge faunasında yine görülen hayvan türlerini oluşturmaktadır (Kuhn, 2002: 206-207). Ayrıca Neolitik dönem tabakasından ele geçen silikalı orak dilgilerinin de çok az bulunması nedeniyle besin ekonomisinde ilk sırayı halen avcılık ve toplayıcılığın aldığını göstermektedir (Kartal, 2011: 172-173).

Zooarkeolojik kanıtların gösterdiği şekildeki kalıntılar, Son Buzul Çağında (k. 20.000 yıl önce.) Anadolu'da alageyik potansiyelinin kısıtlı bir durum sergilediği ve aynı zaman da dağınık bir halde olduğu bilinmektedir. Bu durumun aslında grupların mevsimlik av ve hareketlilik tercihleri ile bağlantılı kültürel tercihleri yansıttığı düşünülmektedir. Karain B1/2 ve Öküzini 1'den alınan yaşlandırma tarihlemelerine göre en azından buzul sonrası safhalarda alan kullanımlarının mevsimsel bir döngüde olduğu ve muhtemelen geç ilkbahar/ yaz başlarından ekim ayına kadar avın sürdürülmüş olduğu saptanmıştır. Daha çok 2 ile 4 yaş arasındaki keçi cinsinden hayvanların avlanmada tercih edildiği belirtilmiştir (Sykes, 2014: 3597-3598). Öküzini'nde tamamen yoksun olan buluntular içerisinde tahıllar gibi yıllık bitki tohumları bulunurken bu durum aslında Antalya bölgesi Epipaleolitiğinin bereketli hilal bölgesinden tamamen farklı olduğunu göstermektedir. Öküzini insanların Epipaleolitik Çağ boyunca ilk elden ateş yakmak için odunlara ulaşabildikleri ve bunun da aynı zamanda bir meslek şeklinde mevsimlik olduğu belirtilmiştir. Faunal topluluk açısından Final Epipaleolitik Çağ ve Erken Holosen dönem boyunca da (bu durum bütünüyle olmasa

da) daha sedanter bir yaşama biçimine işaret etmektedir. Aynı zamanda uzak mesafeler boyunca da alageyik avlanması gerçekleşirken bu avlanma da yaygın hale gelmiştir. Bunun yanı sıra koyun ve keçilerden elde edilen dişlerin vermiş olduğu verilere göre bu türlerden de çok fazla bir şekilde istifade edilginini gösterip çok daha uzun süreler süren av periyoduna da işaret etmektedir (Düring, 2010: 36). 18.000 ve 17.300 yılları arasında iklimin halen soğuk ve kuru şartları hâkim olduğu saptanırken bu dönem de aynı zamanda Son Buzul Çağı hava şartları hüküm sürmekte dağ keçisi ve alageyik türlerine ait avlanmaların da devam ettiği belirtilmiştir. 15.500 ile 15.200 yılları arasında ise yine Son Buzul Çağı iklimsel koşulları halen etkili olurken dağ keçisi ve alageyik baskın bir şekilde geçim ekonomisinde rol oynamaktadır. 14.500 ila 14.000 yılları arasında ise Son Buzul Çağının son bölümüne denk gelen zaman aralığı olup bu dönemde geyik avı ile birlikte keçi avı ve bu türlerin diğer tercih edilen av hayvanlarından ayrılışının görüldüğü tespit edilmiştir. Bu dönem aralığında avlanma daha da genişleyerek fırsatçı bir ava doğru bir yönelim içerisinde olduğu Atıcı tarafından belirtilmiştir. Koyun, keçi ve alageyik ile bunların yanında kuşlar, toynaklı hayvanlardan olan örneğin kızıl geyik, karaca, yaban öküzü dışındaki hayvanların oransal olarak taksonomik şekilde faunal kalıntılarının %1'nden fazlası ilk kez oluşmaya başlamıştır. 13.900 ile 13.700 yılları arasında ise Bølling/Allerød iklimsel koşullarının hâkim olduğu mevsimsel şartlar geçerlidir. Bu dönemde özel olan hayvanların avlanmasında ise ayrılıklar oluşmaya başlamıştır. Tipik geyik ile keçi gibi avlanan hayvan topluluklarının avlanmaları terk edilerek daha geniş bir avlanma modeline geçilmiştir. Ayrıca daha önceki dönemlerde yok denecek kadar az olan kaplumbağaya ait kemiklerin sayısı ise %5'lik bir oran ile yüksek bir durumda görülmeye başlamıştır (Atıcı, 2009a: 10). 1991 yılında araştırmacılar, diş mineralleri üzerinden alınan örnekleri incelemesi sonucunda avlanan hayvanların çoğunlukla ilkbahar ile yaz aylarında avlanmış olduklarını saptanmıştır. Bitki kalıntıları ile birlikte diş mineralleri sonuçları Öküzini Mağarasının sezonsal olarak kullanılmış oldukları ve yerleşimin genellikle ilkbahar ile yaz dönemlerinde kullanıldığı bununla birlikte ise bazen de sonbahar aylarında da yerleşime devam ettikleri ortaya çıkarılmıştır. Paleolitik dönem sonuna tarihlenen Beldibi ve Belbaşı gibi yerleşimlerin varlığı nedeniyle yıllık tabanda yer değiştirme aktivitelerinin Akdeniz bölgesi kıyı kesimlerde sürmüş olabileceği de belirmektedir (Yalçınkaya, 1994: 51-53).

Öküzini Mağarası'nın litik endüstrisi yanında sanatsal faaliyetleri de bulunmaktadır. Mağara duvarında bulunan bir öküzü ait gravür ile birlikte çakıl taşı üzerine betimlenmiş bir adet öküz tasviri önemli sanatsal aktiviteleri göstermektedir (Şekil 2.51). Burada ki ilginç

olan noktayı ise yapılan kazı çalışmaları soncunda Öküzini faunası içerisinde herhangi bir öküzle ait kemik buluntularının alandan ele geçmemiş olmasıdır. Çakıl buluntusu üzerindeki betimlemenin G.Ö 15,000 ila daha sonraki dönemlere tarih veren bu buluntunun hayvanın kalça kemiği olarak tanımlanan çizginin aslında taş üzerindeki çatlaklar olduğu saptanılmıştır. Bu buluntu üzerinde yer alan tasvirde zayıf bir adam tarafından kolu meyilli bir şekilde betimlenerek bir mızrağın hayvanın gövdesine saplanması görülmektedir. Bu durum Geç Üst Paleolitik dönemlerde Avrupa'daki mağara ya da sanat eserlerinde betimlenen mızrak ve yara tasvirlerinde olduğu gibi şematik olarak betimlenmiştir. Genellikle yabani öküzlerin, betimlemelerde öldürülmesi ritüel olgusuyla ilişkili olarak görülmektedir. Bu tür betimlere Çatalhöyük'te de rastlanılırken; Levant bölgesi Epipaleolitik Çağ'ı ile Neolitik döneminde ise sık şekilde betimlenen tasvirler olmamıştır. Bir diğer buluntuyu ise kalker levha üzerinde işlenmiş betimleme oluşturmaktadır. Kenarları cilalanmış bir şekilde olan bu eser taşınabilir eserdir (Şekil 2.52). Kalker levhanın her iki tarafında farklı kompozisyonlar ile betimlemeler bulunmaktadır (Kartal, 2009: 111-113). Mikroskobik analizler sonucunda elde edilen verilerde buluntu üzerinde 12 tane yuvarlak daire yer alıp (bunlar hafifçe üçgen şeklinde) bunlar da kesikli bir dairenin etrafını çevreleyen çizgi içerisinde yer almaktadır. Ayrıca bunlarda, merdiven biçimli çizgilerden oluşan alana doğru yayılım göstermektedir. Levha üzerinde benzer biçimli motifler bol şekilde tasvir edilmiştir. Yatay bir şekilde sıralanmış olan 3 farklı blok ise dikkatlice ikinci yüze yerleştirilmiştir. Yarı çentik ve çentiklerden oluşan bu betimlemelerin birikimi aslında bir kompozisyonu yansıtmaktadır. Merdiven biçimli bu tür betimlerin yani çentiklerin ve yarı çentiklerin çeşitli örneklerine İsrail Epipaleolitik ve Natufian gibi kültürlerde görülmektedir. Bu motiflerle ilgili büyük bir blok halindeki betimleme örneklerine 1994 yazında Hayonim'de erken dönem Natufian seviyesinden ve Urkan-erub II Geometrik Kebaran seviyelerinde de rastlanılmıştır. Periyodik olarak şekil kullanımının çeşitli ikonografi ve türlü biçimlerine ait örneklerine ait bulgulara aynı zamanda Karain Mağarası Epipaleolitik Çağ'ında da rastlanılırken aynı zamanda bu alanlar Öküzini mağarasına yakın bir konumda yer almaktadır. Antromorfik şekiller ile makara motifleri (muhtemelen su) sembolik insan elini temsil etmektedir. Bu tür motiflere ait çeşitlilikler ise daha sonraki dönemde Çatalhöyük'te de karşılaşılmaktadır. Zengin bir şekilde değişken bir ikonografinin görülmesi ve tarımın başlangıcından önce Yakın Doğu'nun Akdeniz bölgesinde çeşitli modellerde periyodik olarak sembol kullanımının görülmesi daha öncelerine göre tahmin edildiğinden çok daha karmaşık bir sembolik kültür varlığının oluştuğunu belgelemektedir

(Otte vd., 1995: 943). Marshack'a göre bu motifler ise "harici bilgi stratejisinin görsel-grafik modu" olan erken dönem, anlatım sisteminin görsel bir şekilde tasvir ediliş biçimidir. Benzer motiflere ait örnekler ayrıca batı Akdeniz Epigravettian ve Yakınoğu Epipaleolitiğinde de karşılaşılmaktadır. Kozlowski'ye göre Öküzini Mağarasındaki Geç Buzul Çağı stratigrafik konumundan elde edilen bu tür merdiven tarzındaki çakmaktaşı üzerindeki motifin Güneydoğu Anadolu ile Suriye- Filistin sahilleri içerisinde bir tür sembolik sistem alışverişinin gerçekleşmiş olduğunu gösteren bir iletişimin oluşmuş olabileceğini düşünmektedir (Kozlowski, 2005: 412-413).

Pleistosen ve Holosen dönemde Öküzini mağarası süs eşyaları oldukça zengin bir görünüm sergilemektedir. Mağaranın hemen hemen her seviyesinde bulunan boncuk buluntuları, yumuşakça kabuğu, kemikli diş ve taş türünde birçok materyallerden yapılmıştır. Bunlar içerisinde delikli taş boncuklar ise özellikle çok tipik buluntuları oluşturmaktadır. Simetrik biçimde merkezden delinmiş olan bu boncuklar dar ve silindirik bir görünüm sergilemektedirler. Çapları ise 1 cm'nin altındadır. Öküzini Mağarasında diğer buluntu grubunu ise denizel kökenli ve tatlı su yumuşakçalarına ait olan boncukların oluşturduğu bir hayli çok ele geçen buluntu grubunu oluşturmaktadır. *Dentaliumlar* denizel kökenli olan buluntuların çoğunu oluştururken bunlara ait buluntular yarı işlenmiş ya da tam işlenmiş halde kazı alanından ele geçirilmiştir. İşlenmiş olan bu parçalar boncuk halde kullanılarak enine şekilde kesilmiştir (ŞEKİL 2.53) (Kartal, 2009: 114-116). Aynı zamanda denizel ürünlerden elde edilen boncukların yanında taş boncuklara ait buluntular da Pleistosen döneme ait seviyelerden ele geçerken toplam da 96 adet taş boncuk buluntusu elde edilmiştir. Bunlardan sadece bir tanesi Pleistosen dolgularından ele geçirilmiştir. Pleistosen dönem katmanları içerisinde *Dentaliumların* sayısı taş boncukların sayısından çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Öküzini Pleistosen dolgularında sadece 7 adet *dentalium* buluntusuna rastlanılmıştır. Pleistosen ve Holosen dönemde ki *dentaliumlar* gövdelerinden ince bir şekilde kesilerek boncuk ve takı elamanı şeklinde kullanılmıştır. Bu yumuşakça türünün dışında diğer yumuşakça türüne ait 236 adet buluntu da ele geçirilmiştir. Bunların renkleri ise bej ile beyaz arasında değişim gösterirken, 5 mm. ile 15,5 mm. arasında da yumuşakçaların boyları ise değişmektedir. Pleistosen döneme nazaran Holosen dönem süs eşyaları daha fazla bir görünüm sergilemektedir. Taş boncuklar ise Holosen dönem buluntuları içerisinde 95 adetlik bir buluntu grubunu kapsamaktadır. Radyolaritten yapılarak diğer boncuklardan boyutları nedeniyle farklılaşıp düğme biçimli olarak isimlendirilmiş boncuk grubunu oluşturmaktadır. Epipaleolitik Çağ'dan çok daha geç bir evreye ait olan bu

boncuklar genellikle mezarlardan ele geçirilmiştir. Form ve boyut olarak ise Pleistosen dönemde ise bahsedilen örneklerle ait buluntular ele geçirilmemiştir. Holosen dönemde taş boncuklara ait 7 adet hammadde cinsinden yararlanıldığı saptanmıştır. Bu hammaddeler bazalt, obsidyen, kristalize kalker, kalsit, silex, kuvars ve radyolarittir (Aslan, 2006: 69- 72).

2.4.10. Karain Mağarası

Karain Mağarası birçok boşluktan oluşup, Antalya'nın 30 km. kadar kuzeybatı-kuzeyinde yer alan bir mağara kompleksidir (bakınız, Şekil 2.28). Mağara 5-6 km. uzaklıkta bulunan eski Antalya- Burdur karayolu uzağında bulunan Yağca köyü içerisinde Akdeniz'e bakan kesimindeki Şam Dağı'nın kratese zamanına ait kalkerli arazisi üzerinde yer alan Çadır isimli tepenin içine oyulmuştur. Mağaranın kuzeyinde yoğun bir karstik su kaynağı bulunurken, denizden yüksekliği 430- 450 m, ovadan yüksekliği ise 150 m'dir (Yalçinkaya, 1987: 21).

Kökten tarafından 1946 yılında kazıları başlamış olan mağaranın 1973 yılına kadar çeşitli zaman aralıklarında kazılarına da devam edilmiştir. 1985 yılında Kökten'in ölümünden sonra kazılara Işın Yalçinkaya tarafından devam edilmiştir. Yapılan yeni araştırmalar sonucunda "E gözü" olarak isimlendirilen alandaki stratigrafi şu şekildedir: iki yüzeyli ve yongalı yontmataş endüstrisi tabanda 400.000 yılın ötesine giderken bu endüstri sonrasında ise çıkıntılı vurma konili yongalar ile hazırlanmamış topuklu yongalardan endüstrinin arkaik özelliği anlaşılmaktadır. 350/330.000 ile 300.000 yılları arasına tarihlenen buluntular ise hemen bu seviyenin üzerinde yer almaktadır. Bu durum *charentien* olarak belirtilmiş batı Avrupa özelliğini teknik olarak andırmaktadır. Mağarada 200.000 yıl öncesinde ise levallois tekniği görülmeye başlamaktadır. Üst kısımda ise Zagros Mousterien'i ya da Karain Tip Mousterien'i olarak isimlendirilen materyalleri içerip 130.000-60/50.000 yılları arasındaki dönemden daha eskidir. Dilgi ve dilgicik buluntu topluluklarına ait buluntular ise Geç Üst Paleolitik dönem en üst seviyede sona ermektedir. Mağarada yer alan üst büyük boşluklar (B ve C olarak adlandırılan gözler) ise Neolitik, Kalkolitik, Eski Tunç Çağı ve son olarak ise Roma dönemi materyalleri içerir. Mağarada Epipaleolitik Çağ ile geç Üst Paleolitik dönem buluntuları B gözü olarak (Şekil 2.54) nitelendirilen alandan ele geçirilmiştir (Kartal, 2009: 65-66).

Karain B mağarası 22m²'lik bir alanı kaplamakta ve Holosen dönem ile Pleistosen dönem katmanları bulunmaktadır. Mağaranın Holosen dönemi kendi içerisinde dört jeolojik dönem sergilerken bu jeolojik katmanları; Orta çağlar, Roma Dönemi, Demir ve Bronz Çağları ve Kalkolitik ile Neolitik dönemleri oluşturmaktadır. Bu katmanların altında ise

Pleistosen dönem katmanları gelip içerisinde Epipaleolitik, Üst Paleolitik ve Orta Paleolitik dönemlerine ait katmanlar içermektedir (Şekil 2.55) (Atıcı, 2014: 218).

Kökten'in mağarada yapmış olduğu kazılar sonucunda çeşitli seramik ve yontmataş aletlere ait buluntular elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından dönemi içerisinde değerlendirilen bu örneklerin Üst Paleolitik dönem ile Bakır Çağı dönemlerine ait oldukları belirtilmiştir. Araştırmacının çalışmaları sonucunda Üst Paleolitik seviyelerin hemen üzerinde çanak çömlekli dönemin başladığı Avrupa'daki gibi Orta Taş yani Mezolitik Çağ ait bir katlaşımın ise olmadığını belirtmiştir. Buna karşın Işın Yalçinkaya'nın ise 1985 yılından beri yürütmüş olduğu çalışmalar ile birlikte hem Kökten'in verilerini destekleyen bulguların da elde edilmesi hem de yeni ve güncellenmesi gerekli olan sonuçların da var olduğunu ortaya çıkarmıştır. Böylelikle Karain Mağarası B gözü olarak nitelendirilmiş olan mağaranın Pleistosen ve Holosen dönemlerine ait çeşitli sedimanların varlığını içermektedir. Böylelikle güncel olan bu bilgiler temelinde "H" harfi ile nitelendirilen Holosen dönem katlaşımı olurken mağara katmanı 5 farklı jeolojik üniteye ayrılmıştır. Bahsedilen bu tabakalar yeniden eskiye doğru bir dizi şeklinde sıraya ayrıldığında H.I, H.II, H.III ile H.IV ve H.V şeklinde dizilim göstermektedir. Toplamda 11 jeolojik üniteden oluşan Pleistosen döneme ait dolgular ise "P" harfi ile nitelendirilmiştir. Mağaranın bazı seviyeleri ise kendi içerisinde yine ara evrelere bölünerek; P.I.1 ile başlayıp, P.I.2, P.I.3 ve P.II, P.III, P.IV, P.V, P.VI, P.VII, P.VIII, P.IX, P.X en son P.XI olarak yeniden eskiye doğru bir dizi sıralanış modeli içermektedir (Şekil 2.56) (Yaman, 2012: 168).

Mağarada P.I.1'in jeolojik birimi Epipaleolitik Çağ olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda bu alanda 5 adet AMS tarihlmesi de yapılmıştır. Tabaka ise hem sert hem de yumuşak olarak kumlu- killi bir yapı sergilediği saptanarak tabakanın bütünüyle sert bir görünüm göstermekte nadiren ise de yumuşak bir tarz da olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra terra- rosa olarak tanımlanan kıvılcımsı toprağının başladığı yer ise makroskobik analiz sonucunda yine bu alan olduğu tespit edilmiştir. Bu tabaka içerisinde bol miktarda karbon maddesi mevcuttur. Tabakanın içerdiği buluntularda ise yontmataş parçalar ile kırık kemik parçalarından oluşan buluntular mevcuttur. Bir diğer jeolojik birim olan P.I.2 de Epipaleolitik Çağ'a tarihlendirilen diğer katlaşımı oluşturmaktadır. Bu alan içerisinde 4 adet AMS tarihlmesi bulunmaktadır. Bütün tabaka içerisinde kumlu ve yumuşak sediman mevcuttur. Tabakaların geneli göz önüne alındığında içerisinde en yoğun kemik buluntusunun elde edildiği tabaka P.I.2 olurken aynı zamanda en yoğun bir şekilde yontmataş buluntuları içeren tabakada yine bu tabaka olduğu görülmüştür. Tabaka içerisinde

karbon ve molüsk ise bol miktarda bulunmuş olduğu saptanmıştır. P.I.3 olan jeolojik birimde diğer Epipaleolitik tabakalar gibi Epipaleolitik Çağ'a tarih veren bir tabakadır. Tabakanın sediman rengi ise kahverengidir. Killi- kumlu katı terra- rosa sedimanın tabakanın bütününde var olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda dikkat çekici bir unsur olarak yine mağara içerisinde bir ocak yapısına ait kalıntı da bulunmaktadır. Tabaka da görülen kül kalıntıları ise tüm Pleistosen seviyeleri içerisinde sadece bu tabakada var olduğu tespit edilmiştir (Yaman, 2011: 249-250).

Yontmataş endüstrisi Epipaleolitik Çağ'da genellikle çekirdekler ve bununla birlikte çekirdek parçaları, dönümlü parça, tepeli dilgi, çekirdek tabanları ile beraber kornişli parçadan meydana gelirken çekirdek hazırlama parçaları, tipolojik olarak tamamlayıcı bir nitelik gösteren kırık parçalar ile birlikte dilgi ve dilgicik parçaları olarak sınıflandırılmıştır (Özçelik, 2011: 215).

P.I.1, P.I.2, P.I.3 jeolojik seviyeleri olarak isimlendirilen Karain mağarası B gözü, 3 evreli (G.Ö 19,500-17,500) bir Epipaleolitik buluntu topluluğunu göstermektedir. Yontmataş endüstrisi içinde sırtlı dilgicikler Karain Mağarası B gözü alanının karakteristik buluntularıdır. Bahsedilen buluntular makro dilgi ve düzenli dilgilerden üretilmişleridir. Taşmalıkların kenarları ise orijinal kenarlarından farklılık gösterirken yoğun düzeltilme işlemleri bu farklılığın bir nedeni olarak görülmüştür. Bazı aletlerin dip kısımları ise iç yüzde düzelti izleri taşımaktadır. Muhtemelen bu aletlerin bir sapa takılarak kullanılmış olabileceği söz konusudur. Aynı zamanda tipik olarak uzun yayvan üçgen formlara ait materyaller de bulunmaktadır. Yarım ay ya da üçgen mikrolit aletler de bu seviye de ender olsa da bulunmaktadır. Düzeltisiz mikro dilgiler ile sırtlı dilgicikler üzerinde budama izleri de mevcuttur. 25. ve 26. seviyelerde ise dip kısımları hazırlanmış halde sırtlı uçlara ait buluntular sıkça görülmeye başlar (Şekil 2.57). Bahsedilen tabakalarda yeni avlanma teknikleri ile birlikte av seçimindeki değişikliğin bir sonucu olarak av silahlarının yapılmasına neden olmuştur. Böylelikle ok ve yayın Karain'de kullanılmış olabileceği sonucu ortaya çıkarılmıştır (Kartal, 2009: 66-68).

P.I.1, P.I.2, P.I.3 olarak isimlendirilmiş olan Karain B gözü kazıları sonucunda yontmataş endüstrisi ayrıntılı olarak şu şekildedir: P.I.1 seviyesi için; ön kazıyıcılardan, mikrolitlerden, düzeltili dilgilerden, budanmış parçalardan, taş delgilerden, prizmatik çekirdeklerden ve de dişlemeli yongalardan oluşmaktadır. Yontmataş endüstrisi içerisinde mikrolitler baskın olan buluntu grubunu oluşturmaktadır. Fark edilebilir bir şekilde eğik

budanmış sırtlı dilgicikler önemli buluntu örneklerini oluşturmaktadır. Yongalama aktivitelerinin mağara içerisinde gerçekleştirilmiş olabileceğini gösteren buluntular ise çekirdeklerle birlikte çekirdek tablaları bunun yanında yongalama artıklarına ait buluntulardan anlaşılmıştır (Şekil 2.58). Denizel yumuşakça kalıntılarından ve de *dentalium* örneklerinden boncuklar da süs eşyası olarak bu evrede bulunmaktadır. P.I.2 ise bir üst seviye örneklerinden yontmataş buluntuları açısından farklılık göstermektedir. Mikrolitlerde ise bu seviye de azalma meydana gelmiştir. Bulunan mikrolitlerin boyutlarında ise daha da irileşmeler meydana gelmiştir. Aynı zamanda çontuklu dilgi buluntularına da rastlanılmıştır. Tek ve iki kutuplu halde olan prizmatik çekirdekler de diğer buluntu grubudur. Bunun yanında kemikten yapılmış aletlere de alanda bulunmuştur (Şekil 2.59). Kesilmiş olan boynuzlar ile birlikte iğneler ve bızlar da bu seviyeden ele geçen buluntulardır (Yalçinkaya vd., 2003: 164-165). Epipaleolitik Çağ'ın en erken ve de en kısa süreli kısmını P.I.3 evresi oluşturmaktadır. Bu evre Üst Paleolitik döneme geçiş olarak da belirtilmiştir. Tabakadaki tarihlendirme çalışmalarının sonucuna göre alt tarih G.Ö 22.600 ve üst tarih G.Ö 21.100 olarak belirlenmiştir (Yaman, 2012:). P.I.3 olan seviyede ise çeşitli mikrolitler, yumuşakça kabuklarından imal edilmiş olan boncuklar ile dilgicik çekirdekleri gibi buluntuları içermektedir. Tavandan kaynaklanan kalsiyum karbonatlı su akışı, bazı alanlarda kemiklerin birleşmesine neden olmuştur (Yaman, 2011: 253).

Mikrolit buluntularının Karain Mağarasındaki genel dağılımı %54.97'lik bir oranla P.I.1 de, %39.28'lik oranla P.I.2'de, %19.44'lük bir oranda ise P.I.3'de görülmektedir. Mikrolitlerin ise sayısal artışı ile çeşitlenmesinin görüldüğü seviye ise P.I.1 de görülmüştür. Sadece ikizkenar üçgenden 2 adet çeşitkenar üçgenden ise 3 adet bunun yanında 1 adet atipik yarım ay buluntusu ile toplamda 6 adet geometrik mikrolit ele geçirilirlerken endüstrinin geri kalanı geometrik olmayan buluntulardan oluşmuştur (Özcelik, 2011: 218).

35 adet kemik alet Pleistosen dönemine tarihlendirilirken 33 adet kemik alet ise Epipaleolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir. Bunlar içerisinde 26 adet örneği bızlar oluştururken bunların 1 adet örneğini işlenmiş boynuz ile 2 adet örneğini iğne başı, iğne buluntuları; 4'ünü işlenmiş kemik buluntuları oluşturmaktadır. Holosen döneme tarihlendirilen 360 kemik alet içerisinde bızlar ile bunlara ait parçalarının sayısal üstünlüğünün baskın olduğu gözlemlenmiştir (Bulut, 2015: 59).

Mağarada, Epipaleolitik Çağ'ın görüldüğü P.I.1, P.I.2 ve P.I.3 olan seviyeler de yontmataş üretiminde tercih edilip kullanılan hammadde %88'lik bir oranla küçük

boyutlarda yuvarımsı radyolarit çakıllarından temin edildiği saptanmıştır. Endüstri içerisinde sadece birkaç örnek ise hiçbir işlem yapılmamış halde bulunmuştur. Bu hammaddeler mağara yakınlarından, bilhassa Burhan Deresi, Kızılın Deresi ile Çakmak Tepe olarak nitelendirilen alanlardan elde edilirken Holosen ve Pleistosen evrelerindeki buluntu gruplarının hammaddesinin bütününe yakın bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer hammadde kaynağını ise %12'lik bir dilimde Epipaleolitik evrede görülüp seçilen ve aynı zamanda kaliteli bir durum sergileyen sileksler oluşturmaktadır. Diğer teknolojik buluntular ise çekirdeklere oranla alet olarak kullanılmış buluntulardan oluşurken bu buluntuların hammaddesinin sileks olduğu saptanmıştır. Böylelikle aletlerin mağaradan daha uzak bir alanda yer alan ve hammadde sağlanan konumda yapıp sonrasında mağaraya getirilmiş olabileceğini göstermektedir (Özcelik: 2011: 214-215).

Karain B'nin Epipaleolitik Çağ'ın erken safhalarından itibaren faunal toplulukları son derece zengin ve iyi korunmuş bileşenlerden oluşurken bu buluntular nedeniyle kemik yatağı olarak da isimlendirilmiştir. 1985 yılındaki çalışmalarda yaklaşık olarak 70,000 kemik buluntusunun Pleistosen dönem ve çoğunlukla da Epipaleolitik Çağ katmanlarından elde edildiği Türk ve Alman araştırmacılar tarafından ortaya çıkartılmıştır (Atıcı, 2014: 218). Jeolojik seviyelere göre 2001 yılı araştırması içerisinde hayvan kalıntılarının korunma durumları ile yoğunlukları farklılık göstermektedir. *Ovi-capralar* ise mağara hayvan faunası içerisinde egemen olan grubu oluşturmaktadır. Mağaranın en zengin faunal kalıntılarına ise P.I.2 olarak nitelendirilen seviyede rastlanılmaktadır. Tanımlanabilir kemiklere ait buluntulara bol miktarda rastlanılıp buluntular içerisinde aynı zamanda kırık olan parçalar da gözlemlenmiştir. Kasaplık aktivitesinin gerçekleşmiş olabileceği düşüncesini belirten bulgu ise kemiklerin alanda bir yığın halde ele geçmiş olmasıyla açıklanmaktadır. Aynı zamanda bir dağ keçisine ait olan iki adet boynuzunda D.14 olarak isimlendirilen karenin 18. seviyesinden elde edilmesi sonucunda bunların parçalanmadan küçük memeli türüne ait hayvanların mağaraya taşınmış olabileceklerini gösteren bulgulardır (Yalçinkaya vd., 2003: 165). 2009 yılı Karain Mağarası B gözü araştırmaları sonucunda zengin faunal kalıntılara rastlanılmıştır. Holosen dönem seviyelerinden elde edilen bu kalıntıların keçi, koyun türünde otçul memeli hayvanlardan yaygın bir şekilde yararlanıldığı saptanılmıştır. Faunal kalıntılar içerisinde yer alan otçul olan hayvanların yanı sıra etçil hayvanlara ait örnekler ile birlikte kuşlara ait buluntularda yine alan üzerindeki yapılan çalışmalar ile saptanmıştır (Yalçinkaya vd., 2011: 29). Yabani koyun ve keçiler sadece Karain B Epipaleolitik Çağ diyetinde baskın durumda bir görünüm sergilerken; geyik ise Öküzini'nde ikincil bir gıda tercih seçeneği

olarak besin ekonomisinde yer almaktadır. Fauna içerisinde yer alan alageyik ve yaban domuzunun beslenmeye katkısı ise her topluluk için marjinal düzeylerde olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Karain B ve Öküzini mağaralarında temsil edilen Batı Toroslar Epipaleolitiği için özel bir keçi avı organizasyonun oluşturulduğu saptanmıştır. Karain B gözünde 19.800 ile 19.000 yılları arasındaki soğuk ve kuru olan Son Buzul Çağı iklimsel şartları içerisinde avcılık stratejileri giderek özelleşerek dağ keçilerinin avlanmasına yönelik hedefler şeklinde gelişim göstermiştir. Öküzini'nde ise dağ keçileri ile birlikte alageyik gibi hayvanlara ait kanıt spektrumu gözlemlendiği sonucuna varılmıştır (Atıcı, 2009a: 10).

Batı Toros Dağları Epipaleolitik Çağ toplayıcıları ve bu toplayıcıların paleoekonomik geleneklerinin Levant bölgesi toplayıcıları ile benzer özellikler gösterdiği saptanmıştır. Aynı zamanda Batı Toros Dağlarındaki hayvanların, pastoral ekonomilerin temelini oluşturan ve bunun bir parçası haline gelen yabani koyun ile birlikte keçilerden yararlanmalarına yönelik de uzun bir geleneğe sahiptir (Atıcı, 2009b: 35).

2.4.11. Direkli Mağarası

Buluntu yeri; Kahramanmaraş ili içerisinde, merkezinin ise kuzeybatısında yer alırken Kayseri-Kahramanmaraş karayoluna 70 km. kadar uzaklıkta yer alan Döngel Köyü'nün güneybatısında, Eski Döngel Obası üzerinde bulunmaktadır (bakınız, Şekil 2.28). Mağara kalkerli kayaçlar içinde oluşmuş Delihöbek isimli Dağ'ın güney yamacında bulunan dar vadi üzerinde yer alıp 1510 m ise deniz seviyesinden yüksekliği bulunmaktadır. Direkli Mağarası 15 m yüksekliğinde ve 13 m genişliğe sahip yuvarlak ve tek bir odadan oluşan kısa türde tek girişli bir mağaradır (Şekil 2.60). Paleolitik dönem toplulukları tarafından mağaranın tercih edilme nedenleri arasında doğu-batı yönde vadi boyunca esen rüzgârların önlenmesi amacıyla ve mağara da ayrıca doğal bir şekilde duvar görevi sağlayan kalker bir blok bulunması mağaranın iskân edilme sebebini oluşturur (Erek, 2009: 324).

Mağara 1958 yılında K. Kökten tarafından keşfedilmesinin ardından kazılarına 1959 yılında başlanmıştır (Schmidt, 2012: 148). Kökten'in araştırmaları sırasında Direkli mağarasının yanı sıra Yağlık mağarası da prehistorik dönemi yansıtan ve bu dönemi açıklayıcı nitelikte olan araştırması yapılmış mağaradır. Yağlık ve Direkli mağaraları olarak literatüre geçen bu mağaraların ikisi de aynı mevki de bulunurken her ikisinin de çalışmalar yapılmıştır. Yağlık Mağarasında 3x4 m çapında araştırma çukuru açılmış ve açılan çukurdan Bakır Çağına ait seramikler elde edilerek 1.10 m kadar derinliğe inilmiştir. Bu seramikler Neolitik dönem katmanına kadar devam ettikten sonra ise 0.66 m derinliğinde dip kazısında

hammaddesi sileks olan çeşitli mikrolitler de ele geçmiştir. Yine Kökten tarafından kazılan Direkli Mağarasında ise mağaranın girişine yakın bir alandan 3x4 m çapında test çukuru açıldıktan sonra 1,7 m derinliğe inilmiştir. Mağaradaki çukurda bu derinlikten sonra 0.80- 1 m arasında bulunan seviyede Bakır Çağı ve Neolitik döneme ait çanak çömleklerin ele geçirilmiş olduğu belirtilmiştir. Hemen bu tabakanın sonunda ise toprak renginde değişiklik meydana gelerek toprak rengi kırmızılaşmış ve dolu ateş sileksinden üretilmiş çakıllar, çekirdekler, kazıyıcılar ve taş kalemlere ait buluntular saptanmıştır (Şekil 2.61). Çakmaktaşı buluntuların içerisinde çok tipik olarak minik taşlara ait örnekleri de gözlemlenmiştir. Yontmataş buluntuların yanı sıra kemik alet endüstrisini gösteren bızlar ile kavkılar da ele geçirilmiştir (Şekil 2.62). Yine bu katta çeşitli ot ve et yiyici hayvanlara ait kemikler de bulunmuştur. Kökten tarafından Karin ve Öküzini'nde tespit edilen Üst Orinyasiyenle benzer olduğu düşünülmüş ve Üst Paleolitik döneme tarihlendirilmiştir (Kökten, 1960: 47-48).

2007 yılı itibari ile C. Merih Erek tarafından yürütülen kazılar sonucunda yontmataş endüstrisine ait buluntular ile birlikte, boncuk ve boncuk çekirdekleri, kemik aletler, metal ve seramiklerden oluşan parçalar ile birlikte hayvan kemiklerine rastlanılmıştır. Kökten'in Üst Paleolitik döneme tarihlendirdiği mağaranın aslında bu yeni çalışma ile Epipaleolitik Çağ'ı yansıttığı ortaya konulmuştur (Erek, 2009: 327). Radyokarbon tarihllemelerinin mağara içerisindeki en üst seviyelerinde MS 1370±42 ile 1521±67 olduğu saptanmıştır. Epipaleolitik Çağ ve daha sonraki tabakalara ait verilen radyokarbon tarihllemesi ise G.Ö 12,730±42 – 10,915±149 olup bu tarih aralığının Levant içerisindeki Geç Natufian ile PPN-A dönemine (Harfian) denk düştüğü saptanılmış ve bu dönemler içerisinde çalışmalar yürütülmüştür (Erek, 2012: 57). Ancak Harfian kültürüne ait yontmataş endüstrisi karakteristik olarak içerisinde yontmataş grubu içerisinde sayısız mikrobürinler ile kazıyıcılar, dilgi ve sırtlı dilgicikler, Harif uçları, çontuklular ile dişlemeli aletlerden oluşur (Olszewski, 1986: 20).

Epipaleolitik Çağ ise 3. katman olarak nitelendirilen seviye boyunca uzanmaktadır. Kaba bir kireçtaşının çökümüyle bu seviye kaplanmış olup toprak rengi ise koyu kahverengidir. Litik buluntu toplulukları içerisinde 2007 çalışmaları sonucunda baskın olan grubu dilgicik teknolojisi oluşturmaktadır. Dilgiciklerin hepsi tek yönlü çıkarımlar sonucunda yapılarak çekirdek indirgenmesi ile oluşturulmuştur. Alet toplulukları içerisinde geometrik mikrolitler, sırtlı dilgicikler, dufour dilgicik örnekleri, uç ya da ok ucu, taş delgiler, ön kazıyıcılar (Şekil 2.63) bulunmaktadır (Erek: 2010: 3-4). Yontmataş malzemesi içerisinde

egemen olan grubu ise geometrik mikrolitler ile yarımaya oluşturmaktadır (Şekil 2.64). Bu bağlamda Direkli Mağarası Erken Natufian özelliklerini gösterirken yapılan yaşlandırma çalışmaları sonucunda mağaranın Geç Natufian hem de bununla birlikte Erken Harifian dönem kültürleriyle eş değer bir zaman diliminde kullanılmış olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu çıkarımla birlikte mağaranın sezonluk kullanım modelinde yerleşim gördüğü düşünülmektedir. Direkli mağarası yontmataş endüstrisi içerisinde Levant Natufian özelliği gösteren mikrolitlerin ise mikroburi tekniği kullanılarak üretilmiş olması bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Mağara içerisinde bulunmuş olan yarımaya boyutları Natufian dönemden farklı olurken bu durum, Erken ya da Geç Natufian dönemlerine ait çıkarsamaları zorlaştıran bir olguyu oluşturmaktadır. Böylelikle tarihsel stilistik değişimler, farklı toplulukların aynı kültür materyallerini kullanmaları, çevresel değişimler, Natufian kültürü olan ya da olmayan gibi faktörlerin hepsinin geçerli olduğunu ortaya koyarken ancak bunlardan Natufian olan ya da olmayan kültür toplulukları arasındaki etkileşimlerin daha önemli bir çıkarsama olduğu belirtilmiştir (Erek, 2012: 57-59).

Yontmataş alet buluntularında tercih edilen hammadde radyolarit ve çakmaktaşı olurken aynı zaman da baskın olan hammadde kaynağını da oluşturmaktadır. Kalsedon çakmaktaşı ise Kanlıçınar Mezrası olan ve mağaranın güneyindeki alandan getirildiği düşünülmektedir. Orta Anadolu'daki Melendiz hammadde kaynaklarına benzer olduğu düşünülen obsidyen buluntuları yarı saydam ve siyah olup 6 adet obsidyen buluntu ele geçirilmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar sonucunda yontmataş buluntularından 1502 adet içerisinde %6'lık bir dilimi obsidyen hammaddeyi oluşturmakta, üretimin hem ithal hem de yerel hammadde kaynaklarından sağlandığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra ithal olarak getirilen bu obsidyenlerin üretimlerindeki süreç ise aletlerin hammadde kaynağı üzerinde yapıldıktan sonra mağaraya getirilmiş olduğu belirtilmiştir. Çekirdekler üzerinde düzenli çıkarım izleri olmazken bunlara ait 4 adet buluntu ele geçirilerek materyallerin aynı zaman da Geç Üst Paleolitik ile Epipaleolitik Çağ Öküzini buluntularına oranla, daha basit özellik göstermekte olduğu tespit edilmiştir. 1380 adet üretim artığı olan buluntular - düzeltilme ve yongalama artıkları- dilgicik teknolojisini genel anlamda yansıtmaktadır. Tanımlayıcı niteliklere oranla yonga ve dilgilerin boyutları oldukça düşük olduğu belirtilmiştir. Vurma düzlemindeki enine kırılmalarından dolayı bu çekirdekler tükenene kadar kullanılmıştır (Erek, 2009: 327-329). Yontmataş buluntu topluluğu içerisinde 4. ve 7. katmanlarda diğer az miktardaki materyaller ile birlikte bulunan obsidyen ise Orta Anadolu kökenlidir. Bu durum Orta Anadolu ile Levant bölgesi arasındaki bir bağlantıyı ifade

ederken aynı zaman da Epipaleolitik grupların yayılım alanlarını da göstermektedir. Bunun yanı sıra Doğu Akdeniz kökenli denizel buluntuların Epipaleolitik dolgular içinde bulunmasıyla birlikte sözü edilen bölge ile de bağlantılı olduğunu gösteren diğer bir ayrıntıdır (Erek, 2011: 116-117).

Yontmataş buluntu grubu içerisinde yarımayların miktarı diğer alet türlerine göre çok daha baskın durumdadır. Bunun yanında çeşitkenar ve üçgen mikrolit örneklerine ise rastlanılamamıştır. Böylelikle Direkli Mağarası Doğu Akdeniz Epipaleolitik özelliğini gösterirken Toros-Zagros (Zarzian) Geç Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ özelliğini yansıtan kültürlerden ayrılmaktadır. Kazı çalışmaları sonucunda dufour dilgicik ve taş delgi ile uçların az olmasına rağmen elde edilen ok ucuna ait alet de Levant bölgesi Natufian özellikleri göstermesinin yanında bu buluntu PPN-B dönemi uç buluntularıyla da benzerlik göstermektedir (Şekil 2.65). Ayrıca kazılar sırasında ikinci bir ok ucu buluntusu da ele geçirilmiş olurken buluntu Font- Yves olarak tanımlanan uç Avrupa'nı Aurignacien dönemini belirlemekte olurken aynı ok ucu bir taraftan da Toros-Zagros Aurignacien bölgelerindeki yerleşim yerlerinde de ele geçirilmiştir. Diğer buluntular ise tipolojik olarak Öküzini mağarası buluntularıyla benzer olan ön kazıyıcılar ve sırtlı dilgiciklerdir. Ancak bu buluntuların içerisinde de alet tiplerinin Direkli Mağarası yontmataş buluntularının oluşumunda ünik değeri olan ve önemli rol oynayan ön kazıyıcılar içinde tam parça olup ve dilgi üzerine yapılmış buluntunun tam tersi olan distal kenarı iç bükey budanmış dilgicik oluşturmaktadır. Yontmataş endüstrinin yanı sıra iyi bir şekilde yapılmış olan kemik aletlerde bulunmaktadır. Buluntular arasında birer adet başlı iğne, delikli iğne ve spatül ele geçirilmiştir. Öküzini mağarasında da aynı benzer bir buluntuya rastlanılmıştır (Şekil 2.66). Geç Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ Levant yerleşim alanlarında da bu tip kemik aletler ele geçirilmiştir. Mağaranın ilk dönem kazı yıllarında ele geçirilen bu buluntuların deri işçiliği sırasında kullanılmış ve de Paleolitik dönemin geç zamanlarında yoğun bir şekilde bu aletlerin kullanılmış olduğu da belirtmektedir (Erek, 2009: 329-331).

Direkli Mağarası Geç Üst Paleolitik ile Epipaleolitik Çağ'larına ait seviyelerde çok miktarda boncuk çekirdeği ve boncuk buluntusu ele geçirilmiştir. *Nasarius gibbosula*, taş, *dentalium*, akrep kollarından üretilmiş olan buluntular elde edilmiştir (Erek, 2009: 331). Denizel kavrıklar olan *Nasarius gibbosula* ile *dentalium* boncuklar hemen hemen her tabakadan ele geçirilmiştir. Karşılıklı olarak gidiş gelişinde olduğunu gösteren deniz kabuklarından yapılmış olan bu boncuklar ile beraber Huleh Gölü olarak bilinen

Yakındoğu'daki bölgeden elde edilmiş olan obsidyenin Orta Anadolu ile Levant arasındaki bağlantıyı göstermektedir (Erek, 2009: 331). Levant kültürüne ait çekirdek bir bölgede yer alan Direkli Mağarası deniz kabuğu ve boncuklar ile süs eşyaları açısından Natufian dönemini belirtmektedir. Ele geçen tüm boncuklara ait buluntulara insan iskânı olan tabakaların hepsinden gelirken mağarada her hangi bir gömüye ait kalıntıya ise 2015 yılına kadar rastlanılmamıştır. Deniz kabukları Üst Paleolitikten itibaren Doğu Akdeniz bölgesinde takı ve süs eşyası olarak kullanılmıştır. Bu yüzden deniz kabuklularının süs eşyası olarak kullanılmasının öncü uygulamaları arasında yiyecek ve besin elde etme stratejileri rol oynamaktadır. 166 adet deniz kabuğu üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, *Nassarius gibbosulus* türünde 84 adet örnek bulunmaktadır. Aynı zamanda objeler içerisinde en çok olan türü de oluşturan gruptur. Üzerinde kullanım aşınmaları ve üretim izleri bulunmaktadır. Delikleri geniş, düzgün ve de düzenli değildir. Delikleri ve üzerindeki kırıklarının yeniliğinden yola çıkıldığında çok uzun süre kullanım gördüğü ve daha sonra arkeolojik tabakalara karıştığı ya da boyuna bir ip takılara kullanıldığını göstermektedir. *Columbella rustica* türünde 6 adet örnek bulunmaktadır. Bunların tamamı kabaca şekillendirilmiş ya da doğal olarak oluşmuş delikleri barındırmaktadır. Buluntular içerisinde serpantinden yapılmış örnekler de bulunmakta olup bunlar iki tarafından delinmiş buluntuları oluşturmaktadır. Bu kabuklular bölgeye, Akdeniz'den belki de İskenderun Körfezinden getirilmiştir. Muhtemelen trashumanist aktivite olan ve sezonluk yaşayan gruplar tarafından getirilmiştir. Bu nedenle boncuklar son derece mobil olup taşınabilir materyallerdir. Direkli Mağarası ile Natufian kültüründen de bilinmekte olan süs eşyası uygulamaları birbirlerine çok benzerdir. Aynı zamanda seçilen kabuklu türleri, iç alanlara denizden götürülmesi ile de aynı özelliklere sahiptir. Levant'taki kaynaklara benzerken aynı zamanda aynı kaynaktan da elde edilmişlerdir (Baysal, 2016: 139-148).

Süs eşyaları ile birlikte yontmataş endüstrisinin yanı sıra mağaranın 2009 yılı kazıları sonucunda B5/ 7 adlı plan karesi içerisinde kalsit seviyelerden elde edilmiş pişmiş topraktan üretilen bir figürin de bulunmuştur (Şekil 2.67). Ele geçen bu figürin Epipaleolitik Çağ seviyelerinden elde edilirken aynı zaman da *in situ* durumunda bulunmuştur. Figürin ise şematik bir betimlemeyle bir kadını tasvir etmektedir. Betimlenen bu kadın figürinin, araştırmacı tarafından hamilelik evresinin erken bir aşamasında gösterilmiş tarzda tasvir edildiği belirtilmiştir. Figürinin göğüsleri ise kalçalarına oranla daha küçük boyutlarda yapılırken kalçaları da geniş bir şekilde betimlenmiştir. Figürinin üretimi sırasında dikkatli bir şekilde ateşin kontrol edilerek pişirilmiş olduğu ve bu durumun teknolojik bir yenilik

olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Çünkü figürinin pişirilirken sıcaklık değerleri kontrol edilmemiş olmaması durumunda figürinin kırılmış ya da ufalanmış bir şekil alacağı olgusu da bulunmaktadır. Aynı zamanda figürinin pişirme işleminin sonrasında ise buluntu cilalanmıştır. Figürinin ele geçirildiği katman ise 7. arkeolojik katman olurken figürinin verdiği radyokarbon tarihlemesi G.Ö 12.730 olup bu katmanın Geç Natufian ve Final Natufian dönem arasında kalan bir dönem katmanı içerisinde yer almaktadır. Direkli Mağarası Epipaleolitik Çağ içerisinde yer alan yarımaylar ve geometrik mikrolitler gibi buluntular ile karakterize edildiğinde Geç Natufian dönemine nazaran Erken dönemi temsil ettiği belirtilmiştir. Litik endüstrisi temel olarak ele alındığında figürinin Anadolu ve Yakındoğu coğrafyasından çok daha eski tarihleri içerdiği belirtilmiştir (Erek, 2014: 157).

Bir Epipaleolitik yerleşim olan Direkli Mağarasında sezonluk yerleşimin izlerini kanıtlayan diğer bir saptama ise hayvanların yaşlarıdır. Younger Dryas iklim sistemine uyumlu olan çok sayıda kaplumbağa ile dağ keçisi mağarada besin zincirine eklenmiştir. Bu hayvanların yanında tüketilen bazı diğer hayvanları ise balıklar, yılanlar, kemirgenler ve kuşlar gibi çeşitli türler oluşturmaktadır. Tüketilen bu hayvanların önemi ise hepsinde de yaşların daha küçük ya da genç olmasıdır. Bir başka ifade ile bu hayvanlar doğumdan bir süre sonra besin olarak kullanılmışlardır. Sonuç olarak bu durum üreme dönemi içerisinde ve her yıl mağaranın tam da bu zamanlarda yerleşim yeri olarak kullanıldığı sezonluk bir iskân görevi gören mağara olduğu sonucuna varılmasına neden olmuştur (Erek, 2011: 117). Direkli Mağarası faunal topluluklar içerisinde tespit edilen 19 ayrı memeli grubuna ait çeşitli buluntu grubu tanımlanmıştır. Bu faunal topluluklar içerisinde başı çeken hayvan türü yabani keçidir. Direkli mağarası faunal topluluklarının ayrıntılı araştırmaları sonucunda mağaranın Epipaleolitik Çağ içerisinde kısa süreli ve aynı zamanda fonksiyonel olarak lojistik kamp yeri olarak kullanıldığı ve mağaranın çevresinde yer alan yüksek tepelerde bilhassa yaz ayları sonrasında ve sonbaharda yabani keçileri kesmek üzere tasarlanmış kısa süreli işlev gören yerleşim alanı olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bununla birlikte mağara avcılarının faydacı bir biçimde alanın ormanlık çevrelerinden ele geçirilen geyik ve diğer küçük taksonlar ile aynı zamanda kaplumbağa gibi hayvanlardan da faydalanmışlardır. Bir diğer sonuç olarak ise bölgedeki Epipaleolitik toplayıcıların son derece hareketli gruplar oldukları belirlenirken aynı zamanda geniş bir kaynak yelpazesinden yararlandıkları ancak faydalandıkları hayvanlar içerisinde öncüllerinin yabani keçi türüne ait hayvan oldukları (Şekil 2.68) da belirlenerek mağara kullanım türü belirlenmiştir (Arbuckle ve Erek, 2012: 696-705).

2.5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Türkiye’de yüzey araştırmaları sırasında makul sayıda Paleolitik alan kaydedilmesine rağmen, söz konusu dönemin ayrıntılı bilgisi çok zayıftır. Modern araştırma teknikleri ile yapılan kazılar, Antalya yakınındaki Karain ve Öküzini mağaraları ile bilinen az sayıdaki alanlar ile sınırlıdır. Afrika’dan ve Levant’tan Avrupa’ya ve Orta Asya’ya doğru gerçekleşen hominit kolonizasyon süreçlerini yeniden yapılandırmak ve daha sonraki modern insan ve sonraki avcı-toplayıcı toplumların adaptasyonları ile ilgili bölgenin çeşitli çevrelerini ve kaynaklarını yorumlamak için çok daha fazla bilgi gereklidir. Erken dönemlerin tersine Üst ve Epipaleolitik Çağ’lar için söz konusu bölgede çok az yerleşim alanı saptanmıştır. Bu durumda kısmen de olsa teknolojik bazı özelliklerin Neolitik döneme kadar devam etmesi nedeni ile yüzey buluntularının tarihlenmesindeki yaşanan güçlükleri yansıtmaktadır. Ayrıca Alt ve Orta Paleolitik Çağ’a kıyasla bu dönemin çok daha kısa süreye sahip olmuş olduğu ile de ilgilidir. Bunun yanı sıra, düşük nüfus seviyelerinin görülmesi veya daha küçük grup boyutları ya da daha az hareket izi bırakan daha hareketli bir yaşam biçimi gibi faktörlerinde gerçek davranışsal veya demografik farklılıklar gibi olguları da yansıtabilmektedir (Garrard, 1998: 12).

Epipaleolitik Çağ Güneydoğu Anadolu bölgesine ait bu dönemi yansıtan başlıca yerler Biris Mezarlığı, Uluk Mevki, Söğüt Tarlası olup bu alanlar Şanlıurfa Bozova ilçesinde yer alırlar. Malaliki mağarası da açık hava buluntu yeri olup Batman ili Çatakköprü ilçesi içerisinde yer almaktadır. Bu bölgelerde araştırmaların Epipaleolitik Çağ ayağı kısıtlı olması nedeniyle aslında sağlanan bilgilerin ise kesinlikleri net değildir. Şanlıurfa’ya aşağı yukarı 15 km. uzaklıkta yer alan Örencik Köyü, Mucid Deresi isimli buluntu yerinden ise bir adet dilgicik çekirdeğine ait buluntu ele geçirilmiş ve de büyük bir olasılıkla Epipaleolitik Çağ’a tarih veriyor olabileceği saptanmıştır. Paleolitik Çağ yüzey araştırmalarının yapıldığı Karkamış Baraj Gölü projelerinde Suriye sınırına 2 km. uzaklıkta yer alan Şanlıurfa Birecik ilçesi içindeki Çiçekalan Köyü sınırlarına yakın bir alan olan Camuztepe isimli bölgeden söz konusu dönemi yansıtan yontmataş buluntular ele geçirilmiştir (Şekil 2.69). Buluntuların Üst Paleolitik dönem sonu ya da Epipaleolitik Çağ içerisinde üretilmiş olunabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte Adıyaman ilindeki Şehremuz Tepe kazılarının gerçekleştirildiği yerin çevresinde de yüzey araştırmaları yapılmış ancak ele geçen buluntuların söz konusu dönemi yansıtmadığı belirlenmiştir. Ancak potansiyel olarak mikro

aletlerin üretilmiş olabileceğini gösteren kanıtlarda dilgi izlerinden anlaşılmaktadır (Kartal, 2003: 39-38).

Paleolitik döneme ilişkin Güney Doğu Anadolu da çeşitli yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu yüzey araştırmaları Karkamış Baraj Gölü alanında 1999 yılında Fırat Nehrinin doğu kıyısında Şanlıurfa ili Birecik ilçesinde yapılmış; Gaziantep ili Nizip ilçesi Barak isimli bölgede ise 2000 yılında yapılarak Fırat Nehrinin batı kıyısı yüzey araştırmaları olarak devam etmiştir. Araştırmalarda 125 km²'lik bir alan taranarak yapılırken Paleolitik döneme ait açık hava konaklama yerleri, atölye ya da işlik alanları saptanmış böylelikle Fırat'ın batı kıyısında 35, doğu kıyısında ise 32 adet yerleşim keşfedilmiştir. Sonuç olarak Aşağı Fırat Projesi ile birlikte Keban Projeleri (Karakaya ve Atatürk Barajları) neticesinde araştırılan bölgelerde Paleolitik dönem açısından çok zengin olduğu belirlenmiştir (Taşkiran, 2002: 8).

Yoğun bir şekilde Fırat Nehri'nin kıyıları üzerinde erozyon olmasına rağmen dağınık halde bulunan yontmataş buluntuların tam olarak tespiti yapılamamıştır. Böylelikle açık hava yerleşim tipleri açısından bölgenin Epipaleolitik Çağ potansiyelini ortaya koymaktadır (Kartal, 2009: 80).

2.5.1. Şarklı Mağarası

Gerçek adı Keber mağarası olan Şarklı Mağarası doğal bir mağara olup, Gaziantep il merkezin kuzeyinde ve 10 km. uzaklığında; buradaki Dülük Köyü istasyonu yakınında bulunan vadi yamacındaki Keber Kalesinin altında yer alır (bakınız, Şekil 2.69) (TAY, 2017).

1940'lı yıllarda Bostancı tarafından yapılan kazı çalışmasıyla birçok alet ile ilgili buluntulara rastlanılırken, 2015 yılı itibari ile Bostancı tarafından sağlanan kazı verilerini geliştirmek amacıyla tekrar mağara da kazı ve araştırmalar yapılmaya başlatılmıştır. Yalnız yeni dönemde gerçekleştirilen kazı sonucunda herhangi bir Paleolitik dönem buluntusuna ait veriye rastlanılamamıştır (Blömer vd., 2017: 56).

Şarklı Mağarası 24 m derinliğinde, 84 m uzunluğunda ve 13 m genişliğinde olup helvetiyen kalkerü üzerine açılmıştır. Mağarada gerçekleştirilen sondaj sonrasında 13 adet tabakaya rastlanılarak bir stratigrafi elde edilmiştir (Şekil 2.70). Ara ara mağaranın tepesinden düşen molozlar sonucunda 12 tabakada da böylelikle farklı tabakaların meydana gelmesine neden olmuştur. 13. tabaka ise taş devri olarak belirlenmiştir. Tabakanın yağışlı bir dönemde meydana geldiğini gösteren kırmızı lösler bulunmuştur. Mağaranın stratigrafisi

ise yukarıdan aşağıya doğru sıralandığında Bronz Çağı 12 tabaka olup 714 cm'dir. 186 cm. kalınlığı sahip tabakalar ise Neolitik, Mezolitik olarak sıralanırken Üst Paleolitik dönemler ise Taş devirlerini oluşturan tabakadır (Bostancı, 1984: 52).

Yontmataş endüstrisi içerisinde mağara buluntularını yarımay, üçgen, trapez ve mikroburlara ait örnekler oluşturmaktadır. Mikroburların içerisinde bilinen tiplerin yanında, teknik özellik bakımından aynı olan bunun yanında form ve şekil bakımından farklılaşan ve de biçimsiz kayalardan üretilmiş olan örnekler de bulunmaktadır. Özel tip buluntular içerisinde; uç kazıyıcılar, yuvarlak kazıyıcılar, ön kazıyıcılar özellikle üçgen formda konkav, konvex kazıyıcılar da yer almaktadır. Bunun yanında uzun kısa kalın ve ince kazıyıcılar da ele geçirilerek diğer Mezolitik Çağ yerleşimlerinde bunlara ait örneklerin bulunmadıklarına da dikkat çekilmiştir. Deliciler ise üçgen tipte küçük yongalara yapılmıştır. Aynı zamanda taş kalemler de diğer buluntulardır. Bunlar üçgen yongalara yapılmıştır. Bunun yanı sıra Şarklı Mağarasında bulunan ameliyat bıçaklarının da Beldibian Mezolitliği olarak nitelendirilen alanda da bulunduğu belirtilmiştir. Kazıyıcılar, sıyrıcılar, burinler; büyük çakmaktaşılarından ve çakıl taşlarından üretilen aletleri oluşturmaktadır. Bir adet mikro uç kazıyıcı bulunarak saplı üçgen tipte olduğu belirtilmiştir (Şekil 2.71). Midye kavkılarında ait örneklerinde tespit edildiği Şarklı Mağarası çalışmalarında bu buluntunun Mezolitik Çağ'da çevrede bir göl olduğunu gösteren kanıt olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Mağara çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda denizel yumuşakçaların varlığı nedeniyle ovanın 3. jeolojik dönemde bir deniz olduğu ve büyük bir alanı kapsadığı sonucuna varılmıştır. Mağaranın Üst Paleolitik dönemi ise Bostancı tarafından Dülün olarak atfedilmiştir. Bu isim saplı yonga ve büyük lamaların uçlarına kazıyıcı yapılması ile karakterizedir. Araştırmacı tarafından muhtemelen bu kültürden sonra Proto-Solutrean kültürünün alanda bulunacağı da ileri sürülmüştür (Bostancı, 1984: 52-54). Metin Kartal'a göre Solutrean kültürü yayılım sınırları içerisinde yerleşim yerinin kesin olarak olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca mağara ile ilgili yapılmış olan kazı çalışmasının sonrasında yeni çalışmalar yapılmadığı için net olarak mağaranın kültürünü tanımlamanın mümkün olmadığı da belirtilmiştir. Bostancı'nın çalışmaları sonucunda yontmataş buluntularıyla ilgili olarak bu buluntuları ana hatlar ile açıklanması gerekirken bunun yerine çeşitli numara ve de kelimeler üzerinden açıklamalarda bulunması mağaraya ait kültürleri tanımlamayı olanaksız kılmakta olduğu belirtilmiştir. Yalnız mikrolitlerin kazıda bulunması nedeniyle Epipaleolitik Çağ yerleşimi olarak nitelendirilebileceği de düşünülmüştür (Kartal, 2009: 82-83).

2015 yılında gerçekleştirilen Doliche antik kenti kazıları ile birlikte mağara da tekrar gerçekleştirilen kazılar sonucunda Paleolitik döneme ait buluntular ele geçirilemeyerek daha sonra mağara çevresinde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda Paleolitik Çağın her dönemini temsil eden buluntuların ele geçirilmiş olduğu belirtilmiştir. Özellikle Çimşit Tepe isimli olarak adlandırılan bölgede bir atölye yeri bulunarak Paleolitik döneme tarihlendirilmiştir. Bu bağlamda Şaklı Mağarası ile Çimşit Tepe birbirlerine yakın olarak konumlanmış olan yerlerdir. Buluntular ağırlıklı olarak Eski ve Orta Paleolitik dönem özellikleri göstermektedir. Daha geç evrelere ait buluntuların olmasına rağmen miktar açısından azdır. Böylelikle mağaranın kullanım yılları yapılan araştırmaya göre M.Ö 500.000- 300.000 yılları arasına mutlak olarak tarihlendirilebileceği belirtilmiştir (Blömer vd., 2016: 56-57).

2.5.2. Malaliki Mağarası

Malaliki Mağarası Batman ili içinde yer alıp, Çatakköprü ilçesinin kuzeybatısına düşüp kuş uçuşu 9.5 km. Batman Barajı dolgusunun kuzeybatısında konumlanmıştır (bakınız, Şekil 2.69). Rosenberg tarafından mağara 1990 yılında keşfedilmiştir (Kartal, 2009: 80).

Malaliki kaya altı sığınağı modern Malaliki yerleşimi üzerinde yer alıp önemli bir kaya altı sığınağıdır. Burası büyük bir kaya altı sığınağı olup, Orta Paleolitik ve Epipaleolitik Çağ taş aletlerin yerleşim üzerine yayıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında Epipaleolitik kontekst üzerinde artı bir Üst Paleolitik dönem birikintilerinin de mevcut olup olmadığı belirsizdir (Rosenberg, 1992: 448-449).

Yerleşim yerinde kazı ya da detaylı yüzey araştırmaları yapılmamakla birlikte Rosenberg'in belirttiği kaya altı sığınağındaki Epipaleolitik Çağ'ı gösteren materyallerin varlığı kabul edildiğinde ayrıca bu buluntularında mağaradaki stratigrafiden ele geçirileceğine dair saptamadan dolayı Güney Doğu Anadolu için çok değerli önemli bilgiler veren merkez olma olasılığının yüksek olduğunu belirtmektedir. Özellikle mağaranın ve içinde bulunduğu konumu gereğince araştırılması gerekli olan bir yerleşim alanı olduğu da belirtilmiştir. Bu bulgularla birlikte Güneydoğu Anadolu bölgesinin güneyinde tespit edilen buluntulardan dolayı ve güncel olacak çalışmalarla bu bölgede ki tarihsel boşluk yeni çalışmalar ile kapatılacaktır (Kartal, 2009: 81).

2.5.3. Biris Mezarlığı

Biris Mezarlığı Urfa ili, Bozova ilçesi sınırları içerisinde yer alırken 1964 yılında Bruce Howe tarafından ilk kazısı yapılmış ve elde edilen buluntular sonucunda alanın Mezolitik Çağ olarak tarihlenmesi yapılmıştır (bakınız, Şekil 2.69) (Özdoğan vd., 1995: 105).

Biris Mezarlığı Küçük Gölbaşı'nın güneybatısında bulunan alçak boyutlarda yaklaşık 120x 125 m ölçülerinde bir yerleşim yeridir. Kazı Howe tarafından 1964 yılında gerçekleştirilip 8 x 4 m ile 8 x 2,5 m'lik açılan iki açmada 0,4 m ile 1,8 m derinlikteki açılan çukurlarda sürmüş ve çalışmalar sonucunda yapı kalıntısı vermeyen bir görünüm sergilediği ortaya çıkarak bunun yanında kültürel katmanlara ait izlere rastlanılmıştır (Hauptmann, 2007: 135).

Höyük üzerinde ve alandaki bayırın bir bölümünde dağınık halde çok miktarda çakmaktaşı buluntuları ile karşılaşarak bu çakmaktaşı buluntularının yoğun bir şekilde yine alanda bulunan gölün alt bölümlerine kadar kesintisiz şekilde devam ettiği belirtilmiştir. Aynı zamanda tarih öncesi kalıntılarında alanda bulunan mezarlıklarla iç içe girdiği ve bu nedenden ötürü karmaşık bir yapı gösterdiği belirtilmiştir (Çoksolmaz, 2011: 73).

Howe 'un yapmış olduğu kazılar sonucunda ele geçen buluntuların iyi derecede çakmaktaşı hammaddesinden üretilmiş olduğu saptanırken bunun yanı sıra dilgi işçiliğini gösteren bazı minik taş aletler ile beraber çok sayıda kazıyıcı ve kalem buluntuları da yontmataş endüstrisi içerisinde yer aldığı belirtilmiştir. Elde edilen bu buluntuların aynı zaman da Söğüt Tarlası buluntuları ile benzerlikler gösterdiği ve de Paleolitik dönem sonlarına tarihlenebilecek buluntulardan oluştuğu belirtilmiştir (Çambel ve Braidwood, 1980: 13). Örneklere ait materyallerin detaylı bir şekilde incelendiğinde ise bu buluntuların içerisinde 2.532 adet çakmaktaşı parçası alandan toplanırken bu çakmaktaşı parçalarının içerisinde çekirdeklerin miktarı toplam malzemenin %7'sini oluşturduğu saptanmıştır. Ele geçirilen bütün çekirdekler içerisinde sınırlı sayıda birkaç tane düzgün, uzun ve koşut kenarlı eğik vurma düzlemine sahip dilgi çekirdeklerine ait örnekler bulunmaktadır. Yonga çekirdekleri de iki yüzden işlenmiş parça buluntular halinde görülürken bunlar kurs biçimli olup büyük yumrulardan üretilmiş ve de genellikle tek vurma düzlemine sahip buluntular ile birlikte piramit biçimli çekirdekler bulunmuştur. Biris Mezarlığında toplam çakmaktaşı endüstrisinin %13'ünü dilgiler oluşturmaktadır. Bu buluntuların ise çoğu düzensiz formlardadır. Bununla birlikte ise genel olarak dilgiler ya hiç kullanım izleri göstermez ya da bunun tam tersine çok kullanım izleri gösteren örnekleri içermektedir. Çentikli parça buluntularından ise birkaç örnek yer almaktadır. Çakmaktaşı parçaların yarından fazla bir

bölümünü ise yongalar oluşturmaktadır. Genellikle küçük boyutlu yongalar kesintisiz bir şekilde aşınma özelliği göstermektedir. Yontmataş endüstrisinin %14'ünü ise kazıyıcılar oluşturmaktadır. Kazıyıcılar yuvarlak biçimli yongalar ile çeşitli dilgi bitimlerinde görülmektedir. Buluntuların birkaç tanesi dış bükey ikili ön kazıyıcı olup mikrolitlerdir. Toplanan malzemede kalemler ise yontmataş buluntuları içerisinde %2'lik bir dilimi oluştururken bunlar yetkin buluntuları temsil edip kenarda taş kalem türleri görülmüştür (Şekil 2.72) (Benedict, 1980: 138). Epipaleolitik çekirdek teknolojisinde tek platformlu çekirdekler, çok kutuplu çekirdekler, karşıt platformlu çekirdekler Epipaleolitik Çağ'ın ortak çekirdek tipini oluşturmaktadır (Shea, 2013: 166-167). Biris Mezarlığında yapılan sondaj çalışmaları sonucunda elde edilen buluntuların büyük bir olasılıkla çakmaktaşı dilgiler ile birlikte mikrolitlerin yoğunluğu açısından Paleolitik Çağın son besin toplama dönemine tarihlendirildiği saptanmıştır. Biris Mezarlığı karbon 14 tarihlemeleri için ise tatmin edici örnekler alınmamış olup geçici olarak G.Ö 12.000 yılına tarihlendirilmiştir. Yerleşimin ise bu tarihten sonra herhangi bir gruba dair ev sahipliği yapmadığı bildirilmiştir (Çambel, 1974: 372).

Toplanan 2.352 adet çakmaktaşının yanı sıra Özdoğan tarafından aynı zaman da 200 kadar örnekten fazla obsidyen parçanın da alan üzerinden toplandığı belirtilmiştir. Şaşkan-Samsat yolu güzergâhı kullanılarak bu alan geçildikten sonra 250 km kadar daha uzakta bulunan Doğu Toroslarda bulunan obsidyen kaynağına gidilmek için söz konusu dönem içerisinde kullanılmış olduğu da kanıtlanmaktadır. Çakmak taşı dilgi geleneğini karakterize eden buluntu topluluğu içerisinde geometrik buluntular ile beraber yüksek bir oranda da mikrolit buluntuları da içermektedir. Kebaran kültürüne ait örnekleri ise çakmaktaşı buluntu topluluğunda açık bir şekilde göstermekte olduğu belirtilmiştir (Hauptmann, 1974: 372).

2.5.4. Uluk Mevki Açık Hava Yerleşimi

Uluk Mevki açık hava yerleşimi de Şanlı Urfa bölgesi içerisinde yer alan Bozova ilçesinin aşağı yukarı 23 km. kuzeybatısında; 2,5 km. Eskin (Sam) köyünün kuzeydoğusunda; 1 km. kadar da Karababa Baraj kapının güneybatısında yer alıp, Fırat Nehrinin güney kıyısında ve Fırat'a dönük kayalıkların üstündeki düzlüklerin bulunduğu çevre üzerinde yer almaktadır (bakınız Şekil 2.69). Buluntu yeri Atatürk Barajı üzerinde olduğundan dolayı bütünüyle tahrip edilmiştir (TAY, 2017).

Yontmataş buluntularının Özdoğan tarafından Üst Paleolitik aynı zaman da büyük bir olasılıkla ise Epipaleolitik Çağ'a tarih verebileceği belirtilmiştir. Buluntular ise şu şekildedir: çok miktarda dilgi, dilgi çekirdeği ile yonga, çekirdek yineleme parçaları, ön

kazıyıcılar, iç bükey kazıyıcılar, yongalar üzerine yapılmış yuvarlak parçalar, uçlar, deliciler, kenarları devamlı ve dik düzeltili dilgilere ait örnekler ele geçmiştir. Uluk Mevki'nin ilk üretim çağına ait olmasının araştırıcı tarafından çok yüksek ihtimal dâhilinde olduğu belirtilmiştir (Kartal, 2009: 83).

2.5.5. Söğüt Tarlası

Bu buluntu yeri, Urfa ili Bozova ilçesinde yer alan Söğüt Tarlası isimli mevki üzerinde yer alırken (bakınız, Şekil 2.69) Bruce Howe başkanlığında Paleolitik dönem buluntuların elde edilebileceği amacıyla 1964 yılında kazısı gerçekleştirilmiştir. Bu alan adını göl kıyısında yer alan söğütlük tarlasının güneyine düşen tarladan almıştır (Çambel ve Braidwood, 1980: 11-12).

Söğüt Tarlasında tespit edilen höyüğün boyutları 50 x 90 m oranında olurken 2 ila 3 m'lik bir yükseltisi olan küçük bir höyük şeklindedir. Yontmataş çakmaktaşı buluntu topluluğunun yanı sıra alan üzerinden aynı zamanda birkaç parça da olsa obsidyen buluntularda elde edilmiştir (Hauptmann, 2007: 135).

Kazı çalışması höyüğün en yüksek noktasından başlamış ve dördül açmalar ile 5x5 boyutlarında açılarak kazı çukurları ile araştırma devam etmiştir. Bu çalışmaların devam ettiği zamanda herhangi bir yapısal buluntuya ait kalıntılara ise rastlanılmamıştır. Gawra ya da Amuk F olarak nitelendirilen höyük dolgusunun en üst seviyesindeki 1 m'lik kısımda yoğun miktarda çanak çömlek buluntuları ile karşılaşmıştır. Aynı zamanda Howe tarafından yapılmış olan kazıda bulunan bu çanak çömlek parçalarının 1.50 m kadar derinlikte tespit edilerek bu seviyeden de bazı minik aletleri içeren buluntulara rastlanılmış buluntuların ise dilgi işçiliğine (lama endüstrisi) ait oldukları saptanılmıştır. Çanak çömlek buluntularının yer aldığı seviye ile de benzerlik ve farklılıklarda olduğu belirtilmiştir (Çambel ve Braidwood, 1980: 12).

Söğüt Tarlasında tespiti yapılan çakmaktaşı toplamda 142 adet örnekten oluşmaktadır. Bu parçalar içerisinde ise %20'lik bir dilimin çekirdeklere ait buluntulardan oluştuğu belirtilmiştir. Bu örnekler ise tek vurma düzlemli yonga çekirdekleri, dikdörtgen ile iki vurma düzlemli dilgi çekirdekler ile bir miktar şekilsiz çekirdekler gibi buluntulardan oluşmakta olduğu tespit edilmiştir. Bütün bir şekil özelliği gösteren dilgilere ise buluntular içerisinde rastlanılamamıştır. Yongar ise kırık parçalar şeklinde ele edilmiştir. Bu buluntular toplam çakmaktaşı malzeme topluluğunun %30'luk bir dilimini oluşturmaktadır. Buluntu grubu içerisindeki kazıyıcılar ise dilgi ve yonga kırıklarından üretilirken genel olarak kullanım işlerinden dolayı aşınmayla oluşturulmuştur. Birkaç adet kenar kazıyıcı

bulunmuştur. Diğer buluntuları ise az miktarda örnekle temsil edilen uçlu parçalardan meydana gelip bunların yetkin örnekler olmadığı saptanmıştır. Araştırma sırasında bir adet bazalt değirmen taşı da ele geçen buluntular arasında yer almaktadır (Benedict, 1980: 139). Bununla birlikte çanak çömleksiz Neolitik döneme (PPN) kadar buradaki topluluğun Epipaleolitik Çağ'dan beri kesintili bir şekilde de olsa alan üzerinde yerleşime devam ettiğini gösteren ok ucu kalıntıları da bulunmaktadır (Hauptmann, 2007: 135). Bunun yanı sıra ele edilen buluntuların Çayönü buluntularından farklılıkları da bulunurken bu buluntuların Çanak Çömlek öncesi Neolitik döneme tarihlendirmiş olduğu belirtilmiştir (Hours vd., 1994: 323).

Ele geçmiş olan yontmataş buluntularından alanın ilk üretimciliğe geçiş evresini gösterdiği anlaşılmaktadır. Böylelikle adı geçen buluntu yeri Epipaleolitik Çağ sonu Neolitik dönem başlangıcı olarak kronolojik olarak yerleştirilmesi doğru bir yaklaşım olacağı belirtilmiştir (Kartal, 2009: 82).

2.5.6. Mucid Deresi

Mucid Deresi Şanlıurfa ilinin kuzeydoğusunda yer alan Örencik Köyünde bulunurken il merkezine uzaklığı 15 km'dir. (bakınız, Şekil 2.69). Mucid Deresi olarak tanımlanan mevki de sadece bir adet dilgicik çekirdeği bulunarak buluntunun da Epipaleolitik Çağ'a tarih verebileceği düşünülmektedir (Kartal, 2003: 38).

2.5.7. Camuztepe

Camuztepe buluntu yeri de Şanlıurfa ili sınırları içerisinde yer alıp Suriye sınırına 2 km. kadar uzakta, Birecik ilçesinin güneyinde ve Çiçekalan Köyüne yakın bir noktada bulunmaktadır (bakınız, Şekil 2.69) (Kartal, 2003: 38).

Camuztepe köylüler tarafından ayrıca Dınık Tepe ismiyle de adlandırılırken, bu alan üzerinde Roma Dönemine ait bir mezar buluntusu ise kaçak kazılar tarafından tahrip edildiği tespit edilmiştir. Bu tepenin üst kısmında çok sayıda yontmataş buluntusuna ait örnek ile karşılaşmıştır. Araştırma yapılan alan üzerinde, Paleolitik döneme ait buluntularından oldukça farklılık göstermekte olan yontmataş buluntuların olduğu tespit edilmiştir. Alanın Üst Paleolitik dönem sonrasına ya da Epipaleolitik Çağ sırasında bir işlik alan olarak kullanılmış olması gerektiğine dair bir izlenim vermektedir. (Taşkiran ve Kartal, 2001: 490-491). Camuztepe yontmataş endüstrisine ait bazı örnekler şu şekildedir: çeşitli tiplerde ön kazıyıcılar, yongalar, dilgi ve dilgicikler ve prizmatik çekirdekler ele geçirilmiştir.

Araştırmacılar tarafından Camuztepe buluntu yerinin Üst Paleolitik dönem sonuna tarihlerken belki de Epipaleolitik Çağ'ı yansıtan bir alan olduğu belirtilmiştir (Kartal, 2003: 38).

Bununla birlikte Üst Paleolitik Çağ sonrasına ait önemli materyal veren bazı yerler ise Fırat'ın doğu kıyısında yer alan Büyük Dağ Mağaraları terası ile Kulaftar kaya sığınağı ve Şeyhgavan Tepedir (Ziyaret Tepe) (Taşkiran, 2002: 9).

2.5.8. Körtik Tepe

Körtik Tepe, Diyarbakır ili içerisinde doğusunda bulunan Bismil ilçesine ait Ağıl Köyü mezrası Pınarbaşı isimli mevki de yer alıp (bakınız, Şekil 2.69) çıplak bir alan üzerinde konumlanırken bu alanda Dicle ve Batman Çaylarının birleşim noktalarının batısında yer almaktadır. Dağ eteklerinden akmakta olan sular ile arazi beslenirken Batman Ovası yönüne doğru genişleyip Raman ovasında ise birleşme göstermektedir. Körtik Tepe aynı zamanda su kaynaklarından bir tanesine 100 m kadar uzaklığında yer alırken, doğal bir arazi üstünde bulunmaktadır. (Özkaya ve San, 2007: 21).

Stratigrafik olarak Körtik Tepe'de 7 ayrı seviye bulunmaktadır. Radyokarbon sonuçlarına göre her bir seviyede yapılan analizler sonucunda Yakındoğu için alanın erken evreleri Epipaleolitik Çağ sonlarına tarihlenirken, daha ileriki seviyelerinin ise çanak çömleksiz Neolitik dönemin en eken (PPN) evrelerine bağlanmıştır. Bu çalışmalar hem zooarkeolojik hem de yontmataş endüstrisine ait buluntular göz önüne alınarak desteklenmiştir. Epipaleolitik Çağ'dan çanak çömleksiz Neolitik döneme doğru bir geçişi gösteren Körtik Tepe ve aynı özelliklerin sergilendiği ve Körtik Tepe'ye yakın olan Hallan Çemi, İç Anadolu bölgesinde ise Pınarbaşı isimli buluntu yerinde de bu özelliklerin belirtilerini gösteren diğer buluntu alanlarını oluşturmaktadır (Kartal, 2012: 475).

Körtik Tepe'de tespit edilen Epipaleolitik Çağ yerleşimi ise A104 isimli açmada bulunmaktadır. Bu açma tepenin güneybatı yönünde konumlanmıştır. Mahali 1 olarak nitelendirilen bölümün boyutları ise 180- 200 cm. çapındadır. Alan içerisinde dağınık halde çakmaktaşı ve obsidyen buluntulara rastlanılarak obsidyen buluntular içerisinde yarımayaılara ait örnekler de bulunmaktadır. Çakmaktaşılarının çoğunlukla orta boyutlardan büyüğe doğru yongalar halinde ele geçerken; yerleşim alanı birkaç tane de mikrolit buluntusu vermiştir. Hayvan çene kemiğine ait bulgular ise kül kalıntıları içerisinde yer alıp bu kemiklerin çoğunluğu küçük parçalardan oluşmakta ve bunun yanı sıra deniz kabuğu ve bol miktarda balık kemiğine ait buluntularda görülmektedir. Araştırmacılar tarafından Mahal 5_2 olarak adlandırılan bölümde bazı tortu izleri birikmiş olmasına dair kanıtlar içermektedir. Aynı

zamanda bu bölümün bir yangın sonucunda üst yapısı yok edilmiş ve doğu tarafından çukura doğru düşmüştür. Burada yanmış bir şekilde kültürel kattan çakmaktaşı ve bazı balık ve hayvan kemiklerine dair buluntular ele geçirilmiştir. Buradan alınan iki kömür örneğinden ise en erken tarihlleme elde edilmiştir. Yangından sonra ise bu çukur bütünüyle doğal topraktan ayırt edilebilen bir tortu ile doldurulmuştur. Mahal 5_2 alanı doldurulduktan sonra yapı batı yönünde genişleyerek açıkça yerleşim yeri olarak kullanılmış bir hale gelmiştir. Körtik Tepe'deki bu aktivite alanlarındaki onarım ve süreklilik aynı yerlerin tekrar tekrar belki de kalıcı bir şekilde kullanılmış olduğunu belirtmektedir. Sürüngenlerin step ve nehir ortamları ise avcı- balıkçı- toplayıcı gruplar tarafından geniş bir kullanım yelpazesine sahiptir (Benz vd., 2013: 66-71).

Tercih edilen hammadde olarak yontmataş endüstrisine ait örneklerde iki tür kayaç kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu kayaçlar obsidyen ve çakmaktaşıdır. Yonga üretiminde kabaca üretilmiş olan yerel çakmaktaşıları tercih edilmiştir. Dilgi ve dilgicik üretiminde ise bütününe yakın bir bölümü tek kutuplu olup ithal obsidyen ve çakmaktaşı kullanılarak yapılmıştır. Kazı alanında yer alan A84 isimli açmada AMS tarihlendirmesine göre en alt seviyeler için G.Ö 12,405-11,804 aralığında bir tarih vermiştir. Bu tarih aralığı iklim özellikleri bakımından çok soğuk bir seviye olup Younger Dryas dönemine denk gelir. Verilen bu tarih içerisinde Körtik Tepe'de mikrolitlerin yoğun bir şekilde kullanıldığı belirlenirken içerisinde genel olarak ikizkenar ve trapezler ile yarımaylar olduğu tipolojik açıdan belirlenmiştir. Bu mikrolitlerin büyük bir kısmını kemik sapa takılarak kullanmışlardır (Şekil 2.73). Mikrolitlerin ise ahşap bir sap ile beraber kullanılmış olup olmadıkları ise araştırmalar sırasında belirlenememiştir. Kemikler üzerinde kullanım şekilleri ise genellikle her iki taraftan açılan yivler arasına yerleştirilmiş oldukları belirlenmiş böylelikle güçlü bir silah yapıp yararlanılmıştır. Bunun yanında elde edilen kemiklerin gösterdiği sonuçlara göre buradaki grubun tamamen avcı-toplayıcı bir yaşam biçimi sürdürdüğü ve hayvanların ise tamamen yabani olduğu da belirtilmiştir. Mikrolit buluntuların içerisinde aynı zamanda iri geometrik aletler ile kavisli sırtlı uçlar da endüstrisi buluntularını oluşturur (Şekil 2.74) (Kartal, 2014: 413-414). Obsidyen çekirdek buluntularının sayısal oranı yontmataş endüstrisi içerisinde fazla değildir. Çakmaktaşı çekirdekler obsidyen çekirdeklere oranla sayısal açıdan daha fazladır. Bunun yanında yerleşim yeri içerisinde yongalama yapılmış olduğunu gösteren kanıtlar içerisinde kabuklu birincil parçalar, dönümlü dilgiler, tepeli dilgiler, korniş köreltme kıymıkları, çekirdek tablaları gibi buluntular teknik uygulama parçaları olup aynı zamanda yan ürün olarak

değerlendirilmiştir. Bölgede bol miktarda bulunan çakmaktaşı Raman Dağı'nda olduğu da bilinmektedir. Bununla birlikte çakmaktaşı yongalara ait buluntulara Körtik Tepe'nin yakın çevresinde dahi toplanabilmiş olduğu belirtilmiştir. Obsidyenin bölgeye Nemrut, Bingöl ile Muş'tan sağlanmış olabileceği belirtilir. Körtik Tepe'ye obsidyen, hammadde kaynağında işlendikten sonra getirilirken yarı işlenmiş olan obsidyenlerin ise bölgeye taşınarak getirildiği saptanmıştır. Çakmaktaşılarına oranla obsidyen yontma işçiliği dilgi ve dilgicik üretiminde daha ince işçilik gösteren bir üretimle imal edilmiş olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda yontmataş işçiliğinde dilgi üretimi devam ettiği sürece çekirdeklerin boylarında küçülmeler oluşmuştur. Bunun sonucu olarak dilgicik imaline dönüşüp yongalamalar genel olarak baskılama ile meydana getirilmiştir. Aletlerin üretimi sırasında bir aracı parçanın da kullanılmış olduğu örneklerin bulunmasına karşın miktar açısından bunlar az bir bulutu ile temsil edilmektedir. Tüm endüstriler içerisinde temel iki hammadde olan çakmaktaşı ve obsidyen dikkate alındığında dilgi üretiminde obsidyenin ortalama 41 mm. çakmaktaşının ortalama 60 mm. uzunluğu olup, dilgicik üretiminde obsidyen ortalama 25 mm çakmaktaşı ise ortalama uzunluğu 33 mm. olduğu saptanmıştır (Kartal, 2012: 477-481).

Körtik Tepe Epipaleolitik tabakalarından elde edilen obsidyenlerde yeni analizler sonucunda Bingöl kaynaklı ürünlerin egemen olduğu görülmekte iken Nemrut Dağı obsidyenine ait üretimler ise PPNA seviyelerinde görülmektedir (Şekil 2.75). Teknolojik ve tipolojik olarak Körtik Tepe obsidyen topluluğu yerel kaynaklı olurken, bunların Batman Nehri/ Yukarı Dicle Epipaleolitik ve PPNA geleneklerine uymakta olduğu saptanılmıştır. Aynı şekilde yakınlarında yer alan Hallan Çemi, Gusir Höyük, Demirköy ve Hasankeyf Höyük'te de birbirleri ile aynı durumu sağlayan alanlarda bahsedilen konuya uymaktadır (Carter vd., 2013: 568).

Çeşitli arkeolojik seviyelere göre Körtik Tepe yontmataş endüstrisi şu şekilde sıralanmaktadır: VII ile VI seviyeler G.Ö 12,170- 11,620 yılları olup mikrolitler içerisinde yarım, trapez ve üçgen gibi geometriklere ait buluntular yer almaktadır. Sırtlı dilcik, kavisli sırtlı uçlu dilgicik buluntuları ise geometrik olmayan mikrolitler içerisinde yer almaktadır. Buradaki kavisli sırtlı uçlar olarak nitelendirilen buluntular ise makro kategorisinde yer almaktadır. Omurgalı ön kazıyıcılar ile burğu deliciler ise sayısal oranda buluntu grubu içerisinde az olarak ifade edilmektedir. (Şekil 2.76). V. seviye ise G.Ö 11,600'e tarihlendirilmektedir. Bu seviyede yontmataş çeşitliliğinde bir artış söz konusudur. Anadolu

coğrafyasında çok tanınmayan ‘‘Körtik Tip Mikrolit’’ olarak isimlendirilen iki ucu sivri iki sırtlı mikrolit örnekleri ile karşılaşılırken üçgenler, yarımaya ve trapezler ise devam etmektedir. Bununla beraber kazmalar ve iri kazıyıcı örneklerine de bu seviyede ilk kez karşılaşılmıştır. Diğer buluntular içinde ön kazıyıcılar, dilgiler, iç ve dış yüzden budanmış dilgiler, taş delgiler görülmektedir. IV. seviye G.Ö 11,600-11,540 yıllarına tarihlenip buluntular içerisinde ilk kez iki ucu sivri kavisli sırtlı uçlar, *piece equillee*’ler, taş kalemler ile iri yarımaya örnekleri elde edilmiştir (Şekil 2.77). III ile II. seviyeler de G.Ö 11,550-11,450 yıllarına tarih verirken buluntular içerisinde iri üçgenler, dar geniş mikro uçlar, ilk kez tanımlanan silikalı orak dilgiler, saplı parçalar yer almaktadır. I. seviye G.Ö 11,400-11,320 yıllarına tarihlenirken çoğunlukla içerisinde eski seviyelere ait buluntuları içermektedir (Kartal, 2012: 483-484).

Genel olarak Younger Dryas ikliminin bitiminden sonraki gelen dönemlerde gelişen endüstrilerin geneli yuvarlak planlı çukur barınaklar ile ifade edilmiştir. Bu dönem şartları içerisinde avcılık ve toplayıcılık temeli içerisinde yaşayan grupların tamamı yabancı hayvanlardan oluşan bir ekonomi modeli olarak devam etmişlerdir. Bu dönem G.Ö 12,000/11,800’ün hemen sonrasına denk gelmekte olup G.Ö 11,500’e kadar devam etmektedir. Diyet açısından büyük değişikliklerin olmadığı bu dönem içerisinde Körtik tip mikrolitler, omurgalı ve daha iri kazıyıcılar, budanmış dilgiler, kazmalar, iri yarımaya, taş delgiler, taş kalemler, *piece esquille*’ler ve daha iri dilgileri içinde barındıran bir görünüm oluşturmaktadır. Bu dönem Körtik Tepe’de VI, V, IV seviyelerini kapsamaktadır. Epipaleolitik karakterli olan Neolitik katlaşım da 9.500’den başlayıp 9300’e kadar geçen zamandır. Yontmataş endüstri içerisinde erken seviyeler de tespit edilen öğeler devam etmektedir. Bunların yanında boğumlu dilgiler, iri çentikkenar üçgen uçlar, iri ikizkenar üçgen uçlar, çoklu taş kalemleri iki sırtlı uçlar, düzeltili uzun dilgiler, Gürcütepe’de de bilinen çok iri kazıyıcı aletler ile birlikte nemrik uçlara benzeyen uçlar, silikalı orak dilgiler olup bu dilgilerin ortaya ilk çıktığı dönemdir (Kartal, 2014: 414).

Zagros Dağları’nın doğusunda; Nemrik Zawi Chemi Shanidar ve diğer geç Zarzian bölgelerinin yanı sıra batıda 120km’lik bir başka Yukarı Dicle bölgesi olan PPNA Çayönü ile de paralellikler çizilebileceği belirtilmiştir (Carter vd., 2013: 558).

Körtik Tepe’nin yontmataş buluntuları dikkate alındığında en yakın noktalar içerisinde Hallan Çemi yer alırken Rosenberg tarafından bölgenin Zagros Bölgesiyle arasında bir bağ bulunmakta ve bu çıkarımla Körtik Tepe’nin de aynı kültürel bölge ile

bağlantılı olduğunu gösteren buluntuları barındırmaktadır. Mikrolitlere ait buluntuların da kazı alanındaki en alt seviyelerde dahi bulunuyor olması nedeniyle Epipaleolitik Çağ geleneklerinin Neolitikleşme periyodu içerisinde de sürdüğünü göstermektedir. Buluntular içerisinde yer alan makro ok uçlarındaki sayısal artış ise Epipaleolitik gelenekten ayrıldığını belirtmektedir. Körtik Tepe faunasında tümü yabanıl hayvanlardan oluşurken, iri kuşlara ait çok miktarda kalıntılarda bulunmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmaların ilk sonuçları temel alındığında koyun ve kızıl geyik gibi türlerin iri memeli grup içerisindeki durumunun sayısal olarak baskın olduğu belirtilmiştir. Yontmataş endüstrisinden elde edilen buluntular sonucunda objelerin %60'lık bir dilimin silah olarak kullandığı çıkarımı yapılmıştır. Silahların bazıları mikrolit bazıları ise makro şeklinde üretilmiştir. Böylelikle avlanan hayvanlar içerisinde hem iri kuşlar bulunurken hem de iri memelileri ok uçları ile avlanmıştır (Kartal, 2012: 484-486). Bütününü yabanıl hayvanları içeren yerleşim faunasında ok ve yayı avlanırken kullanıyor olabileceğinin yanında savurga ile atılabilen kompozit zıpkınları da kullanmışlardır. Mezarlardan elde edilen insan iskeletleri üzerinde herhangi bir şiddet izlerine ait bulguların ele geçmemiş olması nedeniyle kullanılan bu silahların bu dönemde insanlar üzerinde kullanılmadığı düşünülmektedir. Yıl boyunca yerleşimdeki insanların G.Ö 13.000 ila 12.000'in ilk yarısında tamamen yerleşik bir şekilde yaşadığı, bunun yanında hem hayvansal hem de bitkisel kaynaklardan beslenirken aynı zamanda avcı-toplayıcı bir yaşam biçimi sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Kartal, 2014: 419-420).

Sonuç olarak Körtik Tepe kesin olarak G.Ö 13 bine tarihlenirken, Younger Dryas'ın ikinci yarısına denk gelip Erken Holosen döneminde de yerleşime devam edilmiş bir alandır. Holosen dönemdeki ekolojide ki belirgin değişiklere rağmen arkeobotanik kalıntılarının verdiği sonuçlara göre Körtik Tepe 'deki topluluğunun yeni ortama adapte olup devam ettiği saptanmıştır (Benz vd., 2013: 71).

2.5.9. Hallan Çemi Tepesi

Hallan Çemi Tepesi, Batman ili içerisinde yer alırken höyük tabakalanmış halde küçük boyutlarda bir höyük olup kuzeyinde yaklaşık 50 km. uzaklığında bulunan Dicle Nehri'nin kollarından biri olan Batman Nehri'nin Sason Çayı kolunun batısında bulunmaktadır (bakınız, Şekil 2.69). Höyüğün kapladığı alan 0,5 hektardan daha az bir alan olurken yaklaşık 4,3 m yüksekliğindedir. Höyükte dört yapı katı bulunup bu yapı katları Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlendirilmiştir (Rosenberg, 2007: 1).

Alan üzerinde yapılan çoğu radyokarbon tarihlendirmeleri sonucunda Hallan Çemi'nin G.Ö 13.700 ve 13.270 tarihleri arasındaki tarih aralığına yerleştirilmiş olduğu ve kabaca çağdaşı olan Levant 'ta Natufian sonu ve PPNA başlangıcı içerisindeki döneme denk gelmekte hem de Younger Dryas dönemin sonuna bağlanmaktadır (Şekil 2.78) (Starkovich ve Stiner, 2009: 46).

Yontmataş endüstrisi içinde aletler Hallan Çemi'de bol miktarda ele geçerken genellikle bu endüstriye ait buluntular obsidyen ve çakmaktaşıdan üretilmiştir. Yontmataş endüstri içerisinde baskın olan hammadde ise obsidyendir (Şekil 2.79). Obsidyen ise ithal olarak elde edilmiş Bingöl ve Van Gölü yakınlarından yaklaşık olarak 100 km. mesafeli ve uzak olan alanlardan tedarik edilmiştir. Bunun yanında buluntular içerisinde yer alan çakmaktaşı ise bölgedeki yerel kaynaklardan sağlanmıştır (Starkovich ve Stiner, 2009: 47-48). Yontmataş endüstrisi içerisinde obsidyen ise dilgilerin üretiminde kullanılan hammaddeyi oluşturmaktadır. Buluntuları oluşturan dilgilerin ise %93'lük bir kısmı obsidyenden hammaddesinden üretilmiştir. Dilgi çekirdeklerinin ise %67'lik bir kısmı obsidyen çekirdeklerden sağlanarak tükenene kadar yontulmuş buluntulardan oluşmaktadır (Rosenberg, 1994: 225).

Yontmataş endüstrisi açısından en yoğun kültürel bağların tipolojik açıdan Shanidar, Zawi Chemi ile diğer Geç Zarzi yerleşim yerleriyle olduğu saptanmıştır. Endüstri içerisinde yer alan tek platformlu çekirdeklerin Zarzi tarzında üretilen tipik örnekler olduğu belirlenirken bunların kenarları eşit olmayan üçgen buluntular ile birlikte geometriklerin üretilmiş olduğu dilgi örnekleri ile tanımlanmaktadır. Bu buluntuların yanında oldukça nadir olarak dış bükey parçalarda (ay biçimli) ele geçen diğer materyaller içerisinde yer almaktadır. Karakteristik Natuf dönemi aletleri içerisinde yer alan sırtlı dilgi ve küt uçlu dilgilere ait örneklerde Hallan Çemi 'den ele geçmemiş ve bu kültür dönemini yansıtan ve en belirgin yontmataş buluntular ise Hallan Çemi'de görülmemekte olduğu saptanmıştır. Buluntular içerisinde düğme benzeri hayvan kemiğinden yapılmış bir örnek ise Zarzian kültürüyle bağlantılı olduğunu gösterirken bu örnek oldukça büyük olarak üretilmiştir. Bunların farklı biçimleri bulunmakla birlikte dikdörtgen, oval ve yılanbaki örnekleri de görülmekte ve çoğu örnekte bezemeli şekilde yapılmıştır. Zawi Chemi yerleşimi Kuzey Irak'ın Musul bölgesinde yer alıp bir Geç Zarzi yerleşimidir. Böylelikle Hallan Çemi Levant Epipaleolitik geleneği göstermezken Zarzi geleneğini gösteren bir yerleşim alanı olduğu durumu düşünülmektedir (Rosenberg, 2007: 5).

Hallan Çemi yerleşmesinde 135 adet geometrik mikrolit yer alırken bunların 129 adetini uzun eşkenar olmayan üçgenler oluşturmakta ve bu mikrolitlerin uzun eşkenar olamayan üçgenler olduğu belirtilmiştir. Buluntulardan altı adet materyalin ise dışbükey parçalardan oluşmaktadır. Bu mikrolit buluntular Hallan Çemi yerleşmesinin Epipaleolitik Çağ içinde tarihlendirilmesini sağlamakta olurken Neolitik dönemde de çoğu küçük olan uçlarda obsidyenin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dilgiler ise obsidyenden yapılarak 3/2'lik kısmını ise obsidyen çekirdekleri oluşturmuştur. Bu bağlamda Zarzian gelenekli aletlerin Dicle Nehri, Zawi Chemi Shanidar'dan Hallan Çemi ye kadar avcı toplayıcı gruplar tarafından taşındığını göstermiştir (Peasnell, 2000: 21-23).

Epipaleolitik Çağ'ın bitiminde (G.Ö 11 bine kalibre edilmiştir.) mikrolitler tüm Yakındoğu'da daha çok geometrik olarak üretilen yarımaylar ve trapezler gibi aletler de görünmektedir. Yarımaylar ve sırtlı parçalar ile budamalara ait örnekler Zarzian endüstrisinde görülürken; üçgenler ise Natufian kültüründe görünmekte ve bunlar yarımaylar, çift budamalar şeklinde ki formlarda olmaktadır. Daha sonrasında ise trapezler de Kafkas- Hazar bölgelerinde bulunmakta aynı zamanda ikizkenar üçgenlere ait örnekler de Öküzini'nde görülmektedir. Protoneolitik dönemde ise Natufian kültürü içerisinde geometrikler kaybolurken en erken örneklerine ise Mureybet' te rastlanılmakta ayrıca eş kenar olmayan üçgenler ise yine Öküzini'nde görülmeye başlarken, aynı geometrik formlar Zarzian 'da tekrar görülmeye başlamıştır. Bu da muhtemelen çekirdek teknolojisinin değişimi ile ilgili bir nedenden ötürü olurken vurma ve baskılama yongalaması için vurgaç kullanımı teknolojileri kullanılmıştır. Sonuç olarak Hallan Çemi 'deki mikrolitlerin varlığı nedeniyle Epipaleolitik Çağ'a tarihlendirilmesi gerektiği sonucuna varılırken daha küçük boyutta olan mikrolitlerin ise Çanak çömlekli Neolitik Çağ'ın özelliği olduğu ve yoğun olarak kullanılan hammaddenin ise obsidyen kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. (Hughes, 2007: 20-23). Yontmataş endüstrisi içerisinde mikroburlara ait buluntular ise son derece nadir buluntular içerisinde yer almaktadır (Rosenberg, 1998: 31).

Hallan Çemi 'deki yapısal kalıntıların aynı zamanda Güneydoğu Anadolu'da Toros-Zagros bölgesindeki bereketli hilal olarak adlandırılan benzersiz bir kültürel kimliğinin olduğunu göstermektedir. Bu kültürel geleneğin temellerini ise Epipaleolitik Zarzian bölgesini işaret etmekte olurken aynı zamanda materyal kültürün küçük bir parçasının da Natufian ya da Levant'ın Kebaran öncesi dönemine ait izlerini paylaşmaktadır (Starkovich ve Stiner, 2009: 46). Hallan Çemi'nin daha önceleri Çanak- çömleksiz Neolitik dönem

sonrasına tarihlendirildiği bilinmektedir. Bu ilk saptamanın nedeni ise litik topluluğun içerisinde yer alan obsidyen oranının büyüklüğüne dayanmakta (yaklaşık %66 oranında) ve Epipaleolitik sonrasında kurulan ticari ağlar üzerinde takas edilen obsidyen oranı ile Neolitik dönemde de kademeli olarak sürekli artışı gösteren bir modeli temel almaktadır (Peasnell, 2000: 139).

Sedanter olarak avcı- toplayıcılar yerleşimde bulunan kaynaklardan yararlanma stratejilerine göre aynı yer üzerinde ikamet sürelerini uzun tutmasının nedeniyle eş zamanlı olarak yerel kaynakların tüketiminde de bir risk durumu oluşturmaktadır. Bu nedenle, Hallan Çemi' deki hayvansal kalıntılardan elde edilen verilere göre bölgede tüketilen etin oldukça büyük bir miktarının yerleşim alanı içerisinde tedarik edilmediği ve yerel olarak sağlanmadığına dair bulgulara içermektedir (Rosenberg, 1998: 34). Hallan Çemi'de beslenmede kullanılan hayvanlar domuz, geyik, köpek, keçi, koyun ve küçük memeli türlerinde kuşlar ile birlikte balıklar ve sürüngenlerden oluşmaktadır. Tahmin edildiği gibi tüketilen hayvanların çoğu yabani hayvanlar olurken muhtemelen alana avlandıktan sonra getirilmişler bunun yanı sıra kültüre alınan hayvanlara ait kalıntılara dair ilk örneklerinin verildiğine işaret eden bulgularında yerleşim yerindeki güçlü varlığına dair kanıtları bulunmaktadır (Rosenberg, 2007: 6).

Yerleşim yeri sakinlerinin geçim ekonomisi öncelikli olarak av ve toplayıcılık üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda badem, antep fıstığı ve bakliyat gibi türlere ait bitkiler en yoğun kullanılan yabani bitki kaynaklarını olmuştur. Bunun yanı sıra yabani koyunlar ve geyikler ise en yoğun kullanılan hayvan kaynaklarını oluşturmakta ve faunal toplulukta memeli hayvanların oranı %36 ve %27'lik bir dilimde kullanılan türlerden oluşmaktadır. Koyun, keçi türleri ise topluca memeli hayvan kemiğinin %43'lük bir dilimini oluşturmaktadır. Koyun ve keçi kemikleri arasındaki farklılıkların ayırt edilebilen kemik türleri arasındaki oranları ise koyun sayısının yaklaşık 6/ 1 oranında keçi sayısından fazla olduğu saptanmıştır. Bir başka durum ise domuz etinin beslenmede önemli ölçüde etkisi görülürken diyetin daha küçük bir bileşenini oluşturmakta ve de memeli kalıntılarında sadece %12'lik bir dilimini kapsamaktadır. Bununla birlikte azı dişlerinin büyüklükleri değerlendirildiğinde ise cinsiyet oranları, kasaplık örnekleri gibi canlı kalım oran eğrilerine bakıldığında ise yerleşim sakinlerinin en azından son yapı katında bir miktar domuz yetiştiriciliği de yaptıkları saptanmıştır (Rosenberg ve Redding, 2006: 42).

Bitkisel kaynaklar içinde en yoğun kullanılan türler içerisinde su kenarlarında yetişen ve hasır yapımında kullanılan kamış ya da deniz sandalye sazı, baklagiller (mercimek ve diğer baklagiller), kabuklu yemişler (badem ve çam fıstığı) olup bunlar karbonlaşmış kalıntı örneklerinden elde edilmiştir. Orak biçimli yontmataş aletlerin alandan ele geçmemesiyle tutarlık gösteren durum ise büyük tohumlu otlara ait buluntular alan üzerinde bulunmamaktadır. Böylelikle tahıl tüketimine bağlı olmayan ilk toplum yapısını göstermektedir. Bu durumda hareketli avcı toplayıcı grup ekonomilerinden besin üretimine geçiş ile yerleşik yaşam sistemine geçişi çabuklaştırmada bir merkez bir etken olarak görülen bu olgudan farklı bir yapı gösterir. Böylelikle Doğu Anadolu bölgesinde bu geçişi oluşturan sürecin verilen besin üretimi ve yerleşik yaşam sistem modelinden farklı işlediği saptanmıştır (Rosenberg, 2007: 6).

2.6. İç Anadolu Bölgesi

Paleolitik alanların dağılımındaki en çok dikkati çeken boşluk olan alan, Orta Anadolu platosudur. Başta erişim kolaylığı nedeniyle bilinen Ankara ve çevresindeki yoğun yerleşimlerin dışında, birkaç Pleistosen dönem yerleşimini barındırmakta iken bu yerleşimlerde dağınık halde konumlanmıştır. Aynı zaman da Orta Anadolu'daki Pleistosen dönem kalıntılarına dair yokluk tamamen araştırma eksikliğinin bir sonucu olarak görülmemelidir. Çünkü bunun yerine jeolojik faktörlerinde etken oluşturduğu dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda bilindiği gibi Miyosen çökellere ait materyallerin yüzeyde bulunduğu alanlarda Pleistosen tabakaları elzem bir durum göstermektedir. Platonun diğer bölümlerinde genellikle erken çökeller geç Pleistosen dönem ve Holosen dönem çökelleri ile kaplı bir durum sergilemektedir. Bu nedenle örneğin Çatal Höyük önemli bir Neolitik merkez olmasına rağmen kanal ve nehir üzerindeki kesitlerde yapılan incelemeler sonucunda sadece iki geç Epipaleolitik alan tespiti yapılabilmektedir (Kuhn, 2002: 200).

İklim açısından Son Buzul Çağı'nın bir sonucu olarak soğuk ve kurak iklim şartlarını yansıtan bitki örtüsü hâkim durumdadır. Bu bağlamda İç Anadolu'nun yüksek kesimleri ile birlikte, Kuzey Anadolu ve Toros Dağları'nda Avrupa-Sibirya Bitki Coğrafyası Bölgesi özelliği gösteren tayga ormanlarını oluşturan huş ve sarıçam ormanları ise bölgede yaygınlaşmıştır. Aynı zaman da Karadeniz kıyısına kadar bu ladin ve sarıçam ormanlarına ait sınırlar ise inmiştir. (Atalay, 2005: 123-124).

Bununla birlikte İç Anadolu Bölgesi'nde Paleolitik döneme ait yeni yerleşim yerleri ile birlikte yeni buluntulara ilişkin örneklerin keşfedilmesi hem de tanımlanabilmesi yüksek

bir olasılık olarak da durmaktadır (Kartal, 2009: 83). Çünkü Orta Anadolu Volkanik Bölgesi (CAVP), Oligosen' in sonlarında gelişen bir alan olurken, halen aktif olan ve hızla şekillenmekte olan bir çarpışma orojeninin parçasıdır. İç Anadolu Bölgesinin jeolojik ve tektonik olarak karmaşıklığı, Türkiye'nin batısı ve Ege bölgesi altındaki Afrikat Plaka'nın dalması ve Arap yarımadasının Avrasya'ya göre kuzeye doğru hareketlerinden kaynaklanan nedene bağlanmaktadır (Tryon vd., 2009: 637-638). Böylelikle Yakındoğu için İç Anadolu Bölgesinde iki yoğun obsidyen kaynağını barındırmaktadır. G.Ö 14.000'lere kadar uzanan Anadolu obsidyeninin yerleşimlere göre yayılım alanı oldukça geniş olurken bütün Yakındoğu için Kalkolitik dönem sonlarına kadar en azından bu kaynakların kullanılmış olduğu düşünülmüştür (Balkan-Atlı, 2008: 203).

İç Anadolu bölgesi için insan yerleşimine ait kanıtların tatmin edici bir şekilde olmaması, İç Anadolu üzerindeki platolar üzerinde dahi insan nüfus yoğunluğunun düşük olma nedeni ya da sezonsal olarak bölgenin Epipaleolitik potansiyeli iklim değişimi ile entegreli olduğu da belirtilmiştir. Bununla birlikte, yerleşim uygulamalarının doğası ve Epipaleolitik toplulukların davranışları ile birlikte Pleistosen jeomorfolojisi gibi özelliklerin de Geç Buzul dönem yerleşim yerlerinin arkeolojik kayıtlarda seyrek olarak tespit edilebilmesinin nedeni olarak da görülebilmektedir (Baird vd., 2013: 175-176).

Paleolitik dönem için Ankara bölgesi araştırmaları ve ilk çalışmaları 1910 yılında Uzağıl bölgesinde R. Campbell- Thompson'ın bulduğu materyaller ile başlarken, Kurt Bittel tarafından ise 1931 yılında Ankara ilinde havagazı fabrikasının batısından ele geçirmiş olduğu buluntularla devam etmiştir. Bu fabrikanın yakın bir bölgesinden *mousterien* tipte aletler tespit edilmiş Uzağıl olarak isimlendirilen alandan ise hammaddesi çakmaktaşı olan yontulmuş aletler ele geçirilmiştir. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinin 1936 yılında kurulmasıyla birlikte Paleolitik dönem bulguları Muine Atasayan tarafından keşfedilmiştir. Buluntu veren alanlar Kökten tarafından daha sonraki yıllarda araştırmaları devam etmiş ve kayıt altına alınmıştır. Bu araştırmalar; Etinyokuşu, Ergazi Köyü, Ludumlu Köyü, Güdül, Gazi Enstitüsü civarı, Keçiören, Elmadağ etekleri, İlhan Köyü, Kızılcahamam- Çeştepe, Beypazarı- Karaköy, Macunçay, Üreğil, İmrehor, Gölbaşı, Mogan Gölü kıyıları, Virancık- Gerder- Bursal, köyleri arası, Dikmen Sırtları, Hüseyingazi Tepesi etekler, Taşpınar- Yalıncağ arasındaki kaya sığınakları, Orman Çiftliği- Sincanköy arasındaki alanlarda sürerken bu alanlardan yontmataş buluntularına rastlanılmıştır (Kartal, 2005: 50). Bunun yanı sıra Konya ovasında da yapılan yüzey araştırmaları sonucunda önemli mikrolit

buluntusu veren bir alan da tespit edilmiştir. Bu alan Pınarbaşı olarak isimlendirilirken, son yıllarda kazısı yapılmış bir bölgedir. (Şekil 2.80). Pınarbaşı'nın katmanlarının verdiği tarihe göre Alan A bölgesi G.Ö. 11 bine tarihlendirilmiştir. Bunun yanı sıra yerleşim yeri, sığ bir göl kenarında yer almaktadır. Alandan elde edilen buluntular içerisinde balık ile kuşlara ait kalıntılar birlikte öncelikle daha büyük hayvanların avlandığı bir durum sergilerken içerisinde örneğin yaban öküzü ve tek tırnaklı hayvanlar ile fındık tüketimine dair buluntuları da içermektedir. Pınarbaşı'nda, erken dönem mikrolit topluluklarına Alan B olarak isimlendirilen bölgeden de elde edilirken bu buluntular Çanak Çömlekli Neolitik dönemin altında rastlanılmıştır. Bu alan radyokarbon tarihlemesine göre G.Ö 14,000'e bir başka deyişle Holosen döneminin öncesine tarih vermiştir (Düring, 2010: 42-44).

2.6.1. Macunçay

Macunçay buluntu yeri Ankara il merkezine 9 km. kadar uzaklıkta olup il merkezinin batısında yer alır. İstanbul- Ankara karayolu geçildikten sonra burada Ankara Çayına karışan Macunçay isimli derenin eski yatağı üzerinde bulunmaktadır (bakınız, Şekil 2.80). 1947 yılında bu alan Kansu ile Ozansoy tarafından ilk defa araştırılmıştır (Kartal, 2009: 83).

Kansu ve Ozansoy tarafından Ankara yakınlarından bir nehrin terasları üzerinden toplanmış olan çakıllar nedeniyle tarih öncesi döneme ait bir yerleşime ait olduğunun tespiti yapılmıştır (Balkan- Atlı, 1994: 47).

Kansu tarafından 1947 yılında bölgede yaptığı araştırmalar sonucunda Macunçayı graveyelerinden elde edilmiş olan ikiyüzlü el baltası (biface) bulunarak şellen biçiminde olduğu tanımlanmıştır. Ayrıca mevkii de bol miktarda yontmataş endüstrisini ifade eden mikrolit elde edilmiştir. Bu mikrolit örneklerden yaklaşık olarak 1000'den fazla toplanmıştır. Bunların içerisinde tipik morfolojiyi sergileyenlere ait olanların miktarı ise 300 civardır. Toplanan mikrolitler üzerinde herhangi bir kesin tarihleme işlemlerinin yapılmamasına karşın araştırmacı tarafından bunların çokta emin olmadan Mezolitik-Tardenoisien gelenekli üretim olduğu belirtilmiştir. Bu mikrolitlerin hepsi jeometrik biçimde olduğu belirtilerek Macunçayı'nın her iki yakasında ve aynı zamanda yatağında keşfedilmiştir. Bu mikrolitler eşit ve eşit olmayan kenarlı, açıları eşit ya da iki eşit kenarlı üçgenler, yarım ay veya hilal formu, trapezoid, dik yapıda olan kazıyıcılar olurken mikroburlara ait buluntulara ise sayısal açıdan az ulaşılmıştır. Bunlar araştırmacı tarafından pigme burin olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda elde edilen buluntuların sonucunda Ankara bölgesinin Tardenuvazien kültürüne ait merkez olarak tanımlanmıştır. Bunların

yanında dere üzerinde yapılan çalışmalarla dere yatağının humuslu toprağa sahip olduğu ve sonrasında 3 m'lik balçık bir kat halinde stratigrafi verdiği saptanmış hemen bu balçık kat sonrasında gelen 50-54 cm. civarında bir kalınlık gösteren graviye yatağı gözlemlenmiş, daha sonrada az bir kalınlığa sahip balçık bölümün altında buluntular ele geçirilmiştir. Katlarda ve bloklarda yapılan araştırmalar sonucunda toplamda 1000'in üzerinde silex alet ile içerisinde 300 kadar da mikrolit alet elde edilmiştir. Böylelikle bölge prehistorik bir istasyona sahip olmayıp sadece Holosen dönem başlarında iskân edilmiş bir alan durumunda olduğu belirtilmiştir. Mikrolit endüstri yanında kazıyıcı ve uç formunda aletlerde bulunurken bunların boyları ise 4 cm'yi geçmemektedir. Araştırmacı tarafından uçlardan bir tanesi küçük bir buluntu olup dişbükey veya mızrak olarak bilinen ucu işaret etmekte olduğu belirtilmiştir. Bu örnek üst Tardenuvaziyen kültür buluntuları örnek tipine dâhil edilmiştir (Kansu ve Ozansoy, 1952: 382-389).

Macunçay buluntu yeri üzerinde yapılan yeni dönem araştırmalarında Kökten'in yapmış olduğu çalışmadan elde ettiği buluntuların kesin olarak alanın nerelerinden elde ettiği bilinmediği belirtilmiştir. Buluntular içerisinde yer alan distal eğik budanmış dilgi örneğinin tek taraflı bir çıkarımı gösterip dorsal yüzde de negatif çıkarım izlerine sahip olduğu saptanmıştır (Şekil 2.81). Aynı zamanda yüzeyde doğal bir cilalanmada söz konusu olurken sürüklenmeden kaynaklanan etken olduğu saptanmıştır. Bu nedenle buluntu *in situ* olarak nitelendirilmemiştir. Buluntunun kaynağının bu nedenden ötürü yüksek kotlar üzerinde aranması gerekliliği belirtilerek, aynı çıkarımın mikrolit aletler içinde gerekli olduğu yargısına ulaşılmıştır. Dilgi üzerinde yer alan tek taraflı çıkarım izlerinden yola çıkıldığında Pleistosen dönem sonlarına ya da bir olasılıkla Holosen dönem başlarına teknolojik ve tipolojik olarak yerleştirilmesi gerekeceği belirtilmiştir (Kartal, 2005: 51-52).

Yakındoğu'da yapılan yeni çalışmalar sonucunda Kansu tarafından alandan elde edilen mikrolitlerin Tardenovozien olarak nitelendirmesinin de Yakındoğu için yanlış bir tanımla olduğu belirtilmiştir. Çünkü mikrolitler ile mikroburinlerin ele geçtiği her bölgenin Tardenovozien olarak tanımlanması gerekeceği belirtilmiştir (Kartal, 2009: 84-85). Bunun yanı sıra Tardenosian kültür Mezolitik Çağ içerisinde yer alan içinde mikroburin ve mikrolitleri barındıran bir kültür. Böylelikle bu durum yapılan yeni çalışmalarda anlam karışıklığına neden olmaktadır. Çünkü sorunun asıl kaynağı mikrolit ve mikroburin buluntuların aynı zaman da Tardenosian kültür kompleksleri içerisinde de var olmasıdır. Macunçay'ın Tardenosian kültürüne bağlamasının asıl nedeni içerisinde 20 adetten daha

fazla pigme-burin ele geçmesidir. Hâlbuki Zagros ve Levant bölgesinde çok miktarda mikroburin buluntular ele geçirilmiştir. Bulunan bu materyallerin Mezolitik Çağ Tardenosian kültürü olarak nitelendirmemesinden ötürü Macunçay'dan elde edilen mikrolit buluntulara daha dikkatli şekilde değerlendirmeye sahip olmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Hatta belirtilen bu mikrolitlere ait örneklerinde günümüzde bulunmamasından dolayı bu yapılmış olan tanımların dayanaksız olduğu da son yapılan çalışmalarda belirtilmiştir (Kartal, 2005: 61).

Buluntularının bütünü homojen olarak kabul edildiğinde Sunerde'de ve çevresinde de var olduğu bilinecek olan küçük aletlerin aslında bir Neolitik dönemi andırdığı belirtilmiştir. Ancak Levant modeli temel alındığında homojen olmayan bir topluluk ve küçük el aletlerine sahip bir yerleşim kabul edildiğinde alanın Neolitik topluluklar tarafından işgal edildiğinin düşünülebileceği belirtilmiştir. Ancak buna karşın ise daha önce Anadolu coğrafyasında bahsedilen bu hipotezi desteklemeye yarayan herhangi bir bulgu ile karşılaşılmamıştır (Balkan- Atlı, 1994: 47).

2.6.2. Pınarbaşı Açık Hava Yerleşimleri ve Kaya altı Sığınakları

Pınarbaşı, Karaman ili sınırları içerisinde, eski Hotamış Gölü'nün güney kıyısında yer alırken burada bulunan kireç taşı tepesinin sonuna konumlanmıştır (bakınız, Şekil 2.80). Pınarbaşı'nın kazıları 1994 yılında Watkins tarafından başlatılmıştır (Roberts, 1996: 375). Pınarbaşı Karadağ'ın kuzeybatısı boyunca uzanmakta olan volkanik bir dağ kütlesi olan Bozdağ kireç tepelerinin en uç noktasında bir uzantı üzerinde yer almaktadır. Açık hava yerleşimi ile kaya altı sığınakları ise Bozdağ'ın kuzeybatı uzantısını oluşturan alan üzerinde ki batı yöne doğru bakan girinti içinde bulunmaktadır. Bir geçiş üzerinde olduğu belirlenen alan ova ile kayalık arasında kalmaktadır (Baird, 2007: 287-288).

Anadolu platosunda yürütülen kazı çalışmalarının gerçekleşmediği döneme kadar bu alan üzerinde Geç Epipaleolitik Çağ'ın varlığı bilinmemektedir. Ancak Pınarbaşı'ndaki ilk yerleşim G.Ö 15.000'de Bølling iklimsel koşulların başladığı dönemdeki ısınma aralıkları sırasında büyük ölçüde mobil gruplar tarafından kullanılmış bir alandır (Baird, 2012: 436-437). Pınarbaşı'nda T. Watkins tarafından 1994 yılında başlayan kazılara 1995 yılında kısa süreli olarak devam edilmesiyle birlikte Pınarbaşı B açması kaya altı sığınağı ve Pınarbaşı A olarak nitelendirilen küçük tepecik üzerinde gerçekleştirilerek iki bölümden oluşmaktadır (Baird, 2007: 287).

Pınarbaşı'nda yapılmış olan ilk araştırmalar sonucunda buluntular içerisinde yer alan mikrolitlerin G.Ö 19,000 ile 10,000 yılları içerisinde değerlendirdiği ancak daha güncel olan araştırmalar sonucunda verilen bu tarih aralığının daha sınırlı olduğu saptanmıştır. Pınarbaşı A olarak nitelendirilen alandaki stratigrafide 30 cm'lik bir bölümünün Tunç Çağına ait örnekler verdiği, hemen bunun alt kısmındaki dolguların ise Neolitik dönem (kaya altı sığınakları ile byblos ve amuq uçlarını karakterize ederken PPNB evresine denk gelmektedir.) PPN dönemleri ile birlikte Epipaleolitik Çağ'ı gelmektedir. B alanı olarak isimlendirilen kaya altı sığınakları, A alanı olarak adlandırılan açık hava yerleşimleri G.Ö 14,000 ile 11,000 yılları arasına yoğun bir şekilde obsidyen yarımaya ve yontmataş buluntularının ele geçtiği yerleşim noktalarını oluşturmaktadır (Kartal, 2009: 85-86).

Pınarbaşı Epipaleolitik seviyelerden toplamda 700 adet yontmataş buluntusuna ait örnek toplanmış ve bu örnekler de sınıflandırılmıştır. Ağırlıklı olarak bu buluntular yarı saydam gri obsidyen buluntularından oluştururken (%84) bunların kimyasal anlamları ise henüz bilinmemekte olduğu belirtilmiştir (Şekil 2.82). Yalnız bunun yanında buluntuların görünüşleri ise Kapadokya materyal örneklerine benzemekte olduğu da belirtilmiştir. Bu buluntular gözle değerlendirildiği zaman Kapadokya obsidyen kaynakları ile benzerlik göstermekte olup görünüşleri ise Göllüdağ ve Nenezidağ kaynaklarından getirilmiş olduğunu göstermektedir. Bunun yanında artık olarak kalan buluntu toplulukları ise çeşitli çakmaktaşı ve silisli şist (çört) materyallerinden üretilmiştir (Şekil 2.83). Buluntular içerisinde dilgiciklere ait buluntulara, çok fazla dilgi ve dilgicik yongalarına da rastlanılmıştır. Buluntu topluluklarının neredeyse tamamı minik boyutlu örneklerden oluşup yongaların %73'lük kısmını dilgilerin oluşturduğu saptanırken, dilgiciklerin ise %89'u 10 mm 'den daha küçük boyutlarda ve ortalama uzunlukları ise 11-7 cm. arasında yer almaktadır. Buluntu topluluğunun içinde yer alan çekirdekler ise ayrıca küçük boyutlu buluntulardır. Ortalama ölçüleri 11 x 13 x 9 mm. olurken diğer 6 adet çekirdeğin uzunlukları ise 10 mm 'den azdır. Bir istisna olarak yarımaya çıkartıldığında ise mikrolitler, aletlerin %25'lik bir kısmını oluşturmaktadır. Kazıyıcılar ise en zengin ikinci grubu oluşturup %16'lık bir kesimi ifade eder. Bunlar içerisinde 11 adet buluntu üzerinde yapılmış analizler sonucunda Göllüdağ ve Nenezidağ kaynaklarından getirilmiş obsidyenden üretildiği saptanmıştır. Mikrolitler ise diğer aletlere oranla çok daha büyük boyutlar göstermektedir (ortalama 22x 7 mm'dir.). Aynı zamanda obsidyenden yapılmış yarımaya ve kazıyıcılar bazen yerleşim içerisinde üretilirken bunların bazıları ise onarım aşaması sırasında kırılmış buluntular olduğu saptanmıştır (Şekil 2.84). Son derece küçük olarak üretilmiş olan aletlerde

önemli bir nokta olarak ise bu aletlerin alet çantası şekilde taşınabilirliği'dir. Bunun yanı sıra yerleşim alanına her yerden gelen yarımayların ve hafif düzeltili kazıyıcı buluntularının ise şeklen mobil gruplar tarafından getirilmiş oldukları tespit edilmiştir (Baird vd., 2013: 185-188).

Buluntular içerisinde bol miktarda bulunan yarımaylar Öküzini IV. evresiyle çağdaşı olup diğer buluntulara ait materyallerin ise Natufian dönemin özelliği olduğu saptanmıştır. G.Ö 14,500 ile 12.000 yılları arasındaki dönemi kapsayan Natuf dönem Öküzini Mağarasında G.Ö 14,500 ile 13.500 yılları arasındaki dönemi içermektedir. Sonuç olarak Akdeniz Bölgesi yerleşmelerinde bilinen Natuf mikrolitli yapım geleneği daha sonraları Anadolu içlerinde devam etmiş ya da daha önceden başlamış olduğu sonucuna ulaştırmaktadır (Baird, 2007: 289).

Pınarbaşı'ndaki bütün alet çantasını kapsayan ve diğer eserler ile materyaller alana uzak mesafeler kat edilerek getirilmiştir. Bazalt, kaynağa çok yakın yerden geldiği tespit edilirken bu kaynak yerleşime 5 km. uzaklıkta yer almaktadır. Obsidyen ise 150 km. uzaklıktan Kapadokya'dan getirilmiş olduğu saptanmıştır. Kum taşı ise muhtemelen 80 km. uzaklıktan Toroslardan getirilirken, deniz kabukları Göksu Vadisinden aşağıya doğru gidilen en yakın olan kıyıda temin edilmiştir. Çakmaktaşı 60- 250 km. Konya Ovasının batı bölgesinden ya da kuzeybatıda bulunan Afyon- Eskişehir'den temin edilmiştir. Aşı boyası ise Toroslardan temin edilmiştir. Böylelikle Pınarbaşı kaya sığınağı yılın herhangi bir döneminde kısa süreli son derece hareketli gruplar tarafından yerleşim görmüş bir alan olduğunu göstermektedir (Baird vd., 2013: 201). Bununla birlikte, bu durumu kanıtlayan saptamalarda görülmektedir. Yontmataş endüstrisi içinde yongalamaya dair izler yoktur, aletlerin sayısal üstünlüğü ile büyük bir olasılıkla da hammaddenin değerli olduğunu belirten uzak noktalardan değiş-tokuş usulü şeklinde yerleşime hazır bir şekilde getirildiğini göstermektedir. Alanlardaki arkeolojik dolguların niteliği ve de tabakaların niteliği ile yerleşimin kısa sürdüğü, aletlerin ise yerleşime gelenler tarafından özenle seçilmiş olduğu ve de az miktarda da hammaddeyi yanlarında taşıdıkları belirtilmiştir (Baird, 2007: 290).

Pınarbaşı'nda toplam dört gömüt bulunmuş ve bu buluntular Epipaleolitik tabakaların eski tabakalarından ele geçmiş olup bunların ikisi tüm halde bulunurken, diğer ikisinde ise sadece gömüt izleri bulunmaktadır. Mezarların burada bulunması sonucuyla kaya altı sığınağının bir süre iskâna tabi olduğu da saptanmıştır (Baird, 2007: 290). Bu mezarlar toprak mezar olup içerisinde okru'lu dekore edilmiş taşlar, kaplumbağa bağaları,

tatlı su yumuşakçalarından boncuklar ile *dentalium* boncuklar ele geçirilmiştir (Kartal, 2009: 86). Geç Epipaleolitik Çağ'da yerleşim yerleri Anadolu platosu grupları için önemli görülmeyebilirken, kafatası kaldırma da dahil olmak üzere ayrıntılı sanat, ritüel ve sembolik uygulamalara ait örnekler de bulunmaktadır (Baird, 2012: 437). Elde edilen boncuk buluntularının çoğunluğuna yakını Akdeniz Bölgesine ait örnekleri temsil etmekte bu materyallere ait ele geçirilen miktar ise 114 adetten oluşmaktadır. Buluntular içerisinde *Nassarius gibbosulus*, *Dentalia*, *Nerita* ve *Collumbella rustica* türlerine ait buluntular olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu türler içerisinde yer alan *Dentalia* türüne ait buluntular haricindeki diğer buluntular (Şekil 2.85) ya delinerek boncuk üretilmiş ya da giysiler üstüne dikilmiş olarak kullanımda bulunulmuş olabileceği belirtilmiştir (Baird, 2007: 291). Mezarlarda üzerinde gerçekleştirilmiş olan karbon 14 tarihlemesine göre 14 no'lu mezarı GÖ 13.000 tarihini vermiştir. Verilmiş olan bu tarih aynı zamanda Erken ve Geç Natufian arasındaki geçişi kapsayan ve bir geçiş dönemi olan Younger Dryas'ın başlangıcı olurken aynı zamanda güney Levant'daki Geç Natufian'ın başlangıcıyla örtüşmektedir (Baird vd., 2013: 184-185). Pınarbaşı'nda değişik türlerde ölü gömme uygulamaları gerçekleştirilirken bunlardan 13'nolu mezar içerisinde erkek bir bireye ait 25-29 yaşları arasında sırt üstü yatar pozisyonunda gömütten oluşmaktadır. Bu erkek iskeletinde ise kafatası bulunmayıp gömüldükten sonra vücuttan alınabileceği düşünülmüştür. Başka bir gömüt olan 14'nolu mezardaki iskelet ise 13'nolu mezarda bulunan iskelete göre daha yaşlıdır. İskelet sırt üstü yatış pozisyonunda bulunurken kafatası ise vücuda ekli yani tam olarak ele geçirilmiştir. Gömüt içerisinde bol miktarda mezar hediyesi ile karışılmaktadır. Bu mezar hediyeleri, kafatasının altına yerleştirilerek aşı boyası kullanılarak kaplanmıştır. Mezar hediyeleri iskeletin yanında sepet içerisinde konularak verilirken, vücut ise iskelet üzerinde saptanan yoğun florit kalıntıları gösterirken muhtemelen sazlar ile örtülmüş olduğu belirtilmiştir. Gömütlerin dışında ya da gömütlerde toplam sayıları 114'ü bulan çok miktarlardaki deniz kabuğu güney ile güçlü ilişkilerin olduğunu gösterirken, kıyı bölgelerine daha yakın olarak yaşayan Natuf topluluklarında dahi bu miktarlarda ya da daha fazla olarak deniz kabuğu bulunduğu belirtilmiştir (Baird, 2007: 292-293). Kolankaya-Bostancı'ya göre Alt Paleolitik dönemde Afrika kıtasında ilk kez kullanılmış olduğu saptanan aşı boyasının hem günlük hem de ritüel yaşam içerisindeki değeri ve sembolik olarak anlamı Anadolu Neolitik dönem yerleşimlerinde daha da belirgin hale gelmektedir. Bu olgunun temel nedeni zirve noktasını Neolitik dönem içerisinde yaşayan sembolizm, yaş ve ritüel 'in ilk defa görülmeye başlamasının Epipaleolitik Çağ'da olması nedeniyledir (Kolankaya-Bostancı, 2012: 42).

13'nolu gömütte bireyin sağ ve sol kolları arasında dayanıklılık farkları da görülmektedir, bu durum Natufian dönemi toplumlarında bilinen mızrak atma ve mızrak kullanımı ile ilişki olan örneklerle benzer şekilde mezardaki iskeletinde kollarında potansiyel bir asimetrinin görüldüğü saptanılmıştır. İskelet üzerinde tanımlanan asimetrinin aslında bireyin gerçekleştirdiği avlanma aktivitelerinde ne kadar önemli olduğu ve de Levant ile Orta Anadolu arasında avlanma teknikleri ve teknolojisini paylaşmasının bir göstergesi olacağı belirtilmiştir (Baird vd., 2013: 181).

Evcil ve yabani tahıllar ile beraber baklagillere ait örnekler Pınarbaşı florası içerisinde de yer almaktadır. Alan faunası içerisinde ise küçük memeliler, büyük ve küçük kuşlar, yabani at, yabani öküz, koyun-keçi, yabani tavşan, tilki, kaplumbağa, yılan gibi türlere ait bulgulardan oluşmaktadır. Balıklar ise diğer türlere göre az miktarda da olsa grup diyetleri içerisinde yer almaktadır (Kartal, 2009: 86). Epipaleolitik Çağ kaya yerleşim yerlerinde yaygın buluntu grubunu nispeten de olsa balık kemikleri oluşturmaktadır. Diğer yerleşim alanlarına göre G.Ö 11.000 civarındaki dönem için bu yerleşim daha küçük yoğunlukta olduğu saptanmıştır. Aynı zaman da balıklarının boyut olarak küçüklüğü ise bunların ağlarla tutulduğunu gösteren belirtiler içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda bu balık kemikleri gölden herhangi bir yapısal çamurlu malzeme ile de yakalanmamaktadır. Çünkü ala üzerinde Epipaleolitik Çağ yataklarında herhangi bir yapıya ait buluntuya da rastlanılmamıştır (Baird vd., 2013: 197).

2.6.3. Dervişin Hanı

Dervişin Hanı olarak isimlendirilen buluntu yeri Konya il merkezinin doğu ile güneydoğusunda yer alıp, burada yer alan Demirkent Bucağı olarak adlandırılan yerin ise 5. 5 km. kadar doğu ile kuzeydoğusunda bulunurken, yaklaşık 8 km. batısında Merdivenyayla Köyü, İsmail Ovası isimli alanın kuzeydoğu bölgesinde yer alan eski kıyı kordonunun ucunda, güney kısmında Karapınar- Konya yolu bulunurken burada bulunan kum ocağı üzerindeki Dervişhanı adlı han kalıntılarının yanında yer alır (bakınız, Şekil 2.80) (TAY: 2017).

Tuz Gölü ve Konya havzalarında yer alan plüvyal göllerin Holosen dönem ve Pleistosen dönem sonlarındaki kıyı sınırları ile alan üzerindeki rüzgâr yönlerindeki değişiklikler temel alındığında göl suları ile ilgili 5 çekilme döneminin yaşandığı saptanmıştır. Böylelikle bu alanlarda çeşitli iklim değişiklikleri de meydana gelmiştir. Plüvyal koşullarda başlamış olan Konya'daki göl sularının çekilmesi, ikinci çekilme aşamasından sonra yani Pleistosen dönemden Holosen döneme geçildiği zaman olduğu saptanmıştır. Bu durum

sonucunda yağışta azalmalar meydana gelirken güney rüzgârlarının ise güçlenmesine neden olmuştur. Yontmataş endüstrisine ait buluntuların kıyı kumulları üzerindeki buluntu durumu ise 1.010 m'den 1.006 m'ye kadar suyun çekilmesinden sonra tespit edildiği belirtilmiştir (Bahar, 1998: 197-198).

Konya 1.006 m yüksekliğinde, bahsedilen alanın yüksekliği ise 915 m olurken Tuz Gölü ile eşit seviyede yer almaktadır. İklim koşullarına bağlı olarak, buluntuların 1.010 m'den, 1.006 m'ye düşen eski göl seviyesi zamanında suyun çekilmesi esnasında alanın terk edildiği belirtilmiştir. Buluntular Dervişin Hanı isimli yerin yakınından ele geçerken 5 adet alet keşfi yapılmıştır (Şekil 2.86). Bulunan bu aletlerin hammaddesini çört oluşturmaktadır. Bu alan bir dozer tarafından üzerinde gerçekleştirilen bir çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Buluntular arasında bir dilgi parçası üzerine yapılmış bir ön kazıyıcı buluntusu daha sonra kabaca üretilmiş iki kazıyıcı ve iki alet ile kısa saplara ait çeşitli buluntular yer almaktadır. Buluntulardan bir tanesi 2.5 cm. boyutunda, diğerleri ise 2.2 cm. boyutundadır. Alan üzerinden elde edilen bu aletlerin tarihlendirilmesi ise bölgedeki dönemi itibariyle sayıları ve çağdaşlarının miktarı az olmasından dolayı şüpheli olarak belirtilmiştir. Bu çıkarımla birlikte dilgi endüstrisine ait parça ve iki mikrolit örneği bulunması nedeniyle aletlerden birinin ok ucu olduğu ihtimali üzerine bir değerlendirilme yapıldığında ise genel bir açıklama olarak buluntuların 10.000 yıldan daha eski olamayacağı kanısına varılmıştır. Buluntuların Geç Üst Paleolitik dönemden önce bir tarih veremeyeceği belirtilirken bunların 11.000 yıl öncesine ait olabileceği üzerinde durulmuştur (Chohen, 1970: 131,132).

Kum birikintisinin üzerinde greyder tarafından açılmış olan bölümde bulunan yontmataş endüstrisine ait buluntuların temel alındığında ve de eski göl seviyesinde bulunan kistlerden yola çıkarak alanın kısa süreli bir kamp yeri olarak iskâna tabi olduğu sonucuna varılmaktadır (TAY: 2017). Buluntular ile ilgili olarak Balkan- Atlı'ya göre G.Ö 17.000-11,500 yılları arasında bir tarih verebileceği ve kabukluların deniz ününü deposunda bulunan bu çakmaktaşı buluntularının herhangi bir kültüre tabi olunabileceğinin saptamasının zor olduğu belirtilmiştir. Ancak Paleolitik dönem geleneğinde yaşayan grupların bu alana gelip çeşitli kabuklu ürünleri arayan topluluklar olabileceği de belirtilmiştir (Balkan- Atlı, 1994: 48).

2.7. Karadeniz Bölgesi

Karadeniz çevresi, Asya ile Avrupa arasındaki bağlantılarını araştırmada önemli yer tutan bir alanlardır. Ancak bu alanlarda Paleolitik döneme ait araştırmalar ise yeteri kadar

gelişmemiştir. Balkanların büyük bir bölümü olan ve Anadolu ile Traskafkasya bölgesinin doğu ve güney alanlarını içeren bu bölgede birçok boş alan bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Karadeniz çevresindeki kıyıları oluşturan bölgeler hem ekolojik hem de jeomorfolojik olarak farklılar da içermektedir. Bununla birlikte araştırmanın bölge üzerinde azlığı nedeniyle ayrıca birkaç radyometrik tespit ile birlikte paleoiklimatik dizilerin birbiriyle bağdaştırılmasını zorlaştırmaktadır (Kozłowski, 1998: 461).

Son Buzul Çağı'nda ise Karadeniz Bölgesinde dağların 2700-2800 m yüksekliğinden daha yukarı kesimleri, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'daki dağların ise karasallık faktöründen dolayı 2500-2600 m'den yüksek alanları buzullar ile kaplanmıştır. Doğu Karadeniz Dağlarındaki Kaçkar ile Karagöl de ise Holosen döneme girildiğinde sirkler, sirk gölleri ve tekne vadiler oluşmuştur (Atalay, 2005). Türkiye'nin Karadeniz kıyısı genellikle dağların eteklerinde yer alan yüksek ve dik bir bölgedir. Bölgede dağlar kıyıya dik bir şekilde uzandığı için genellikle nehirler ve yamaçlarda ise oldukça küçük şekilde toplanma alanları bulunmaktadır. Boğazlar ise Karadeniz ve Marmara için büyük bir öneme sahip iken bahsedilen bu iki iç denizin Holosen dönemde deniz seviyesini ve su özellikleri temel alınarak Karadeniz ve Marmara'nın kıyı oluşumunu etkilemiş olan nedenlerini barındırmaktadır. Kapalı göl havzası şeklinde olan bu denizler ise Son Buzul döneminde nehir vadileri şeklini almışlardır. Deniz seviyesi bugünkü değerlerinden daha düşük bir seviye de olarak Boğaziçi'nin en derin kısmı 50 m kadar olurken bu oran Çanakkale'de ise 60 m seviyesinde bulunmaktadır. Elde edilen bulgular sonucunda Karadeniz deniz suyunun Akdeniz'e göre daha hızlı arttığı ve Karadeniz ile Marmara denizi arasında su değişiminin ise G.Ö 14,000' de meydana geldiğini göstermektedir. Akdeniz'den Marmara'ya ise bu su değişimi G.Ö 11,500- 9,000 arasında olmuştur. Bunun yanı sıra Marmara denizi kıyısı üzerindeki buluntuların Karadeniz kıyısı buluntuları ile arkeolojik bir bakış açısıyla benzemekte olduğu da belirtilmiştir (Kayan, 1996: 40-41).

Araştırılması yeterince olmayan bölgeler arasında yer alan Karadeniz bölgesi Tekeköy- A Mağarası ve bunun yanında Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan Bayburt il sınırları içinde kalan Killiğin Mağarası (Şekil 2.87) gibi buluntu alanları söz konusu döneme örnek olan alanlar içerisinde yer almaktadır (Kartal, 2009: 87).

2.7.1. Tekeköy- A Mağarası

Tekeköy A- Mağarası olarak isimlendirilen mağara Samsun ili içerisinde Tekkeköy isimli mevki de bulunan Fındırcak Deresi vadisi üzerinde yer alıp (bakınız, Şekil 2.87)

alandaki bulunan sığınaklardan olan “ A kaya sığınağı” buluntuları ile nitelendirilmiş ve ilk kez ise Kökten tarafından kazısı gerçekleştirilmiş bir mağaradır (Kartal, 2009: 87).

Mağara çevresinde yapılan gözlemler sonucunda aynı zamanda bölgeye uzaktan bakıldığında herhangi bir yerleşime ait izlerin var olduğuna dair bir belirti göstermeyecek şekilde de bir durumda olması buna karşın ise bölgenin doğal yapısı büyük oranda korunması sonucuyla da yerleşim için tercih edilen bir alan olduğu belirtilmiştir. İskânın Tekeköy vadisi içerisinde yer alması ile birlikte bölge içerisine doğru esen hâkim rüzgâr yönünü oluşturan genellikle kuzeybatı kaynaklı olan Bafra rüzgârı ve deniz üzerinden gelen kuzeydoğu (Poyraz) ile kuzey (Yıldız) sektörlü rüzgârlardan korunması ise doğal yollar ile sağlamaktadır. Bununla beraber yerleşim içinden geçen Tekeköy Deresi’ de iskân edilen yerin her türlü su ihtiyacını karşılamaktadır. Fakat bölgede meydana gelen çeşitli su taşkınlıkları ile beraber sivrisinek türü böceklerinde bulunmasıyla alan iskânın daha üst yamaçlarda kurulmasını gerektiren nedenler içerisinde yer alabilir. Çevrede yer alan gür ormanların bulunması ile de yakacak ihtiyaçları karşılanmıştır (Uzun, 1995: 415).

Tekeköy düz yerleşim alanında 1941 yılında Kökten tarafından açılan sondaj çukurları sonucunda ana kayaya kadar ulaşılmıştır. Bu açılan çukurlar sonucunda Bakır ve Eti dönemlerine dair buluntular ele geçmiştir. Aynı zamanda bu dönemler arasında kalan seviyede ise Eski Tunç Çağına ait seramikler de ele geçirilmiştir. “ A” olarak isimlendirilen bölümde ise mağara içerisinde yer alan toprak dolguları ile molozlar içerisinde yontmataş mikrolit buluntulara rastlanılmıştır. Bunlar ise hammadde olarak çakmaktaşıdan üretilmişlerdir (Kökten, 1945: 470).

Kaya sığınağı A olarak tanımlanan bölgede iki farklı kazı yapılmıştır. Yapılan bu kazılar mağaranın aynı bölümünde gerçekleştirilmiş olmasına rağmen alan üzerinden birbirlerinden farklı stratigrafi elde edilmiştir. Her iki çalışma sonucunda ise ana kayaya kadar ulaşılammış olduğu görülmüştür. Kökten tarafından çalışma yapılan dönemde mağara on adet kültürel katmana ayrılmıştır. Bu katmanlar içerisinde I’ den III’ e kültürel bir kalıntı tespiti yapılmamıştır. Katman V olarak nitelendirilen seviyede siyah yanmış toprak ile kum bulunurken bunun yanında hayvan iskeletlerine ait buluntularda ele geçirilmiştir. Katman VI ise steril olup sarı dolgu ile devam etmekte olduğu belirtilmiştir. Katman VI ve VII çakmaktaşı aletlerin var olduğu seviye olurken bundan sonra ki VIII, IX, X katmanların ise yine steril bir durum sergilediği belirtilmiştir. Kansu tarafından yapılan ikinci araştırmada ise buluntu yeri beş ayrı seviyeye bölünmüştür. En üstten tekrar

numaralandırıldığında I. katman humuslu bir yapı sergilerken aynı zamanda taş ve kumda içermektedir. II. katman ise çakmaktaşı aletleri barındıran katman olup bunun yanında bazı hayvanlara ait iskelet kalıntılarından olan (*Equus* ve *Bos*) azıdişi ve küçük azıdişi gibi buluntular içermektedir. III. katmanda ise bir önceki katman gibi çakmaktaşı aletlerin tekrar devam ettiği katmanı oluşturur. Kökten'in stratigrafisindeki VI. ve VII. katmanın; Kansu'nun stratigrafisindeki II. ve III. katmanlarda çoğunlukla yonga ve dilgilere ait buluntulara rastlanırken, mikrobürinler ve ön kazıyıcılarla birlikte birkaç mikro-dilgi ve üçgenlere ait buluntularda elde edilmiştir. Ancak düzelteli yarımaylar ve trapezlere ait buluntulara ise rastlanılmamaktadır (Şekil 2.88). Bunun yanı sıra Tekeköy 'den elde edilen buluntuların Anadolu mikrolit endüstrisi tekniğinden farklı olduğu belirtilmiştir. Ufuk Esin ve Peter Benedict'in görüşlerine göre ise bu buluntuların Natufian aletleri ile karşılaştırma yapılabileceği belirtilmiştir (Esin ve Benedict, 1963: 344).

Mağaradan elde edilen mikrolitlerin araştırmacı tarafından 3 ayrı diziye ayrılmıştır. Bu seriler içerisindeki ilk diziye mikrobürinler ikinci diziye kazıyıcılar ve son diziye ise "tipsiz mikrolitler" olarak araştırmacı tarafından isimlendirilen buluntulardan oluşmaktadır. Kültür materyallerinin steril olduğu seviye IV. katman olurken III. tabakanın üst yarısında ise az miktarda mikrolit buluntunun elde edildiği belirtilmiştir. Kansu'ya göre elde edilen buluntulardan yola çıkıldığında mikrolitlerin Polonya Mezolitine (*Chwalibogowicien* ve de kısmen *Tardenovazien*) ait endüstrisi ile nispeten de olsa tipolojik ve morfolojik olarak karşılaştırılma yapılabileceği belirtilmiştir (Kartal, 2009: 87).

Balkan- Atlı' ya göre mağaradaki buluntulara ait kıyaslamaların hangi temellere dayandırılarak yapıldığı belirtilmemektedir. Tarih öncesi döneminin az bilinen bölge olan Karadeniz bölgesi coğrafi olarak çok fazla izole olan bir alan olması sonucuyla bu bölge için tarih öncesi döneme ilişkin saptamaların imkânsız durumda olduğu belirtilmiştir (Balkan- Atlı, 1994: 48). Ancak Kartal'a göre bölgenin tarihini belirlemede buluntuların çizimleri doğrultusunda Tekeköy-A mağarasının Anadolu'nun Erken dönem Epipaleolitik özellikli buluntuları içermekte olduğu belirtilmiştir (Kartal, 2009: 87). Sonuç olarak tarihlendirme sonucu kesin olmayan yerleşim alanları içerisinde yer alan Tekeköy-A Mağarası olarak isimlendirilen buluntu yeri için göreceli olarak tarihinin erken Epipaleolitik Çağ olduğu belirtilmiştir (Yaman, 2016: 41).

2.7.2. Killiğin Mağarası

Paleolitik, Mezolitik/ Epipaleolitik Çağ'lara ait buluntuları içeren bir diğer mağara ise Killiğin Mağarası olup Kuzeydoğu Anadolu bölgesinin sınırları içindeki Bayburt ilinde yer almaktadır (Ünsal, 2008: 399). Kuş uçuşu uzaklığı Bayburt il merkezine 3,5 km. olup Erenli Köyü'nün (Duduzar) 3,5 km. kadar kuzey doğusunda yer alırken bölgenin deniz ile arasındaki en yüksek noktasını oluştururken yüksekliği de 1191 m'dir (bakınız, Şekil 2.87). Mağara büyük bir mağara olmayıp dağlık bir bölge içerisinde yer almaktadır (TAY: 2017).

Bölge içlerinde (Bayburt) jeologlar tarafından, 1980'li yılların başlarında yapılan araştırmalar sonucunda Prehistorik döneme tarih veren buluntular ele geçirilmiştir. Elde edilen buluntuların ikisi mağara içerisinde olmak üzere üç ayrı alanda bazalttan yapılmış el baltaları ile kazıyıcılar (bir tanesi ise obsidyenden yapılmıştır.) daha sonra da mikrolit buluntular ve çekirdeklere ait buluntular elde edilmiştir. Aynı zamanda KTÜ'ne bağlı olan jeoloji mühendislerinin yine 1990'lı yıllarda yaptıkları çalışmalar sonucunda Gümüşhane ve Trabzon illeri içerisinde yer alan bazı kaya altı sığınakların varlığından bahsederken bununla birlikte taş aletlerin görülmüş olduklarını da belirtmektedirler. Bununla beraber P. M. Dolukhanov ile 1997 yılında Trabzon'daki Araklı ilçe merkezi ve Trabzon'un doğusu ile batısında da çeşitli kaya sığınaklarının tespiti yapılmıştır. Söz konusu buluntular ve raporlar sonucunda buluntuların Paleolitik döneme ait olduğunu göstermektedir (Akgül, 2016: 13).

SONUÇ

Geçmiş zamanlardan günümüze kalabilen malzemeler oldukça sınırlı bir durum sergiler. Bu malzemelerin büyük bir bölümü doğal ortamına ve yapıldığı hammadde kaynağına bağlı olarak ortadan kalkmaktadır (Özdoğan, 2015: 28). Paleolitik insanın günlük yaşam içerisinde günlük gereksinimlerini karşılayacağı en fonksiyonel hammaddenin taş olduğu ortaya konulduğunda taşı ilk olarak tercih etmesi oldukça mantıklı bir yaklaşımdır (Kösem, 2011: 185). Bu nedenle litik toplulukların sonuçları da teknolojiye, litik ekonomide, hammadde seçiminde, yerleşim alanın fonksiyonunda ve yerleşim sistemlerinde kompleks olarak karşılıklı ilişkilerle kendisini göstermektedir (Thacker, 1996: 102).

Paleolitik dönem insanların yaşadıkları zaman süresi içerisinde iklim ve bunun doğal bir sonucu olarak da çevre koşullarındaki değişimler ile birlikte besin ihtiyaçları için av hayvanlarını takip ederek küçük, insan grupları halinde konar-göçer yaşam tarzı içinde bulunur (Yalçınkaya, 2000: 15-16) ve Türkiye coğrafyası da hem Avrupa hem de Asya arasında kalan tamamen kültür komplekslerinin oluşumunda ya da dağılımında önemli bir role sahip olan geçiş rotası özelliği taşımaktadır (Bakınız Şekil 2.1) . Bu bağlamda Türkiye coğrafyası üzerindeki kültür gruplarına ait tanımların özellikle Türkiye coğrafyası Paleolitik çalışmalarının başlangıç aşaması içerisinde olduğu yıllarda, herhangi bir net yaşlandırma tarihlemesinin yapılamadığı özellikle, sistemsel verilere sahip olan kazılarında olmayışı terminolojik tanımlamalarda ve kültürel tarihlemelerde bir takım yanılgılara düşüldüğü göstermiştir. Bizde bu sebepten dolayı yola çıkarak ‘‘ G.Ö. 20-10 Bin Arası Kültürlerin Türkiye Coğrafyasında Son Araştırmalar Işığında Değerlendirilmesi’’ isimli tez çalışmamız kapsamında Türkiye coğrafyası üzerindeki kültürlerin hangileri olduğunu açıklamaya çalıştık.

Epipaleolitik Çağ ve Mezolitik Çağ olarak günümüzde dahi net bir şekilde tanımlanamayan bir zaman ve kültür aralığıdır. Son Buzul Çağından Holosen dönem başlarına kadarki süre içerisinde elde ettiğimiz materyal kültür buluntularını derleyip hem dönemsel açısından hem de coğrafi diğer kültürler ile benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyarak Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu için Epipaleolitik Çağ tanımlamasının daha doğru bir dönem tanımlaması olacağı görülmüştür. Marmara bölgesinin ise Karadeniz kıyıları Balkan kültürleri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ege bölgesinin ise tamamı olmasa da Yunanistan Mezolitliği ile bir takım benzerliklerinin olduğunu görülmüştür.

Epipaleolitik, Mezolitik kültürlerde net ve tanımlayıcı bir şekilde birbirleriyle arasında hem iklimsel hem de zamansal açıdan bir takım farklılıkları barındırdığı görülmüştür. Bu farklılıkların yanında yontmataş materyallerinin de tekno-tipolojik olarak bölgeler içinde bir takım farklılıkları içerdiği görülmüştür (Şekil 2.89a, Şekil 2.89b, Şekil 2.89c, Şekil 2.89d). Bu farklılığa Levant bölgesi Epipaleolitik Çağ kültürlerinin tanımlayıcı ve baskın olan aletlerin Türkiye coğrafyası üzerinde kısmi ya da hiç görülmemesi buna örnektir. Bir diğer nokta ise Mezolitik kültürlerde görülen denizel malzemelere ait tanımlayıcı Mezolitik aletlerin ise Pleistosen'in geç dönemleri ile Holosen başlarında Türkiye coğrafyasında bulunmadığı da görülmüştür. Çünkü Türkiye coğrafyasında Neolitik Çağ'ın başladığı görülmüştür.

Hominoidlere ait atavizlerinin miyosen dönem başlarından itibaren ortaya çıkışında ve git gide gelişimlerinde ve çeşitlenmelerinde iklimsel ve jeolojik etmenlerin rol oynadığı da göz önünde tutulmalıdır. Ayrıca Pleistosen dönem boyunca iklimin dönüşümlü olarak soğuyup ısınırken bitki örtüsü ve hayvan türleri de buna bağlı olarak değişmiştir (Özbek, 2000). Bu bağlam da her iki dönem içerisinde de hem yaşam şekilleri yönünden hem de alet tekno-tipolojileri içinde benzerlikler ile farklılıklar da bulunmaktadır. Türkiye coğrafyası üzerinde tespit edilen buluntular genellikle Mezolitik, Epipaleolitik, Epigravettian gibi kültürler içinde mikrolit endüstrisinin yoğun olarak var olduğu görülmektedir. Bu ortak aletler içerisinde özellikle çok sık karşılaşılan buluntu türleri içerisinde dilgi ve dilgicik kullanımına dayanan materyaller yer alırken geometrik mikrolitler ile geometrik olmayan mikrolitlerde de her iki kültür kesişmektedir. Ancak Epipaleolitik 'in bir üst sınırı olan Üst Paleolitik dönem içerisinde çeşitli aletlerde hafif rötuşlara sahip iken bu rötuşların Epipaleolitik ile birlikte belirginleşmeye başladığı görülmüştür. Bu gibi farklılıkların yanında iklimin etkisi ile birlikte insanların yaşam şekillerinde ve çevrelerinde hem Mezolitik hem de Epipaleolitik Çağ içerisinde yontmataş tercihlerini etkileyen en belirleyici faktör olduğu görülmüştür. Çünkü iklim ile birlikte çeşitlilik gösteren flora ve fauna avcı-toplayıcı ya da balıkçı olarak var olan gruplar tarafından tamamen yeni çevresel düzene adapte olmalarına ya da farklı coğrafyalara göç etmelerine neden olan faktörlerdir. Bu bağlamda Epipaleolitik ve Mezolitik kültürler de iklimsel farklılıklar ile birlikte çevresel düzen ve ekolojik sistem içinde var olma eğilimlerini ellerinden çıkardıkları buluntuların tekno-tipolojik farklılıkları ile sonuçlandırmışlardır. Böylelikle her iki dönem içerisinde birbirlerinden farklı koşullara sahip olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, Anadolu

coğrafyasının Epipaleolitik ve Mezolitik Çağ tartışmalarını edindiğimiz bilgilere göre çeşitli temellere oturarak sonuçlandıracağız.

Türkiye coğrafyası, konumu itibarı ile hem farklı fauna ve flora hem de bölgeden bölgeye göre değişen fiziki şartları içinde barındığı bir yapı göstermektedir. Buzul sonrası çağlara ait buluntuların ele geçtiği alanların Marmara bölgesinde kıyı kumul bölgeleri üzerinden yoğunluk teşkil ettiği görülmektedir. Bunun da özellikle Karadeniz, Marmara denizlerinin Pleistosen dönem sonrasında ve Holosen dönem arasındaki deniz seviyelerinin ısınmalar neticesinde yükselmediği dönem öncesinde bir çizgi halinde karasal birliğin sağlandığı dönemde meydana gelmesidir. Bu bağlamda avcı-toplayıcı olarak yaşam süren bu grupların da bir dönem de (balık oltaları ele geçmese de) balıkçılık faaliyetlerini besin ekonomisinde artı bir girdi olarak eklemiş olabileceğini gösterir. Ancak alanlar üzerinden balıkçılık aktiviteleri ile ilgili olta ya da zıpkına ait buluntular bulunmamaktadır. Genellikle zıpkın ve oltalara ait buluntuların Mezolitik Çağ içerisinde yoğun olarak kullanılmış olduğu ve şekil ile form yönünden ise coğrafi kültürler içerisinde de değişebileceği görülmüştür.

Marmara bölgesi için yapılan son dönem araştırmaları ile edinilen bilgiler ışığında Boğazların Karadeniz kıyıları üzerinde tespit edilen çeşitli yontmataş alet buluntularının ve bunlara ait çeşitli çekirdeklerin Karadeniz'in kuzeyi ve Balkanlar ile mikrolit endüstrisi içinde ilişkili olduğu görülmüştür. Özellikle teknolojik açıdan Ağaçlı buluntu grubu ile Epipaleolitik ve Mezolitik gelenekli buluntu grupları mikrolitizasyon açısından benzerdir. Hem Kırım Epigravettian hem de Balkan Epigravettian alanları ve Kırım yerel kültürlerinde ortak olarak çok miktarda geometrik mikrolit görülmesi aynı zamanda bol miktarda ön kazıyıcılar ile sırtlı dilgi ve dilgicikler ile de benzer olduğu görülmüştür. Türkiye coğrafyası üzerindeki Marmara'nın Karadeniz kıyılarındaki bu grupların ortak buluntu gruplarını dilgi ve dilgicik ve geometrik mikrolitler oluşturmaktadır. Boğazlar üzerindeki buluntu gruplarının konumları ise Balkan Epigravettian alanlarına yakındır. Elde edilmiş buluntular sadece yüzey araştırmalardan ve çevredeki yerleşim alanları ile çeşitli karşılaştırmalardan elde edilmiştir. Bu nedenle Ağaçlı, Domalı, Gümüşdere, Mürselli Baba, Sakarya üzerindeki araştırmalar hakkında kesin sonuçların çevrede yürütülebilecek bir kazı ile sonuçlandırılabilmesi görülmüştür.

Marmara Bölgesi'nin güneybatı kesiminde yer alan Hoca Çeşme ise Marmara'nın genelinden farklı bir kültürel süreç içinde olduğu daha çok özellikle makro dilgi yönüyle de Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya'ya ait Mezolitik ve Erken Neolitik Çağ kültürleriyle

ortak kültür grubunda olduğu görülmüştür. Çünkü Marmara'nın Karadeniz kıyı kumul alanlarından ele geçirilen yontmataş materyaller mikrolitler baskın bir şekilde elde edilmiştir. Bu nedenle Hoca Çeşme bu bölgeden tamamen farklı bir kültürü göstermektedir. Gelibolu yarımadası üzerindeki bazı höyükler ve buluntu alanlarının da hem Ağacli kültürü ile bağlantılı olduğu hem de batı Anadolu bölgesi Neolitik Çağ'ı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Marmara bölgesinin güneyi ise Değirmenlik, Ören Mevki Epipaleolitik kültürün bölgenin güneyinde görüldüğünü göstermiştir. Ancak bölge üzerinde çeşitli nedenlerden dolayı çoğu alan ise tahrip edildiği saptanmıştır. Bölgeye en yakın yerde bulunan Ouriakos sit alanının stratigrafik ve radyokarbon tarihlleme verileri ise Marmara bölgesi üzerindeki Epipaleolitik kamp ya da işlik yerlerinin tespitini arttıracak görülmüştür. Bölgenin tek tip bir kültürel oluşum içinde olmadığı görülmüştür. Bölgenin Gelibolu yarımadasında bulunan Üçdutlar Epipaleolitik buluntuları bu görüşü desteklemektedir. Bu nedenle Marmara bütünüyle tek bir kültürü yansıtmadığı görülmüştür. Ancak tüm Marmara bölgesinin kesin olarak tarihsel bir çizgiye oturtulması yüzey araştırmaları sonrasında yapılacak kazı çalışmalarından elde edilecek bilgiler ile aydınlatılabilecektir.

Bölge üzerinde meydana gelen iklimsel şartlardaki değişimler ve deniz seviyesi yükselmeleri bazen de alçalması sonucunda gerçekleşen taşkınlarla alan üzerindeki avcı-toplayıcı kültürlerle ait izlerin çoğunun kaybolmasına neden olduğu görülmüştür.

İnsanlık tarihinin birçok önemli kaydı tortullarda ve dereler tarafından oluşturulan topraklar içerisinde korunmaktadır (Ferring, 2017: 10) Bu bağlamda, Anadolu'nun Ege kısmı Holosen dönemde meydana gelen çeşitli jeomorfolojik ve de iklimsel nedenlerden dolayı alüvyon araziler altında kalmış bir alandır. Kıyı bölgeleri üzerindeki Pleistosen dönem arazilerinin özellikle denizin sığ olan bölgelerde ki akarsu biriktirme hızları ve gücü nedeniyle kıyı alanlarındaki mevcut Geç Pleistosen dönem buluntularını saklamış olabileceği görülmüştür. Bu bağlamda, bölgenin Pleistosen dönem ile Holosen dönem başlarındaki belki de mevcut olan avcı toplayıcı gruplara ait buluntuların yeni oluşmuş toprak altında kalmış olabileceği saptanmaktadır. Bölge içlerinde ise jeolojik ve iklimsel kaynaklı bu durumun daha az olacağını düşündürerek özellikle Pleistosen dönem sonu Holosen dönem arası gruplara ait buluntu alanlarının bulunma ihtimali daha yüksek olacağı görülmektedir. Bölge içinde yer alan Asarkaya buluntu alanının içermiş olduğu ve tamamen yüzeyden alınan buluntular sonucunda alanın Epipaleolitik Çağ olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Ancak buluntu alanı ile ilgili olarak herhangi bir çizim ya da buluntulara ait bilgi

verilmediği tespit edilmiştir. Bu neden ile alanın konumu neticesinde çok daha fazla yüzey buluntularının ele geçmesi olasıdır. Ege kıyısındaki diğer buluntu alanını oluşturan Mordoğan yakınlarındaki buluntu alanı üzerinden elde edilen örneklerin özellikle Yunanistan'da yer alan Mezolitik buluntu alanları ile benzerliklerin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda alan Türkiye'nin Ege bölgesinden Kyklad adaları üzerinden bir bağlantı kurulmuş olabileceği akla getirmektedir. Ancak bu tür sonuçların net olabilmesi için alan üzerinde daha çok araştırma yapılması gerekli olacaktır. Girmeler Mağarası ise herhangi bir mikrolit endüstrisine dayalı bulguya rastlanılmamıştır. Buna karşı hem Mezolitik hem de Epipaleolitik alanlarda bol olarak mikrolit endüstrisi bulunmaktadır. Yonga temelli endüstrinin varlığı Yunanistan Mezolitliği ile ortak bir payda da benzerliği göstermektedir. Bu nedenle Ege bölgesi için yaptığımız literatür taramaları sonucunda Girmeler Mağarası ve Mordoğan yakınlarındaki buluntu alanlarının Epipaleolitik yerine Mezolitik kültürler ile ilişkilendirilmesi daha yakın durmaktadır (Şekil 2.90).

Akdeniz Bölgesi ise Anadolu'nun Pleistosen dönem sonundan Holosen döneme kadar prehistorik gruplar hakkında katlaşımın en iyi gözlemlenen bölgesi olduğu görülmüştür. Bölgenin Epipaleolitik Çağ verileri ve radyo karbon tarihlemeleri sonucunda Pleistosen dönemin sonundan Holosen döneme kadar diğer bölgelere göre çok daha fazla yerleşime ait izleri içerdiği görülmüştür. Bölgenin jeolojik yapısından ötürü çeşitli mağaraların oluşmasına izin vermesi, bölgede var olan çeşitli tatlı su kaynakları ile birlikte özellikle deniz kıyısında mağaraların bir çizgi halinde konumlanması avcı toplayıcı grupların alan seçimlerinde genellikle deniz kaynaklı ürünler ile birlikte ağırlıklı olarak yüksek kesimlerde bulunan çeşitli hayvanların avlanmaları için tercih edildiğini göstermiştir.

Akdeniz bölgesinde ele geçen buluntuların dağılım türlerine bakıldığında zaman Pleistosen dönemden Holosen döneme kadar genellikle tipolojide çevre kültür bölgeleri ile ilişkili olduğunu kanıtlayan buluntuları barındırmaktadır. Buluntuların çoğunu mikrolit endüstrisine dayalı örneklerden oluşurken bunun yanı sıra çeşitli kemik aletlerinde bulunduğu görülmektedir. Bölgenin doğu bölgesi ise kemik endüstrisi buluntuları açısından Natufian özelliğini gösterir. Ancak alanlardan Mezolitik Çağ'ın hemen her alanında görülen balık oltalarına ait buluntuların bulunmadığı görülmüştür. Alanlar üzerinden düzeltili dilgicikler, ön kazıyıcılar, yarımaylar, piramit biçimli çekirdekler, taş delgiler, mikrogravette uçlar gibi buluntulardan oluşmaktadır. Olszewski'ye göre avcı-toplayıcı gruplar oldukça hareketli mobil gruplar olup sıklıkla kamp yerlerini değiştiren topluluklardır (Olszewski,

2014: 4923) Bu bağlamda bu aletlerin Levant bölgesi Epipaleolitik Çağ Geç Kebaran, Geometrik Kebaran, Natufian kültürleri ile çağdaş olması ve tekno-tipolojik benzerliklerinin olduğu görülmektedir. Böylelikle zaman zaman Levant kaynaklı Epipaleolitik gruplar tarafından da bölge ile ilişki içinde olduğu görülmüştür. Geç Mezolitik'te ise avcı-toplayıcı ve de aynı zamanda balıkçı olan gruplar ise Epipaleolitik Çağ avcı-toplayıcılarına göre daha sedanter yaşam süren topluluklar olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle besin kaynakları yönünden bol olan araziler ya da akarsular, denizel kıyısı olan bölgelerde konumlanmaktadır. Alanlar üzerinden elde edilen C14 tarihlemeleri de Pleistosen'in geç evrelerine tarih vermesi geometrik ve geometrik olmayan buluntular ile Levant bölgesi Epipaleolitik Çağları ile ortak noktada da buluşan verileri oluşturduğu görülmüştür. Epipaleolitik Çağ'a ait katlaşım veren Akdeniz bölgesi mağaralarında genellikle seramik buluntularının Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağına ait olduğu görülmektedir. Elde edilen bu tarih aralığı ise Holosen dönem Yunan Mezolitik Çağ'ının başladığı dönem ile örtüştüğü görülmüştür. Bu gibi çıkarımlar sonucunda bölgenin Epipaleolitik Çağ olarak tanımlanamamızı sağlamıştır.

Güzeloba, Kızılin, Çarkini mağaralarında ortak yontmataş buluntu grubunu dilgi, dilgicik, sırtlı dilgicik ve ön kazıyıcılara ait buluntu grubunun oluşturduğu görülmüştür. Ancak yaptığımız literatür çalışmamızda bu alanlar üzerinden herhangi bir geometrik mikrolit buluntusu üçgenler, yarımaya, trapez gibi buluntulara rastlanılmadığı görülmüştür. Bu aletlerin tipik olarak Levant Epipaleolitik Çağ'ı yansıttığı bilindiğinden dolayı bahsettiğimiz mağaraların Potansiyel Epipaleolitik alanlar olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Mağaralarda herhangi bir C14 tarihlemesi ise görülmemiştir (bakınız Şekil 2.92).

Beldibi kaya altı sığınağında elde edilen yontmataş buluntular içinde C1 ve C2 olarak isimlendirilen tabakalarda bol miktarda mikrolit buluntusu vermiştir. Bu mikrolit buluntular geometrik mikrolitler ile birlikte geometrik olmayan çeşitli buluntulardan yola çıkıldığında trapez, üçgenler ile özel aletler içindeki kazmalar Natufian Epipaleolitik kültürü ile benzer olduğunu göstermiştir.

Belbaşı buluntu alanı içerisinde baskın bir şekilde mikrolit endüstrisinin yoğun olduğu görülmüştür. Geometrik Kebaran özelliğinde ise mikrolitlerin genellikle büyük boyutlarda ve genişlikler de olduğu bilinmektedir. Endüstri içinde yer alan yarımayların tipolojik olarak Geometrik Kebaran A evresi buluntuları ile benzediği aynı zamanda

mikroburin buluntuları, mikrolitlerin boyutlarının ve genişliklerin ile alanın Erken dönem Epipaleolitik içinde yer alması gerekebilir. Belpınar Karain Mağarası için detaylı bilgilere ait kayıtların olmadığı görülmüştür. Epipaleolitik Çağ'ın erken evrelerinde mikrolit endüstrisi içinde geometrik olmayan mikrolitlerin egemen tipte olduğu için alan üzerinde bu tür buluntular yaygın olduğundan dolayı Erken Epipaleolitik Çağ içinde değerlendirilmesi gerekebilir. Geometrik mikrolitlerin yoğun olarak kullanıldığı evreler Kebaran kültürünün orta evreleri ile başlamakta olduğu görülmüştür.

Üçağızlı Mağarası ise sistematik kazılar ile radyokarbon tarihlemesinin yapıldığı nadir Epipaleolitik Çağ'a katlaşım veren mağara olduğu görülmüştür. Yontmataş endüstrisi içinde görülen mikrogravette buluntularının Kebaran kültürünün Erken dönemi içinde ortak buluntu grubunu temsil etmekte olduğu görülmüştür. Alan üzerinden edinilen karbon tarihlemeleri sonucunda Kebaran dönem ile aynı zamansal eşiği paylaştığı görülmüştür. Bölgenin Levant'a daha yakın konumda olması Levant gelenekli Epipaleolitik Çağ'ı daha çok yansıtmakta olduğu görülmüştür. Özellikle denizel ürünlerin kullanılması Levant Epipaleolitik Çağ'ı içinde yararlanılan ürün türleri ile benzerliklerin var olduğunu göstermiştir. Potansiyel olarak Epipaleolitik Çağ'ı yansıtan Baradız açık hava buluntu alanında ise herhangi bir güncel veri bulunmadığı görülmüştür. Alan üzerinde tespit edilmiş olan mikro kazıyıcı ile beraber mikrolit buluntuların varlığından dolayı net bir şekilde olmasa da Epipaleolitik olarak değerlendirilmesi uygun bulunacaktır. Çünkü buluntu alanının Akdeniz Epipaleolitik buluntu alanları ile yakınlığı olduğu görülmüştür.

Öküzini Mağarası bölge üzerindeki Epipaleolitik Çağ katlaşımının en iyi gözlemlendiği alan olarak görülmüştür. Özellikle katlaşımın verildiği I, II, III birimlerin kademeli bir şekilde yontmataş buluntularının farklı kültürlerle ilişkileri açıklamasında oldukça önemli olduğu görülmüştür. Mağaranın I seviyesinin Kebaran kompleksleri ile üçgenler, kavisli sırtlı uçlar ile birlikte mikrogravetlere ait buluntular yönüyle aynı kültür çizgisi içinde bulunmaktadır. Ancak Kebaran komplekslerinde görülen üçgenler, falita uçlar kemerli sırtlı dilgicik gibi buluntuları bu üniteden ele geçmediği gözlemlenmiştir. Mağaranın II. seviyesi ile birlikte ise Geometrik Kebaran türü aletlerin görülmeye başladığı özellikle kavisli sırtlı uçlar ile birlikte trapezlerin ortak payda da bulunduğu seviye olduğu görülmüştür. III seviye ile birlikte özellikle mağaranın hem Levant Epipaleolitik kültürü olan Natufian ile daha sonra Yunanistan ve Balkanlar ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Ancak mikrolitli endüstri bahsettiğimiz zaman dilimi içerisinde ortak olan elamanlar içinde yer

almaktadır. Gravettian ile Epigravettian dönemler içinde yoğun olarak görülse de özellik trapezler, kavisli sırtlılar gibi buluntular ise Final Mezolitik Çağ'ın ortak buluntularını oluşturduğu görülmüştür. Bölgeler içinde herhangi bir temasın ise olmadığı görülmüştür. Çünkü Gravettian ya da Epigravettian kültürlerin Kuzey Yunanistan, Marmara bölgesinin Karadeniz kıyıları içinde yoğun olarak görülen kültürler olduğu görülmüştür. Bu tür kültürlerin temel yoğunluk alanları ise Balkanlar ile Ukrayna'nın güneyinde bulunduğu görülmüştür. Bu nedenle karşılaştırmaların ya da benzerliklerin önceki seviyelerde olduğu Levant bölgesi Epipaleolitik alanlar ile yapılması gereceği görülmüştür.

Karain Mağarası da Öküzini Mağarası ile Epipaleolitik Çağ'ı P.I.1, P.I.2, P.I.3 seviyeleri karşılaşmış olduğu görülmüştür. Geometrik mikrolitlerin bu seviyelerde hiç görünmüyor ya da daha az olarak görünüyorsa Karain B'nin Epipaleolitik Çağ'ın erken safhalarına eşit olduğunu göstermiştir. Her iki mağaranın da birbirlerine mesafe açısından yakınlığı iki alanın aynı kültürü paylaştığını göstermiştir. Direkli Mağarası yontmataş topluluğu içinde baskın bir şekilde yarımayların olduğu görülmüştür. Yarımaylar ve radyokarbon tarihlemesi sonucunda elde edilen tarih aralığı Natufian kültür dönemi ile özdeşleşmekte olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra Natufian dönem içinde yine karakteristik olarak ok uçları Direkli Mağarası buluntuları ile ortak buluntu grubunu oluşturduğunu göstermiştir. Denizel ürünlerden yararlanan Natufian Epipaleolitik kültürü içinde bol miktar bulunan grubu oluşturduğu görülmüştür. Aynı grubun Direkli Mağarası buluntu grubu ile de ortak olduğu görülmüştür. Bu nedenle Direkli Mağarasının Levant Natufian dönem Epipaleolitik kültürü ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Bölgenin güneybatı bölümü içinde yer alan Öküzini, Karain gibi kazı ve araştırması yapılarak elde edilmiş olan stratigrafik verilerin daha çok bölgenin Akdeniz kıyı şeridi üzerinde bulunması, Levant bölgesi iklimsel şartlar açısından da bir benzerlik sağlamaktadır. Bu bağlamda yeni yapılacak olan kazılar ve yüzey araştırmalarının kıyı çizgisi üzerinde Levant bölgesi Epipaleolitik Çağ kültürlerine ilişkin verilerin karşılaştırılmasında çok daha etkili bilgiler sağlayabilir.

Akdeniz Bölgesi'nin Geç Pleistosen dönemden Holosen döneme kadar Levant bölgesi kültürlerine ait karakteristik özellikleri tam sergilemese de yarımayların bolluğu, mikro gravetler, ön kazıyıcılar, üçgenler, trapezler, sırtlı dilgicikler ile ilgili buluntuların Kebaran, Geç Kebaran, Geometrik Kebaran ve Natufian kültürleri ile ortak olan aletlerin barındırdığı görülmüştür. Bu bağlamda Akdeniz bölgesi G.Ö. 20-10 bin arası kültürleri alet

teknolojisi ile tipolojisi açısından Levant kültür bölgelerine ait buluntularla yakından benzerlik gösterdiği görülmektedir. Böylelikle Levant bölgesine daha yakın alanlarda bölgenin kültürünün daha net ve açık olarak ortaya koyulmasını kolaylaştıran faktör olduğu görülmektedir. Özellikle Prehistorik dönem değiş-tokuş olgusunu yansıtan obsidyen ya da denizel kaynaklı ürünlerin varlığı da bu dönem içerisinde avcı toplayıcı grupların uzun mesafeler de kat ettikleri yolu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda prestij ürünleri içinde kendini gösteren ve elde edilmesi zor olan hammadde kaynakları kültürler arasında etkileşimi gösteren bir diğer nokta olduğu da görülmüştür.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde G.Ö. 20-10 bin arası kültürlerle ait verilerin çoğunluğuna yakın bir kısmı yüzey araştırmalarından az da olsa Körtik Tepe, Hallan Çemi ve Şarklı Mağarası kazılarında gelmiştir.

Şarklı Mağarası yontmataş alet topluluğunda eski dönem araştırmaları sonucunda elde edilmiş veriler ile açıklandığı görülmüştür. Yontmataş topluluğu içinde özellikle mikrolitli endüstrinin varlığı görülmüştür. Trapez ve üçgenlerin varlığı genellikle Üst Paleolitikten sonra gelen Epipaleolitik Çağ'ın Geometrik Kebaran seviyesi ile görülmeye başlayan bir endüstri olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Natufian döneminde görülen dikdörtgen ve sırtlı yarımaya ile ilişkin mağarada herhangi bir buluntuya rastlanılmıştır. Bu bağlamda Natufian'ın erken evreleri ile Geometrik Kebaran arasında bir döneme denk geleceği görülmüştür. Mağaranın geometrik mikrolit endüstrisi içinde yer alan mikrolitlerin böylelikle Epipaleolitik Çağ aletleri olabileceği görülmüştür.

Malaliki Mağarası hakkında yaptığımız araştırmaların sonucunda mağaranın detaylı yontmataş malzeme hakkında bilginin verilmediği görülmüştür. Bu bağlamda alan üzerinden elde edilemeyen veriler sonucunda mağaranın konumu gereği Levant ve Zagros bölge kültürleri arasında yer alması, alanın potansiyel bir Epipaleolitik alan olarak değerlendirmemizi göstermiştir.

Biris Mezarlığında yontmataş buluntularının geometrik formda olduğu görülmüştür. Ancak geometrik mikrolitler ile ilgili ayrıntılı bir bilgi verilmediği görülmüştür. Mikrolit buluntuların geometrik form vermesinden yola çıkıldığında Kebaran'ın son dönemleri ile Geometrik Kebaran başlarına denk gelebileceği Epipaleolitik bir buluntu alanı olduğu görülmüştür. Piramit şeklinde çekirdekler ise Epipaleolitik'e kullanılan ortak çekirdek teknolojisi içinde yer alması ile alanın Epipaleolitik Çağ olduğunu belirtmiştir. Uluk Mevki

yontmataş buluntularının ise genellikle makrolit buluntulardan oluştuğu görülmüştür. Alanla ilgili mikrolit buluntular ile ilgili herhangi bir veri olmadığı görülmüştür.

Mucid Deresi ve Camuztepe buluntu alanlarından yeteri kadar Epipaleolitik Çağ'a ait yontmataş malzemenin ele geçirilemediği görülmüştür. Ancak buluntuların dilgicik teknolojisi ile bağlantılı buluntular olmasından nedeni ile Üst Paleolitik sonu ile Epipaleolitik Çağ'ı göstermiş olduğu görülmüştür. Bu nedenler her iki alanın potansiyel/şüpheli Epipaleolitik alan olarak sonuçlandırmamıza neden olmuştur.

Körtik Tepe, yontmataş topluluğu içinde yer alan geometrik mikrolitler içinde yer alan trapez, yarım ve üçgenlere ait buluntuların Epipaleolitik Çağ geometrik mikrolit endüstrisi ile ortak paydayı oluşturduğu görülmüştür. Kemik endüstri ile kullanım şekli Zarzian komplekslerinde de mevcut olan uygulamadır. Yerleşim alanı ayrıca Zarzian kültür sınırlarına daha yakındır. Bu tür saptamalarımız sonucunda yerleşim alanının Geç Epipaleolitik Çağ içinde Zarzian kültürü ile benzer olduğunu göstermiştir.

Hallan Çemi, yerleşimi Geç Epipaleolitik Çağ, Erken Neolitik döneme geçişin izlendiği alan olarak görülmüştür. yontmataş buluntularının çoğunu uzun üçgenlerden oluşturmakta olduğu görülmüştür. Bu üçgenlerin Zarzian Epipaleolitik Çağ'ı içinde de bulunan uzun üçgenler ve dörtgenler şeklindeki örnekleri ile ortak buluntulardan olduğu görülmüştür. Aynı zamanda yaptığımız literatür çalışmalarında da bu durum ortaya konmuştur.

Güneydoğu Anadolu bölgesi Levant ve Zagros bölgeleri arasında bir konuma sahiptir. Konumundan dolayı her iki kültür bölgelerinin karakteristik yontmataş özelliği gösteren çeşitli buluntuları barındırdığı saptanmıştır. Levant Epipaleolitik özelliği gösteren buluntuların başında yarımalar, trapezler ve üçgenler ile dilgicik ve ön kazıyıcıların geldiği görülmüştür. Zagros Epipaleolitik geleneğinde de ise mikrolitlerin yüzdelik oranlarının Levant Epipaleolitik endüstrisine göre daha düşük miktarda yer aldığı görülmüştür. Zagros Epipaleolitik geleneğinde sırtlı uçların ve ön kazıyıcılar ile ortak olarak kesiştiği görülmüştür. Bu bağlamda avcı-toplayıcılıktan tarım ekonomisine ait geçişin gözlemlendiği bir alan olarak bulunmaktadır. Bölge üzerinde özellikle kazısı yapılmış ve stratigrafik verileri ile sağlanan çıkarımların başında Körtik Tepe ve Hallan Çemi gibi Neolitik dönem öncesi avcı-toplayıcı höyük yerleşimlerinin Zagros bölgesi Zarzian kültür bölge gelenekleri ile ilintili olduğu görülmüştür. Bu durumu yontmataş buluntuları desteklemektedir. Özellikle Epipaleolitik grupların çanak çömleksiz Neolitik dönem başlarında da kültür geleneklerini

sürdürmesi bu grupların Neolitik dönem içinde halen avcı-toplayıcı aynı Natufian kültür kompleksleri gibi var olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda alanlar üzerinden yapılan çalışmaların geneli için değerlendirme yapıldığında Zarzian kültür komplekslerinin Anadolu içlerine kadar girdiği gözlemlenirken Geç Epipaleolitik Çağ'ın sonlarından itibaren Türkiye coğrafyası bu kültürü yansıttığı görülmüştür. Bu bağlam da Natufian kültür komplekslerinin daha çok Akdeniz iklimi ve Akdeniz kıyı şeridi alanları içinde olduğu tespit edilirken Zarzian kültürünün ise Güneydoğu bölgesi üzerindeki etkisi görülmektedir. Ancak Levant'a yakın olan buluntu noktaları ise Levant kültürü özelliği görülmektedir. İlk üretime geçiş evresinde Levant kaynaklı Kebaran kültürü de Biris Mezarlık alanında bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda bölge çevresel olarak iki kültür gelenekli bir yapı yansıttığı görülmüştür. Ancak bölgenin net olarak Levant kaynaklı Epipaleolitik Çağ'ı yansıttığı çıkarımı ise bölgede yapılacak yeni çalışmalar ile daha açık bir şekilde aydınlatılacağı görülmektedir.

Neolitik döneme ait höyükler üzerinde gözlemlediğimiz grupların avcı-toplayıcılıktan tarım ekonomi modeline geçişte ise kısa bir tarih aralığı içinde olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Epipaleolitik Çağ avcı-toplayıcıları da iklim şartlarına adapte olup Neolitik dönem tarım toplumları içinde bulundukları görülmüştür.

Ancak bazı buluntu noktaları üzerinden elde edilen alet buluntularının ise sayısal azlığı çeşitli doğa ya da iklimsel faktörlerin avcı toplayıcılar üzerinde etkili olduğunu gösterebilir. Özellikle faunal kaynakların bölge üzerinde ki dağılımları avcı-toplayıcı grupların yerleşim süreleri ile bağlantısını açıklayabilir. Bu nedenle özellikle Söğüt tarlası, Biris Mezarlığı gibi alanlarda tespit edilen yontmataş buluntularından sonra alanların bir dönem kullanıldıkları sonra terk ettiği gözlemlenmiştir. Bu durum avcı-toplayıcı yaşayan Epipaleolitik Çağ gruplarının yarı sedanter olduğunu da düşündürmektedir. Bu bağlamda bu alanlar sadece avcılık aktiveleri için kısa süreli kullanım gördüklerini gösterirken asıl ikamet edilen alanların ise buluntu noktalarından daha uzak alanlar olduğunu gösterebilir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Epipaleolitik Çağ'a ait kültürlerin tam olarak yayılım ve etki sürelerinin görülmesi ise yeni yapılacak olan yüzey araştırmaları ve kazılar sonucunda açığa çıkartılabilecektir.

İç Anadolu Bölgesi ise tezimizin diğer buluntu ayağını oluşturmaktadır. İç Anadolu bölgesi, jeolojik hareketlilikler sonucunda içinde bol miktarda obsidyen kaynağını barındıran özellikle Akdeniz bölgesi obsidyen ticareti içinde hammadde kaynakları

açısından zengin jeomorfolojik durum sergilemekte olduğu görülmektedir. Ancak bölge içinde çoğu Neolitik dönem yerleşiminin görülmesine rağmen Epipaleolitik Çağ yerleşime ait buluntu alanları son derece sınırlı olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda özellikle Pınarbaşı yerleşimi hem yontmataş malzemesi açısından hem de flora ve fauna açısından verilerin en sağlıklı izlenebildiği Epipaleolitik Çağ'ın geç evrelerine tarih veren bölgedeki tek alan olduğu görülmüştür.

Buluntu yerleri içinde yer alan Macunçay buluntu alanının yontmataş malzemesi içinde az da olsa mikrobürin tekniği görülmüştür. Mikrobürin tekniği hem Mezolitik Çağ hem de Epipaleolitik Çağ içinde yer alan bir alet işleme tekniği olarak görülmüştür. Mikrolitli endüstrinin ve alan üzerinde Neolitik döneme ait herhangi bir buluntu olmadığı görülmüştür. Bu nedenden dolayı buluntu alanın şüpheli/potansiyel olarak Epipaleolitik Çağ içinde olduğu görülmüştür.

İç Anadolu bölgesi içinde kazısı yapılmış ve radyokarbon tarihi yapılan Pınarbaşı'nın avcı-toplayıcı gruplara ait tek yerleşim olduğu görülmüştür. Pınarbaşı'nda yontmataş buluntuları içindeki dilgi ve dilgiciklerin, mikrolitlerin, yarımayların egemenliği alanın Levant bölgesi Natufian kültürleri ile ortak malzemeleri oluşturduğu görülmüştür. Aynı zamanda alan üzerinden elde edilen radyokarbon tarihllemeleri de Pleistosen'in sonları ile hemen Holosen başlarına tarih vermiştir. Bu zaman aralığı ise Levant bölgesinde Natufian kültürünün varlığı görülmüştür. İç Anadolu Bölgesi'nden Akdeniz kıyısı boyunca izlenebilen Geç Epipaleolitik kültür içinde değerlendirilen Natufian kültürüne ait yarımaylar ile süs objelerinin ele geçmesi kültürün sadece Akdeniz bölgesi ile sınırlı kalmadığını Anadolu içlerine kadar girdiğini göstermektedir. Bu bağlamda süs ve yontmataş yarımay varlığı her iki kültür içindeki ortak nokta olduğunu göstermiştir. Süs objelerinin hammaddesi ise Akdeniz bölgesinden sağlandığı görülmektedir. Bu da uzun mesafeli olarak avcı-toplayıcı grupların yoğun hareketlilik gösterdiğini ve de Natufian kültür alanları ile iletişimde olduğu görülmüştür.

Yaptığımız araştırma sonucunda Dervişin hanı, içinde çok az miktarda buluntu vermiş bir alan olduğu görülmüştür. Buluntu tipleri içinde yer alan iki mikrolit türdeki materyal ise Üst Paleolitikten sonra kullanılan ve yoğunluğunu Epipaleolitik ve Mezolitik Çağ'da gösteren buluntu tipi olduğundan dolayı alanın şüpheli olarak Epipaleolitik Çağ içinde değerlendirmemize yol açmıştır. Çünkü bölge üzerinde herhangi bir Mezolitik Çağ'ın varlığını gösteren alana rastlanmadığı da görülmüştür. Avrupa Mezolitik Çağ'ın aksine İç

Anadolu bölgesi Geç Pleistosen boyunca step iklimine sahip bir alandır. Bu bağlamda alan üzerindeki saptanacak buluntu noktalarının sayısal açıdan az olduğu da bir diğer etken olarak düşünülmektedir. Holosen dönemde ise bölge içinde var olan Neolitik Çağ yerleşim alanları da iklimsel şartların flora ve faunaya etkisinden dolayı ilk tarım toplumlarına ait yerleşimlerin yaygın görülmeleri bu görüşü destekleyen bir çıkarım olarak belirtilebilir.

Karadeniz Bölgesi jeolojik yapısı ile buluntu alanlarının genel durumu itibari ile söz konusu döneme ait buluntuları az olan bir alandır. Çünkü alan Son Buzul döneminde kalıcı karların getirdiği iklimsel bir soğuma içerisinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Neolitik öncesi toplulukların geçim ekonomileri düşünüldüğünde bölgenin elverişsiz iklimsel şartlarının etkili bir şekilde rol oynadığı düşünülmektedir. Aynı zamanda denize paralel olarak dağların hemen deniz seviyesinden yükselmesi nedeniyle bölgede ciddi bir yaşam riskini de yanında getirebilir. Aynı zamanda Geç Pleistosen dönem içinde yer alan faunal toplulukların ise daha ılıman iklimsel koşullara doğru yönelmeleri de bir diğer etken olarak görülmüştür.

Karadeniz Bölgesi'nin sadece G.Ö. 20-10 bin arası kültür dönemlerine ilişkili sayılabilecek ve eski dönem araştırması yapılmış tek alanın Tekeköy-A mağarası olduğu görülmüştür. Mağara üzerinde ise herhangi bir radyokarbon tarihlmesi yapılmadığı da görülmüştür. Mağara buluntularının mikroburi ve mikrolitli dilgi içermesinden dolayı alanın aslında Epipaleolitik Çağ'ın karakteristik özellikleri barındırdığı görülmüştür.

Bölgenin doğusunda bulunan Killiğin Mağarası söz konusu dönem ya da daha sonrasına ait buluntularının ele geçtiği bir diğer mağara olduğu görülmüştür. Alan üzerinde mikrolitli buluntular genel olarak Epipaleolitik ve Mezolitik alanlar üzerinde görülen temel buluntular olduğu görülmüştür. Mağaranın bulunduğu konum ise Kafkas Mezolitik alanlarına yakın olduğunu göstermiştir. Kafkas Mezolitik alanlarında da yüksek miktarlarda mikrolitli buluntu ele geçtiği görülmüştür. Alanların radyokarbon tarihllemeleri ise Holosen dönemin başlarına ya da Holosen dönem içine tarih verdiği görülmüştür. Bu bağlamda Doğu Karadeniz'in Epipaleolitik yerine Kafkas Mezolitik alanları ile daha çok ilişki içinde olmuş olabileceğini göstermiştir. Bunun yanı sıra bölgenin dağlık ve yoğun orman alanları ile kaplanmış olması da yüzey üzerinde tespit edilmesi mümkün olan buluntuları da saklamaktadır. Bu nedenle Karadeniz bölgesi Türkiye coğrafyasında şuan için G.Ö. 20-10 bin arasındaki kültürlerin buluntu noktalarını tespit etmede büyük bir probleme neden olduğu görülmektedir.

Tezimizin genelinde belirtildiği gibi, Türkiye coğrafyası için eski dönem araştırmalarında ortaya atılan Mezolitik Çağ tanımlamasından ve yapılan yeni dönem kazılar ile birlikte yüzey araştırmaları doğrultusunda Avrupa kültür komplekslerindeki kültürlere benzetilerek verildiği görülmüştür. Bu benzerliklerin asıl nedeni mikrolitli endüstrilerin Epigravettian, Epipaleolitik ve Mezolitik Çağ’larda görülmesidir. Mikrolitli endüstriler içinde bulunan geometrik buluntulardan olan trapez, dikdörtgen, yarım, sırtlı dilgicik gibi buluntular Epigravettian, Epipaleolitik ve Mezolitik Çağ’ın ortak buluntu elemanlarını oluşturmaktadır. Bu mikrolitli endüstrilerin temel ayrımlarını yonga teknolojisi ve dilgi ile dilgicik üzerinden üretilen aletler olarak bir ayrımın yapılması kültürleri birbirinden ayırmada gerektirir. Araştırmamızın Mezolitik Çağ endüstrileri bölümünde genel olarak aletlerin yongalar üzerinden gerçekleştirildiği görülmüştür. Ancak Epipaleolitik dönem Türkiye coğrafyası araştırmalarında yoğun olarak dilgi ve dilgicik üzerinden üretilen aletler olarak dağılımı gerçekleşmiştir. Bu endüstrinin ilk olarak ortaya çıkması da Üst Paleolitik Çağın geç dönemlerinden itibaren ortaya çıktığı gözlemlendi. Bu endüstrinin yanında mikroburi tekniği de Epipaleolitik ve Mezolitik Çağ içinde görülen bir tekniktir. Hem Kafkas Mezolitğinde hem de kıta Yunanistan Mezolitğinde mikrolitler bol miktarda görülmüştür. Bunun yanı sıra Epigravettian endüstrisinde de geometrik mikrolitlerin varlığı görülmüştür. Özellikle sırtlı buluntulara ait materyallerin hemen hemen katlaşım veren ya da yüzey araştırmaları sırasında ortak olarak ele geçirilmiş olan buluntulardır. Bu tür kültürlere ait materyaller Anadolu’da ele geçen G.Ö. 20-10 bin arası bluntular ile ortak noktaları oluşturduğunu göstermiştir. Eski dönem araştırmaları içinde değerlendirilen Güney Avrupa veya Orta Avrupa merkezli Mezolitik kültürleri ile herhangi bir coğrafi ya da kültürel bir bağlantısı olmadan yapılmıştır. Ancak Türkiye coğrafyasının G.Ö. 20-10 bin sınır aralığında Trialetian, kıta Yunanistan bölgesi Mezolitği, Zagros Epipaleolitği, Levant Epipaleolitği, Balkan Epigravettian gibi bölgelere yakınlığı söz konusudur.

Türkiye coğrafyasının Pleistosen dönem sonlarındaki çevresel ve iklimsel değişimlerin etkisi ile birlikte mevcut Epipaleolitik, Mezolitik gelenekli kültürlerin dağınık halde bulunmasına ya da bu dönem materyallerinin toprak altında kalmasına neden olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Avrupa Mezolitik geleneğinde olan çeşitli boynuzdan ya da kemikten üretilmiş olan çift sıralı, tek taraflı zıpkınlara ve oltalara dair herhangi bir buluntu ise ele geçmemiştir. Buna karşın Anadolu coğrafyası üzerinde en çok karşılan kemik alet türü ise bızlar ve iğnelere ait buluntular ile sınırlı olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra genellikle Avrupa Mezolitik Çağ kültürlerinde geyik boynuzundan yapılmış olan aletlerin

hemen her tarafta bulunduğu görölmüştür. Ancak Anadolu Epipaleolitik Çağ'ında geyik boynuz buluntuları ise oldukça sınırlı olan buluntular olduğu gözlemlenmiştir.

Anadolu coğrafyası Epipaleolitik gelenekten Neolitik döneme bir geçiş gösterirken (Holosen başları) Avrupa ise Mezolitik Çağ'da (Holosen dönemin daha geç dönemlerinde) Neolitiğe geçiş göstermektedir. Bunun yanı sıra Kafkaslar da Mezolitik Neolitik döneme geçişi gösterir.

Ege coğrafyası üzerinde yapılan son dönem araştırmalar ile birlikte yonga teknolojisinin alanlar üzerinden elde edilmesi bu bölgenin Mezolitik Yunanistan ile bir yakınlığının olduğunu göstermiştir. Akdeniz bölgesi ise elde edilen faunal kanıtlar, C14 ve AMS tarihlemeleri sonucunda Holosen'den önce tarihler vermesi aynı zamanda yontmataş buluntuların tipolojik olarak Levant bölgesi kültür geleneği yansıması alanların Epipaleolitik Çağ yerleşimi olarak tanımlamamızı sağlamıştır. Özellikle Akdeniz bölgesi yontmataş buluntu veren alanların kademeli bir şekilde geometrik olmayan mikrolitlerden geometrik mikrolitlere doğru bir çizgi içinde ilerlemesi Epipaleolitik Levant geleneği ile benzemektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesi üzerinde yeni dönem kazılardan elde edilen veriler sonucunda Zagros Epipaleolitik geleneğini yansıttığını göstermiştir. Özellikle alanlar üzerinden elde edilen yontmataş malzemeler içindeki üçgenler ile kemik endüstrisinin varlığı alanların konumları nedeni ile Zarzian Epipaleolitik geleneğini göstermiştir. İç Anadolu bölgesi üzerinden elde edilen yarımayların Natufian gelenekli yarımaylar ve elde edilen C14 tarihleri, çeşitli yumuşakçalara ait kanıtların Geç Epipaleolitik Çağ Natufian kültürünü göstermiş olduğu saptanmıştır. Karadeniz bölgesi ise en az buluntunun ele geçtiği alan olarak görülmesi nedeni ile mikrolitli endüstriler ile mikroburi buluntuları nedeni ile Epipaleolitik gelenekli endüstriler olduğu görölmüştür. Ancak bölgenin doğusu ise Trialetian kültür sınırları içinde yer almaktadır. Bu nedenle bölge üzerinde bu saptamayı güçlendirecek tatmin edici veri görölmemiştir. Ancak kültürün yayılım alanı içinde bulunan Doğu Karadeniz muhtemelen bu kültür ile bağlantılı olabileceği görölmektedir. Marmara coğrafyası ise tamamı olmasa da Epigravettian etkisinin göröldüğu alanları oluşturmaktadır. Çünkü Epigravettian kültürü içinde de bol miktarda mikrolitli endüstri görölmüştür. Özellikle mikro ön kazıycılar ve sırtlı uçlar gibi buluntular bu kültür ile ortak paydasını göstermiştir. Gelibolu üzerindeki araştırmalar da ise Marmara bölgesinin bütünü gibi kazı çalışmaları sonuçlarından elde edilmediği ve yüzey araştırmaları neticesinde elde edilen verilerden olduğu görölmüştür. Doğu Akdeniz Epipaleolitik geleneği ile bağlantılı sadece

tek noktanın olduğu görölmüştür. Tezimin Türkiye coğrafyası 20-10 bin arasındaki kültürleri için; Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, İç Anadolu, Marmara, Ege bölgeleri Levant, Zagros ve Balkan kültür gelenekli Epipaleolitik, Epigravettian ve kısmi de olsa Mezolitik alanlar ile ilişkili olduğu görölmüştür. Bu bağlamda Türkiye coğrafyası tek tip bir kültür yansıtmaktan ziyade Geç Pleistosen ve Holosen dönem başlarında farklı kültür alanları ile de ilişkilidir (bakınız Şekil 2.1).

Bu tür sonuçların daha net ve anlaşılır olabilmesi için Türkiye coğrafyasının bir kültürel stratigrafiye oturtulabilmesi yeni yapılacak kazılar ile sonuçlandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, Çalışkan H. (2016). Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoryası: Bir Terra Incognita Analizi. *Journal of Black Sea Studies*, 21, 9-26.
- Akkermans, Peter MMG.; Schwartz, Glenn M. (2003). *The archaeology of Syria: from complex hunter-gatherers to early urban societies (c. 16,000-300 BC)*, Cambridge University Press.
- Alinei, Mario (2014). Europe: Mesolithic-Neolithic Transition. *Encyclopedia of Global Archaeology*. (Ed.: Claire Smith), Springer, New York: 2580-2586
- Alpaslan, Fadime Suata (2011). Some small mammal fossils of Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey). *Turkish Journal of Zoology*, 35(5), 755-768.
- Arbuckle, Benjamin S.; ÖZKAYA, Vecihi (2006). Animal exploitation at Körtik Tepe: an early Aceramic Neolithic site in southeastern Turkey. *Paléorient* 32(2), 113- 136.
- Arbuckle, Benjamin S.; Erek, Cevdet M. (2012). Late Epipaleolithic hunters of the central Taurus: Faunal remains from Direkli Cave, Kahramanmaraş, Turkey. *International Journal of Osteoarchaeology*, 22 (6), 694-707.
- Arsebük, Güven; Howell, F. Clark; Özbaşaran, Mihriban (1990). Yarımburgaz 1988. XI. *Kazı Sonuçları Toplantısı-I TC Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 9-38.
- Arsebük, Güven.; Howell, F. Clark.; Özbaşaran, Mihriban (1991). Yarımburgaz 1990. XII. *Kazı Sonuçları Toplantısı- I*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 17-41.
- Arsebük, Güven (1999). İnsanın Evrim Süreci ve En Eski Kültürleri. *TUBA-AR*, 2(1), 31-69.
- Arslantaş, Yüksel (2014). Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 319-343.
- Aslan, Taliha (2006). Öküzini Mağarası Epi-Paleolitik Dönem Süs Objeleri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Atalay, İbrahim (2005). Kuvaterner'deki iklim değişmelerinin Türkiye doğal ortamı üzerindeki etkileri. *Türkiye Kuvaterner Sempozyumu* (Ed.: Okan Tüysüz, M. Korhan Erturaç), Turqua-V, İstanbul, 121-128.
- Atıcı, A. Levent (2009a). Specialisation & diversification: animal exploitation strategies in the terminal Pleistocene, Mediterranean Turkey. *Before Farming*, (3), 1-17.
- Atıcı, A. Levent (2009b). Implications of age structures for Epipaleolithic hunting strategies in the Western Taurus Mountains, southwest Turkey. *Anthropozoologica*, 44 (1), 13-39.
- Atıcı, A. Levent (2011). Epipaleolithic Archaeology in Turkey. *Işın Yalçınkaya'ya Armağan/Studies in Honour of Işın Yalçınkaya*, (Ed.: Harun Taşkiran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, M. Beray Kösem, Gizem Kartal), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 27-45.
- Atıcı, A. Levent (2014). Commingled bone assemblages: insights from zooarchaeology and taphonomy of a bone bed at Karain B Cave, SW Turkey. *Commingled and Disarticulated Human Remains*. (Ed.: Anna J. Osterholtz, Kathryn M. Baustian, Debra L. Martin). New York: Springer Science and Business Media, 213-253.
- Aydınbeğ, C. Baykal (1998). Ekolojik ortamın İnsanın Kültürel gelişimine olan Etkileri ve Akdeniz Bölgesi Paleolitiği Açısından Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bahar, Hasan (1998). Konya Araştırmaları III. Lykaonia (Konya Merkez Bölgesi). *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)* 12: 197- 206.
- Bailey, Douglass W. (2000). *Balkan prehistory: exclusion, incorporation and identity*. Psychology Press.
- Baird, Douglas (2007). Pınarbaşı: Orta Anadolu'da Epi-paleolitik Konak Yerinden Yerleşik Köy Yaşamına. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar- Yeni Bulgular*, (Ed.: Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 285- 311.

- Baird, Douglas (2012). The Late Epipaleolithic, Neolithic, and Chalcolithic of the Anatolian Plateau, 13,000- 4000 BC. *A companion to the archaeology of the Ancient Near East Volume I*. (Ed.: D.T. Potts). Wiley and Sons, Ltd, Publication: 431-465.
- Baird, Douglas.; Asouti, Eleni; Astruc, Laurence; Baysal, Adnan; Baysal, Emma; Carruthers, Denise; Fairnairn, Andrew; Kabukçu, Ceren; Jenkins, Emma; Lorentz, Kirs; Middleton, Caroline; Pearson, Jessica; Pirie, Anne (2013). Juniper smoke, skulls and wolves' tails. The Epipalaeolithic of the Anatolian plateau in its South-west Asian context; insights from Pınarbaşı. *Levant*, 45(2), 175-209.
- Balcı, Semra (2011). The Chipped Stone Industry of Aktopraklık C (Bursa). Preliminary Results. *Anatolia Antiqua*, 19(1), 1-11.
- Balkan-Atlı, Nur (1994). *La néolithisation de l'Anatolie*. De Boccard / IFEA, Paris.
- Balkan-Atlı, Nur; Binder, Didier; Gratuze, Bernard (2008). Göllü Dağ (Central Anatolia): ObsidianSources, Workshops and Trade. *Anatolian Metal IV*, Bochum: 203-210.
- Bar-Yosef, Ofer (1970). *The Epipaleolithic Cultures of Palestine. Jerusalem*. Hebrew University.
- Bar-Yosef, Ofer (1997). Symbolic expressions in later prehistory of the Levant: Why are they so few. *Beyond art: Pleistocene image and symbol*, 23, 161-187.
- Bar-Yosef, Ofer (1998). The Natufian culture in the Levant, threshold to the origins of agriculture. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews*, 6(5), 159-177.
- Baysal, Emma (2013). Epipalaeolithic Marine Shell Beads at Pınarbaşı. *Anatolica*, 39, 261-276.
- Baysal, Emma (2016). Anadolu ve Levant Ep-paleolitiği Işığında Direkli Mağarası Kişisel Süs Eşyaları. *Anadolu/ Anatolia* 42, 137- 154.
- Becks, Ralf; Becks, Bilge Ayça Polat (2013). Girmeler Mağarası-Lykia'da Bir Kalkolitik Dönem Yerleşimi-Girmeler Cave-A Chalcolithic Settlement In Lycia. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8), 166-183.
- Belfer-Cohen, Anna; Goring-Morris, Nigel (2002). Why microliths? Microlithization in the Levant. *Archeological Papers of the American Anthropological Association*, 12(1), 57-68.

- Belfer-Cohen, Anna; Bar-Yosef, Ofer (2002). Early sedentism in the near east. *Life in Neolithic Farming Communities*, Springer, Boston, MA: 19-38
- Benedict, Peter (1980). İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi: Güneydoğu Anadolu Yüzey Araştırması. İstanbul: *Edebiyat Fakültesi Basımevi*, Cilt. 1, 107- 191.
- Benz, Morion; Coşkun, Aytaç; Rösner, Corinna; Deckers, Katleen; Riehl, Simone; W. Alt, Kurt; Özkaya, Vecihi (2013). First evidence of an Epipalaeolithic hunter-fisher-gatherer settlement at Körtik Tepe. *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Çorum, Cilt: 1, 65-78.
- Binder, Didier (2005). Autour de l'obsidienne: un aspect des processus d'interaction entre agro-pasteurs et chasseurscueilleurs en Anatolie centrale. *Populations, économies et environnements, du Néolithique et de l'Âge du Bronze*, 119- 134.
- Blömer, Michael; Çobanoğlu, Dilek; Winter, Engelbert (2017). Doliche 2015. *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara, Cilt. 1, 47- 64.
- Bostancı- Kolankaya, Neyir (2012). Anadolu'da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı. *Anadolu/ Anatolia* 38, 29- 51.
- Bostancı, Enver Y. (1959). Researches on the Mediterranean coast of Anatolia: a new Palaeolithic site at Beldibi near Antalya. *Anatolia*, 4(9), 129-178.
- Bostancı, Enver Y. (1962). Belbaşı Kaya Sığınağında bulunan Üst Paleolitik ve Mezolitik Endüstri– Belbaşı Kültürü. *Belleten*, 26/102, 233-251.
- Bostancı, Enver Y. (1965). Beldibi, Belbaşı Mezolitiği ve Diğer Mezolitik Buluntularla Olan Münasebetleri. *Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Dergisi*, 3, 55-90.
- Bostancı, Enver Y. (1967). Beldibi ve Mağaracıkta Yapılan 1967 Yaz Mevsimi Kazıları ve Yeni Buluntular. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 16, 51-60.
- Bostancı, Enver Y. (1975). Disc Burins on Disc Cores and Their Variations Have Been Discovered in Belbaşıyen Culture on the Mediterranean Coast of Anatolia. *Antropoloji*, Sayı 7, 69-79.

- Bostancı, Enver Y. (1984). Dülük Taş Devrinde İnsan Evrimi ve Mezolitik Şarkian Kültürü Üzerinde Bir Araştırma Şarklı Mağara Kazısı. *V. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Başbakanlık Basımevi, 49- 64.
- Bottema, Sytze (2003). The vegetation history of the Greek Mesolithic. *British School at Athens Studies*, 33-49.
- Braidwood, Robert. J. (1960). The agricultural revolution. *Scientific American*, 203(3), 130-152.
- Bulut, Hande (2015). Batı Toros Mağaraları Kemik Alet İşçiliğine İlişkin Tekno- Tipolojik Değerlendirme: Karain Mağarası Örneği. *31. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 55- 84.
- Bulut, Hande (2016). Öküzini Mağarası Kemik Aletleri: Tekno-Tipolojik Analizler. *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi (Journal of Anatolian Prehistoric Research)* APAD 2, Ankara: 83- 105.
- Burroughs, William James (2005). *Climate change in prehistory: The end of the reign of chaos*. Cambridge University Press.
- Carter, Tristan; Le Bourdonnec, François-Xavier; Poupeau, Gérard; Kartal, Metin; Calligaro, Thomas; Moretto, Philippe (2011). Marginal perspectives: sourcing epi-palaeolithic to chalcolithic obsidian from the Öküzini cave (SW Turkey). *Paléorient*, 37(2), 123-149.
- Carter, Tristan; Grant, Sarah; Kartal, Metin; Coşkun, Aytaç; Özkaya, Vecihi (2013). Network and Neolithisation: sourcing obsidian from Körtik Tepe (SE Anatolia). *Journal of Archaeological Science*, 40, 556- 569.
- Clark, J. G. D. (1948). The development of fishing in prehistoric Europe. *The Antiquaries Journal*, 28 (1-2), 45-85.
- Cohen, Harold R. (1970). The palaeoecology of south central Anatolia at the end of the Pleistocene and the beginning of the Holocene. *Anatolian Studies*, Vol. 20, 119-137.
- Crombé, Philippe; Robinson, Eric (2014). European mesolithic: geography and culture. *Encyclopedia of Global Archaeology*. (Ed.: Claire Smith). Springer, New York, 2623-2645.

- Çambel, Halet (1974). The Southeast Anatolian Prehistoric Project and Its Significance for Culture History. *Belleten, C, 37*, 361- 377.
- Çambel, Halet; Braidwood, Robert J. (1980). İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi: 1963-1972 Çalışmalarına Toplu Bakış. *Edebiyat Fakültesi Basımevi*, Cilt. 1, 1-64.
- Çilingiroğlu, Çiler; Çakırlar, Canan (2013). Toward configuring the neolithisation of Aegean Turkey. *Documenta Praehistorica XL*, (40), 21- 29.
- Çilingiroğlu, Çiler; Dinçer, Berkay; Uhri, Ahmet; Gürbıyık, Cengiz; Baykara, İsmail; Çakırlar, Canan (2016). New Palaeolithic and Mesolithic sites in the eastern Aegean: the Karaburun archaeological survey project. *Antiquity*, 90, 1-6.
- Çoksolmaz, Ece (2011). Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Dedeoğlu, Fulya (2014). Yukarı Menderes Havzası Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağı Yerleşimlerinin Materyal Kültür ve İskan Düzeni Bağlamında Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 33-56.
- Delson, Eric, Tattersall, Ian; Van Couvering, John; Brooks, Alison S. (Ed.). (2004). *Encyclopedia of human evolution and prehistory*. Routledge.
- Demirel, Arzu (2011). Mağara Paleoeolojisi ve Mikrofauna Tafonomisi. *Işın Yalçınkaya'ya Armağan/Studies in Honour of Işın Yalçınkaya*, (Ed.: Harun Taşkiran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, M. Beray Kösem, Gizem Kartal), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 101- 112.
- D'Errico, Francesco (1992). Technology, motion, and the meaning of Epipaleolithic art. *Current Anthropology*, 33(1), 94-109.
- Dinçer, Hüseyin; Güleç, Erksin; Kuhn, Steve; Stiner, Marry (2001). 1999 Yılı Üçağzılı Mağarası Kazısı. 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Cilt. 1, 1-8.

- Düring, Bleda S. (2010). *The prehistory of Asia Minor: from complex hunter-gatherers to early urban societies*. New York: Cambridge University Press.
- Efe, Turan (1991). 1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yüzey Araştırmaları. *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 163-177.
- Efstratiou, Nikos; Biagi, Paolo; Starnini, Elisabetta. (2014). The Epipalaeolithic site of Ouriakos on the island of Lemnos and its place in the Late Pleistocene peopling of the east Mediterranean region. *Adalya*, (17), 1-23.
- Erdoğan, Burçin (2017). “ Whither the Aegean Neolithic?” , *Going West?: The Dissemination of Neolithic Innovations Between the Bosphorus and the Carpathians*. (Ed.: Agathe Reingruber, Zoë Tsirtsoni, Petranka Nedelcheva). İstanbul: Taylor and Francis, 29-41.
- Erek, C. Merih (2009). 2007 Direkli Mağarası Kazıları. *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Cilt. 1, 323- 346.
- Erek, C. Merih (2010). A new Epi-paleolithic site in the Northeast Mediterranean region: Direkli Cave (Kahramanmaraş, Turkey). *Adalya*, 13, 1-17.
- Erek, C. Merih (2011). Kahramanmaraş İli Prehistoryası. *Işın Yalçınkaya'ya Armağan/Studies in Honour of Işın Yalçınkaya*, (Ed.: Harun Taşkiran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, M. Beray Kösem, Gizem Kartal), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 113- 126.
- Erek, C. Merih (2012). Güneybatı Asya Ekolojik Nişi İçinde Direkli Mağarası Epi-paleolitik Buluntuların Değerlendirilmesi. *Anadolu/Anatolia*, 38, 53-66.
- Erek, C. Merih (2014). Direkli Cave: The Significance of Fire and Female Figurines in the Paleo-Landscape during the Epi-paleolithic Period. *Seleucia ad Calyadnum* 4: 151-163.
- Erol, Oğuz (1989). Türkiye Jeomorfolojisi “Türkiye’nin Jeomorfolojik Evrimi ve Bugünkü Genel Jeomorfolojik Görünümü”. *Yayınlanmamış Ders Notu*, İstanbul.
- Esin, Ufuk; Benedict, Peter (1963). Recent developments in the prehistory of Anatolia. *Current Anthropology*, 4(4), 339-346.

- Esin, Ufuk (1990). Prehistorik Anadolu ve Güneydoğu Avrupa Radioaktif Tarihlerinden Kaynaklanan Arkeolojik Sorunlar. *V. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 97-104.
- Estabrook, Virginia Hutton (2014). Violence and warfare in the European Mesolithic and Paleolithic. *Violence and Warfare Among Hunter-Gatherers*. (Ed.: Mark W., Allen, Terry L. Jones). California: Left Coast Press, 49-69.
- Ferring, C. Reid (2017). Alluvial Settings. *Encyclopedia of Geoarchaeology*. (Ed.: Allan S. Gilbert, Paul Goldberg, Vance T. Holliday, Rolfe D. Mandel, Robert S. Sternberg). New York: Springer Science ve Business Media Dordrecht, 4-14.
- Garrard, Andrew (1998). Palaeolithic and Neolithic survey at a south-eastern "gateway" to Turkey. *Ancient Anatolia: Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara*. (Ed.: Roger Mattheews), Ankara: British Institute at Ankara, 7-16.
- Garrod, Dorathy. A. E. (1934). The Stone Age of Palestine. *Antiquity*, 8 (30), 133-150.
- Gatsov, Ivan; Özdoğan, Mehmet (1994). Some Epi-Paleolithic sites from NW Turkey: Ağaçlı, Domalı and Gümüşdere. *Anatolica*, 20, 97-120.
- Gatsov, Ivan (2001). Epipalaeolithic/ Mesolithic, Neolithic periods chipped-stone assemblages from southern Bulgaria and northwest Turkey: similarities and differences. *TUBA-AR*, 4(1), 101-112.
- Gatsov, Ivan (2003). The latest results from the technological and typological analysis of chipped stone assemblages from Ilipinar, Pendik, Fikir tepe and Menteşe. *Documenta Praehistorica*, 30, 153-158.
- Gatsov, Ivan; Nedelcheva, Petranka; Kaczanowska, Malgorzata; Kozlowski, K. Janusz (2017). Lithic Industries and Their Role in Neolithisation Models in Southeast Europe. *Going West?: The Dissemination of Neolithic Innovations between the Bosphorus and the Carpathians*. (Ed.: Agathe Reingruber, Zoë Tsirtsoni, Petranka Nedelcheva), İstanbul: Taylor and Francis, 57- 71.

- Goring-Morris, A. Nigel; Belfer-Cohen, Anna (2008). A roof over one's head: Developments in Near Eastern residential architecture across the Epipalaeolithic–Neolithic transition. *The Neolithic demographic transition and its consequences*. Netherlands: Springer, 239-286.
- Gurova, Maria; Bonsall, Clive (2014). Pre-Neolithic'in Southeast Europe: a Bulgarian perspective. *Documenta Praehistorica*, 41, 95- 109.
- Güleç, Erksin; Kuhn, Steve L.; Özer, İsmail; Stiner, Mary C. (2003). The 2001 Excavations Season at Üçağızlı Cave. 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Kültür Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Cilt.1, 473- 484.
- Güveloğlu, Ali (2006). MÖ. I.-MS. III. Yüzyıllar Arasında Roma- Pannonia- Trakya Siyasal İlişkilerde Pannonia'nın Yeri ve Önemi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Harmankaya, Savaş, (1997). Türkiye Paleolitik araştırmaları üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri–I, Paleolitik-Epipaleolitik*: 7-19.
- Hauptmann, Harald (2007). Nevalı Çori Ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem, Genel bir Bakış. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar- Yeni Bulgular*, (Ed.: Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 131- 164.
- Henry, Donald O. (2013). The Natufian and the Younger Dryas, *Natufian Foragers in the Levant Terminal Pleistocene Social Changes in Western Asia*. (Editörler: Ofer Bar-Yosef, François R. Valla). International Monographs in Prehistory: Archaeological Series 19, 584-610.
- Hours, Francis; Aurenche, Olivier; Cauvin, Jacques; Cauvin, Marie-Claire; Copeland, Lorraine; Sanlaville, Paul (1994). *Atlas des sites du Proche-Orient (14000-5700 BP). Volume I: Texte*, Lyon: Maison de l'Orient méditerranéen; Paris: Diff. de Bocard.
- Hovers, Erella (1990). Art in the Levantine Epi-Palaeolithic: an engraved pebble from a Kebaran site in the Lower Jordan Valley. *Current Anthropology*, 31(3), 317-322.

- Hughes, Erica (2007). *Absolute and relative dating of Hallan Çemi Tepesi*. The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Jacobsen, Thomas W. (1976). 17,000 years of Greek prehistory. *Scientific American*, 234 (6), 76-89.
- Kaczanowska, Malgorzata; Kozłowski, Janusz. K. (2016). Early Holocene adaptations in the Southern Balkans. *Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności. Rok 2015/2016*, 198-205.
- Kanalmaz, Davut (2018), G.Ö 20-10 Bin Arası Kültürlerin Türkiye Coğrafyasında Son Araştırmalar Işığında Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Kansu, Şevket A. (1947). Stone age cultures in Turkey. *American Journal of Archaeology*, 51(3). 227-232.
- Kansu, Şevket A; OZANSOY, Fikret (1952). Ankara Civarında Paleolitik Yeni Buluntular. *IV. Türk Tarih Kongresi*, 381-390.
- Karakoç, Murat (2013). Son Buzul Çağı ve Holosen Başlangıcında Anadolu Balkan İlişkileri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kartal, Metin (2003). Anadolu'nun Epi-paleolitik Dönem Buluntu Toplulukları: Sorunlar, Öneriler, Değerlendirmeler ve Çeşitli Yaklaşımlar. *Anadolu/Anatolia*, 24, 35-61.
- Kartal, Metin (2003). Anatolian Epi- palaeolithic Period Assemblages: Problems, Suggestions, Evaluations and Various Approaches. *Anadolu/ Anatolia*, 24, 45-62.
- Kartal, Metin (2005). YONTMATAŞ BULUNTU TOPLULUKLARI IŞIĞINDA ANKARA: Neyi Biliyoruz? Neyi Bilmiyoruz? Yeni Değerlendirmeler ve Sonuçlar. *Anadolu/ Anatolia*, 28, 49- 72.
- Kartal, Metin (2009). *Türkiye'de Son Avcı Toplayıcılar: Konar Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş Epi-paleolitik Dönem*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Kartal, Metin (2011). Kuzey ve Orta- Batı Türkiye’de Epi-paleolitik- Erken Neolitik Buluntular ve Güneybatı Anadolu ile olan Yontmataş, Karşılaştırmalar. *Işın Yalçinkaya’ya Armağan/ Studies in Honour of Işın Yalçinkaya*, (Ed.: Harun Taşkiran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, M. Beray Kösem, Gizem Kartal), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 167-177.
- Kartal, Metin (2012). Körtik Tepe Yontmataş Endüstrisi. 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Cilt: 1, 475- 490.
- Kartal, Metin (2014). Yukarı Dicle Havzası’nda Neolitik Çağ Yontmataş Endüstrileri Araştırmaları 2005-2013: Körtik Tepe, Boncuklu Tarla ve Hakemi Use. 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Cilt: 1, 411- 428.
- Kartal, Metin; Karakoç, Murat; Erbil, Eşref (2015). Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (I). 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Cilt. 1, 9-26.
- Kartal, Metin; Karakoç, Murat; Erbil, Eşref (2016). Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (II). 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Cilt. 2, 387-408.
- Karul, Necmi; Bertman, Jan-K. (2005). From Anatolia to Europe: The ceramic sequence of Hoca Çeşme in Turkish Thrace. *How Did Farming Reach Europe?*, (Ed.: Clemens Lichter), BYZAS 2, İstanbul: Ege Yayınları, 117- 129.
- Karul, Necmi (2017). Northwest Anatolia A Border or a Bridge Between Anatolia and the Balkans During the Early Neolithic Period?. *Going West?: The Dissemination of Neolithic Innovations Between the Bosphorus and the Carpathians*, (Ed.: Agathe Reingruber, Zoë Tsirtsoni, Petranka Nedelcheva), İstanbul: Taylor and Francis, 29- 51.
- Kayan, İlhan (1996). Holocene coastal development and archaeology in Turkey. *Zeitschrift Fur Geomorphologie Supplementband*, 102, 37-59.
- Kenyon, Kathleen M. (1959). Earliest Jericho. *Antiquity*, 33(129), 5-9.

- Kozłowski, Janusz K. (1999). Gravettian/Epigravettian sequences in the Balkans: environment, technologies, hunting strategies and raw material procurement. *British School at Athens Studies*, 319-329.
- Kozłowski, Janusz K. (2002). The middle and the early upper paleolithic around the Black sea. *Neandertals and modern humans in western Asia*, (Ed.: Takeru Akazawa, Kenichi Aoki, Ofer Bar-Yosef), New York: Kluwer Academic Publishers, 461-482.
- Kozłowski, Janusz K.; Kaczanowska, Malgorzata (2004). Gravettian/ Epigravettian sequences in the Balkans and Anatolia. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 4(1), 5-18.
- Kozłowski, Janusz K. (2005). The importance of the Aegean Basin for the Neolithization of south-eastern Europe. *Mitekufat Haeven: Journal of the Israel Prehistoric Society*, 35, 409-424.
- Kozłowski, Janusz K. (2007). Western Anatolia, the Aegean basin and the Balkans in the Neolithisation of Europe. *A Short Walk through the Balkans: the First Farmers of the Carpathian Basin and Adjacent Regions. Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia*, (Ed.: Michela Spartaro), Quaderno, 12, 39-52.
- Kozłowski, S. Karol (1996). The Trialetian “Mesolithic” industry of the Caucasus, Transcaucasia, eastern Anatolia, and the Iranian Plateau. *Neolithic chipped stone industries of the Fertile Crescent, and their contemporaries in adjacent regions. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment*, 3, 161-170.
- Kökten, İ. Kılıç (1945). Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(5), 435-486.
- Kökten, İ. Kılıç (1947). Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2, 223- 239.
- Kökten, İ. Kılıç (1959). Tarsus-Antalya Arası Sahil Şeriti Üzerinde ve Antalya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 8 (2), 6-16.
- Kökten, İ. Kılıç (1960). Anadolu Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Gidiş. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 10 (1), 42- 52.

- Kösem, M. Beray (1998). Öküzini Mağarası Ön Kazıyıcılarının Tipolojik Gözlemi. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1-2, Cilt.38, 187-203.
- Kösem, M. Beray (2011). Yontmataş Endüstride Çizim: Neden ve Nasıl. *Işın Yalçınkaya'ya Armağan/Studies in Honour of Işın Yalçınkaya*, (Ed.: Harun Taşkiran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, M. Beray Kösem, Gizem Kartal), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 185-193.
- Kuhn, Steven L. (2002). Paleolithic archeology in Turkey. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews*, 11(5), 198-210.
- Kuhn, Steven L; Stiner, Mary C.; Güleş, Erksin; Özer, İsmail; Yılmaz, Hakan; Baykara, İsmail; Açıkkol, Ayşen; Goldberg, Paul; Molina, Martinez K.; Ünay, Engin; Suata-Alpaslan, Fadime (2009). The early Upper Paleolithic occupations at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey). *Journal of Human Evolution*, 56(2), 87-113.
- Lambeck, Kurt (1996). Sea-level change and shore-line evolution in Aegean Greece since Upper Palaeolithic time. *Antiquity*, 70 (269), 588-611.
- Lioubine, Vassily P. (1994). Human adaptation in the mountain environments of the Caucasus during Upper Palaeolithic and Mesolithic. *Museo tridentino di scienze naturali*, Vol.28, 207-219.
- Naudinot, Nicolas; Bourdier, Camille; Laforge, Marine; Paris, Céline; Bellot-Gurlet, Ludovic; Beyries, Sylive; Thery-Parisot, Isabelle; Le Goffic, Michel (2017). Divergence in the evolution of Paleolithic symbolic and technological systems: The shining bull and engraved tablets of Rocher de l'Imperatrice. *PloS one*, 12(3), 1-26.
- Martinoli, Danièle (2004). Food plant use, temporal changes and site seasonally at Epipalaeolithic Öküzini and Karain B caves, southwest Anatolia, Turkey. *Paléorient*, 61-80.
- Maher, Lisa A.; Richter, Tobias; Stock, Jay T. (2012). The Pre-Natufian Epipaleolithic: Long-term behavioral trends in the Levant. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews*, 21(2), 69-81.
- McIntosh, Jane R. (2009), *Handbook to Life in Prehistoric Europe*. Oxford University Press on Demand.

- Merkyte, Inga (2003). The Mesolithic syndrome in southeastern Europe. *Acta archaeologica*, 74(1), 307-317.
- Meshveliani, Tengiz; Bar-Oz, Guy; Bar-Yosef, Ofer; Belfer-Cohen, Anna; Boaretto, Elisabetta; Jakeli, Nino; Koridze, Irakli; Matskevich, Zinovi. (2007). Mesolithic hunters at Kotias Klde, western Georgia: preliminary results. *Paléorient*, 47-58.
- Mithen, Steven J. (1994). The Mesolithic Age. *The Oxford illustrated prehistory of Europe*, (Ed.: Barry Cunliffe), Oxford University Press, 79-135.
- Moundrea-Agrafioti, Antikleia (2003). Mesolithic fish hooks from the Cave of Cyclope, Youra. *British School at Athens Studies*, 131-141.
- Moore, Andrew M.T.; Hillman, Gordon C. (1992). The Pleistocene to Holocene Transition and Human Economy in Southwest Asia: The Impact of the Younger Dryas. *American Antiquity*, Vol.57, No.3, 482-494.
- Obermaier, Hugo (1924). Fossil Man in Spain, *New Haven: Published for the Hispanic Society of America by the Yale University Press, London*.
- Olenkovskiy, Mikola (2010). The Eastern Epigravettian in the North Azov region (Ukraine). *Atti Soc. Preist. Protost. Friuli-VG XVII. Trieste*, 7-26.
- Olszewski, Deborah I. (1986). The North Syrian Late Epipaleolithic: The earliest occupation at Tell Abu Hureyra in the context of the Levantine Late Epipaleolithic. *BAR International Series*, Vol. 309.
- Olszewski, Deborah I. (2013). The Zarzian in the Context of the Epipaleolithic Middle East. *The International Journal of Humanities*, 19(3), 1-20.
- Olszewski, Deborah I. (2014). Middle East: Epipaleolithic. *Encyclopedia of Global Archaeology*, (Ed.: Claire Smith), New York: Springer, 4922-4929.
- Otte, Marcel; Yalçinkaya, Işın; Leotatd, Jean-Marc; Kartal, Metin; Bar-Yosef, Ofer; Kozłowski, Janusz K.; López Bayón, Ignacio; Marshack, Alexabder (1995). The Epi-Palaeolithic of Öküzini cave (SW Anatolia) and its mobiliary art. *Antiquity*, 69 (266), 931-944.

- Otte, Marcel; López Bayón, Ignacio; Noiret, Pierre; Bar-Yosef, Ofer; Yalçinkaya, Işın; Kartal, Metin; Létard, Jean-Marc; Pettitt, Paul (2003). Sedimentary deposition rates and carbon-14: the Epi-Paleolithic sequence of Öküzini Cave (southwest Turkey). *Journal of Archaeological Science*, 30(3), 325-341.
- Özbek, Metin (2000). *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özbek, Onur (2007). Comments on polished stone implements of an early neolithic site near the Greek Turkish border: Hocacesme (Enez, Turkey). *ETNATIA*, 11, 213-219.
- Özbek, Onur, (2008). Gelibolu yarımadası güneyindeki bazı höyüklerin son araştırmalar ışığında yeniden değerlendirilmesi (A reassessment of the prehistoric mounds on the south of Gallipoli peninsula). *Journal of Archaeology and Art*, 127, 1-14.
- Özbek, Onur (2012a). 2010 Yılı Saros Körfezi Gelibolu Yarımadası Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması. 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Cilt.3, 463-479.
- Özbek, Onur (2012b). Sea level changes and prehistoric sites on the coasts of Southern Turkish Thrace, 12,000–6000 BP. *Quaternary international*, 261, 162-175.
- Özbek, Onur; Erdoğan, Burçin (2015). Initial Occupation of the Gelibolu Peninsula and the Gökçeada (Imbroz) Island in the Pre-Neolithic and Early Neolithic. *Eurasian Prehistory*, 11(1-2), 97-128.
- Özbek, Onur (2017), Üçdutlar Buluntu Yeri: Gelibolu Yarımadası'nda Neolitik Öncesi Döneme ait Yeni Bir Açık hava yerleşimi. *Journal of Archaeology & Art Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 1-12.
- Özçelik, Kadriye (2011). Karain Mağarası B Gözü Epi-Paleolitik Dönem Yontmataş Endüstrisi'', *Işın Yalçinkaya'ya Armağan/ Studies in Honour of Işın Yalçinkaya*, (Ed.: Harun Taşkiran, Metin Kartal, Kartal Özçelik, M. Beray Kösem, Gizem Kartal), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 213- 225.
- Özdoğan, Mehmet (1983). Trakya'da Tarihöncesi Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, Edebiyat Fakültesi Basımevi: 21-58.
- Özdoğan, Mehmet (1985). 1983 yılı Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, 221-232.

- Özdoğan, Mehmet (1986a). 1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları. *III. Araştırma Sonuçları Toplantıları*, Ankara, 409-428.
- Özdoğan, Mehmet (1986b). Prehistoric sites in the Gelibolu Peninsula. *Anadolu Araştırmaları*, (10), 51-66.
- Özdoğan, Mehmet (1987). 1986 yılı Trakya ve Marmara bölgesi Araştırmaları. *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, İstanbul, 157-173.
- Özdoğan, Mehmet (1988). Yarımburgaz Mağarası 1986 Yılı Kazı Çalışmaları. *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı- II*, Ankara, 323-346.
- Özdoğan, Mehmet; Özdoğan, Aslı; Bar-Yosef, Daniella; Van Zeist, Willem (1995). Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi: 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme. *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Cilt. 1, 103-122.
- Özdoğan, Mehmet (1996). Tarih öncesi dönemde Trakya Araştırma Projesinin 16. Yılında Genel Bir Değerlendirme. *Anadolu Araştırmaları*, 14, 329-360.
- Özdoğan, Mehmet (1997). Anatolia from the Last Glacial Maximum to the Holocene Climatic Optimum: cultural formations and the impact of the environmental setting. *Paléorient*, 25-38.
- Özdoğan, Mehmet (2002a). Adım Adım Yerleşik Yaşam, Mezolitik Çağ. *Arkeo Atlas Dergisi*, 1, 56-62.
- Özdoğan, Mehmet (2002b). Neolithic cultures at the contact zone between Anatolia and the Balkans-diversity and homogeneity at the Neolithic frontier. *Aegean-Marmara-Black Sea: the Present State of Research on the Early Neolithic. Langenweissbach: Beier & Beran*, 21-28.
- Özdoğan, Mehmet (2003). Paleolitik Çağ, İstanbul ve Yarımburgaz Mağarası -16 Yıl Sonra Yarımburgaz'ın Düşündürdükleri. *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük için Armağan Yazılar*, (Ed.: Mihriban Özbaşaran; Oğuz Tanındı; A. Boratav), İstanbul: Ege Yayınları, 179-183.

- Özdoğan, Mehmet (2007a). Amidst Mesopotamia-centric and Euro-centric approaches: the changing role of the Anatolian peninsula between the East and the West. *Anatolian Studies*, 57, 17-24.
- Özdoğan, Mehmet (2007b). Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar- Yeni Bulgular*. (Ed.: Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 401-426.
- Özdoğan, Mehmet (2011a). Submerged sites and drowned topographies along the anatolian coasts: an overview. *Submerged Prehistory*, (Ed.: Jonathan Benjamin, Clive Bonsall, Anders Fischeer, Catriona Pickard), Oxford: Oxbow Books, 219-229.
- Özdoğan, Mehmet (2011b). Anadolu ilk Neolitik Kültürlerin Kökeni Sorunu. *Işın Yalçinkaya'ya Armağan/Studies in Honour of Işın Yalçinkaya*, (Ed.: Harun Taşkıran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, M. Beray Kösem, Gizem Kartal), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 227-233.
- Özdoğan, Mehmet (2015). *50 soruda Arkeoloji*, İstanbul: 7 Renk Basım Yayın.
- Özdoğan, Mehmet (2017). Neolithic assemblages and spatial boundaries as exemplified through the Neolithic of Northwestern Turkey. *Balkan Dialogues: Negotiating Identity Between Prehistory and the Present*, (Ed.: Maja Gori, Maria Ivanova), New York: Routledge Taylor and Francis, 197-212.
- Özkaya, Vecihi; San, Oya (2007). Körtik Tepe Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine Gözlemler. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar- Yeni Bulgular*, (Ed.: Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 21-36.
- Özsait, Mehmet (1977). Pisidia Bölgesinde Yeni Prehistorik İskan Yerleri (I): Kuruçay, Çiğirankaya, Çallıca, Yağlıyurt Yerleşmeleri. *Anadolu Araştırmaları IV*, 1976, 71-162.
- Peasnal, Brain L. (2000). *The Round House Horizon Along the Taurus-Zagros Arc: A Synthesis of Recent Excavations of Late Epipaleolithic and Early Aceramic Sites in Southeastern Anatolia and Northern Iraq*. Ph. D. Dissertations, University of Pennsylvania, Philadelphia.

- Peregrine, Peter N.; Ember, Melvin (Eds.). (2002). *Encyclopedia of Prehistory: Volume 8: Middle America*. Springer Science & Business Media.
- Perlès, Catherine (2001). *The early Neolithic in Greece: the first farming communities in Europe*. Cambridge University Press.
- Perlès, Catherine (2003). The Mesolithic at Franchthi: an overview of the data and problems. *British School at Athens Studies*, 79-87.
- Perrot, Jean (1966). Le gisement Natoufien de Mallaha (Eynan), Israel. *L'anthropologie*, 70 (5-6), 437-484.
- Pickard, Catriona; Bonsall, Clive (2004). Deep-sea fishing in the European Mesolithic: fact or fantasy?. *European Journal of Archaeology*, 7(3), 273-290.
- Price, T. Douglas (1983). The European Mesolithic. *American antiquity*, 48(4), 761-778.
- Price, T. Douglas (1987). The Mesolithic of Western Europe. *Journal of World Prehistory*, 1(3), 225-305.
- Richter, Tobias; Maher, Lisa A. (2013). Terminology, process and change: reflections on the Epipalaeolithic of South-west Asia. *Levant*, 45(2), 121-132.
- Richter, Tobias; Arranz-Otaegui, Amaia; Yeomans, Lisa; Boaretto, Elisabetta (2017). High Resolution AMS Dates from Shubayqa 1, northeast Jordan Reveal Complex Origins of Late Epipalaeolithic Natufian in the Levant. *Scientific reports*, 7(1), 1-10.
- Roberts, Neil (1996). Konya Basin Palaeoenvironmental Research. *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Cilt: 2, 373- 384.
- Rosen, Steve A. (1983). The Microlithic Lunate: An old-new tool type from the Negev, Israel. *Paléorient*, Vol. 9(2), 81-83.
- Rosenberg, Michael (1992). The Batman River Archaeological Reconnaissance Survey 1990. *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 447- 460.

- Rosenberg, Michael (1994). A preliminary description of the lithic industry from Hallan Çemi. *Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent. Proceedings of the First Workshop on PPN Chipped Lithic Industries, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 1*, (Ed.: Hans Georg K. Gebel, Stefan Karol Kozłowski), Ex Oriente, Free University of Berlin, 223-238.
- Rosenberg, Michael; Nesbitt, Mark R.; Redding, Richard W.; Peasnell, Brian L. (1998). Hallan Çemi, pig husbandry, and post-Pleistocene adaptations along the Taurus-Zagros arc (Turkey). *Paléorient*, 25-41.
- Rosenberg, Michael (2007). Hallan Çemi. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar- Yeni Bulgular*, (Ed.: Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1- 11.
- Rosenberg, Michael; Redding, Richard W. (2002). Hallan Çemi and early village organization in eastern Anatolia. *Life in Neolithic Farming Communities Social Organization, Identity and Differentiation*. Springer Science & Business Media, 39-62.
- Runnels, Curtis (2009). Mesolithic Sites and Surveys in Greece: A Case Study from the Southern Argolid. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 22(1), 57-73.
- Runnels, Curtis; Özdoğan, Mehmet (2001), The Paleolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey. *Journal of Field Archaeology*, 28(1/2), 69-92.
- Runnels, Curtis; Panagoupoulou, Eleni; Murrari, Priscilla, Tsartsidou, Georgia; ALLEN, Susan; Mullen, Kevin; Tourloukis, Evangelos (2005). A Mesolithic landscape in Greece: testing a site-location model in the Argolid at Kandia. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 18(2), 259-285.
- Sagona, Antonio; ZIMANSKY, Paul (2009). *Ancient Turkey*. New York: Routledge.
- Sampson, Adamantios (1998). The Neolithic and Mesolithic occupation of the Cave of Cyclope, Youra, Alonnessos, Greece. *Annual of the British school at Athens*, 93, 1-22.

- Sampson, Adamantios; Kozłowski, Janusz K.; Kaczanowska, Malgorzata (2003). Mesolithic chipped stone industries from the Cave of Cyclope on the island of Youra (northern Sporades). *British School at Athens Studies*, 123-130.
- Sampson, Adamantios; Kaczanowska, Malgorzata; Kozłowski, Janusz K. (2010). *The prehistory of the island of Kythnos (Cyclades, Greece) and the Mesolithic settlement at Maroulas*, Kraków. Polish Academy of Arts and Sciences.
- Schmidt, Klaus (2012). Anatolia. *A companion to the archaeology of the ancient Near East Volume I*, (Ed.: Daniel T. Potts), A John Wiley and Sons, Ltd., Publication: 144- 160.
- Shea, John. J. (2013). *Stone tools in the Paleolithic and Neolithic Near East: a guide*. Cambridge University Press.
- Starkovich, Britt M.; Stiner, Mary C. (2009). Hallan Çemi Tepesi: High-ranked Game Exploitation alongside Intensive Seed Processing at the Epipaleolithic-Neolithic Transition in Southeastern Turkey. *Anthropozoologica*, 44(1), 41–61.
- Sykes, Naomi (2014). Hunting and Hunting Landscapes. *Encyclopedia of Global Archaeology*, (Ed.: Claire Smith), New York: Springer, 3592- 3611.
- Takaoğlu, Turan; Korkut, Taner; Erdoğan, Burçin; Işın, Gül (2014). Archaeological evidence for 9th and 8th millennia BC at Girmeler Cave near Tlos in SW Turkey. *Documenta Praehistorica*, (41), 111-118.
- Taşkıran, Harun; Kartal, Metin (2001). 1999 Yılı Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması. Palaeolithic Survey in the Carchemish Dam Reservoir Region: 1999 Season (Türkçe-İngilizce), *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, (Derleyenler: N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu), ODTÜ TAÇDAM Yayınları, 487-514; 515-528.
- Taşkıran, Zehra Fűrzen (2003). Keski Ağızlı/ Yatay Oku Uçları. *Anadolu/Anatolia*, 39, 1-12
- Taşkıran, Harun (2002). Karkamış Baraj Gölü Alanında Yapılan Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *İdol Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi*, 8- 10.

- Taşkıran, Harun (2009). Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu uygarlıkları Epi-Paleolitik (Ara Taş Çağı). Ankara: *Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*.
- Tayanç, Mete; Eren, Esra S.; Aydın, Yeşim; Baltacı, Hakkı; Göktürk, Ozan M.; Erkan, Kamil; Akkoyunlu, Bülent O. (2017). Türkiye’de Güncel İklim Değişikliği. *VII. Ulusal Hava Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu Hava Kirlenmesi Araştırmaları ve Denetimi Türk Milli Komitesi, Akdeniz Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Çevre mühendisliği Bölümü 1-3 Kasım 2017, Antalya: 17-23*.
- Thacker, Paul T. (1996). Hunter-gatherer lithic economy and settlement systems: Understanding Regional Assemblage Variability in the Upper Paleolithic of Portugese Estemadura. *Stone Tools Theoretical Insights into Human Prehistory*, (Ed.: George H. Odell), New York: Springer Science+Business Media, LLC, 101-124.
- Thissen, Laurens (2005). Coming to grips with the Aegean in prehistory: An outline of the temporal framework, 10.000–5500 cal BC. *How did farming reach Europe*, 29-40.
- Tourloukis, Evangelos; Palli, Ourania (2009). The first Mesolithic site of Thesprotia. *Thesprotia Expedition I: towards a regional history*, 25-38.
- Tryon, Christian A.; Logan, M. Amelia V.; Mouralis, Damase; Kuhn, Steve; Slimak, Ludovic; Balkan-Atlı, Nur (2009). Building a tephrostratigraphic framework for the Paleolithic of Central Anatolia, Turkey. *Journal of Archaeological Science*, 36(3), 637-652.
- Uzun, Ali (1995). Tekkeköy’de (Samsun) Mağara-Kale Yerleşmeleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 413- 433.
- Ünsal, Veli (2008). M.Ö III. Binde Kuzeydoğu Anadolu. *Journal of International Social Research*, 3(1), 396- 410.
- Ünsal, Veli (2015). First Traces of Settlement in Çanakkale and Gallipoli Peninsula. *Journal of International Social Research*, 8 (40), 340-346.
- Van Andel, Tjeerd H.; Shackleton, Judith C. (1982). Late Paleolithic and Mesolithic coastlines of Greece and the Aegean. *Journal of Field Archaeology*, 9 (4), 445-454.

- Varaoutsikos, Bastien; Mgeladze, Anna; Chahoud, Jwana; Gabunia, Manna; Agapishvili, Tamar; Martin, Lucie; Chataigner, Christine (2017). From the Mesolithic to the Chalcolithic in the South Caucasus: new data from the Bavra Ablari rock shelter. *Context and Connection: Essays on the Archaeology of the Ancient Near East in Honour of Antonio Sagona*. (Ed. Bastien Varoutsikos vd.). Leuven: Peeters, 233-254.
- Yalçınkaya, Işın (1985). Batı Toroslarda Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları 1984. *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 429-447.
- Yalçınkaya, Işın (1987). 1985 Yılı Karain Kazıları. *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı- I*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 21-37.
- Yalçınkaya, Işın (1994). 1992 Yılı Öküzini Kazısı. *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 43-61.
- Yalçınkaya, Işın (1996). Öküzini 1993 ve 1994 Kazıları. *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı- I*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 21-47.
- Yalçınkaya, Işın (2000). İnsanlık Tarihinden bir kesit: Paleolitik Çağ. *Antropoloji ve yaşlılık. Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan*, (Ed.: Gönül Erkan, Vedat Işıksan, Tarık Tuncay), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 15-30.
- Yalçınkaya, Işın; TAŞKIRAN, Harun; KARTAL, Metin; KÖSEM, M. Beray; EREK, C. Merih (2003). 2001 Yılı Karain Kazıları. *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi, Cilt. 2: 159- 170.
- Yalçınkaya, Işın; Taşkiran, Harun; Özçelik, Kadriye; Kösem, M. Beray (2011). Karain Mağarası 2009 Yılı Kazıları. *32. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Cilt. 3, 22-35.
- Yaman, İraz Aslı (2016). Synthetic Stratigraphic Test of Paleolithic Industries in Turkey. *Journal of Anthropology and Archaeology*, 4 (2), 21-57.
- Yaman, İrfan Deniz (2011). Karain Mağarası B Gözü'nün Jeolojik ve Arkeolojik Stratigrafisi. *Işın Yalçınkaya'ya Armağan/ Studies in Honour of Işın Yalçınkaya*, (Ed.: Harun Taşkiran, Metin Kartal, Kadriye Özçelik, M. Beray Kösem, Gizem Kartal), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 245- 262.
- Yaman, İrfan Deniz, (2012). Karain Mağarası B Gözü'nde Tespit Edilen Arkeolojik Hiatuslar. *Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 52(2), 167- 176.

Yaşar, Zehtiye Füsun; Demirel, F. Arzu; Çankaya, Alime (2012). Burdur Kızılın Mağarası iskeletlerinin Antropolojik Açıdan Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 129-142.

YARARLANILAN İNTERNET KAYNAKLARI

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- TAY Projesi: Belpınar Karain Mağarası,

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=400&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=400&html=ages_detail_t.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 26.07.2017).

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri – TAY Projesi: Uluk Mevki,

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2730&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2730&html=masterdetail.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 1.08.2017).

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- TAY Projesi: Dervişin Hanı,

[http://tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=masterdetail.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=masterdetail.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- TAY Projesi: Killiğin Mağarası,

[http://www.tayproject.org/Magara.fm\\$Retrieve?MagaraNo=1691&html=cave_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/Magara.fm$Retrieve?MagaraNo=1691&html=cave_detail_t.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 01.09.2017).

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- TAY Projesi: Asarlık açık hava buluntu yeri,

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=204&html=maps_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=204&html=maps_t.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- TAY Projesi: Macunçayı,

[http://tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=1912&html=maps_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=1912&html=maps_t.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 03.11.2017).

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- TAY Projesi: Dervişin Hanı,

[http://tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=maps_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=740&html=maps_t.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 04.11.2017).

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- TAY Projesi: Girmeler Mağarası,

[http://www.tayproject.org/Magara.fm\\$Retrieve?MagaraNo=10805&html=cave_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/Magara.fm$Retrieve?MagaraNo=10805&html=cave_detail_t.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 20.12.2017).

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri- TAY Projesi: Karabüvet Höyük,

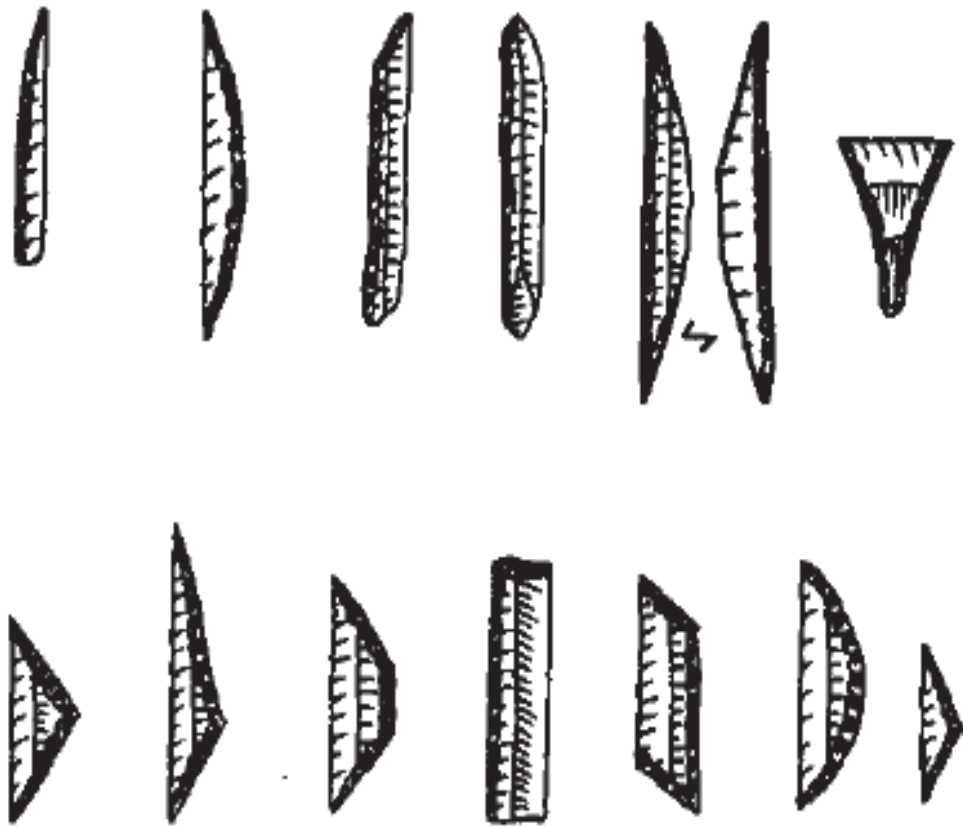
[http://www.tayprojesi.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11579&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayprojesi.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11579&html=ages_detail_t.html&layout=web), (Erişim Tarihi: 25.04.2017).

Şekil 1.1

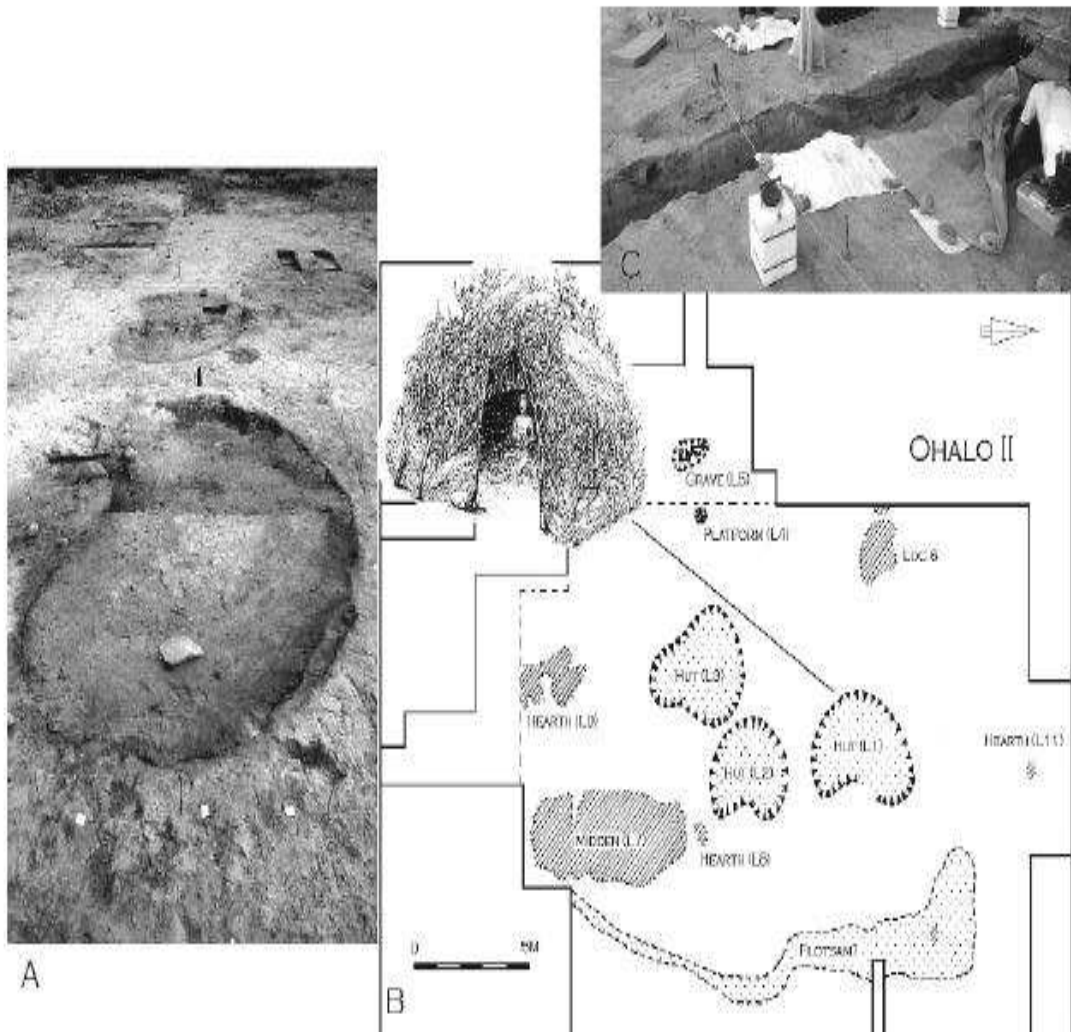
ŞEKİL 1.1: Epipaleolitik dönem mikrolit ve mikroburin örnekleri (a-b), Erken geometrik olmayan mikrolitler (c-d), Orta Epipaleolitik döneme ait mikrolitler (e-f), Geç Epipaleolitik dönem (Erken Natufian) yarım ay mikrolitler (g-h), Geç Epipaleolitik dönem (Geç/Son Natufian) yarım ay mikrolitleri (i-j), Zarzian ince uzun eşkenar olmayan üçgenler; m: her iki tarafı mikroburin (a-h, m). (Olszewski, 2014: Fig. 2).

Şekil 1.2

ŞEKİL 1.2: Üst sıra 1-5 arası geometrik olmayan mikrolitler; alt sıra ise 1-7 arası ise geometrik mikrolitlerdir. (Kartal, 2009: Figür 6).

Şekil 1.3

ŞEKİL 1.3: Erken Epipaleolitik dönem mimarisi: Ohalo II yerleşiminin *fonds de cabane* ve diğer özellikleriyle plan ve rekonstrüksiyonu. C’ de görülen ise ardışık katlardır.

(Goring-Morris ve Belfer-Cohen, 2008: Fig. 3).

Şekil 1.4

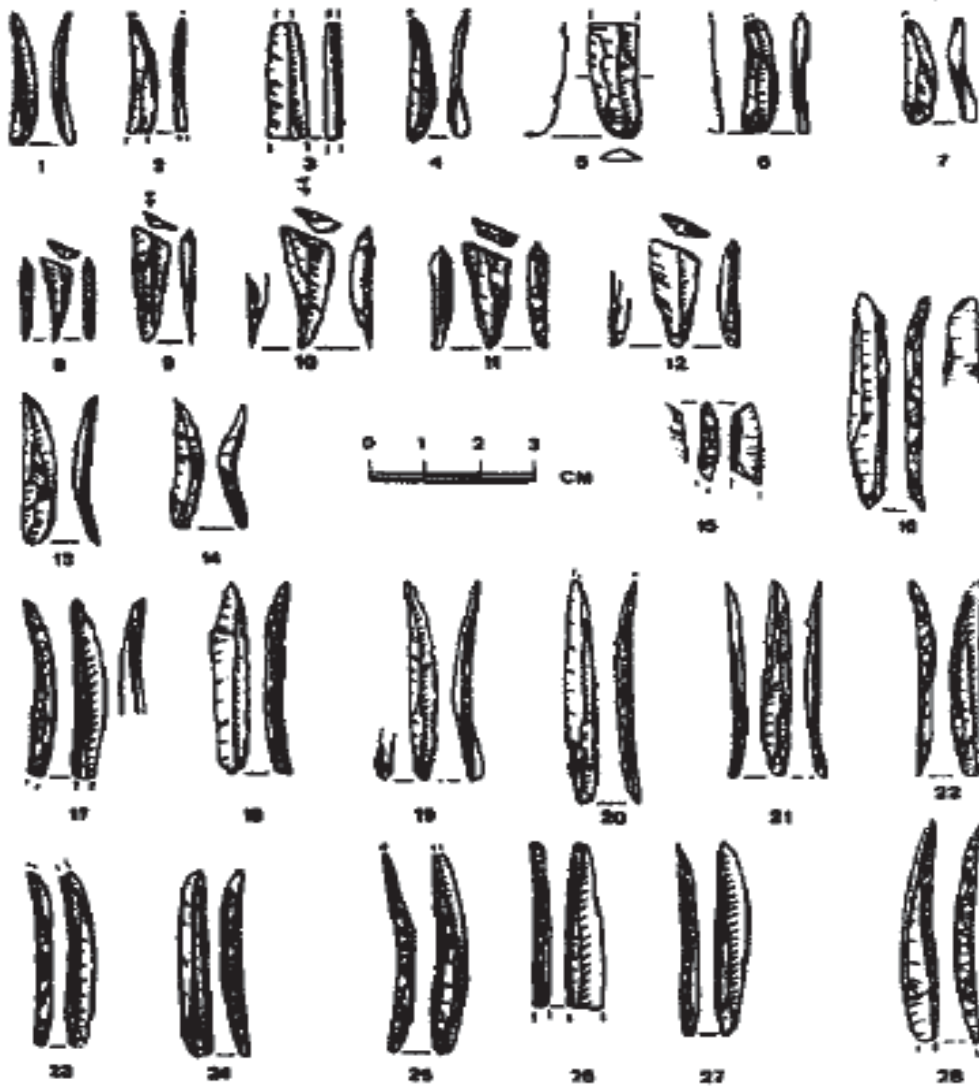
Ortadoğu Epipaleolitik Kültürleri

G.Ö	Aşama	Levant	Zagros
15.000- 11.600	Geç Epipaleolitik	Son Natufian Geç Natufian Erken Natufian	Harfian Geç Romonian Geç Romonian Zarzian
19.000- 15.000	Orta Epipaleolitik	Geometrik Kebaran Nizzanian	Mushabian Hamran Zarzian
25.000- 19.000	Erken Epipaleolitik	Kebaran	Qalkhan Zarzian

ŞEKİL 1.4: Ortadoğu Epipaleolitik dönem arkeolojik kültürleri.

(Olszewski, 2014: Table 1’den uyarlanmıştır.).

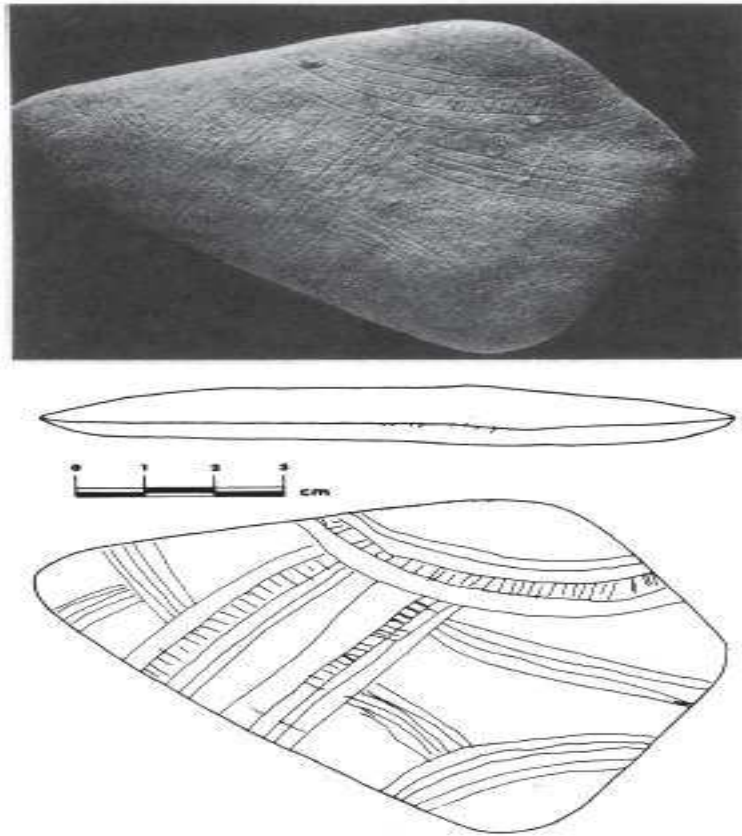
Şekil 1.5

ŞEKİL 1.5: Kebaran mikrolit endüstrisi. (Kartal, 2009: Fig. 10).

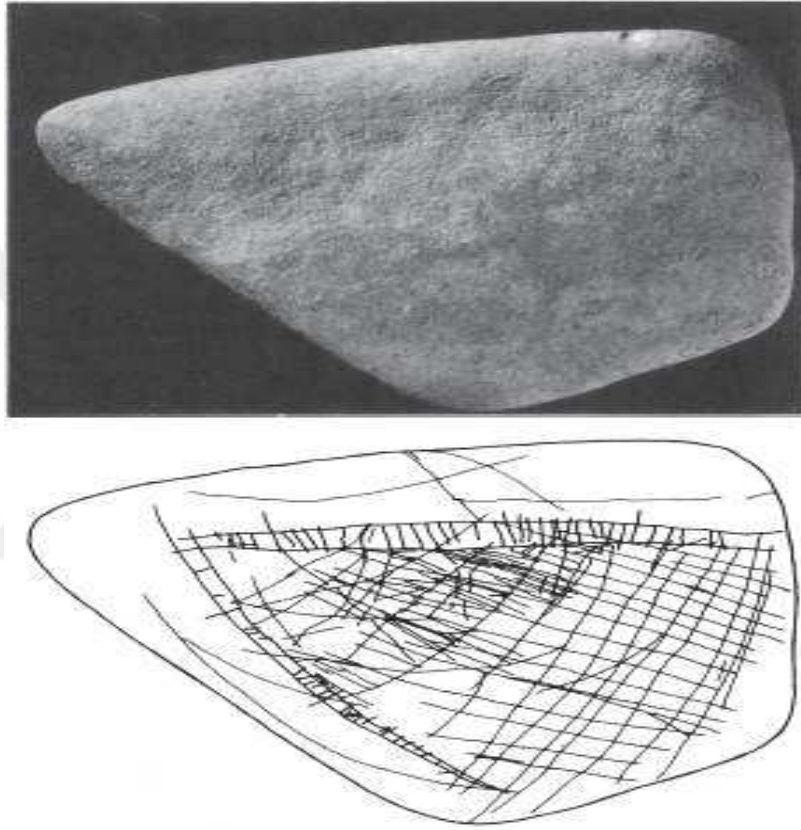

Şekil 1.6a

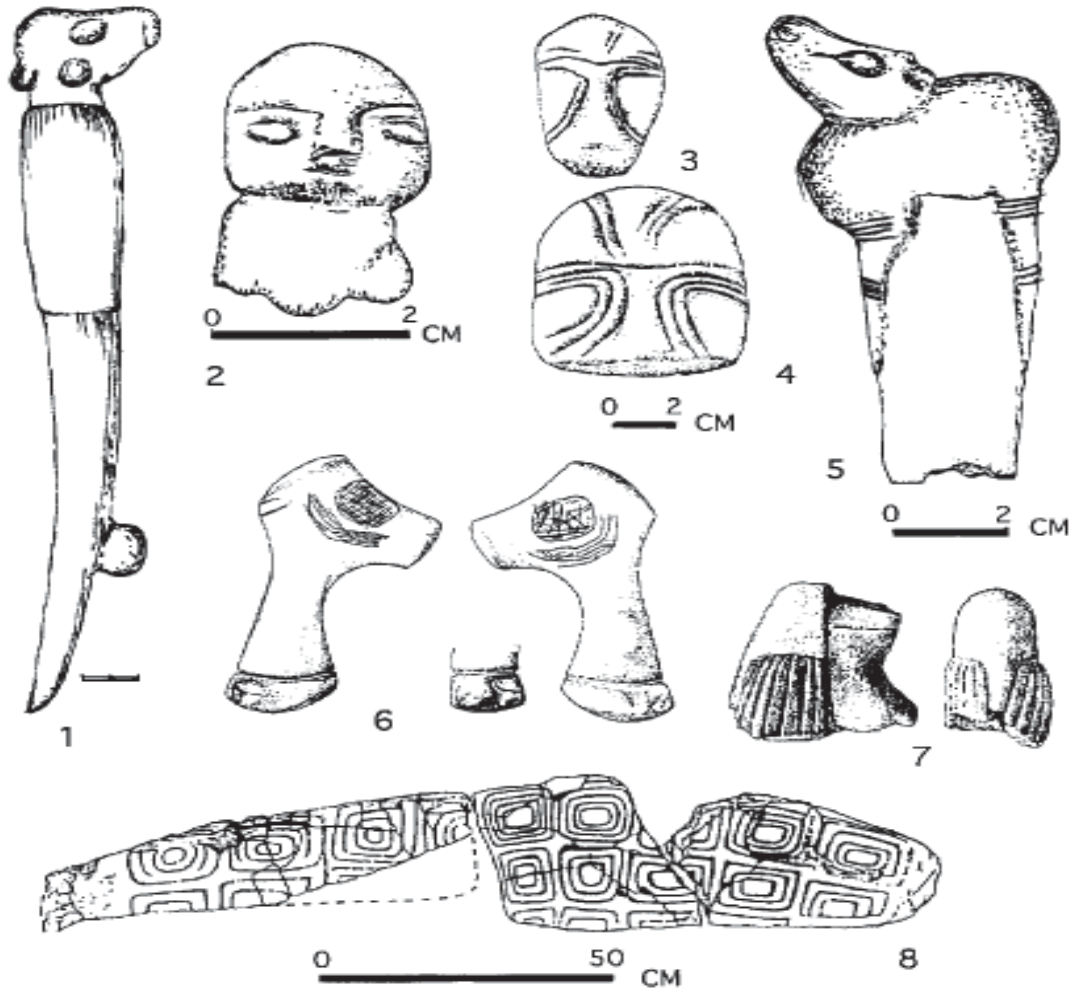
ŞEKİL 1.6a: Çakmaktaşı buluntusunun A yüzü. (Hovers, 1990: FIG 3).

Şekil 1.6b

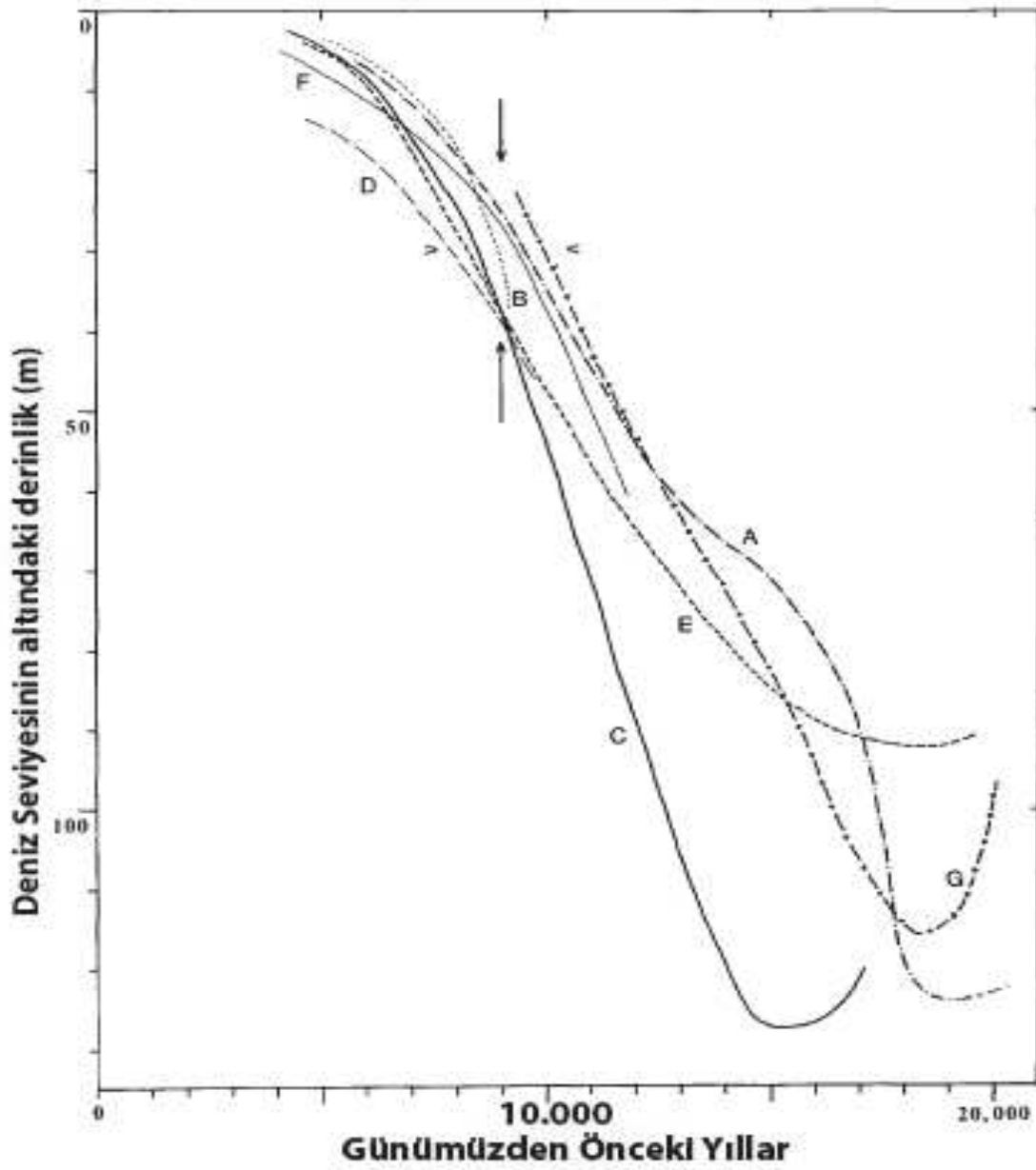
ŞEKİL 1.6b: Çakmaktaşı buluntusunun B yüzü. (Hovers, 1990: FIG 4).

Şekil 1.7

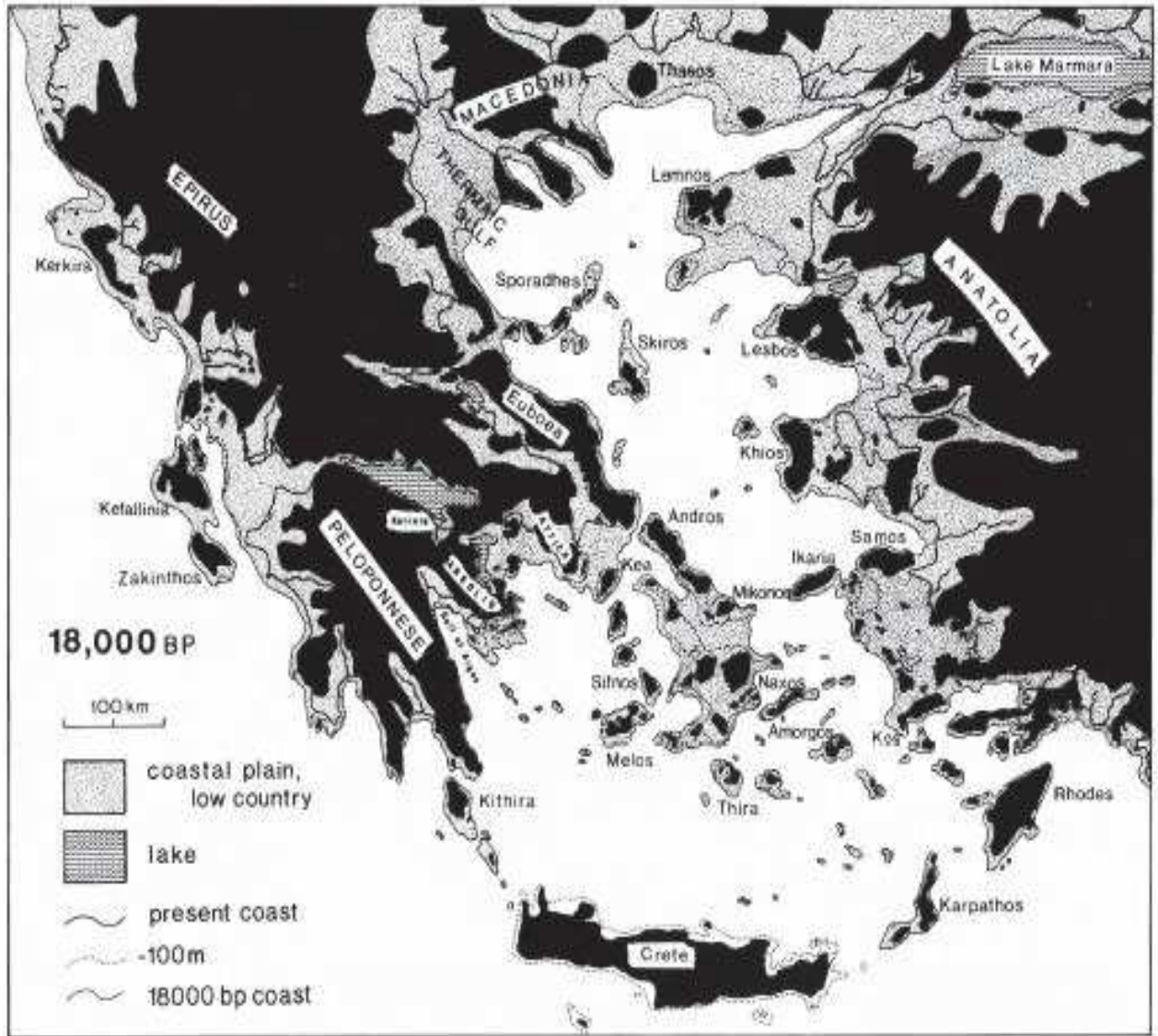
ŞEKİL 1.7: Natufiyen dönem sanat objeleri: 1, süslenmiş orak boynuzu (Kebara); 2, kireçtaşından yapılmış insan başı (El-Wad); 3 ve 4 şematik insan başı (Ain Mallaha); 5, süslenmiş orak boynuzu (El-Wad); 6, kireçtaşından iki figürin bir köpek ve baykuş (Nahal Oren); 7, kireçtaşından yapılmış hayvan başı muhtemelen bir babun (Nahal Oren); 8, bezemeli bir plaka (Wadi Hammeh 27). (Bar-Yosef, 1998: Figure 7).

Şekil 1.8

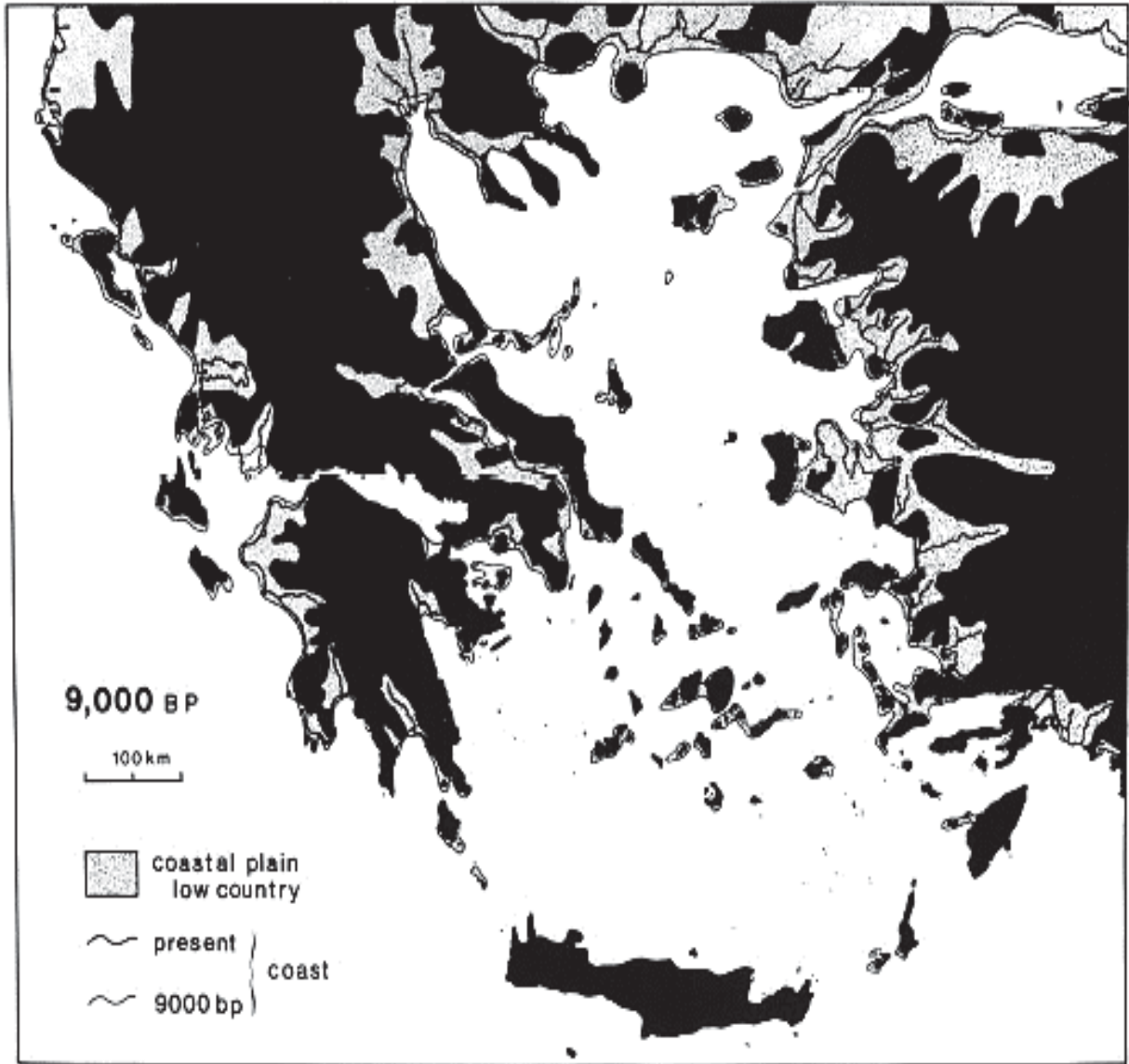
ŞEKİL 1.8: Global deniz seviyesindeki değişimi temsil eden eğri. Ok ucu ise kıyı çizgisinin pozisyonunu göstermektedir. G.Ö 9.000. (Van Andel ve Shackleton, 1982: Figure 1'den uyarlanmıştır.).

Şekil 1.9a

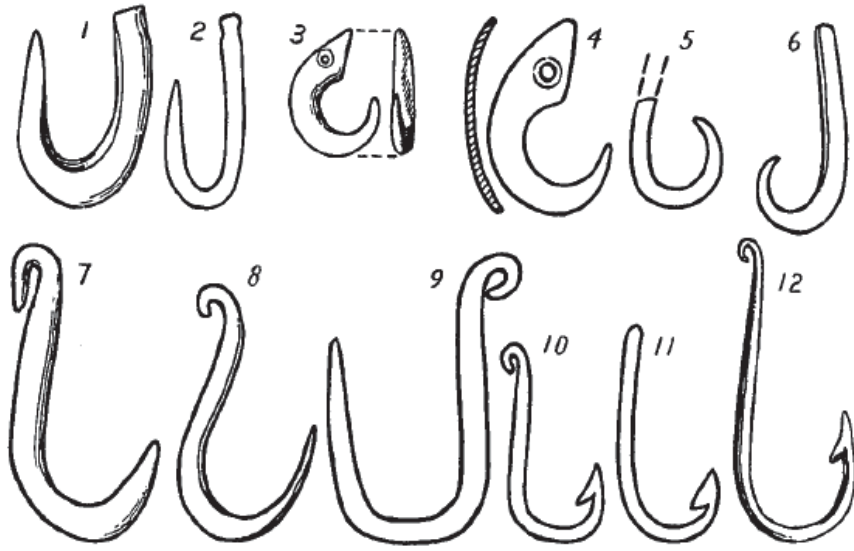
ŞEKİL 1.19a: Son Buzul Çağı sonunda Ege kıyılarının deniz seviyesindeki durumu. Kıyısız alanlar -130 m'dir. Buradaki kalın çizgi sahil şeridini temsil eder. Kıyı ovaları ve araziler 300 m altındadır. (Van Andel ve Shackleton, 1982: Figure 2).

Şekil 1.9b

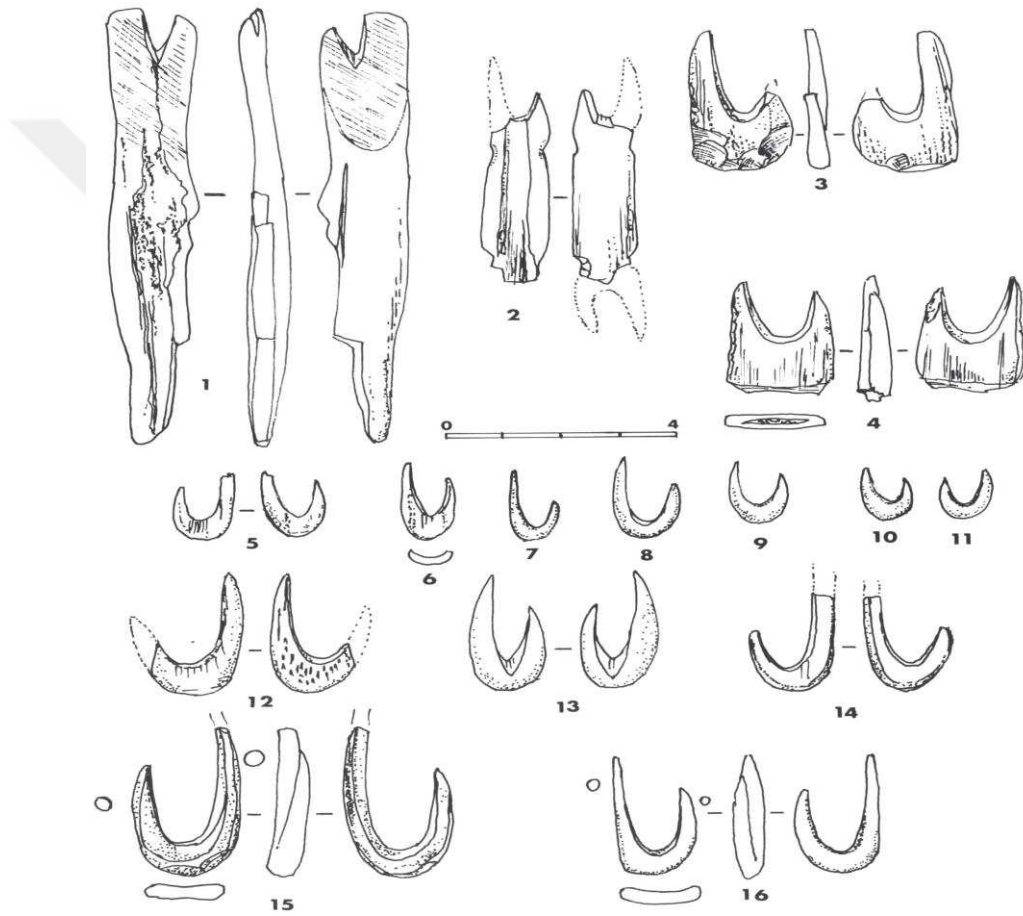
ŞEKİL 1.19b: G.Ö 9.000 buzul sonrası deniz seviyesinin yükselişinin Ege kıyılarında görünümü -36'dır. (Van Andel ve Shackleton, 1982: Figure 3).

ŞEKİL 1.10: Yakındoğu erken balık oltaları. (Clark, 1948: Fig. 5).

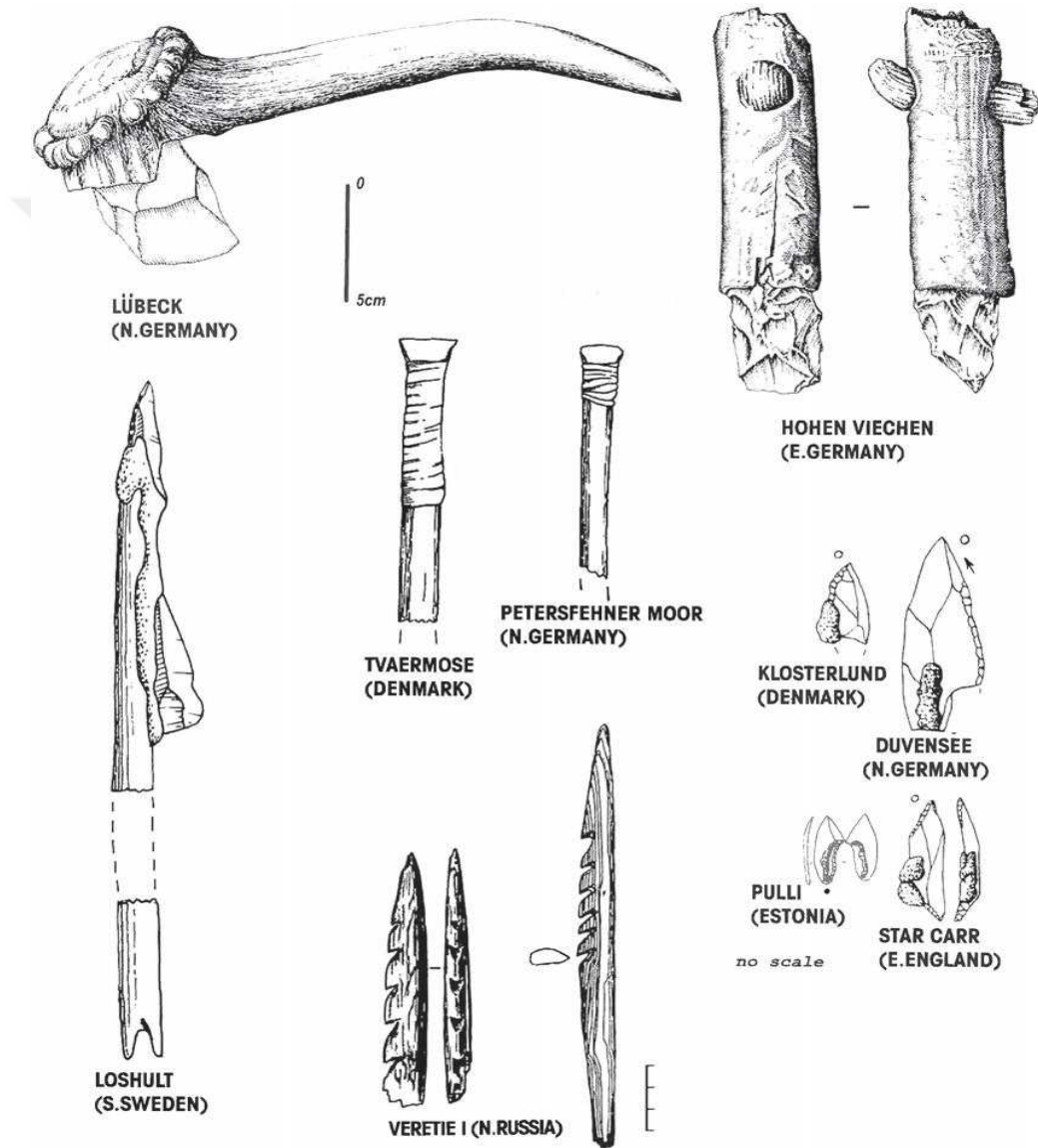
Şekil 1.11

ŞEKİL 1.11: Kiklop Mağarası: Kancaya ait ön örnekler (1-4), ve balık kancası (5-16), bunlar kemik ve boynuzdan yapılmışlardır (12), Mezolitik (1), Alt Mezolitik (2-14), Üst Mezolitik dönem (diğerleri); Boynuzdan üretilen buluntu (12), Kemik (diğerleri) (12).

(Moundrea-Agrafioti, 2003: Figure 10.4).

Şekil 1.12

ŞEKİL 1:12: Avrupa Mezolitiği coğrafya ve kültürüne ait kompozit teknolojiler.

(Crombé ve Robinson, 2014: Fig. 2).

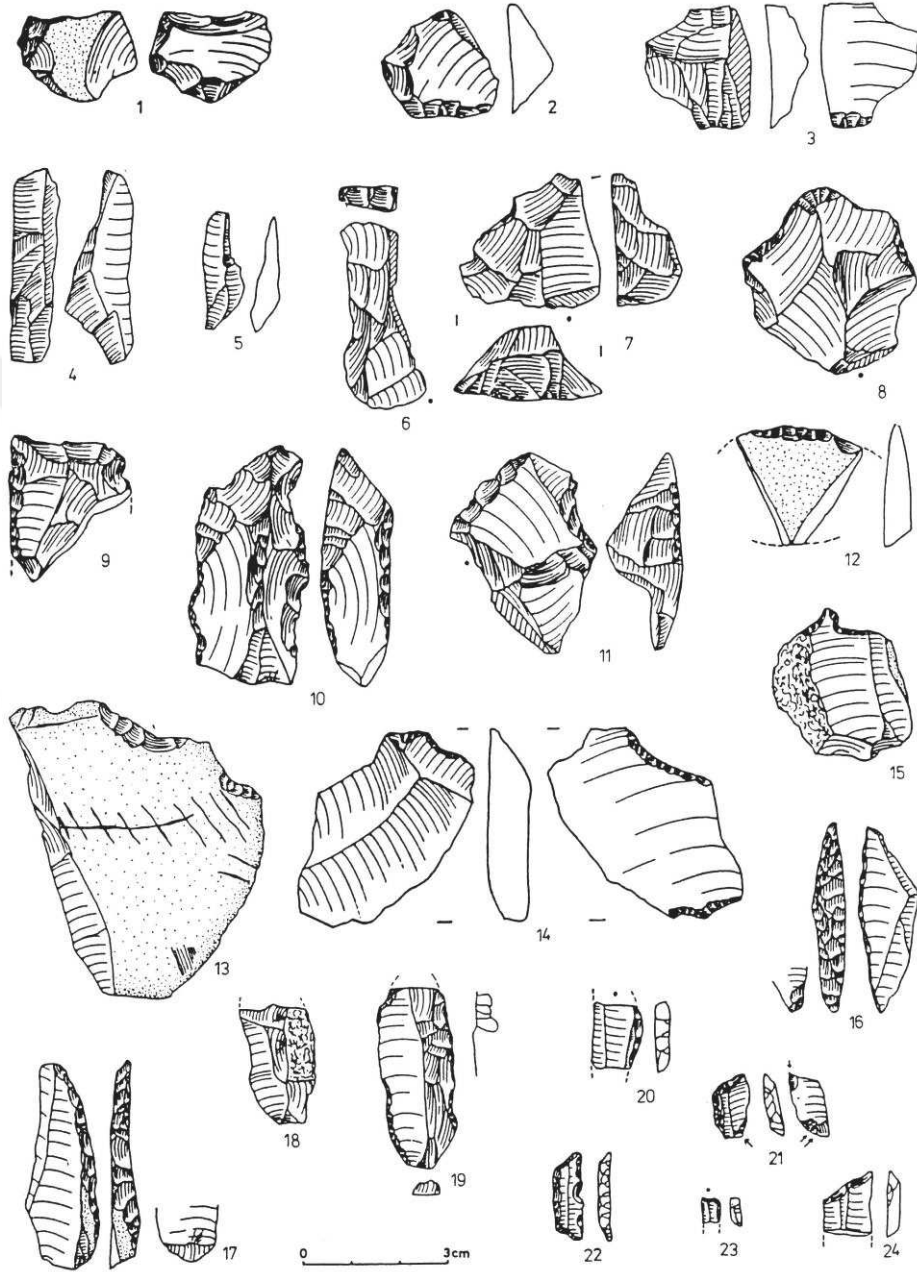
Şekil 1.13

ŞEKİL 1.13: Franchthi Mağarası Üst Mezolitik dönem mikrolitik aletleri.

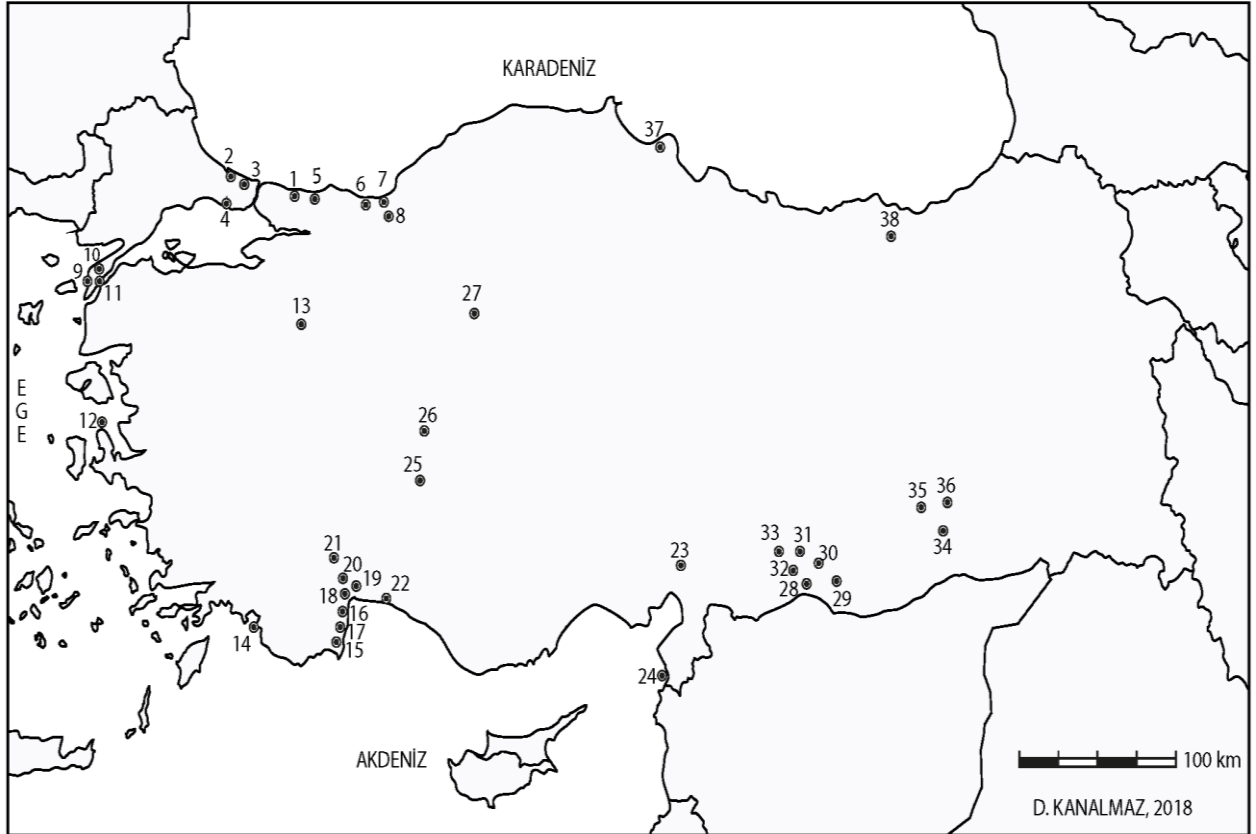
(Perlés, 2001: Fig. 2.5).

Şekil 1.14

ŞEKİL 1.14: Kiklop Mağarası Mezolitik seviyelerden ele geçirilen obsidyen buluntular: 18-24 arası. (Sampson vd., 2003: 126).

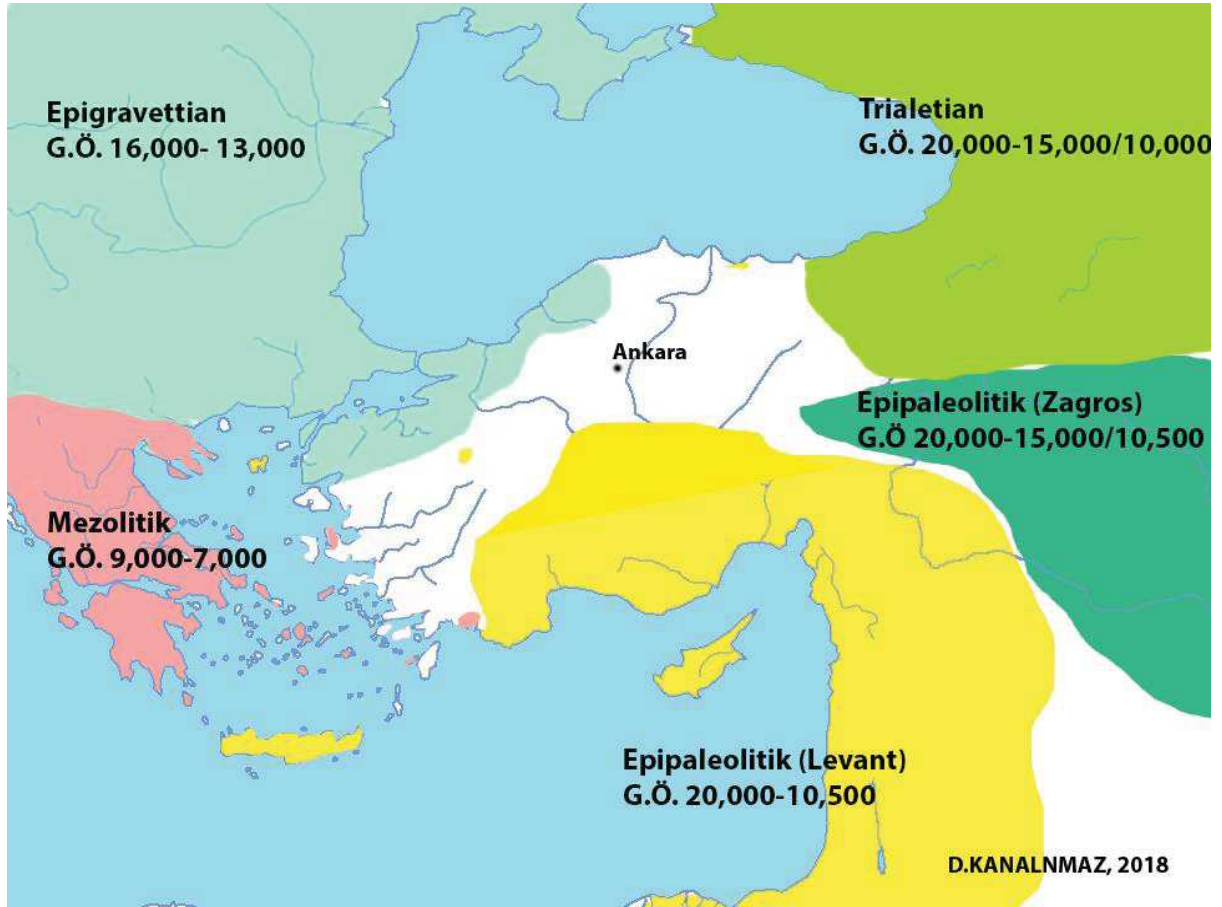
ŞEKİL 2.1

ŞEKİL2.1: Türkiye Coğrafyası Epipaleolitik ve Mezolitik Buluntu Alanları Genel Dağılım Haritası: (1) Domalı, (2) Ağaçlı, (3) Gümüşdere, (4) Yarımburgaz, (5) Mürselli Baba Sırtı ile Akçalı Kumulluğu, (6) Camitepe ve Körük Mahallesi Arası 1, (7) Körük Mahallesi 6, (8) Sarıbeyli Köyü Kömürlük Tepe, (9) Üçdutlar, (10) Ören Mevkii, (11) Değirmenlik, (12) Karaburun Mordoğan, (13) Asarkaya, (14) Girmeler, (15) Belpınar Karain Mağarası, (16) Belbaşı Kaya Sığınağı, (17) Beldibi Kaya Sığınağı, (18) Öküzini, (19) Karain, (20) Çarkini, (21) Baradız/Baladız, (22) Güzeloba, (23) Direkli, (24) Üçağızlı, (25) Pınarbaşı, (26) Dervişin Hanı, (27) Macunçay, (28) Camuztepe, (29) Mucid Deresi, (30) Söğüt Tarlası, (31) Uluk Mevkii, (32) Biris Mezarlığı, (33) Şarklı Mağarası, (34) Körtik Tepe, (35) Malaliki, (36) Hallan Çemi, (37) Tekeköy A Mağarası, (38) Killigin Mağarası (Kanalmaaz, 2018)

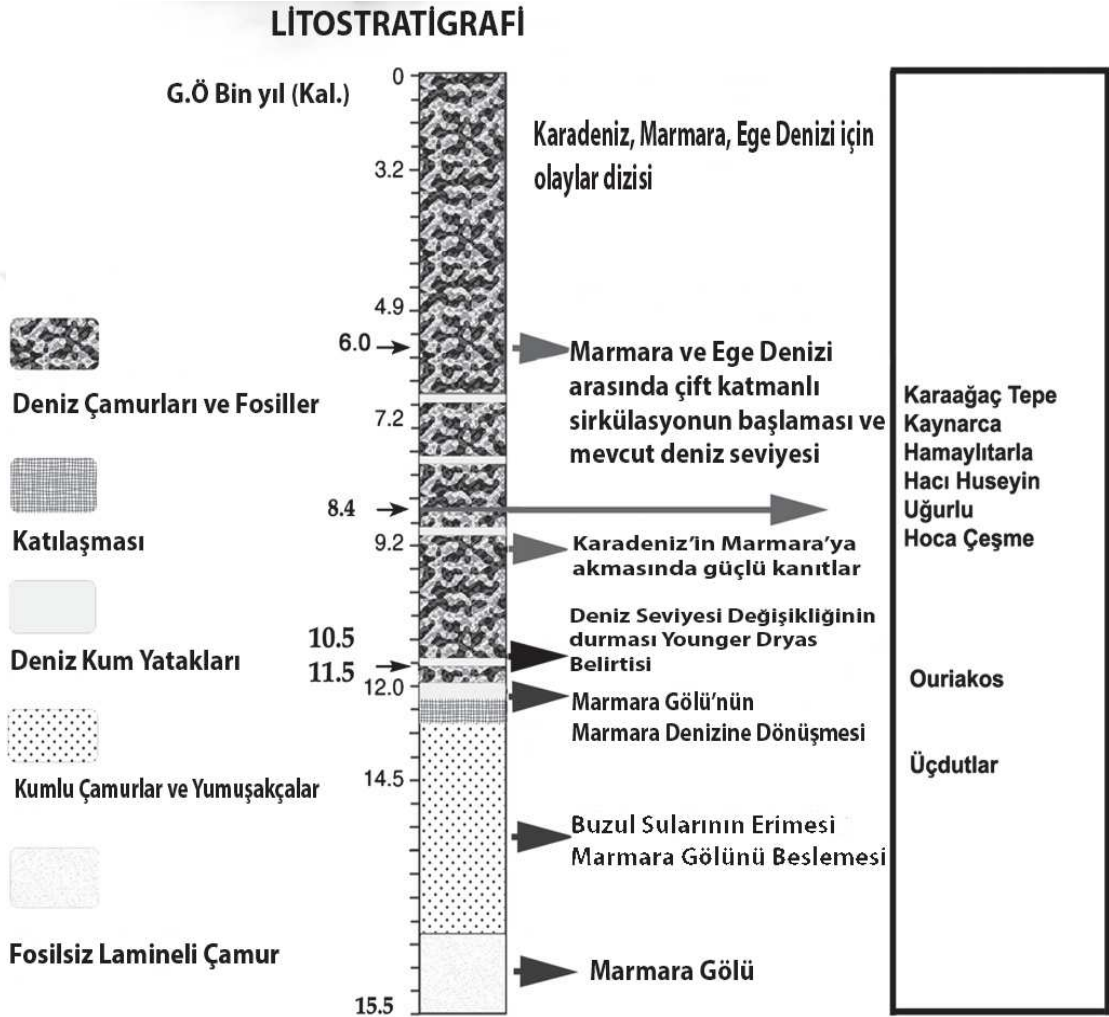

ŞEKİL 2.2

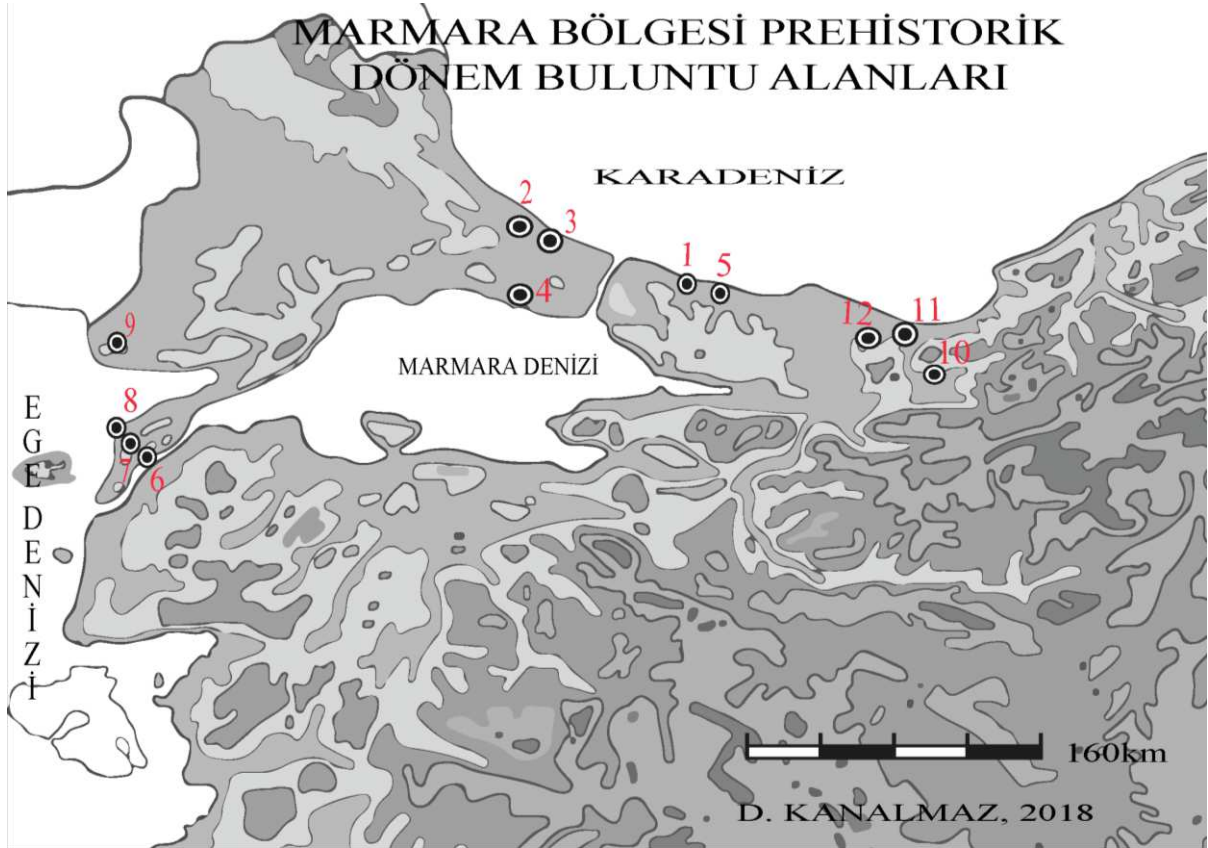
ŞEKİL 2.2: Türkiye Coğrafyası, Geç Pleistosen ve Holosen dönem içerisindeki çevre kültür grupları ile etkili alanlarını gösteren harita. (Kanalnmaz, 2018).

Şekil 2.3

ŞEKİL 2.3: Karadeniz- Marmara Denizi- Ege Denizi koridorları için olay dizi. Sol sütunda tarihler ve sağ sütunda önemli Neolitik ve Epipaleolitik/ Mezolitik alanlar bulunmaktadır. Hamaylıtarla ve Hacı Hüseyin neredeyse aynı dönem yerleşim yerleridir (Görelî kronoloji metnine bakınız). Bunlar içerisinde tek, Hoca Çeşme ve Uğurlu ile ilgili yerleşimde iki radyokarbon tarihlmesi bulunmaktadır. Hoca Çeşme temel tabakası, en eski örnek olup G.Ö. 9637 ±43 kalibre edilmemiş tarihi verirken, bölgedeki en eski insan varlığı olarak kabul edilebilir. Uğurlu V. evresi en eski AMS radyokarbon tarihleri kalibre edilmemiş G.Ö. 7618 ±36 verir. (Özbek, 2012b: Fig.1'den uyarlanmıştır.).

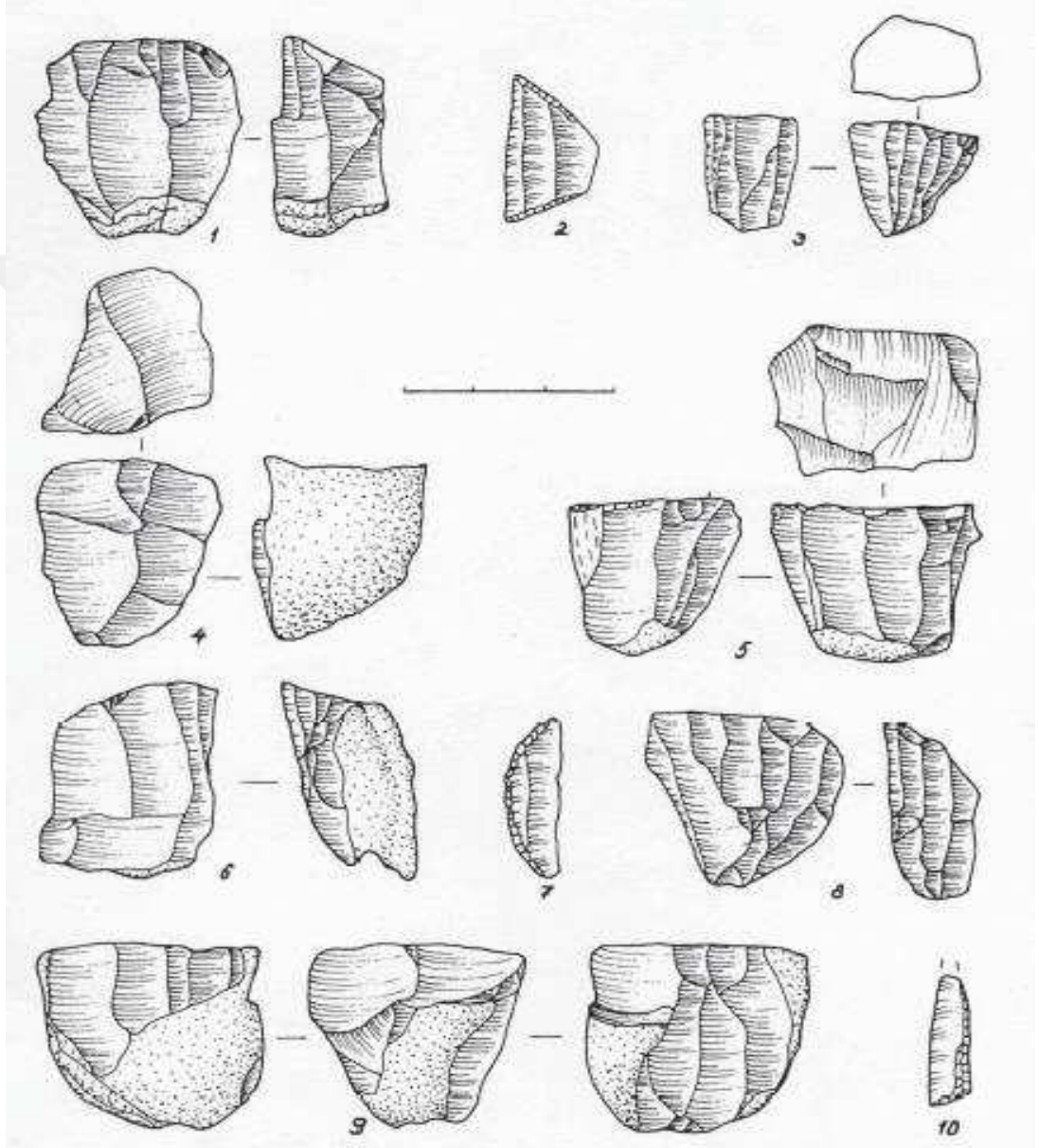
Şekil 2.4

ŞEKİL 2.4: Marmara Bölgesi Prehistorik dönem buluntu topluluklarının ele geçirildiği alanlar: (1) Domalı, (2) Ağaçlı, (3) Gümüşdere- Kilyos arası Açık Hava Yerleşimleri, (4) Yarımburgaz, (5) Mürselli Baba Sırtı ile Akçalı Kumulluğu, (6) Değirmenlik, (7) Ören Mevkii, (8) Üçdutlar, (9) Hoca Çeşme (10) Sarıbeyli Köyü Kömürlük Tepe, (11) Körük Mahallesi 6, (12) Camitepe ve Körük Mahallesi Arası 1.

(Kanalalmaz, 2018).

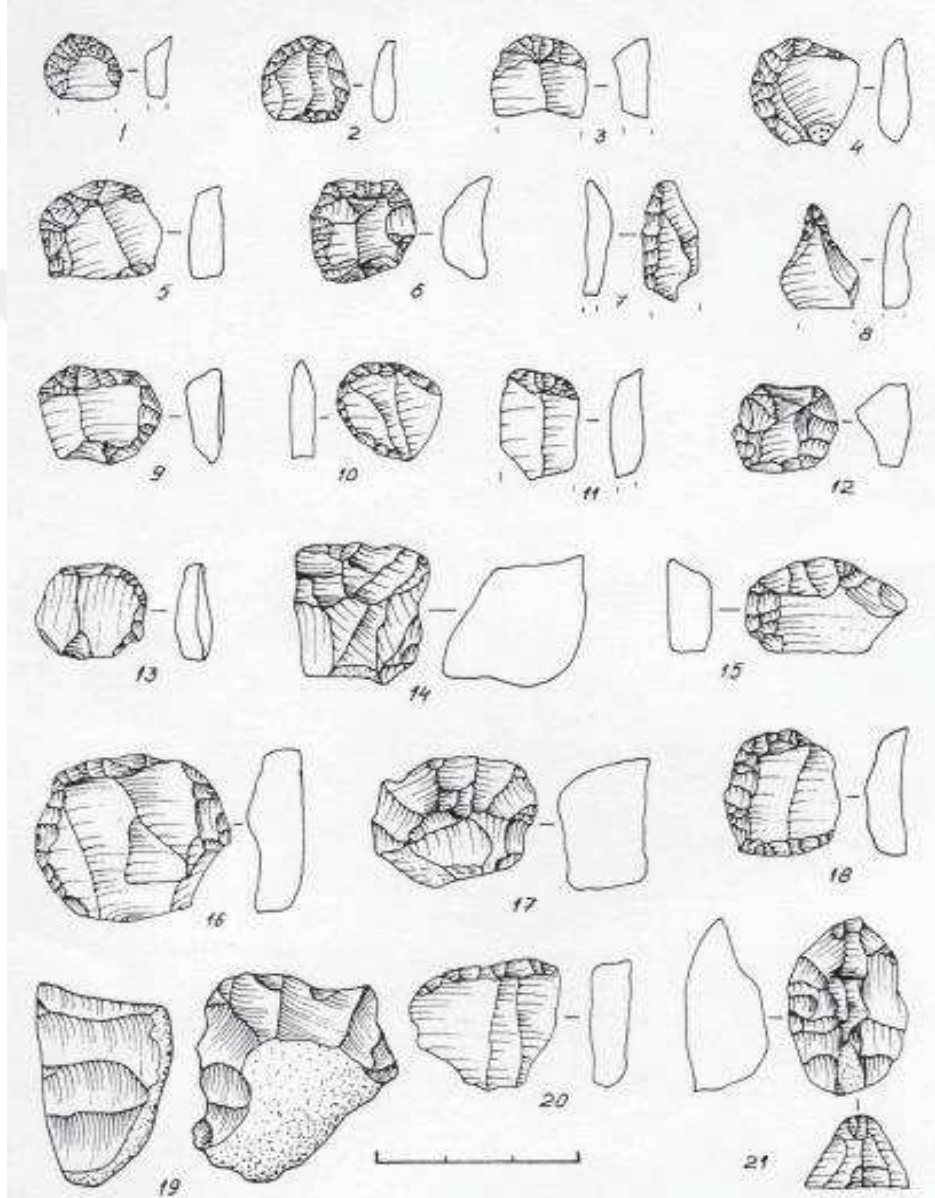
Şekil 2.5

ŞEKİL 2.5: Domalı'dan ele geçmiş olan tek platformlu çekirdekler 1, 6, 8 no'lu çizimler ve çok kutuplu çekirdek 4 no'lu buluntu çizimi. (Gatsov ve Özdoğan, 1994: Fig.8).

Şekil 2.6

ŞEKİL 2.6: Domalı'dan bulunan ön kazıycılar 2, 9, 18, 20 no'lu buluntu çizimleri ve sırtlı dilgi 7 no'lu çizim. (Gatsov ve Özdoğan, 1994: Fig. 3).

Şekil 2.7

ŞEKİL 2.7: Ağaçlı yontmataş endüstrisi. (Kartal, 2009: Fig. 24).

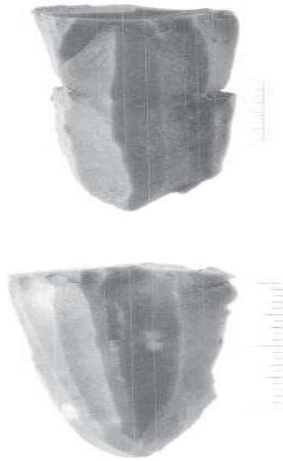

Şekil 2.8

ŞEKİL 2.8: Çakmaktaşı mermi biçimli çekirdek. (Balci, 2011: Fig. 3).

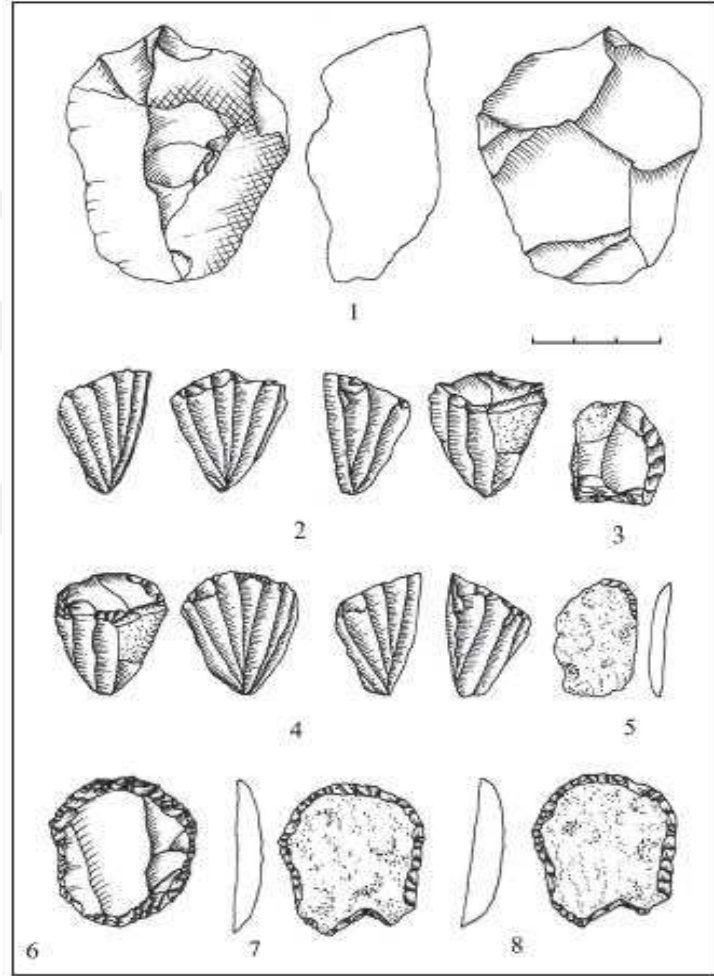
Şekil 2.9

ŞEKİL 2.9: Çakmaktaşıdan baskılama tekniği ile işlenmiş prizmatik çekirdekler.

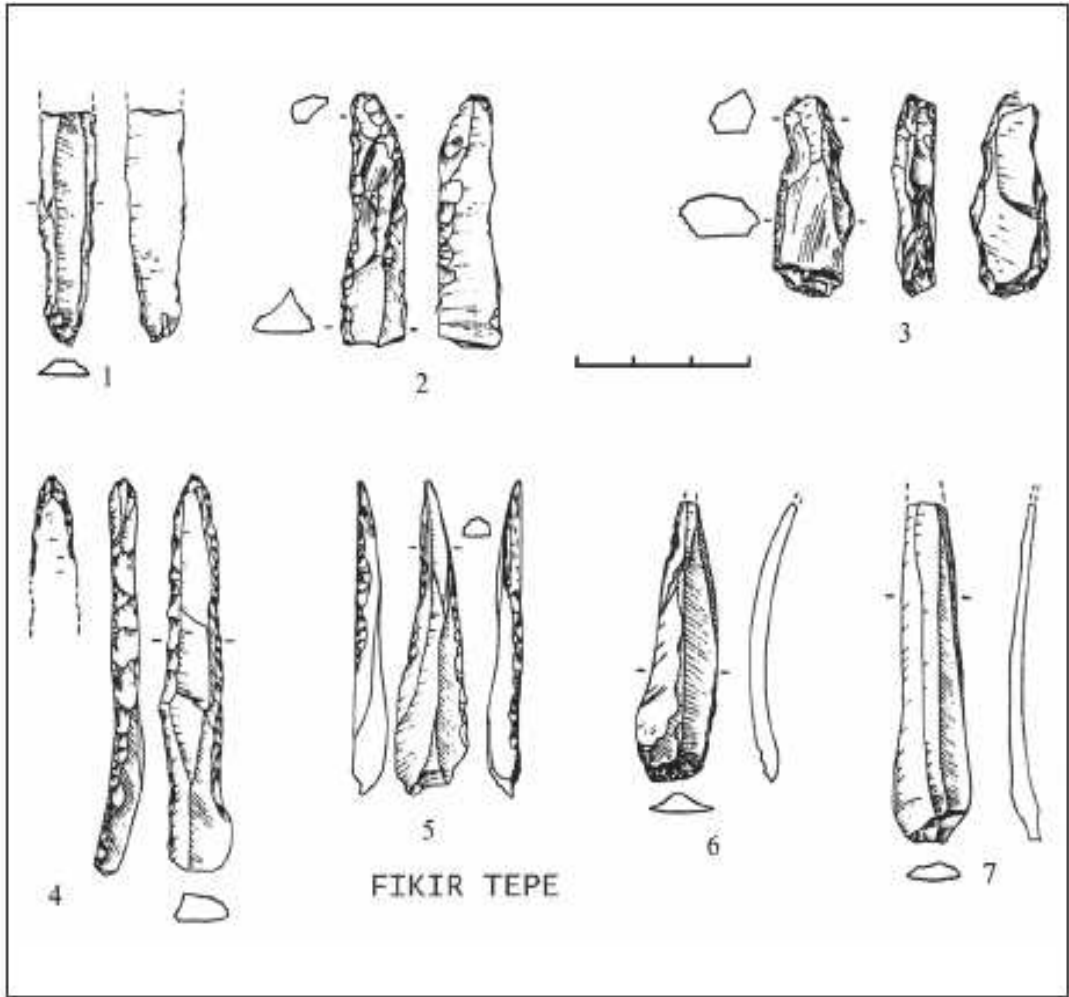
(Balci, 2011: Fig 2).

Şekil 2.10

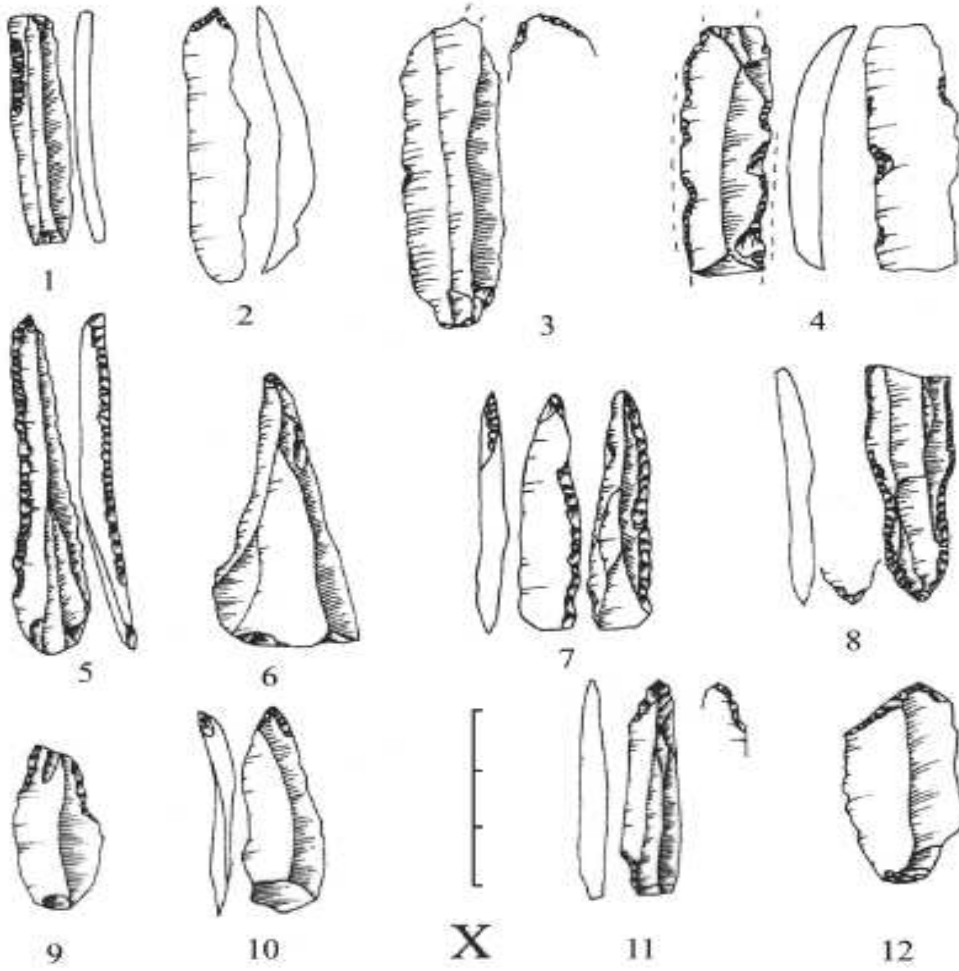
ŞEKİL 2.10: Pendik 1-8 çekirdekler ve ön kazıycılar. (Gatsov, 2003: Fig. 6).

Şekil 2.11

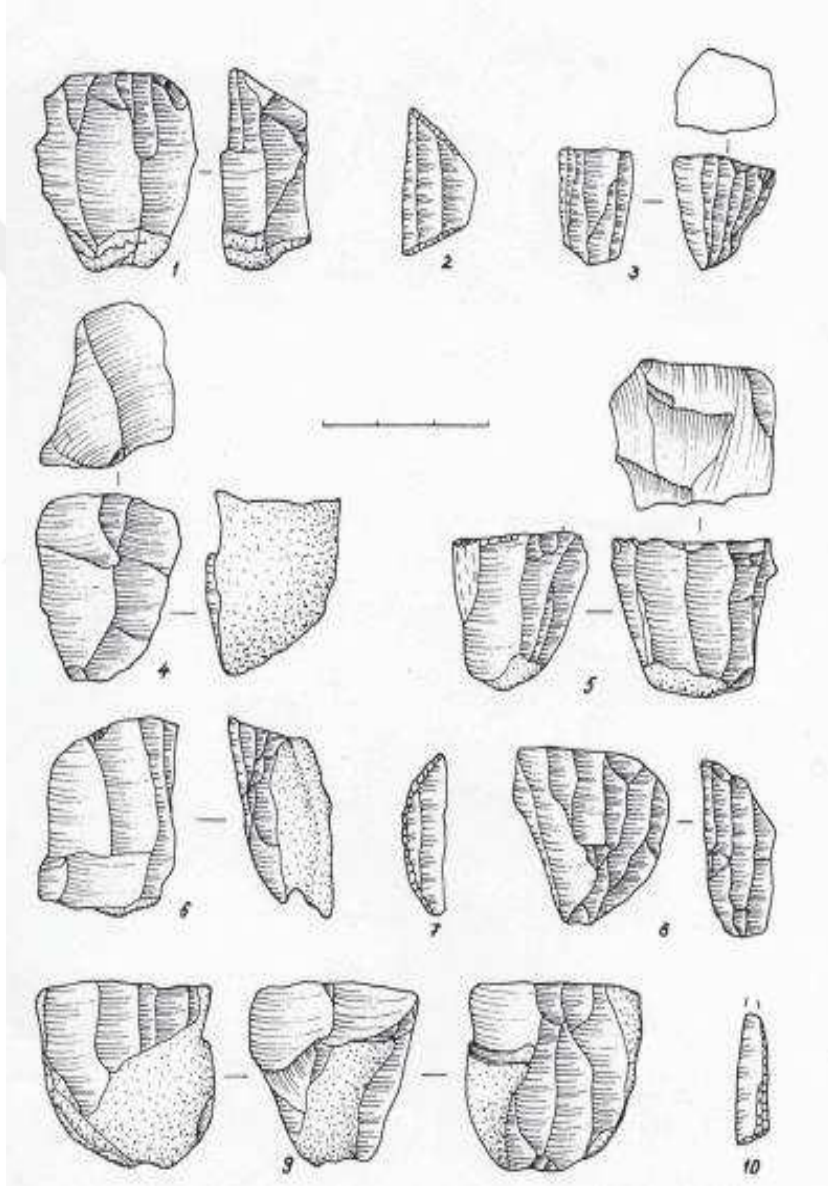
ŞEKİL 2.11: Fikirtepe 1-7 arası delgiler. (Gatsov, 2003: Fig. 5).

Şekil 2.12

ŞEKİL 2.12: Ilıpınar, X-1-12 aşamalarındaki delgilere ait örnekler. (Gatsov, 2003: Fig. 4).

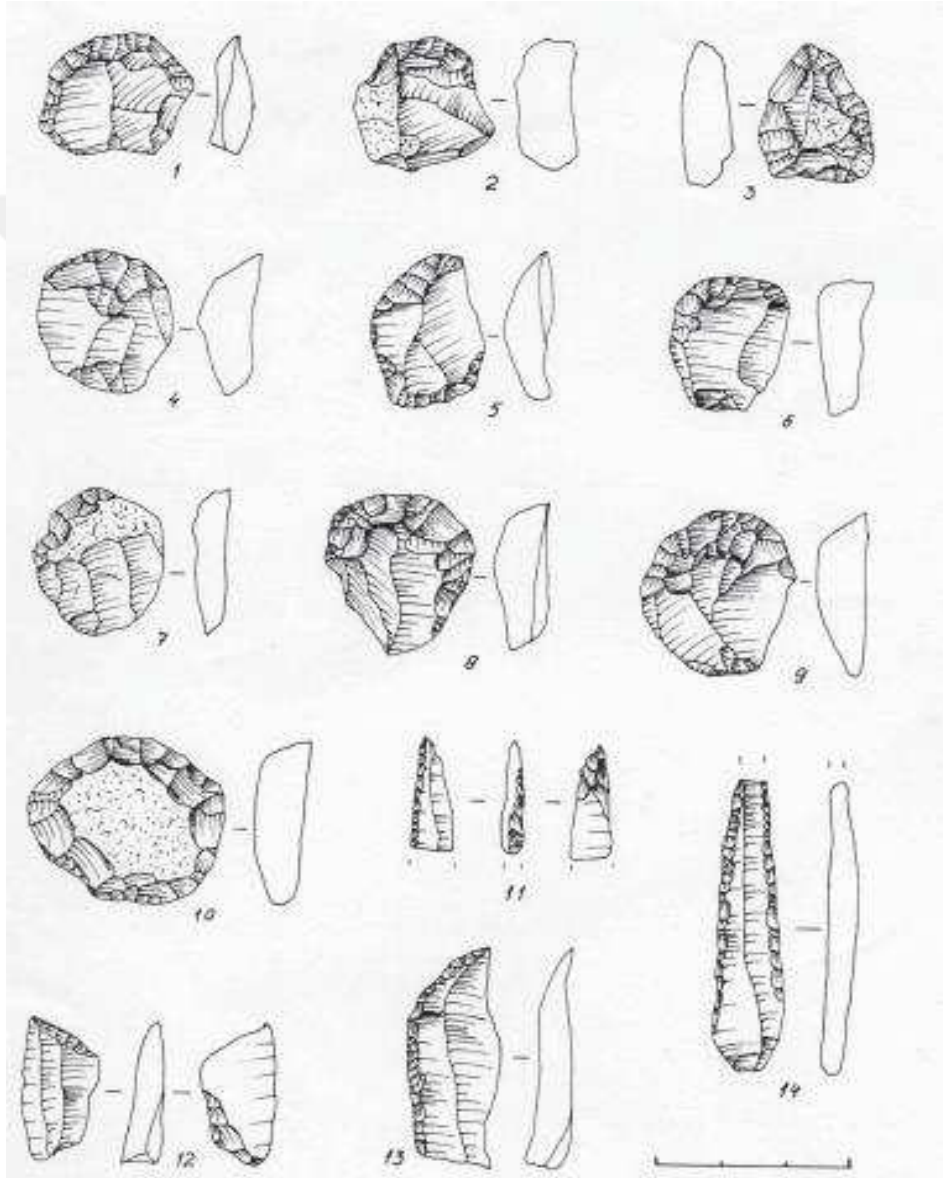
Şekil 2.13

ŞEKİL 2.13: Gümüşdere, tek platformlu çekirdekler 3, 5 ve 9 olarak gösterilmiştir.

(Gatsov ve Özdoğan, 1994: Fig. 8).

Şekil 2.14

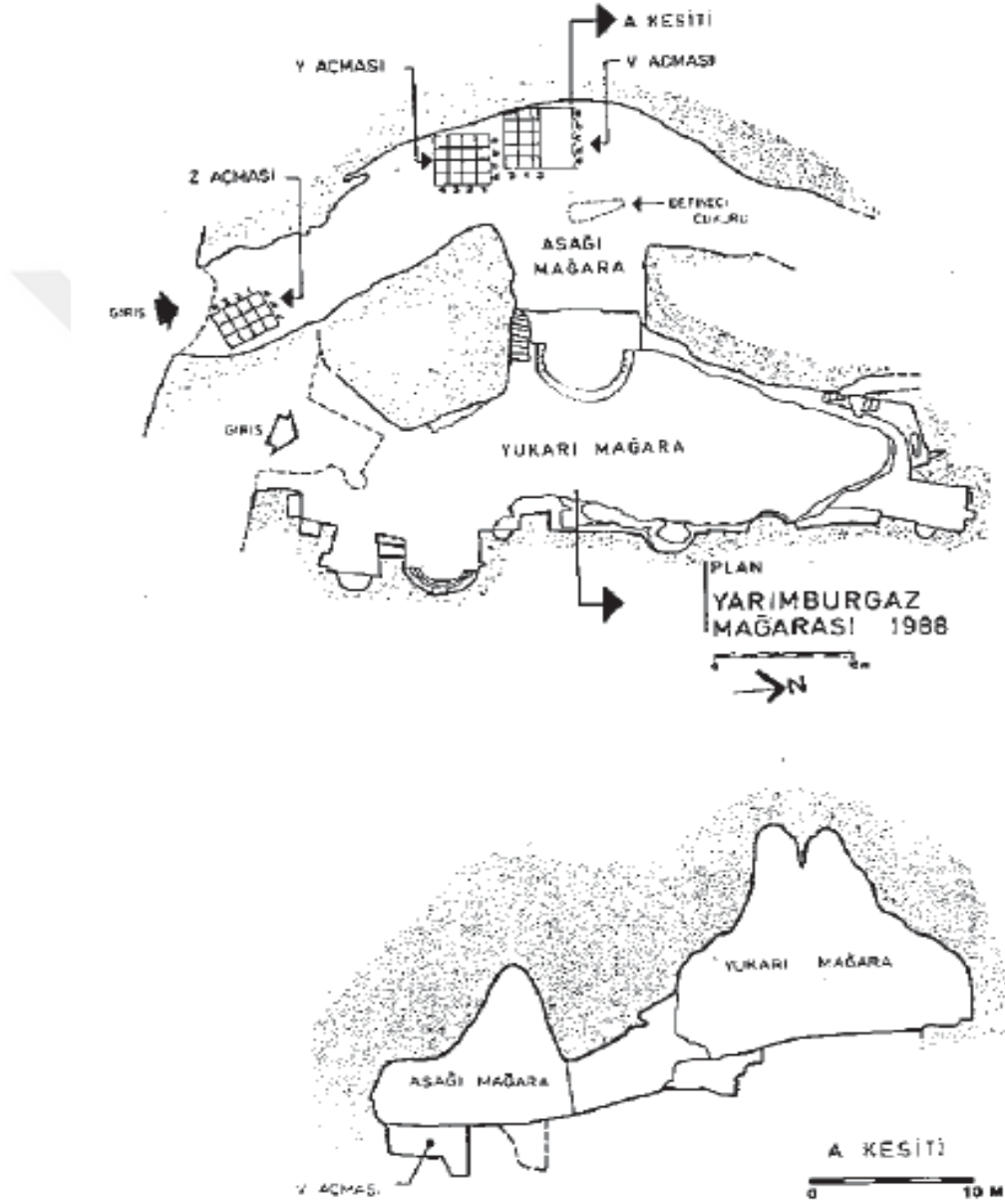

ŞEKİL 2.14: 9 no'lu buluntu, Gümüşdere'den ele geçmiş olan ön kazıyıcıdır.

(Gatsov ve Özdoğan, 1994: Fig. 6).

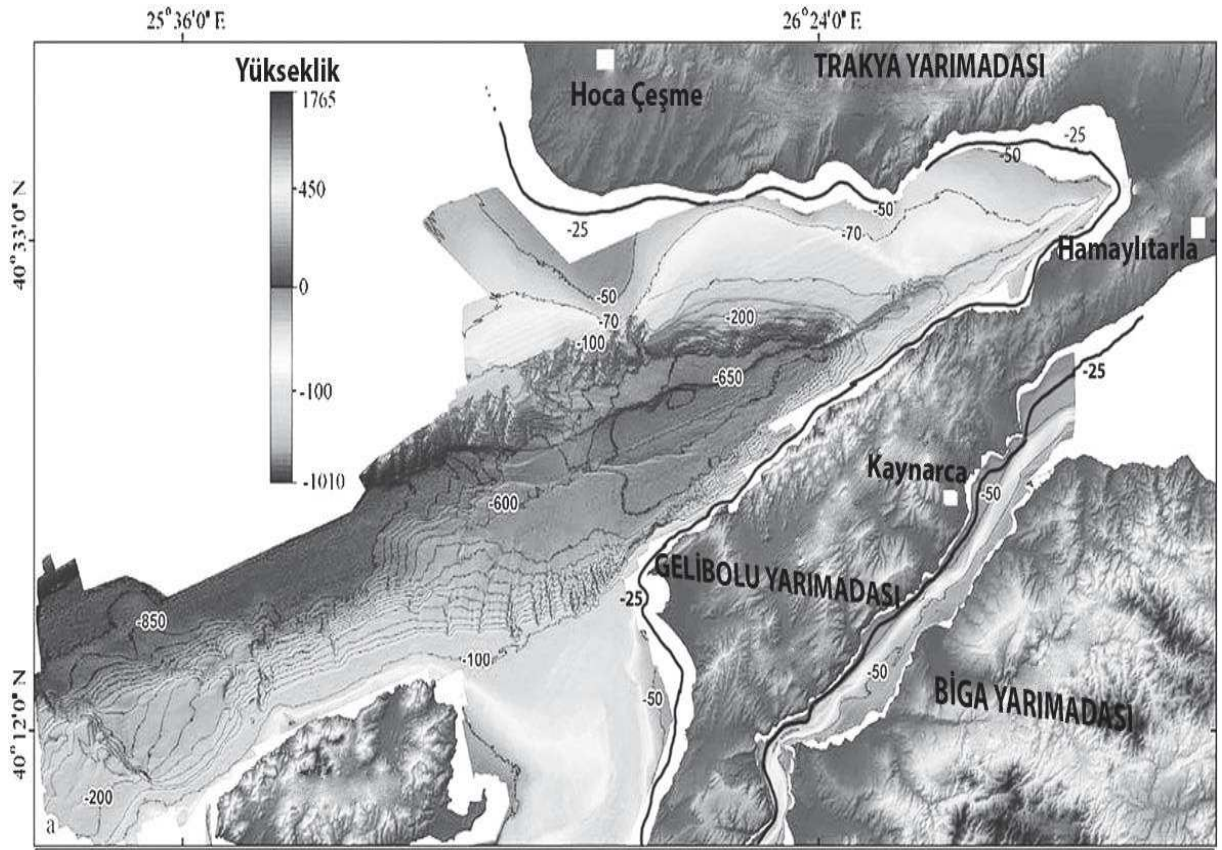

Şekil 2.15

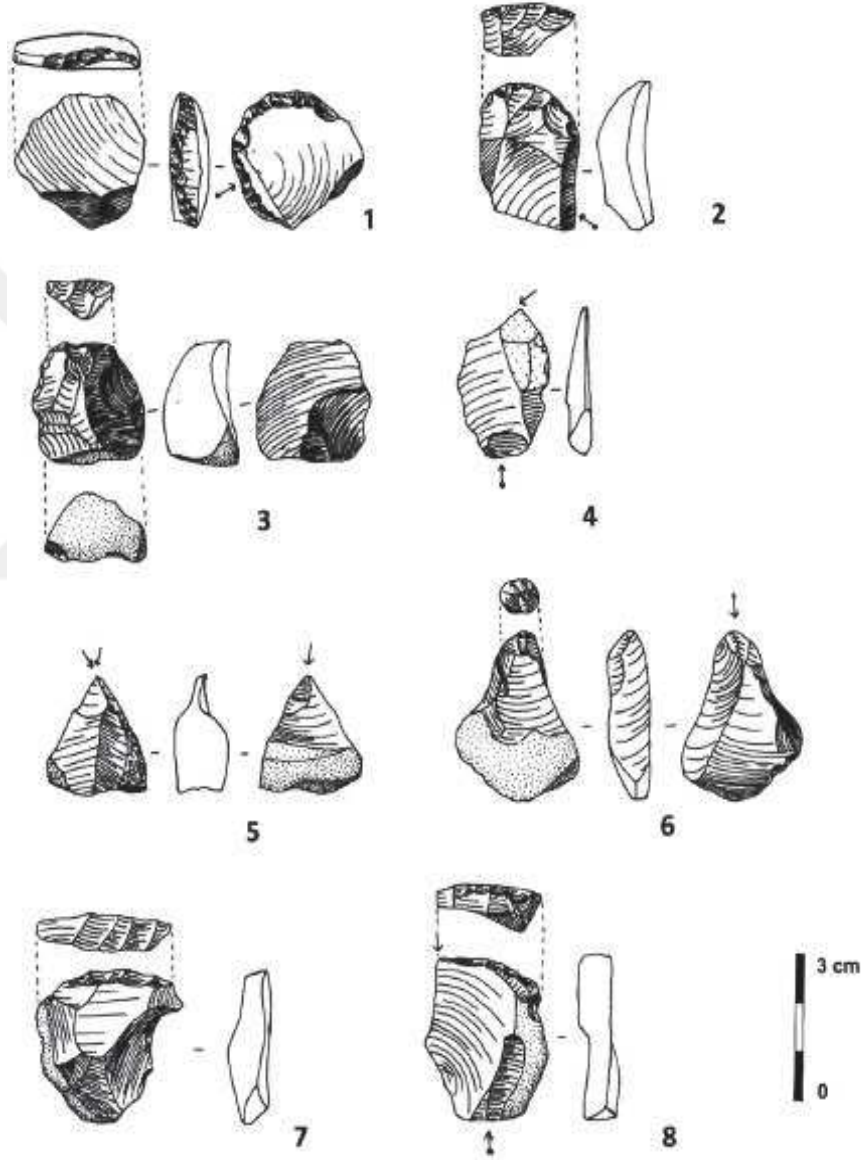
ŞEKİL 2.15: Yarımburgaz mağarasının A kesiti. (Arsebük vd., 1991: Çizim:2).

Şekil 2.16

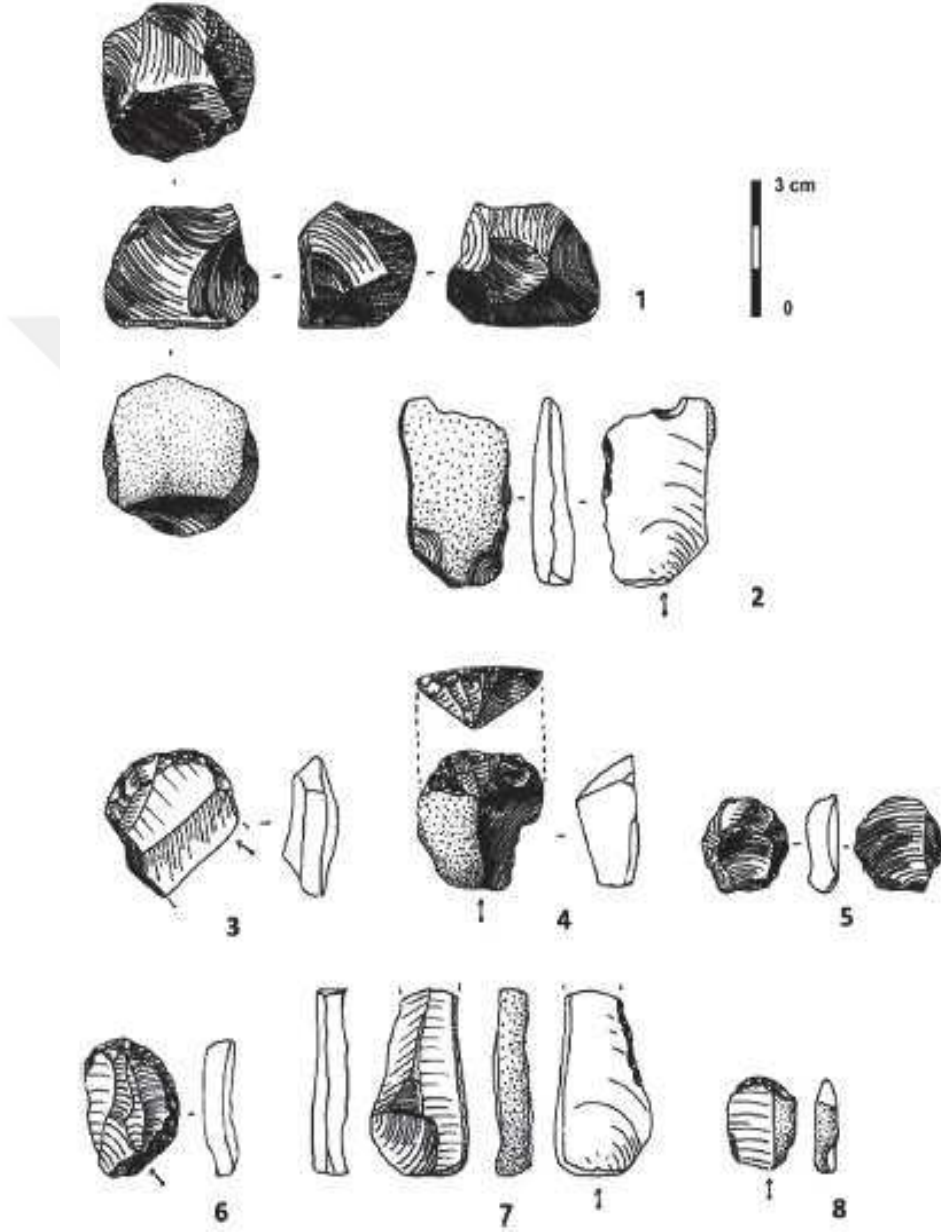
ŞEKİL 2.16: Gelibolu Yarımadası'nın bazı bölümlerinin batimetrik özellikleri. Yazar tarafından yaklaşık olarak çizilerek -25 m derinlikte olduğu belirtilmiştir.

(Özbek, 2012b: Fig. 3'den uyarlamıştır.).

ŞEKİL 2.17: Üçdutlar'dan 2011 yüzey araştırması sırasında bulunmuş olan karakteristik litik örnekler: 1-3 ön kazıyıcılar, 4 ve 5 taş kalemler, 6 çıkmalı ön kazıyıcılar ya da burunlu ön kazıyıcı, 7 ve 8 ise budamalı parçalar. (Özbek, 2012b: Fig. 12).

Şekil 2.18

ŞEKİL 2.18: Üçdutlar yerleşiminden elde edilen litik örnekler: 1 çekirdek, 2 düzelteli yonga, 3, 5, 8 ise yonga üzerine yapılmış ön kazıyıcı, 6 ve 7 yan kazıyıcı. (Özbek, 2012b: Fig. 13).

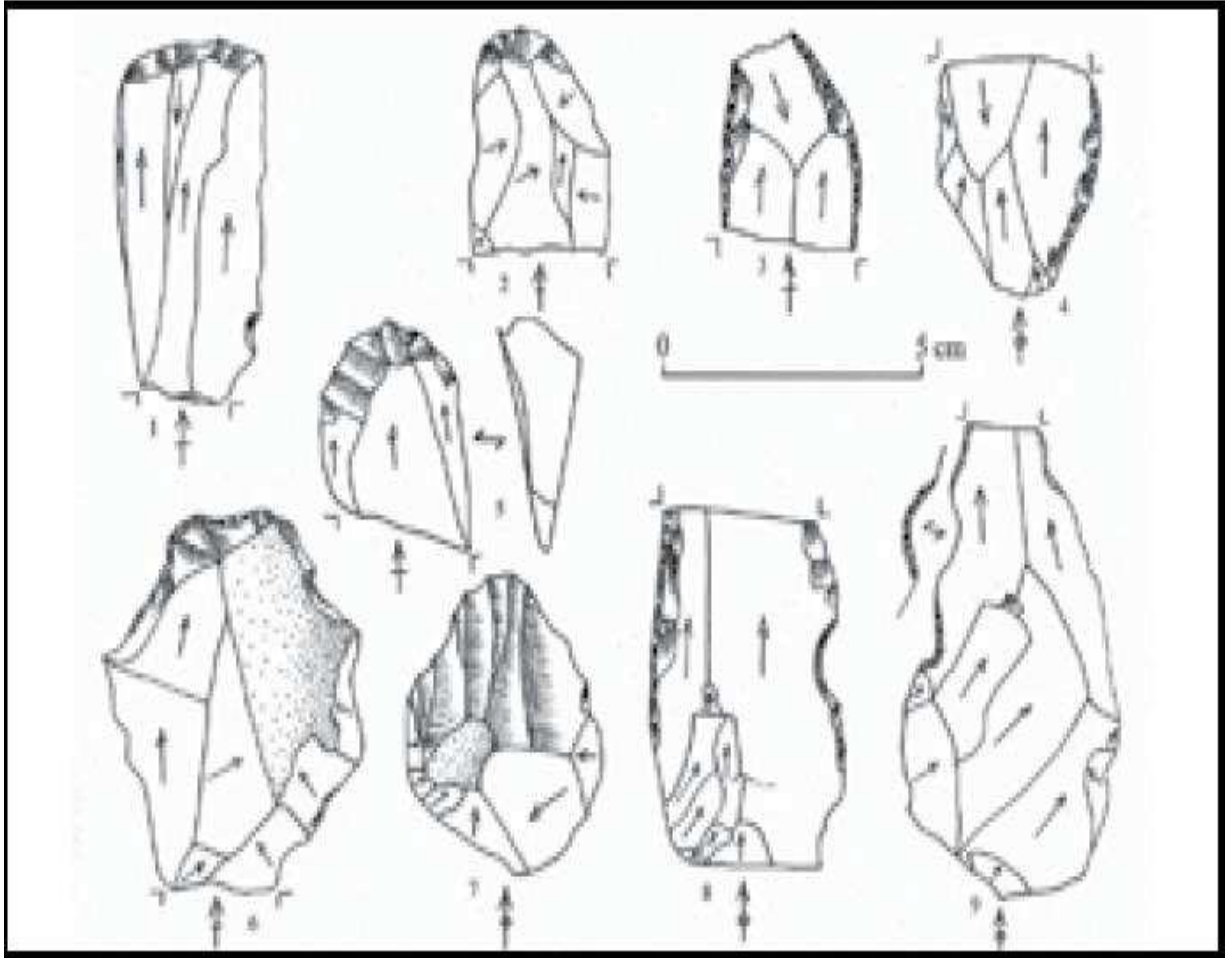
Şekil 2.19

ŞEKİL 2.19: Üçdutar yontmataş endüstrisi: mikrolit ön kazıycılar (1, 2, 6-8, 10, 12), mikrolit yarım (3), düzelteli dilgicikler (4, 5), mikro budama (11), kırık (tanımlanamayan) (9).

(Özbek, 2015: Fig. 10).

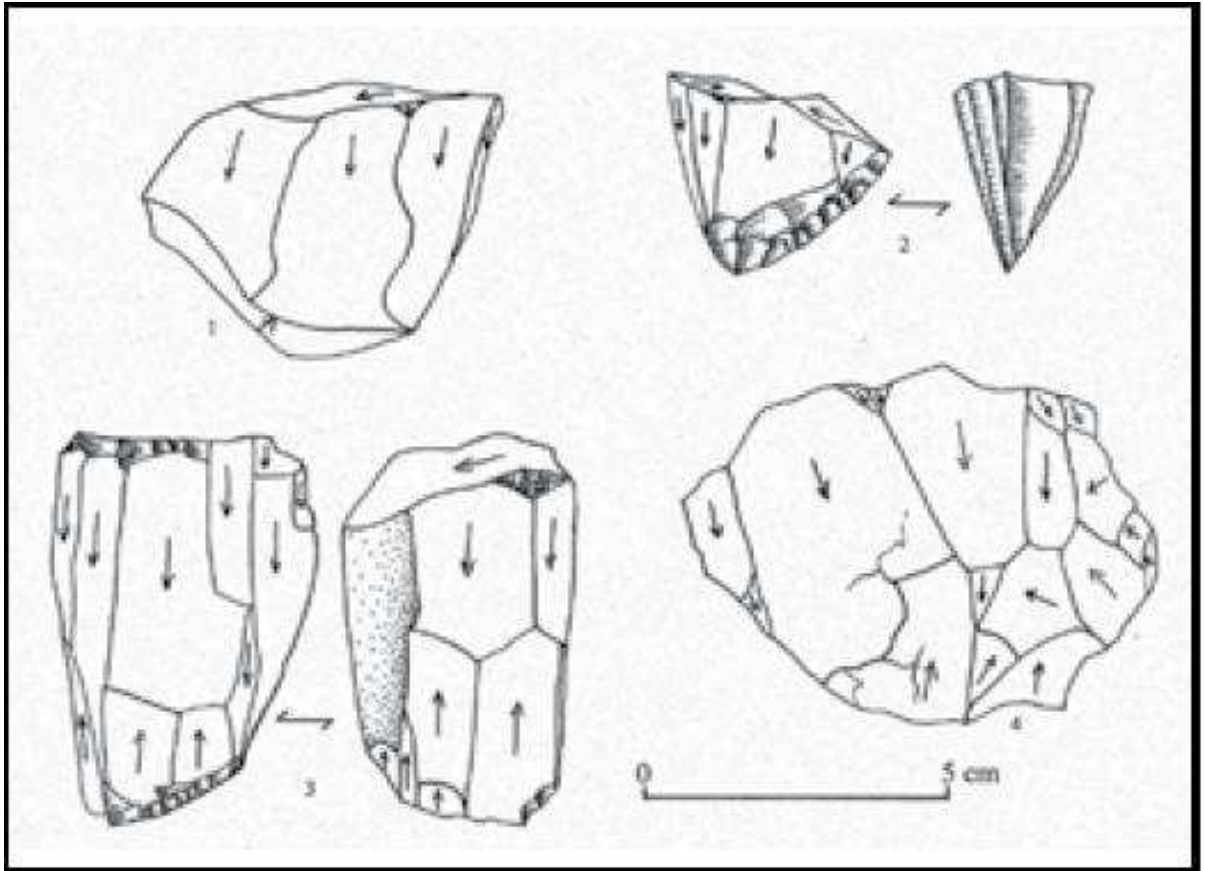
Şekil 2.20

ŞEKİL 2.20: 1, 2, 5 ve 7 no'lu buluntular ön kazıyıcılar, 8 ve 9 çentikli aletler, 9 ve 4 düzeltili yongalardır. (Kartal vd., 2016: Çizim: 8).

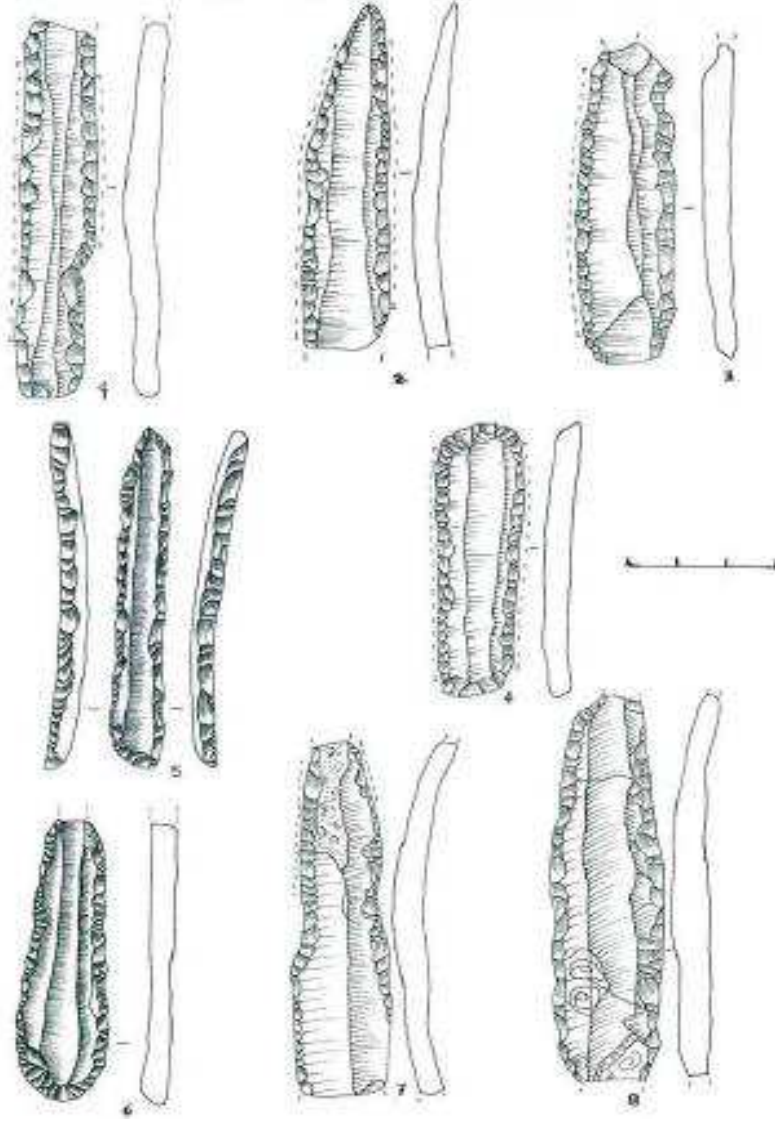

Şekil 2.21

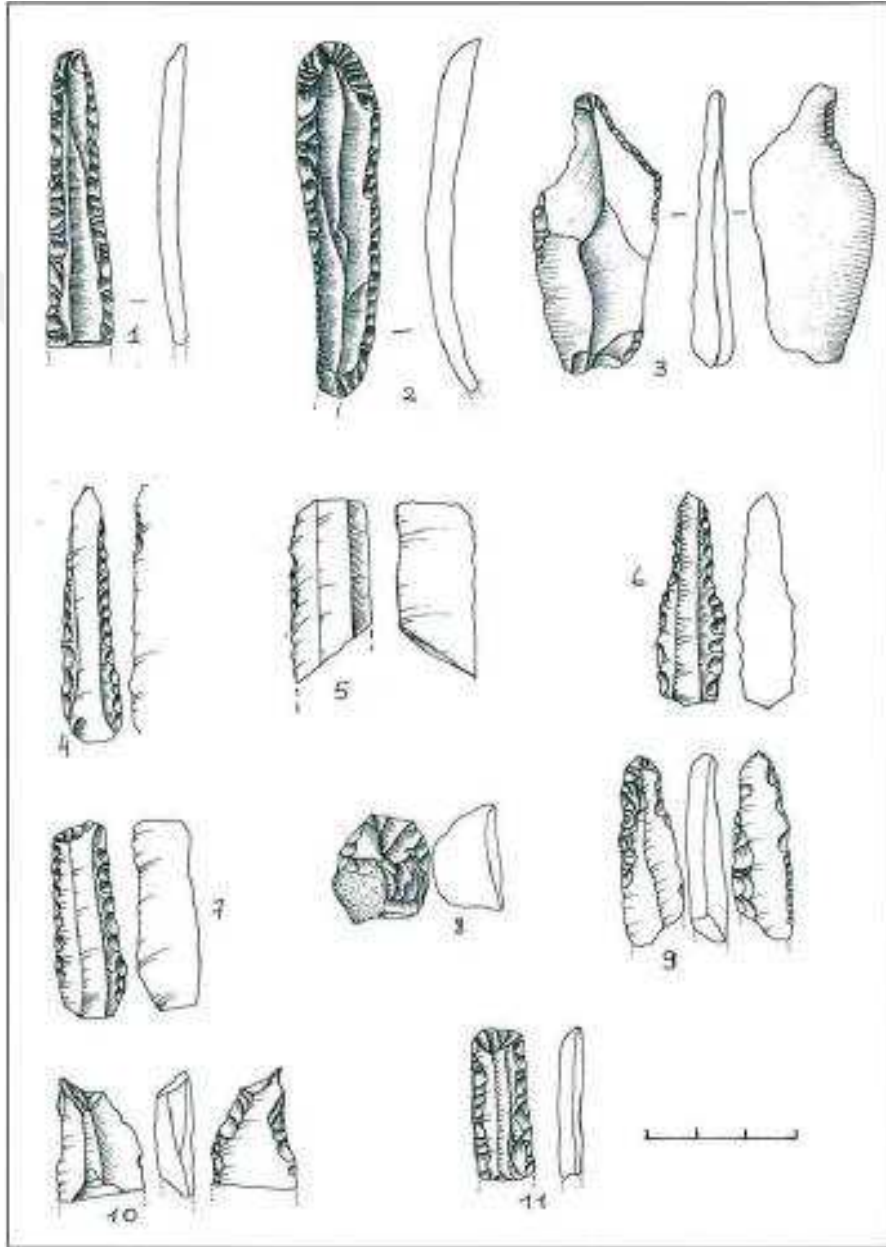
ŞEKİL 2.21: Dilgicik çekirdekleri. (Kartal vd., 2016: Çizim: 9).

Şekil 2.22

ŞEKİL 2.22: Düzelteli aletler: 1-2, Karanova; 3-4, Azmak; 5-6, Hoca Çeşme; 7-8 Pernik.
(Gatsov, 2001: Fig. 1).

Şekil 2.23

ŞEKİL 2.23: Düzelteli aletler: 1-3 Hoca Çeşme; 4-7 Chavdar; 8-11 Captian Dimitrevo.
(Gatsov, 2001: Fig. 2).

Şekil 2.24

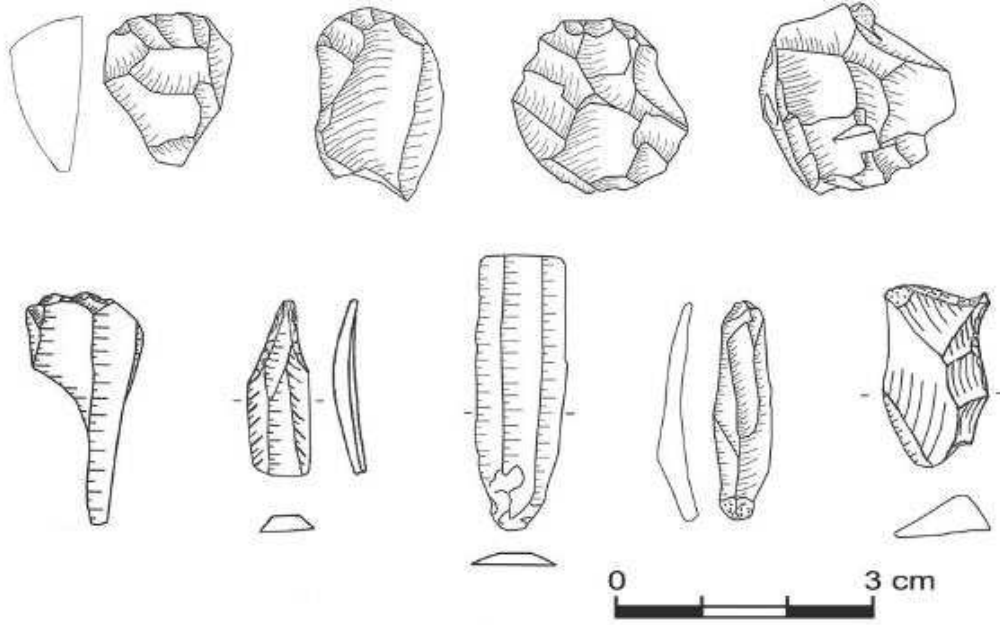
ŞEKİL 2.24: Ege Bölgesi Prehistorik dönem buluntu alanları: Asarkaya Açık Hava Buluntu Yeri, Girmeler Mağarası, Karaburun Mordoğan (Kanalmaaz, 2018).

Şekil 2.25

ŞEKİL 2.25: Girmeler Mağarası Deneme Çukurları (Takaoğlu vd., 2014: Fig.3.)

ŞEKİL 2.26

Şekil 2.26: G.Ö. Geç 9. Bin/ Erken 8. Bin A ve C alanlarına ait çakmaktaşı buluntular
(Takaoğlu vd., 2014: Fig. 6.).

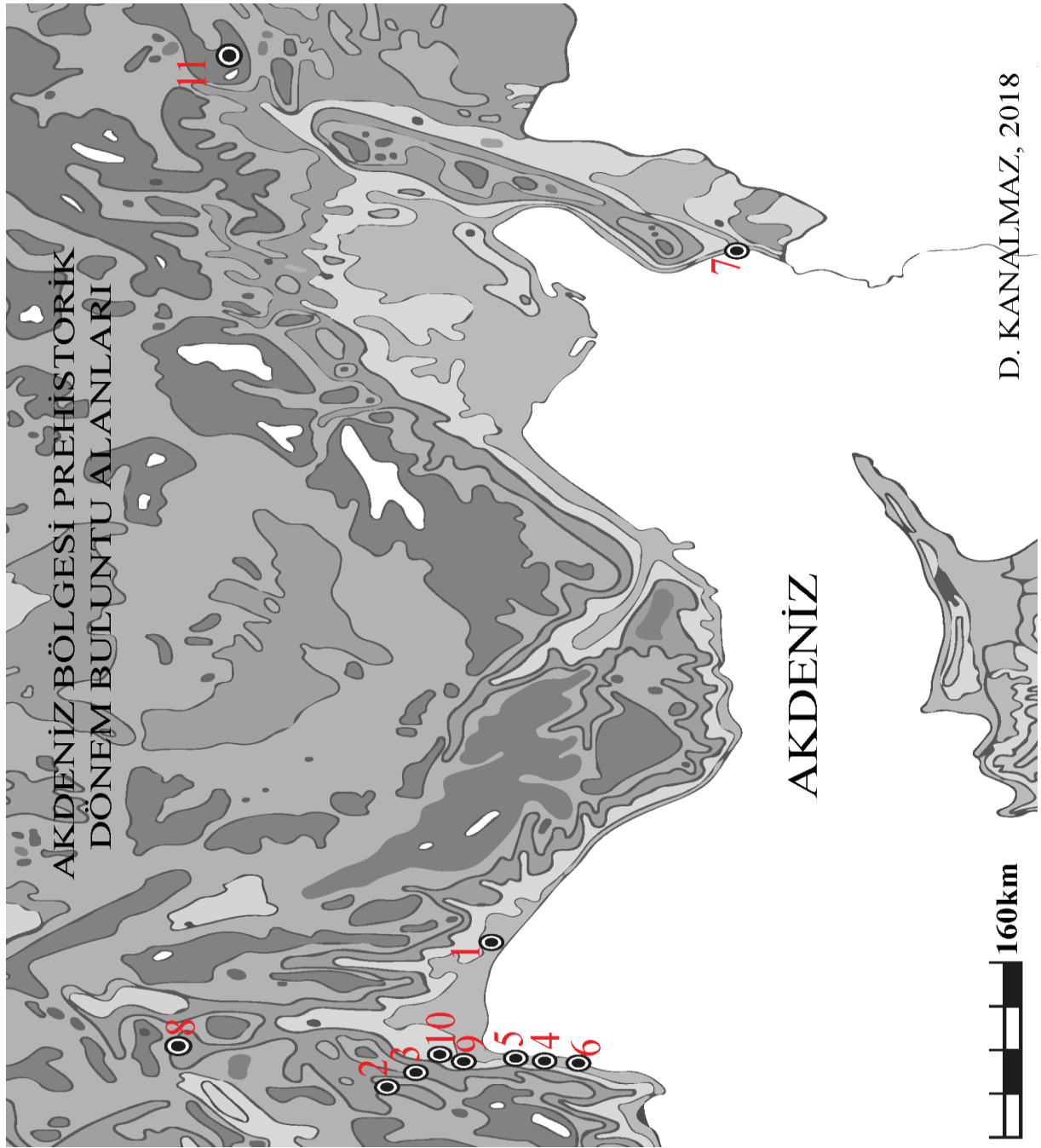

Şekil 2.27

ŞEKİL 2.27: Beyaz patinalı çakmaktaşıdan üretilmiş yonga temelli litikler.

(Çilingiroğlu vd., 2016: POI. 15.31).

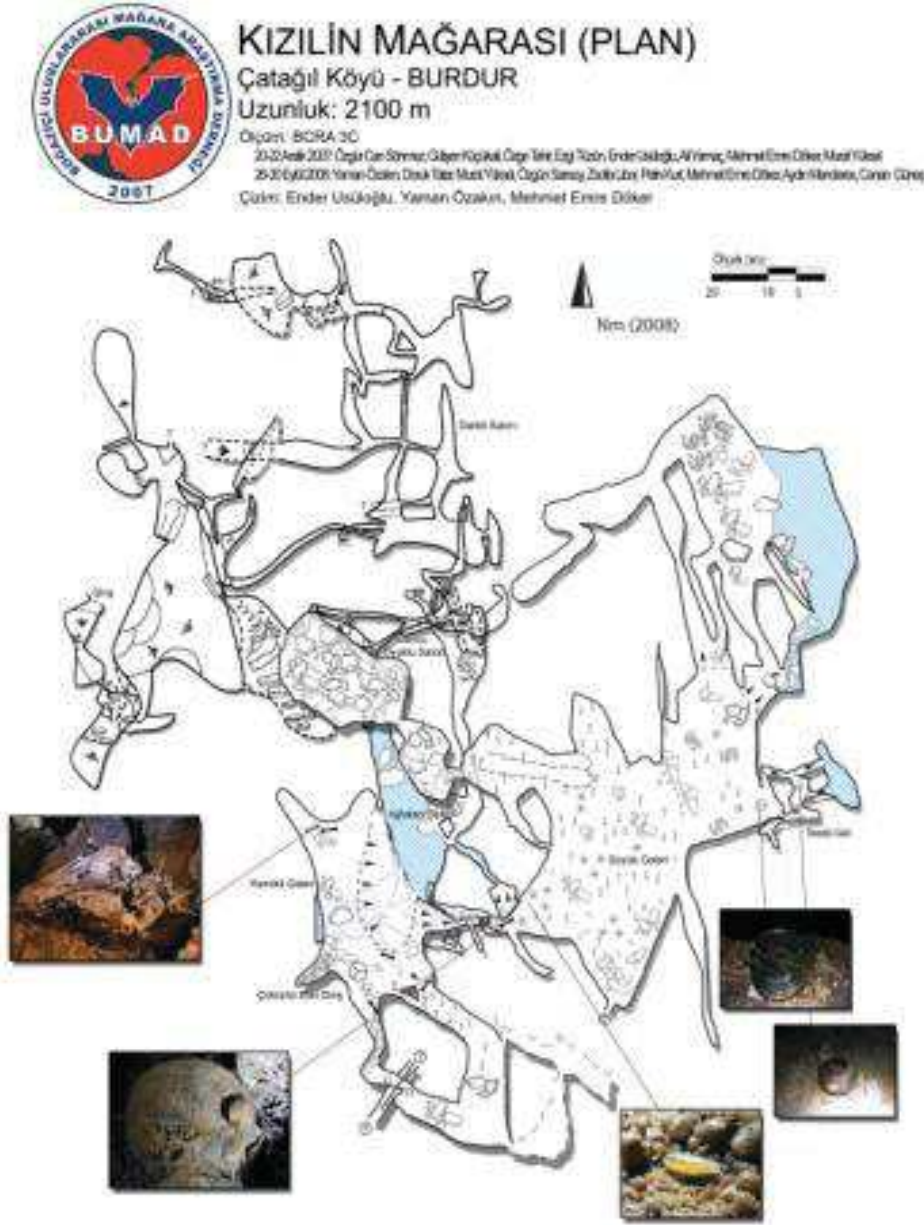

D. KANALMAZ, 2018

ŞEKİL 2.28: Akdeniz Bölgesi Prehistorik dönem buluntu alanları: (1) Güzeloba Mağarası, (2) Kızılin Mağarası, (3) Çarkini Mağarası, (4) Beldibi Kaya Sığınağı, (5) Belbaşı Kaya Sığınağı, (6) Belpınar Karain Mağarası, (7) Üçağızlı Mağarası, (8) Baradız/ Baladız Açık Hava Yerleşimi, (9) Öküzini Mağarası, (10) Karain Mağarası, (11) Direkli Mağarası.

(Kanalalmaz, 2018).

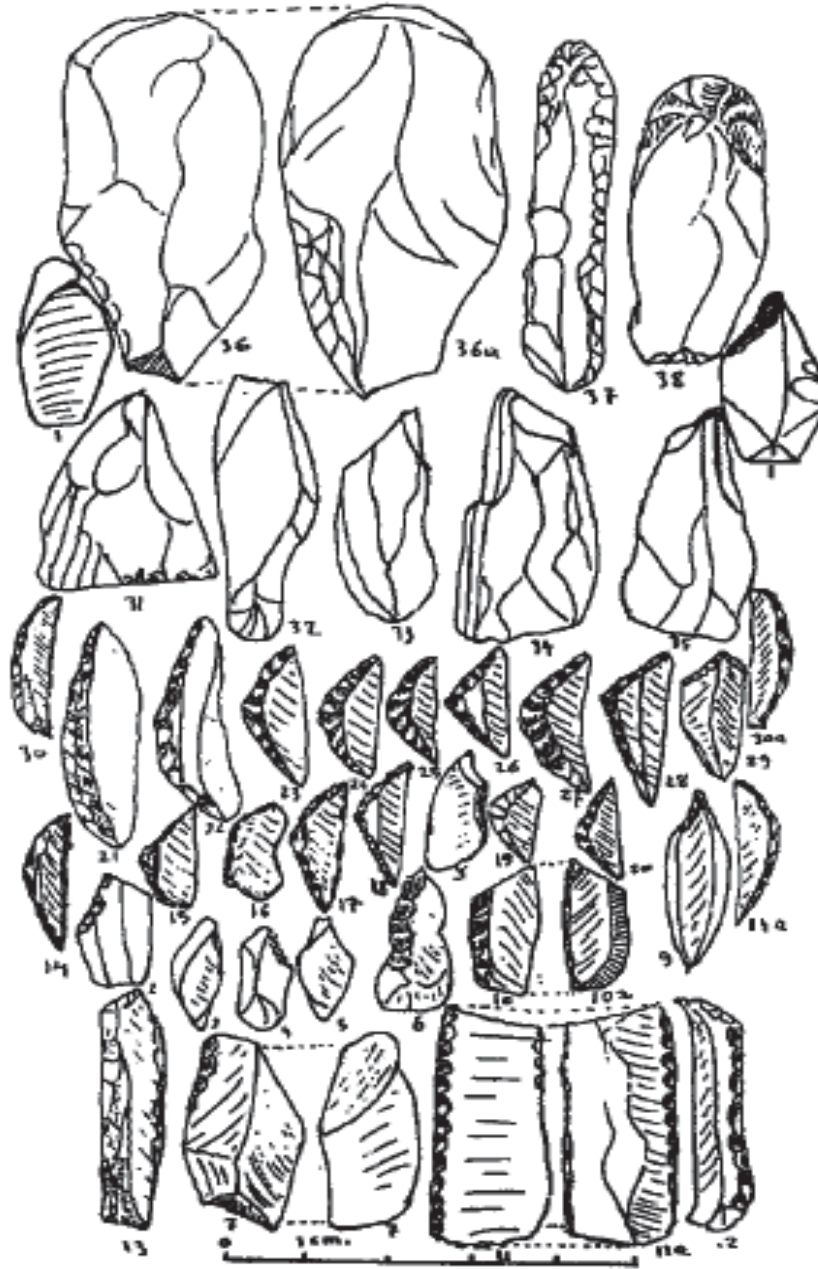
Şekil 2.29

ŞEKİL 2.29: Kızılın Mağarası planı. (Yaşar vd., 2012: Şekil: 2).

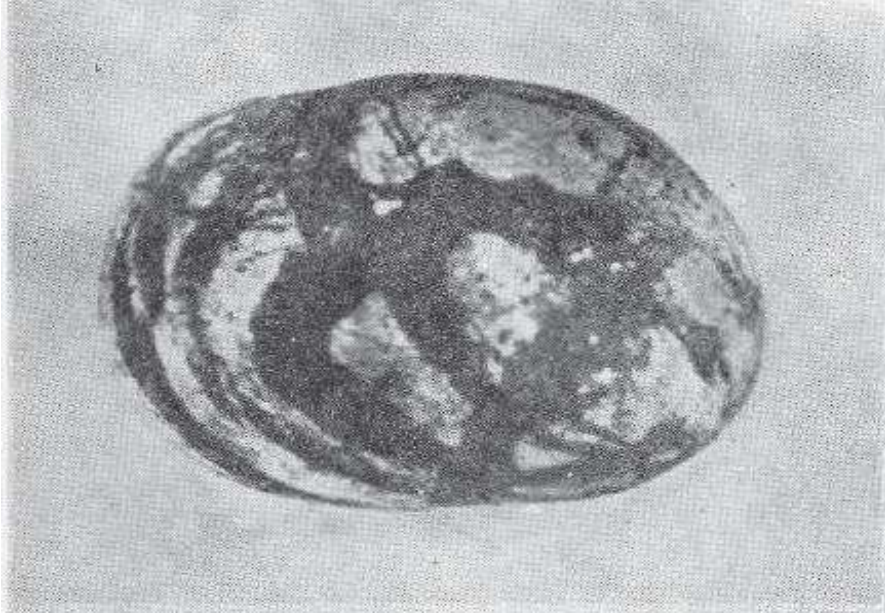

Şekil 2.30

ŞEKİL 2.30: Beldibi C tabakası yontmataş endüstrisi-1. (Kartal, 2009: Fig. 19).

Şekil 2.31

ŞEKİL 2.31: Üzeri boyalı çakıl taşı buluntusu C seviyesi. (Bostancı, 1959: Plate III).

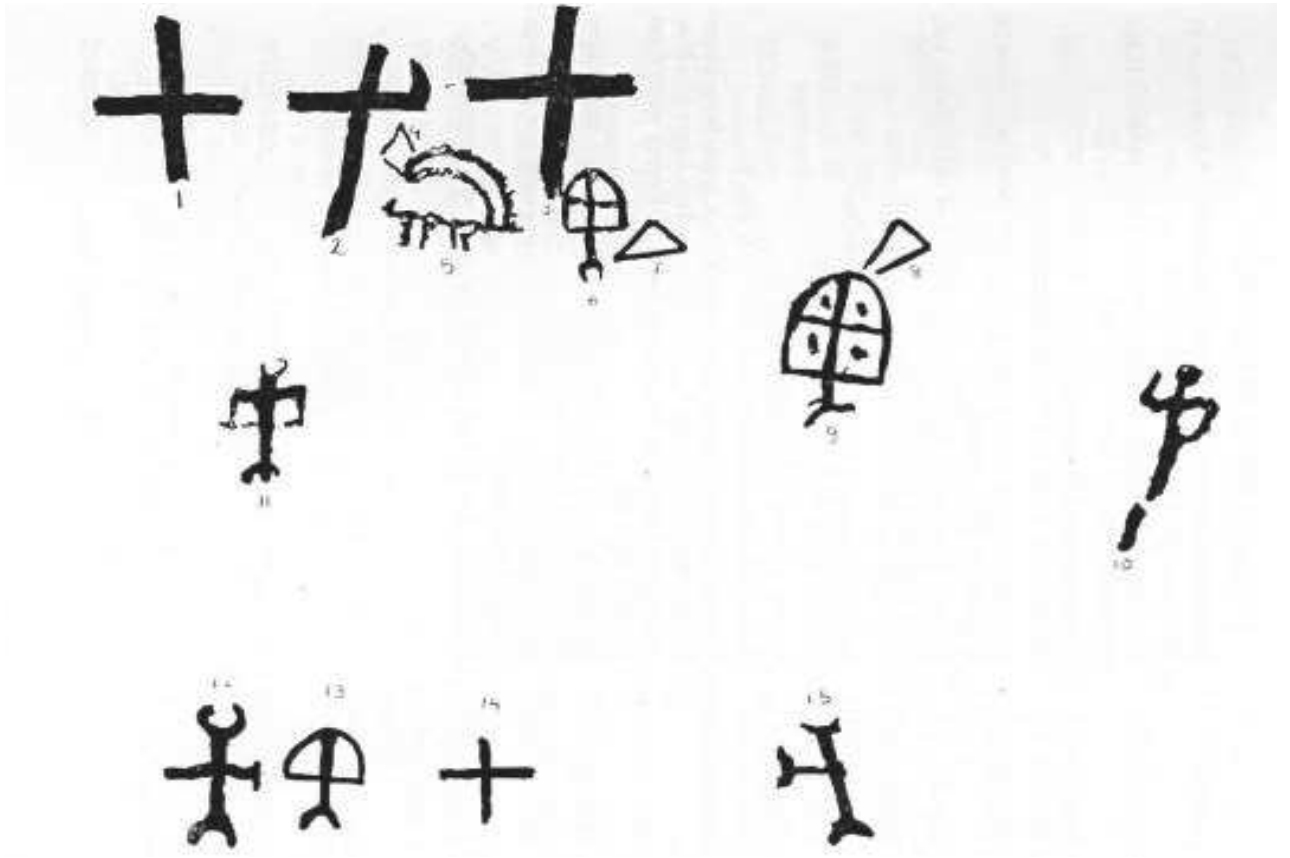
Şekil 2.32

ŞEKİL 2.32: Stilize hayvan figürinleri ve kaya üzerinde kırmızı boya ile işlenmiş haçlar gibi geometrik şekiller. (Bostancı, 1959: Plate XV).

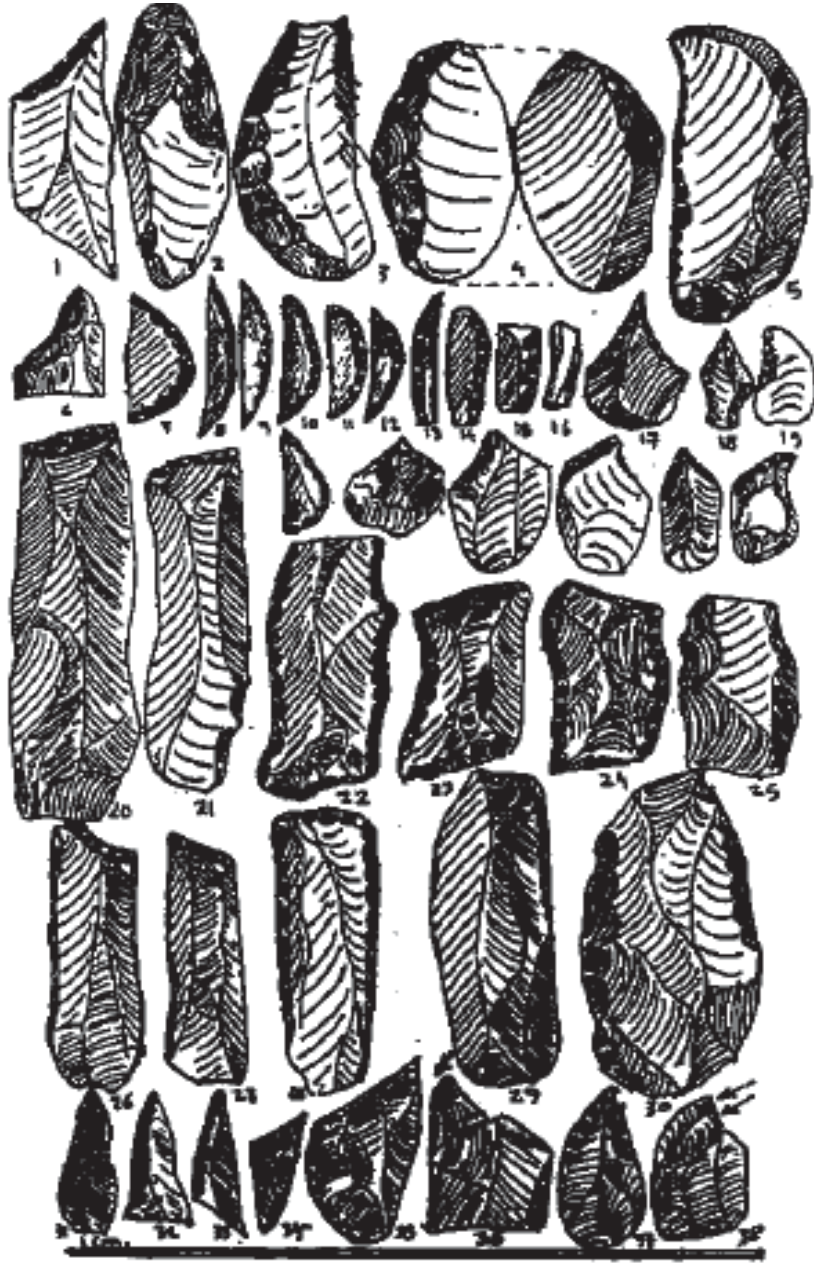
Şekil 2.33

ŞEKİL 2.33: Dağ keçisini (ibex) andıran betimleme 5 ile gösterilmiştir.

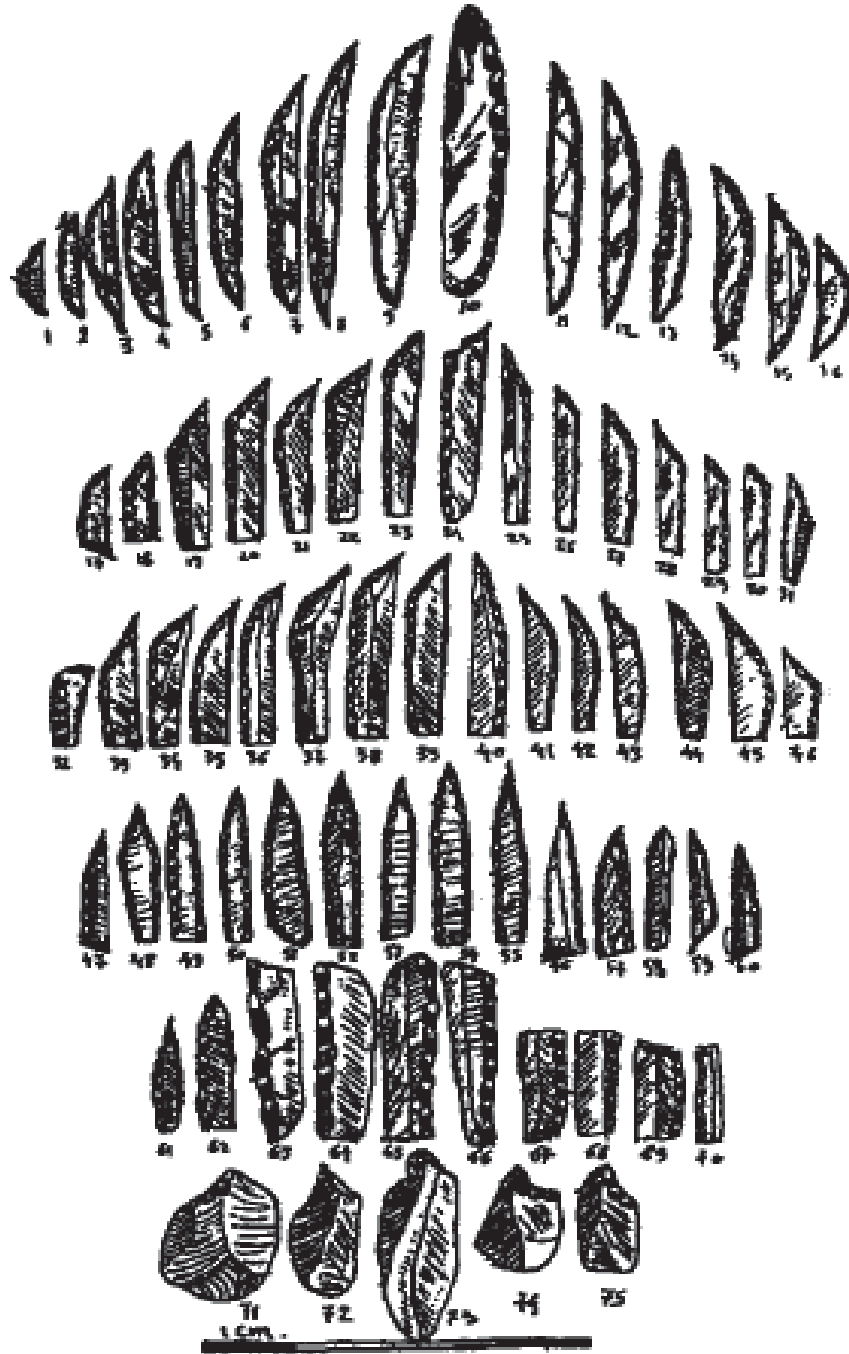
(Bostancı, 1959: Plate I).

Şekil 2.34

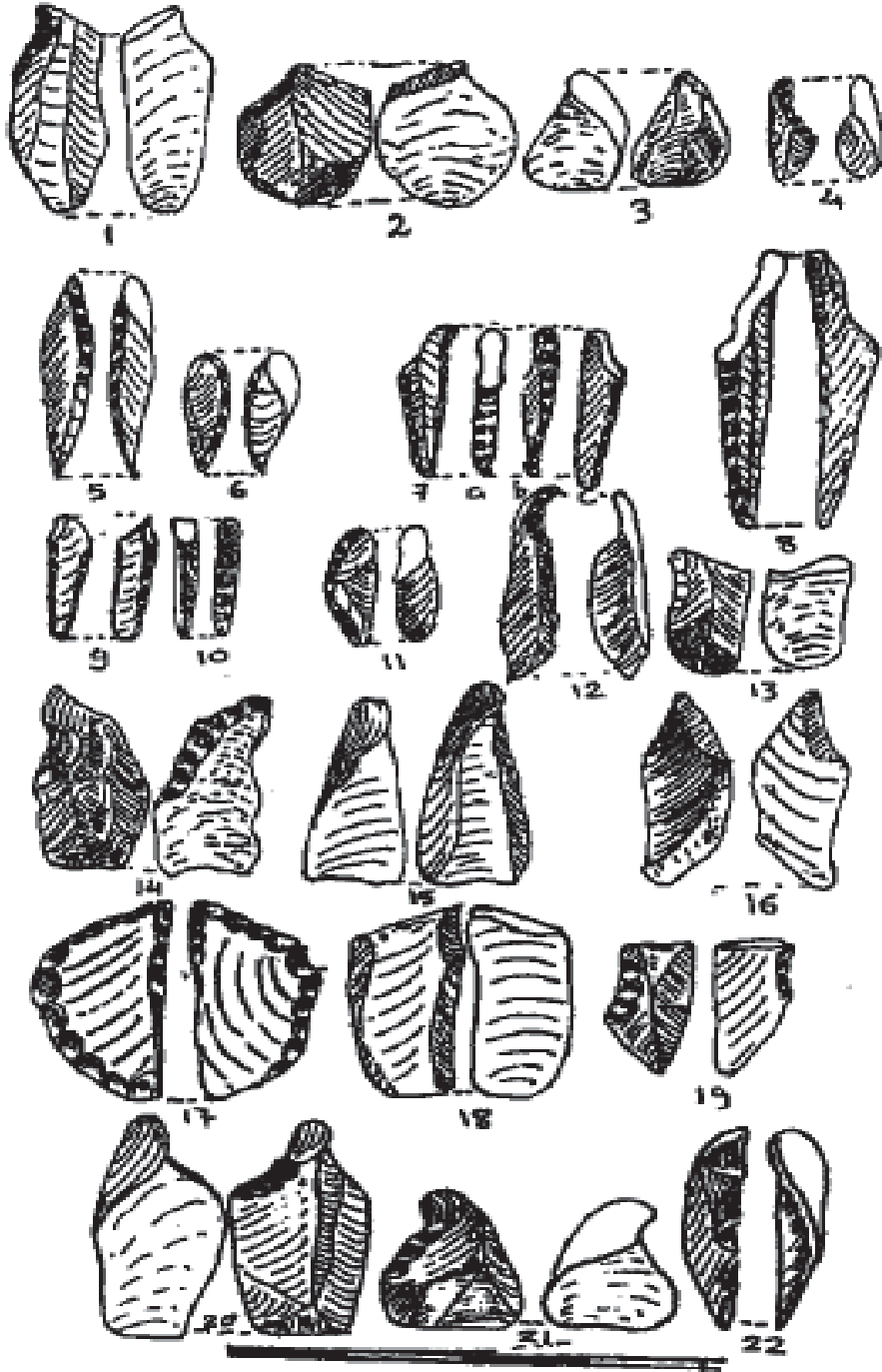

ŞEKİL 2.34: Belbaşı yontmataş endüstrisi- 1. (Kartal, 2009: Fig. 16).

Şekil 2.35

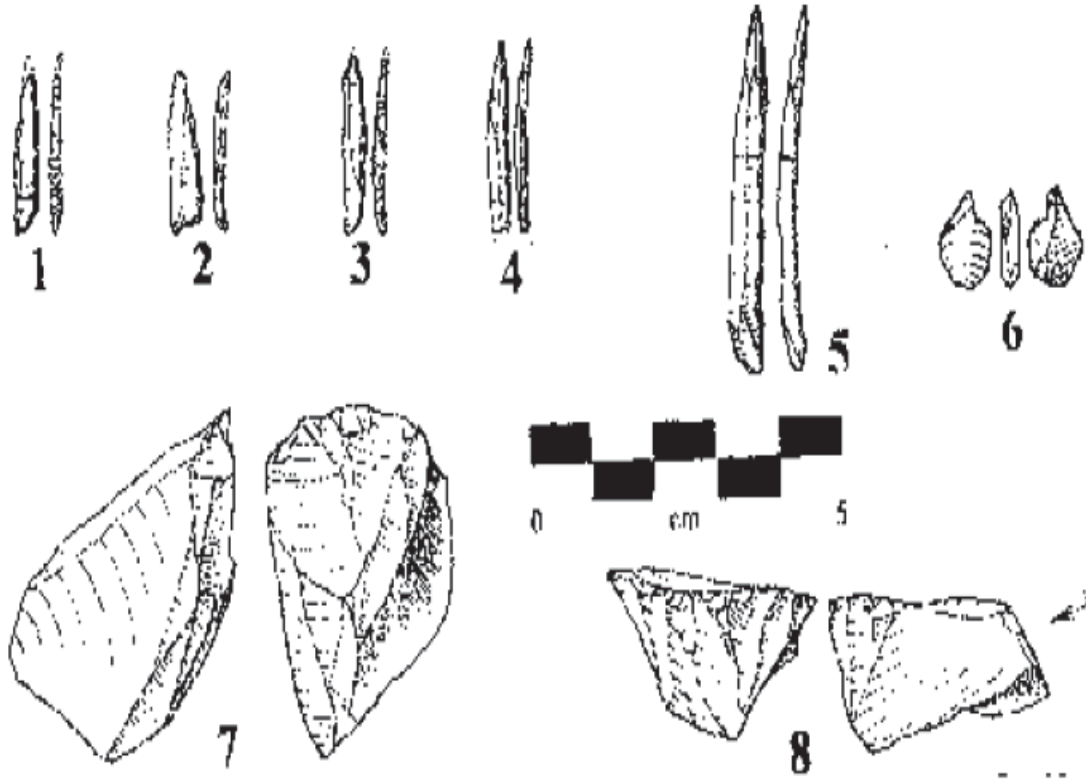

ŞEKİL 2.35: Belbaşı yontmataş endüstrisi- 2. (Kartal, 2009: Fig. 17).

ŞEKİL 2.36: Belbaşı yontmataş endüstrisi- 3. (Kartal, 2009: Fig. 18).

Şekil 2.37

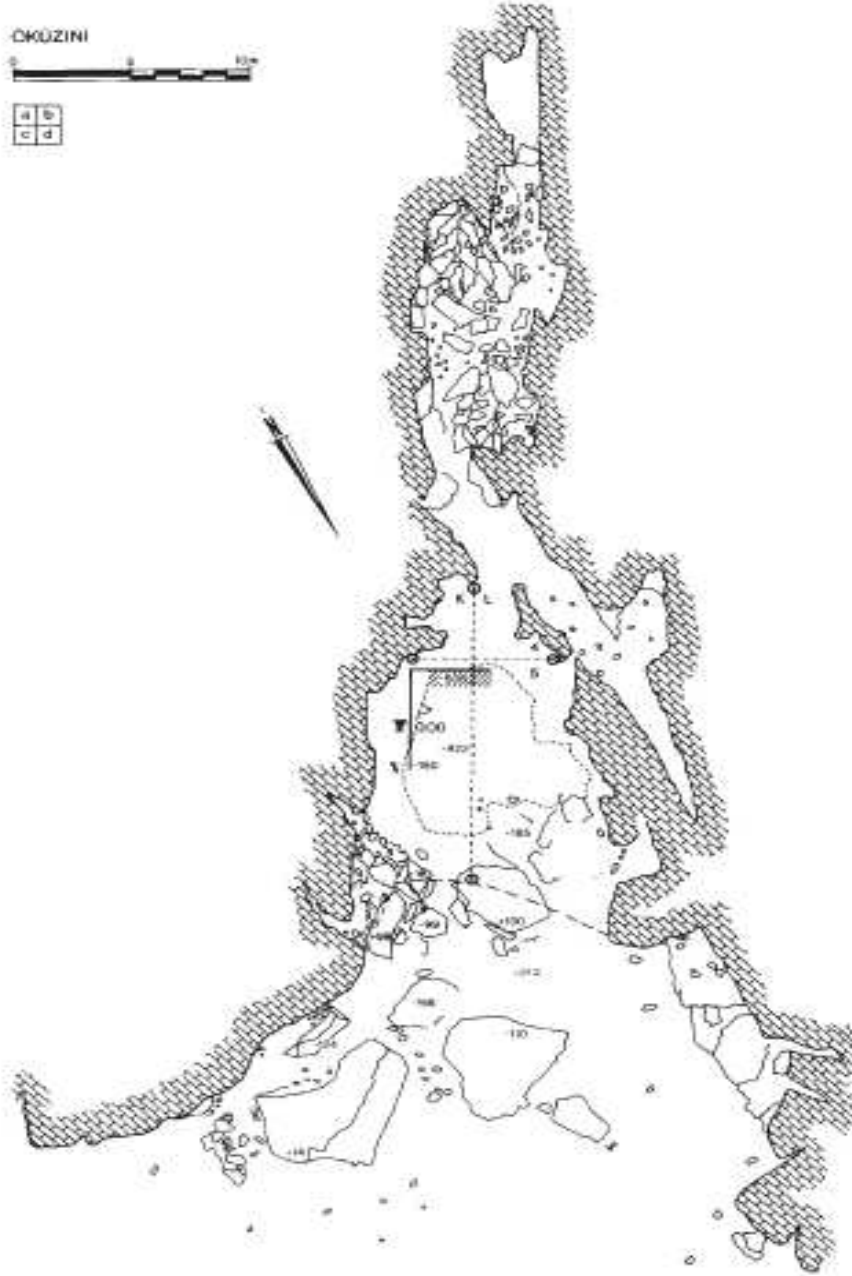
ŞEKİL 2.37: Taş aletler, Epi- paleolitik (1- 5 mikrograveiteler; 6 mikroburin, 7-8 çekirdekler). (Dinçer vd., 2001: Çizim: 2).

ŞEKİL 2.38: Öküzini Mağarası mağara duvarı üzerine öküz gravürü. (Kartal, 2009: Fig. 25).

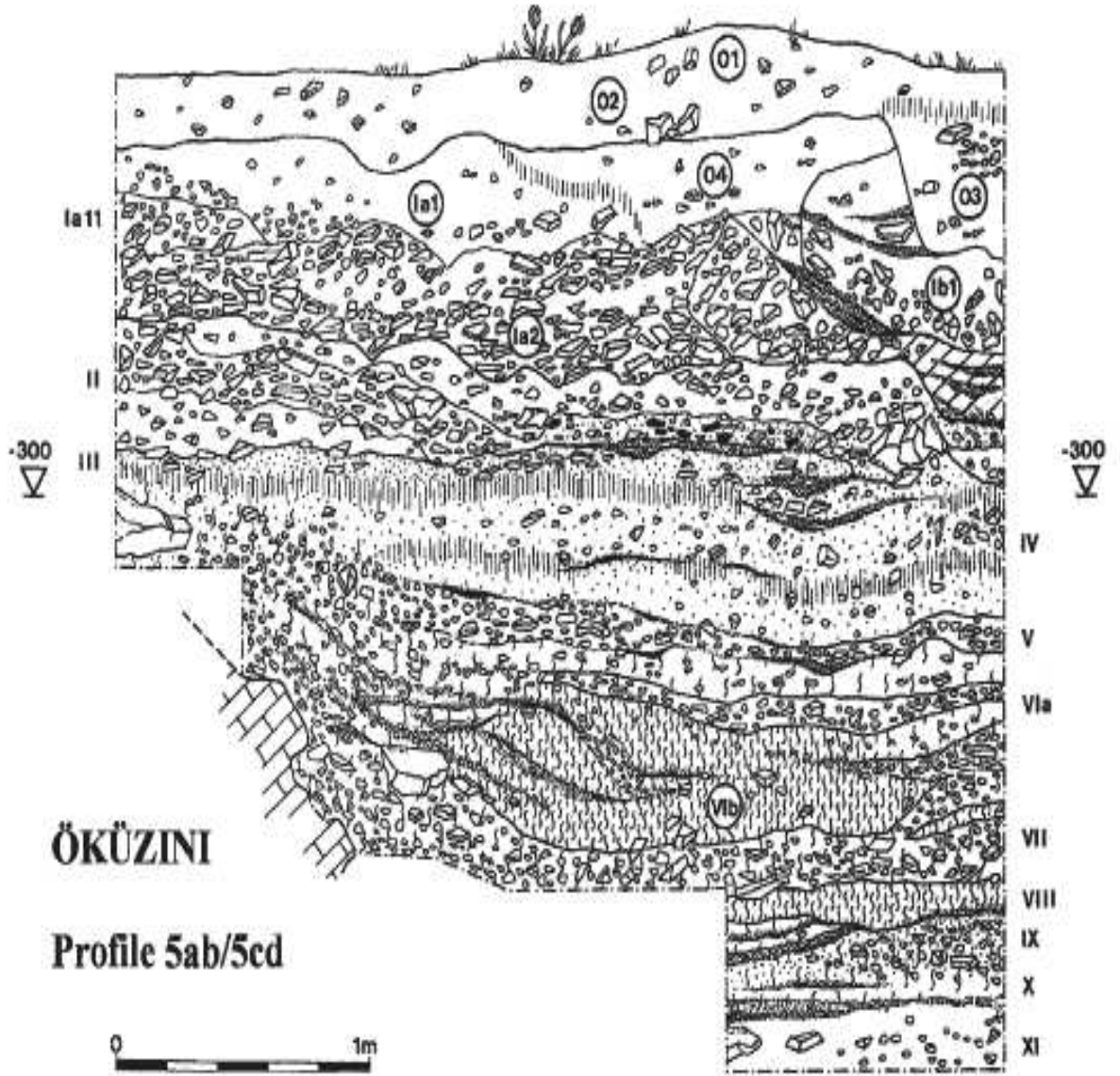
Şekil 2.39

ŞEKİL 2.39: Yeni kazı yapılmadan önceki Öküzini genel planı. Sayılar ve harfler kare tanımlarının başlangıç noktalarını gösterir. İki ana profil ise kalın çizgiler ile gösterilmiştir. Gölge alan, mağaranın dolgusunun düştüğünü gösteren gözü belirtmektedir. Düz noktalı çizgi kıvrımın profilini gösterir; noktalı çizgi günümüzdeki çıkıntıyı gösterir.

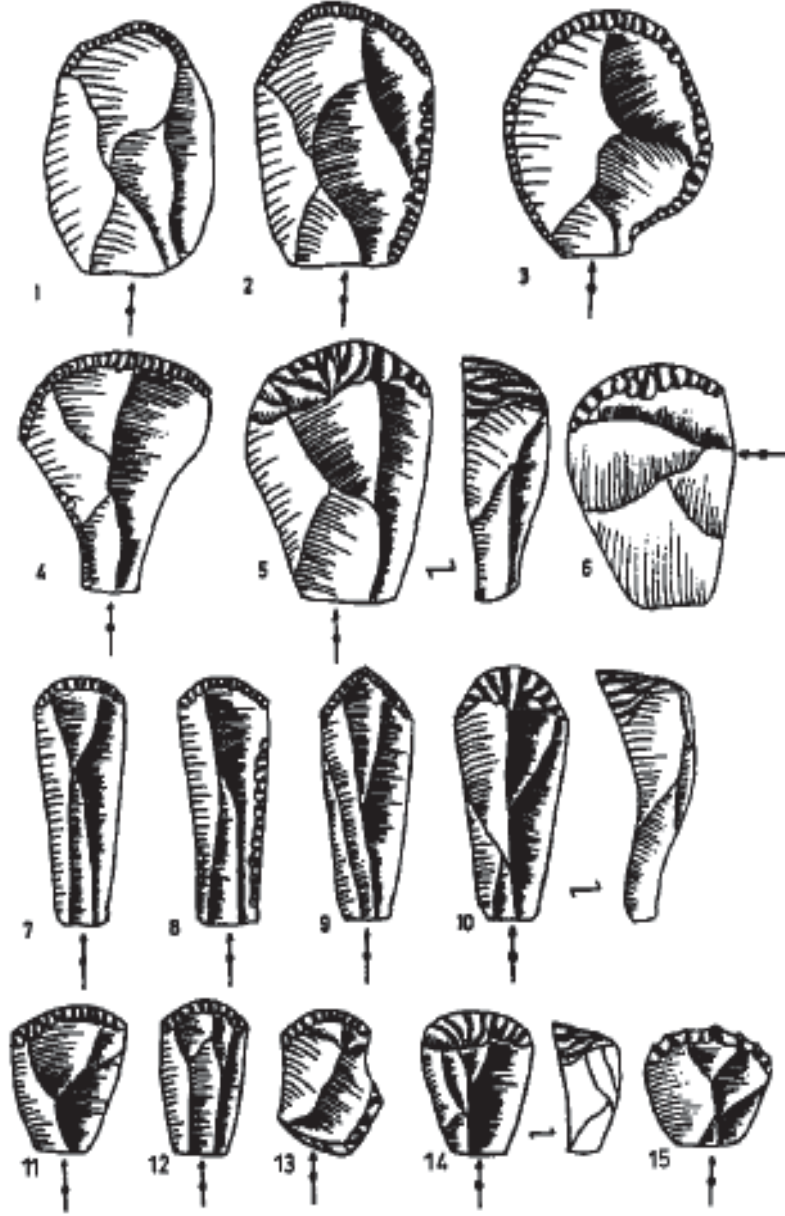
(Otte vd., 1995: Figure 2).

Şekil 2.40

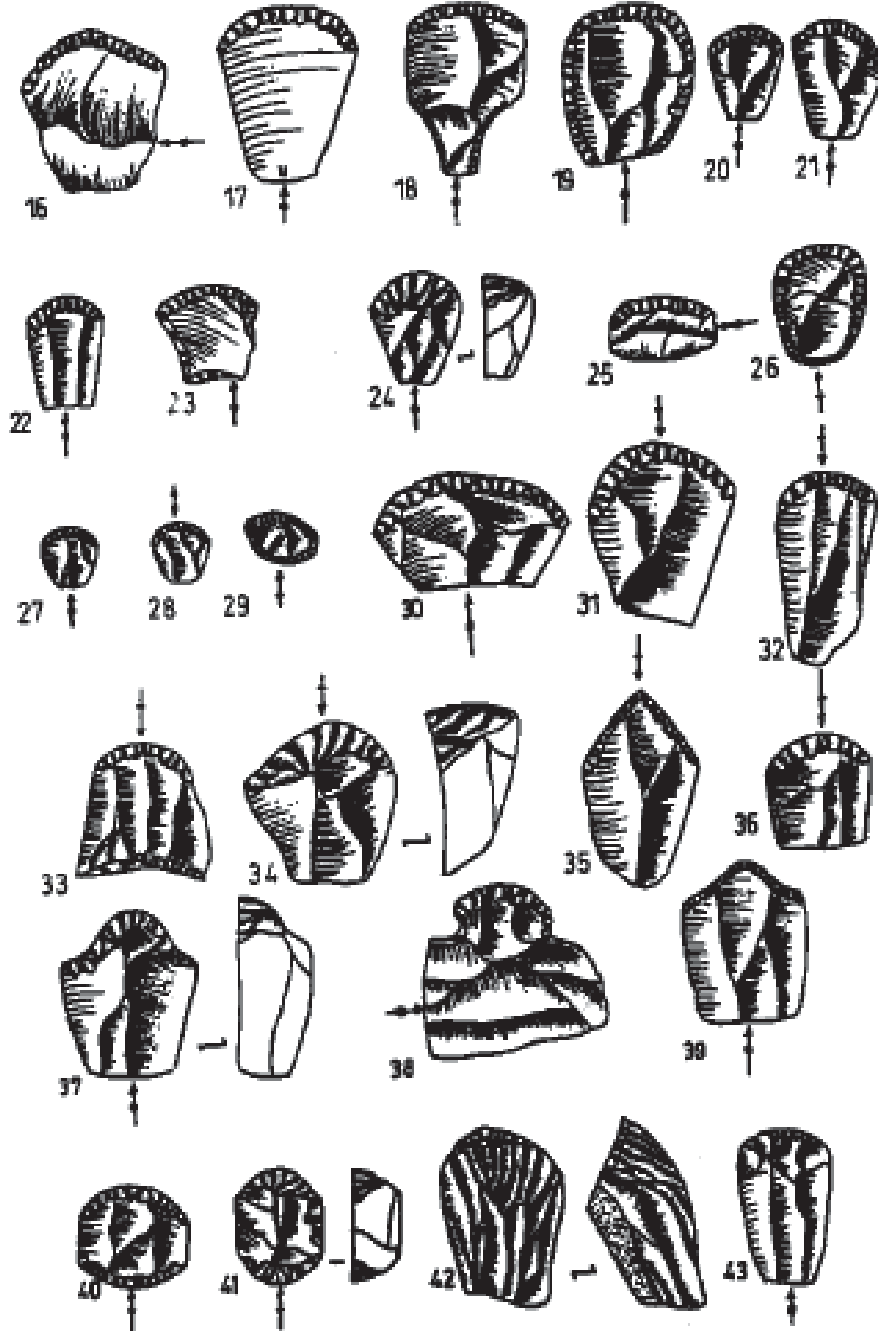
ŞEKİL 2.40: Öküzini güney ya da ana profil. Dizi 5, kareler I- L. (Otte vd., 2003: Figure 4).

Şekil 2.41

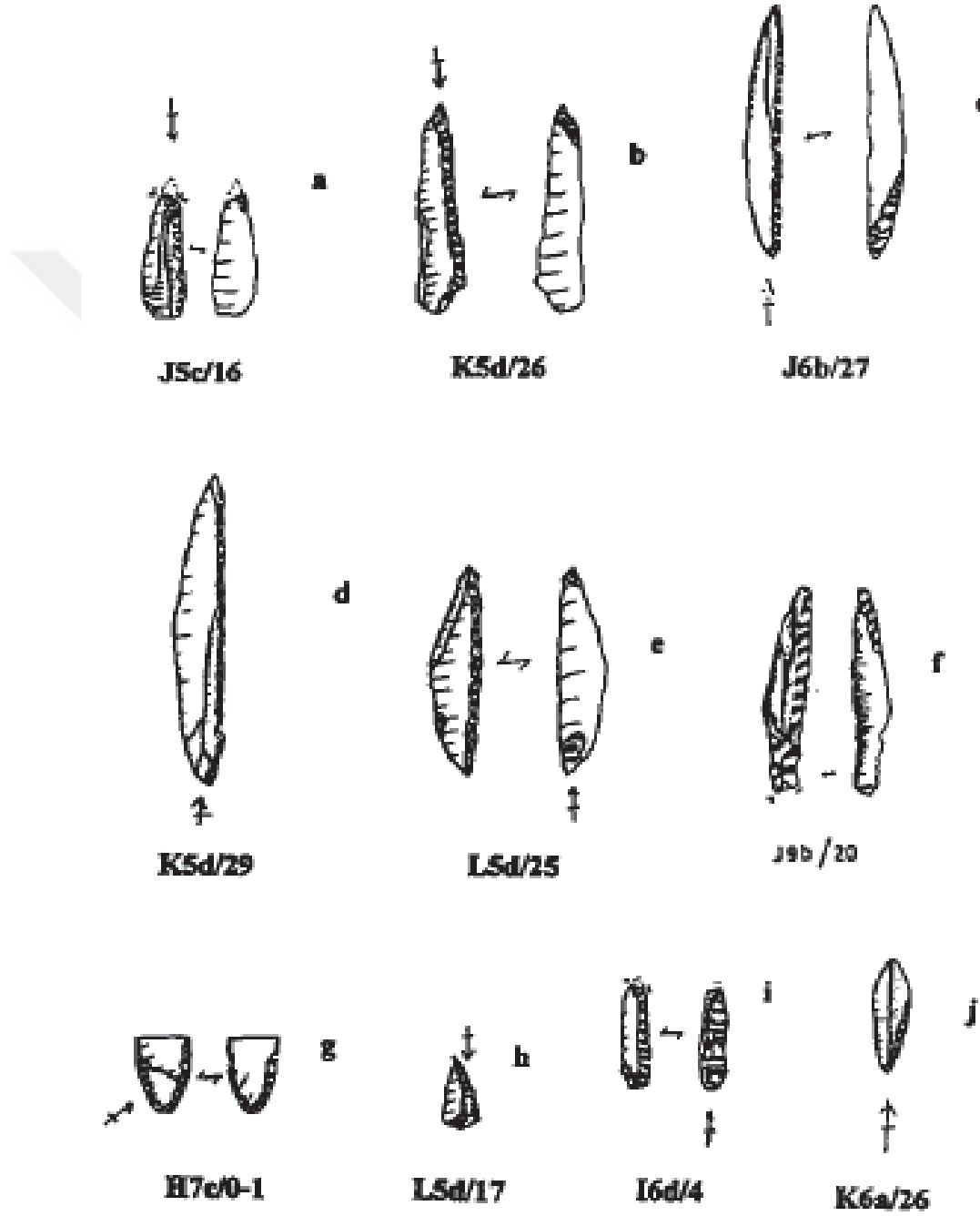
ŞEKİL 2.41: Öküzini Mağarası makrolitik alet tip listesi- 1. (Kartal, 2009: Fig. 43).

Şekil 2.42

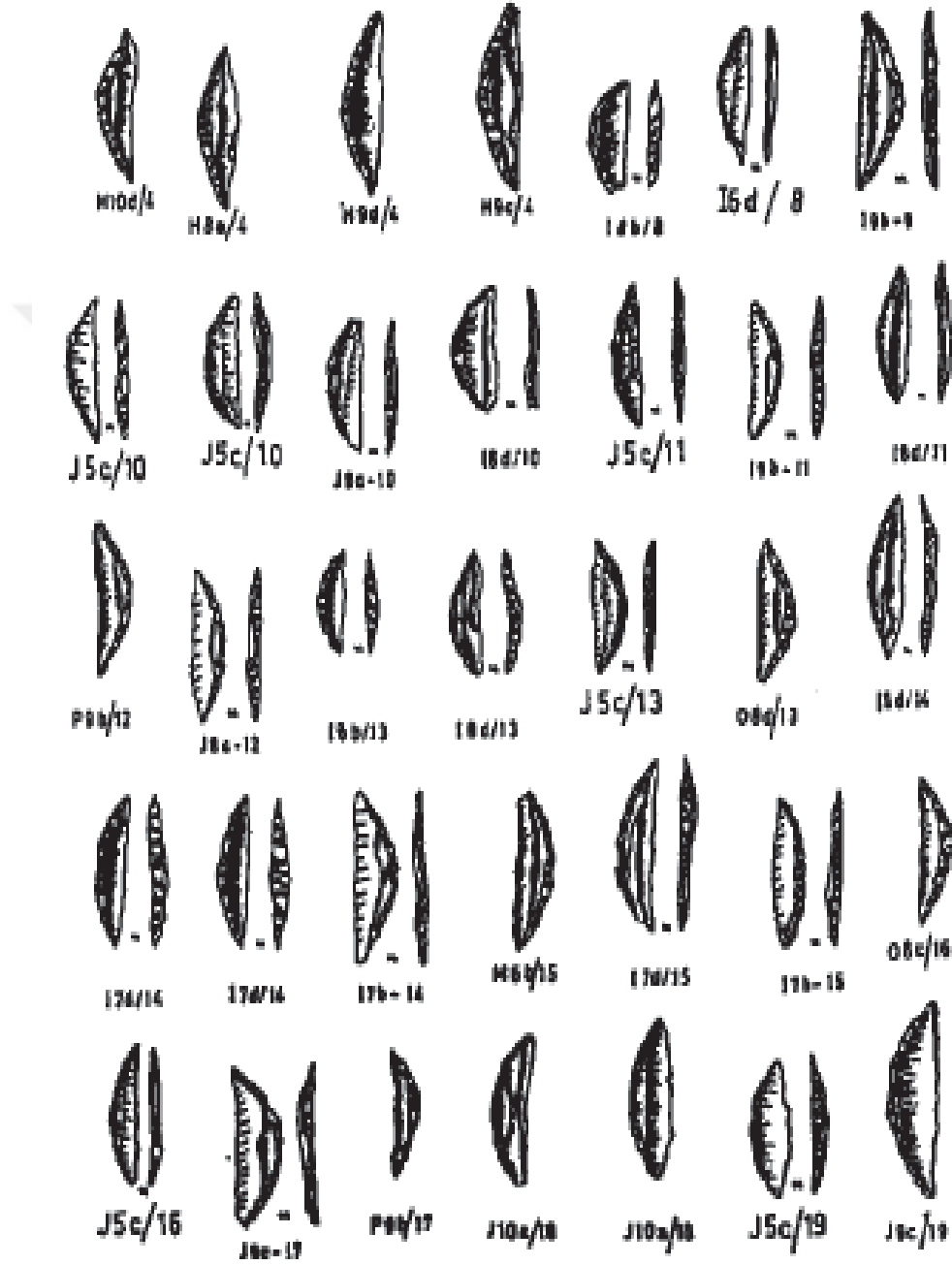
ŞEKİL 2.42: Öküzini Mağarası makrolitik alet tip listesi- 1. (Kartal, 2009: Fig. 44).

Şekil 2.43

ŞEKİL 2.43: Öküzini Mağarası geometrik olmayan mikrolitler- 2. (Kartal, 2009: Fig. 55).

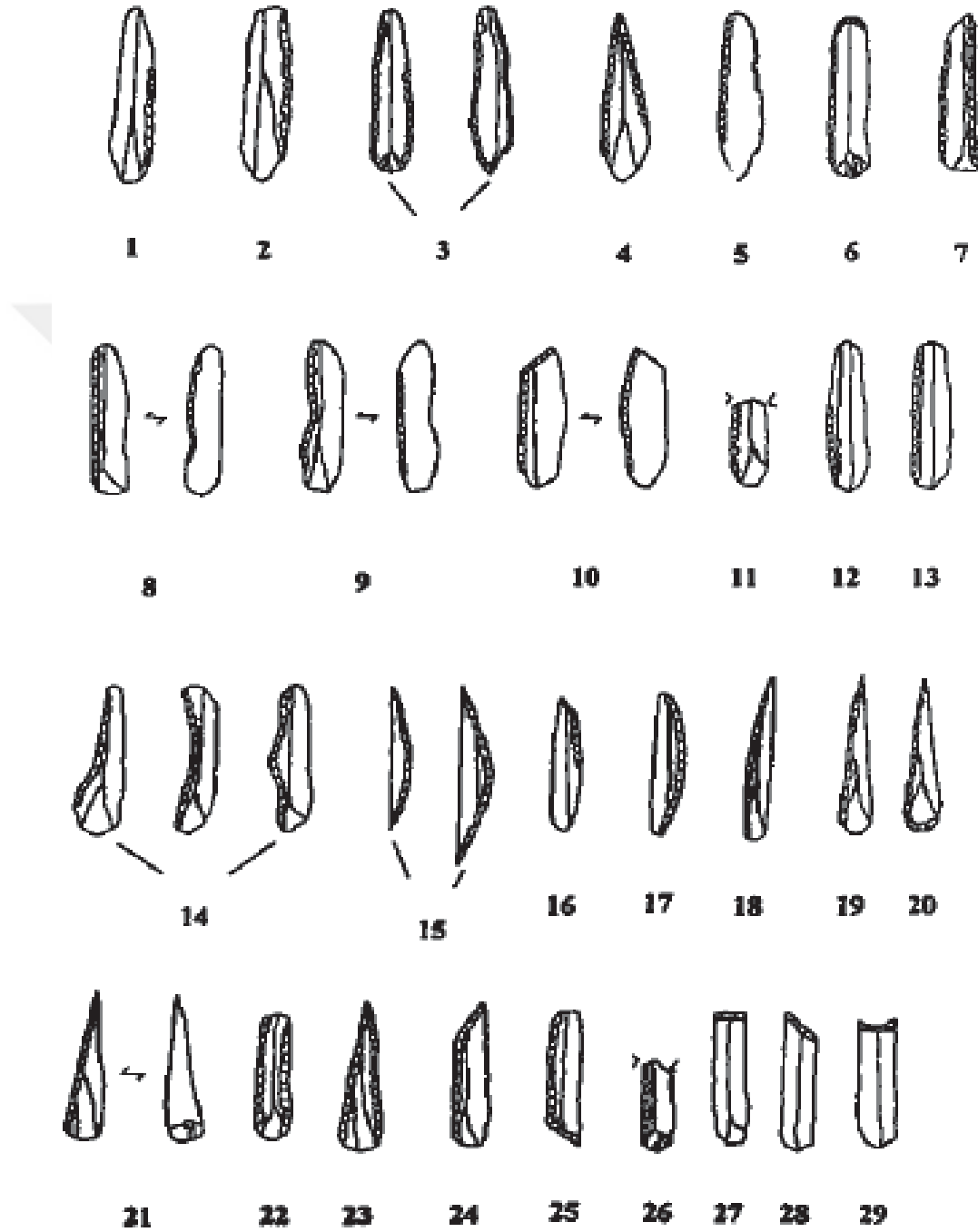
ŞEKİL 2.44

ŞEKİL 2.44: Öküzini mağarası geometrik mikrolitler (yarımaylar). (Kartal, 2009: Fig. 57).

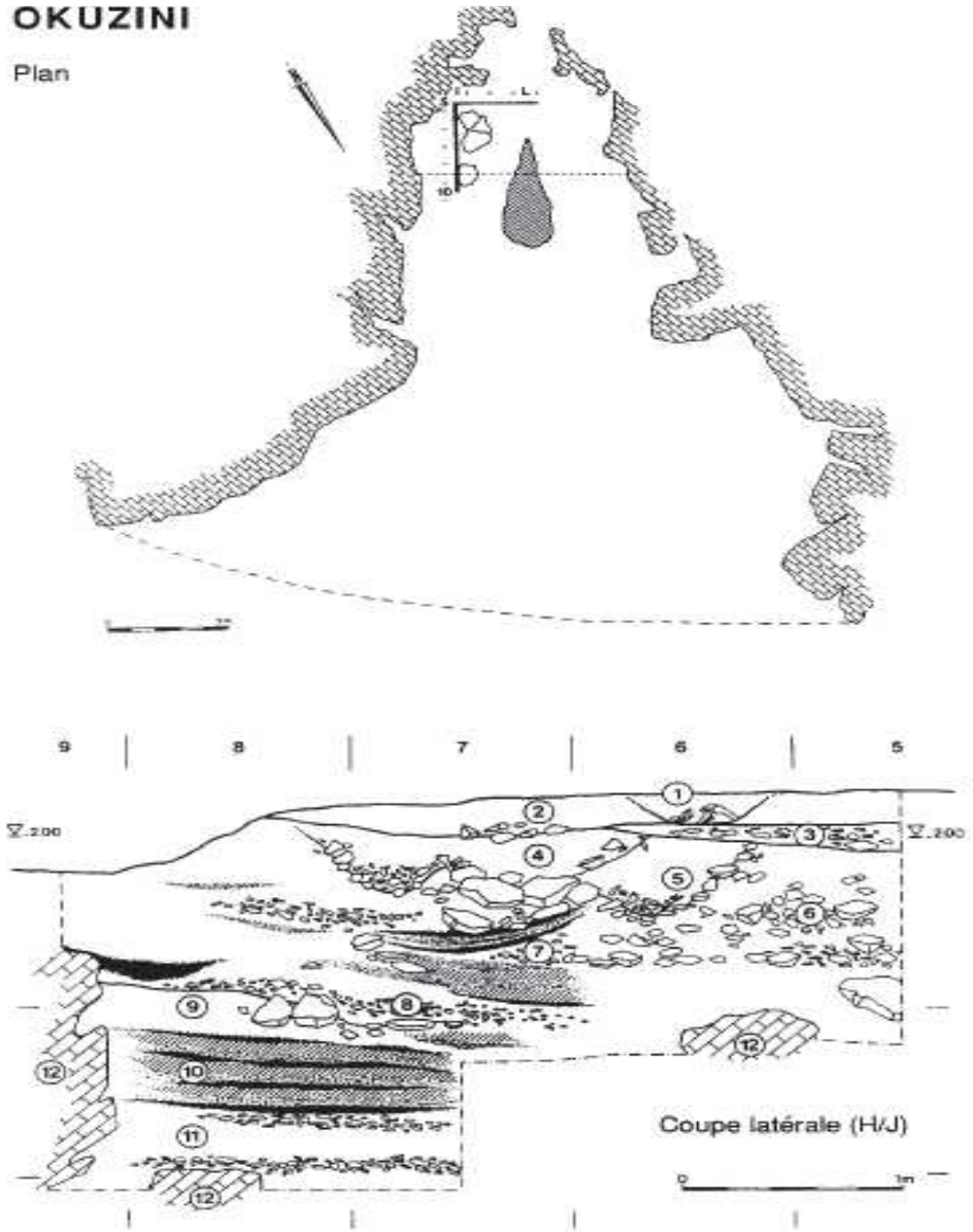

Şekil 2.45

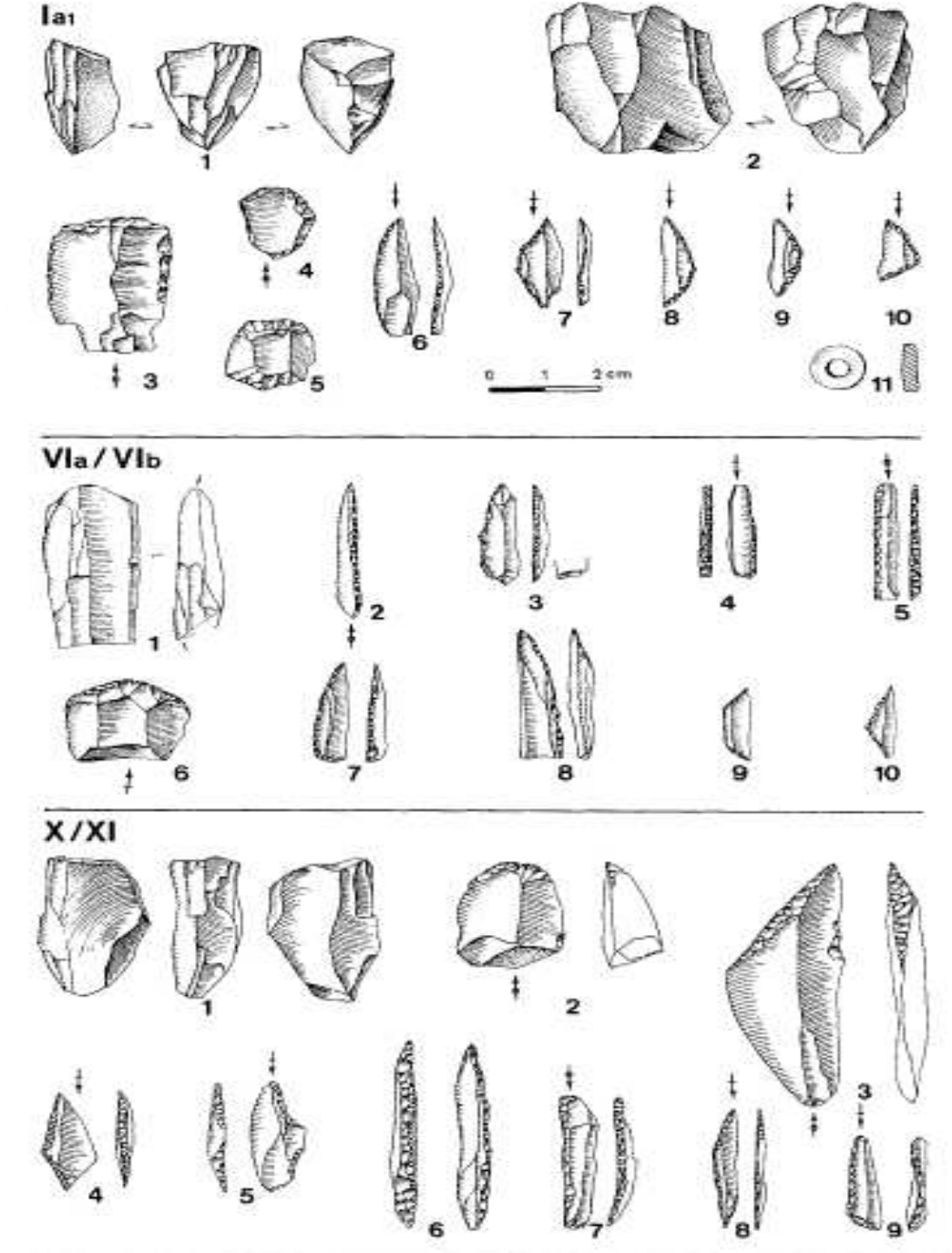
ŞEKİL 2.45: Öküzini Mağarası mikrolitik alet tip listesi-1. (Kartal, 2009: Fig. 51).

Şekil 2.46

ŞEKİL 2.46: Yan profil (H/J). (1) Neolitik mezar, (2) ince kül rengi kumlar, (3) Geç Epi-paleolitik kalın katman, (4) ocak yapısı, (5) Epi-paleolitik mezar (G.Ö ± 12.000), (6) Geç Üst Paleolitik katman salyangoz, deniz kabukları ve çakmaktaşı, levhalar (AA.3), (7) kül katmanı (Katman kalın ve beyaz) ve kırmızımsı merccekler, (8) Aşınmış yassı çakıl ile birlikte büyük blok, (9) kil katmanı, (10) siyah ve beyaz kil kül, kırmızı kil kat tabakası, (11) kırmızı kil ve çakıl taşı (AA. 4), (12) temel kaya. (Otte vd., 1995: Figure 3).

Şekil 2.47

ŞEKİL 2.47: Öküzini litik endüstri serisi. Jeolojik birim Ia1: kültürel aşama IV, Jeolojik birim VIa/VIb: kültürel aşama III, Jeolojik birim X/XI: kültürel aşama I ve II'dir. (Otte vd., 2003: Figure 6).

Şekil 2.48

No.	Arch. Ass.	Geol. Layers.	Lab.	Date BP	sigma	cal-date-inf	cal-date-sup	materials
1	1	VIII	Lv-1999	13820	280	13875	14725	bone
2	1	VIII-IX	Lv-2000	13380	190	13775	14325	bone
3	1	IX-X	Lv-2057	15740	290	16400	16975	bone
4	1	VII	Lv-2074	14570	150	15325	15675	bone
5	1	XI	Lv-2075	15020	550	15375	16525	bone
6	1	XI-XII	Lv-2076	13520	640	13300	15025	bone
7	1	VII (XXVI)	Lv-2077	14380	190	15050	15500	bone
8	1	VII (XXVI)	Lv2081	13910	120	14575	14675	bone
9	2	Vib	GX-16284	12585	280	12425	13250	charcoal
10	2	Via	HD-13349-13373	12190	120	12125	12450	charcoal
11	2	Via	HD-13351-12985	12500	75	12590	12810	charcoal
12	2	Via	HD-13352-13343	12810	180	12600	13150	charcoal
13	2	Vib	HD-13353-13381	12850	310	12775	13725	charcoal
14	2	Vib	HD-13354-12989	12190	270	11925	12650	charcoal
15	2	Vib	Lv-1896	13080	360	13025	14100	bone
16	2	V-Via	Lv-1997	12680	210	12650	13300	bone
17	2	IV-V	Lv-1998	12810	180	12600	13475	bone
18	2	V (XXII)	Lv-2078	12480	160	12450	12925	bone
19	2	Vib (XXIII-XXIV)	Lv-2079	13430	180	13850	14350	bone
20	2	Vib (XXV)	Lv-2080	13740	200	14250	14775	bone
21	3	II	ETH-8026	12020	90	11960	12180	charcoal
22	3	III	ETH-8030	11900	90	11815	12030	charcoal
23	3	Ia2	ETH-8032	11730	90	11620	11830	charcoal
24	3	III	ETH-8033	12210	90	12190	12425	charcoal
25	3	Ia2	Gx-16283	11860	530	11300	12800	charcoal
26	3	II	HD-13394-13211	11820	180	11725	12200	charcoal
27	3	IV	HD-13347-13341	11565	110	11425	11675	charcoal
28	3	IV	HD-13348-12984	12420	80	12475	12700	charcoal
29	3	Ia2	Lv-1895	11440	100	11300	11525	bone
30	3	Ia2 top	RT-1441	10440	115	10225	10550	charcoal
31	3	IV	RT-1442	12260	90	12250	12490	charcoal
32	4	Ib1	ETH-8029	9480	80	8420	8848	charcoal
33	4	Ib1	ETH-8031	8800	80	7702	7944	charcoal
34	4	Incision de I a1	GIF A-92389	12410	140	12375	12775	bone
35	4	Ib1	HD-13345-12983	7880	80	6558	6994	charcoal
36	4	Ib1	HD-14363-13884	8585	90	7504	7696	charcoal
37	4	Ib1	HD-14364-13887	9650	50	8670	9002	charcoal

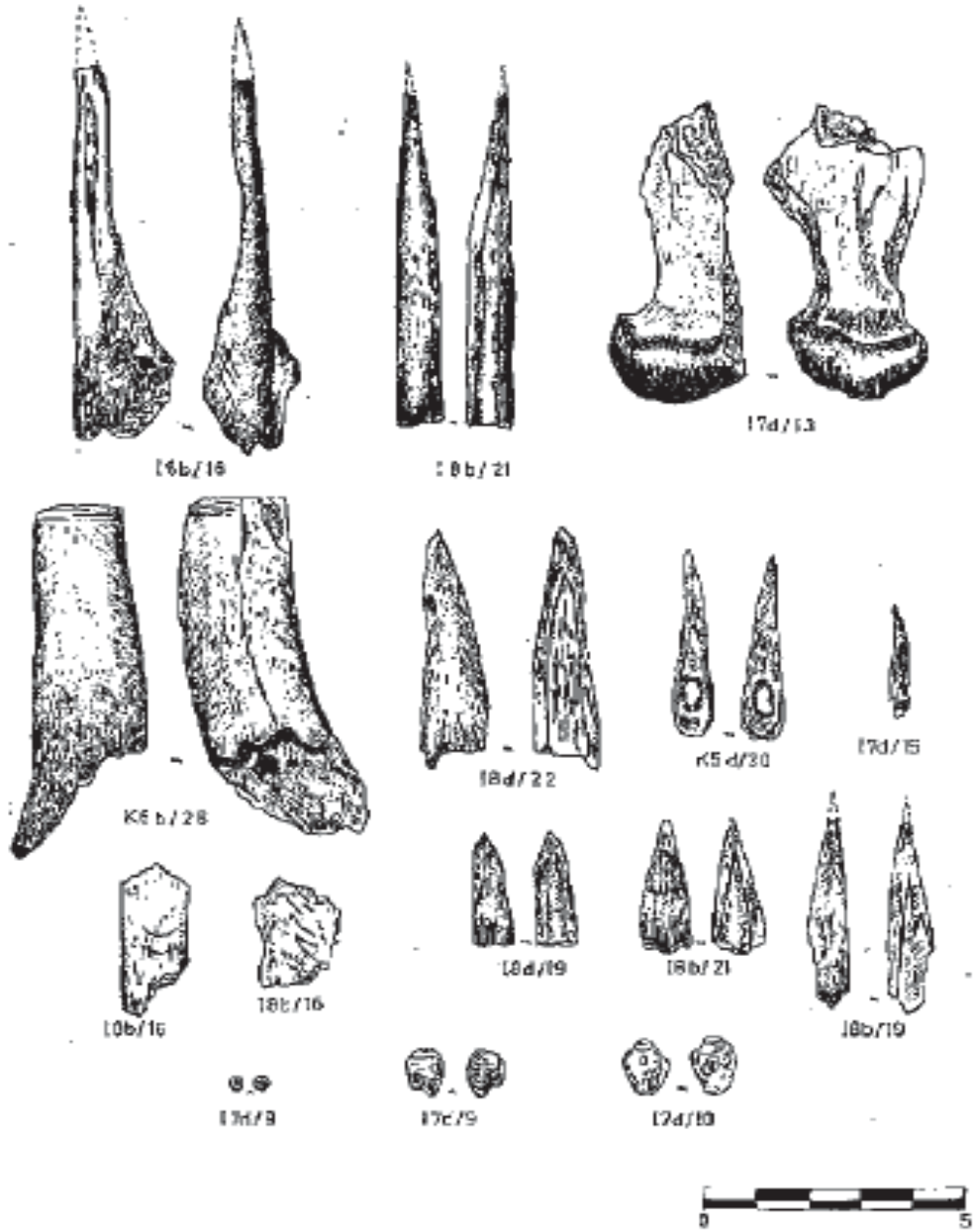
ŞEKİL 2.48: Öküzini C14 tarihleri. (Otte vd., 2003: Table 1).

Şekil 2.49

Jeolojik kat.	Aşama	İklim	Zaman	Yaklaşık Tarih	Obsidyen
0	VI	Erken-Orta Holosen	Erken-Geç Kalkolitik	MÖ 5-4.bin (Kal.)	29 (3.67g)
Ib1	VI	Erken Holosen	Geç Seramikli Neolitik	MÖ 7.bin (Kal.)	23 (5.47g)
Ia1	V	Younger Dryas	Geç Epi-paleolitik	MÖ 11-10. Bin (Kal.)	Belirsiz
Ia2	V	Younger Dryas	Geç Epi-paleolitik	MÖ 12.bin (Kal.)	3 (0.16g)
			Hiatus		
II	IV	Older Dryas/ Bölling	Geç Epi-paleolitik	MÖ 13-12. bin (Kal.)	----
III	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	MÖ 13.bin (Kal.)	----
III-IV	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	Tarih Yok	----
IV	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	M.Ö 13.bin (Kal.)	----
V	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	Tarih Yok	----
V-VI	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	Tarih Yok	----
VIa	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	Tarih Yok	----
VIa-VIb	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	MÖ 14-13.bin(Kal.)	----
VIb	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	MÖ 15-13.bin (Kal.)	----
V-VII	III	Bölling	Geç Epi-paleolitik	MÖ 16-15.bin (Kal.)	----
			Hiatus		
VII	II	Ilık Aşama	Erken Epi-paleolitik	MÖ 16.bin (Kal.)	----
VII-VIII	II	Ilık Aşama	Erken Epi-paleolitik	MÖ 16.bin	----
VIII	II	Ilık Aşama	Erken Epi-paleolitik	MÖ 17-16.bin (Kal.)	1(0.28g)
IX	II	LGM	Erken Epi-paleolitik	MÖ 17.bin (Kal.)	----
			Hiatus		
X	I	Son Buzul Çağı	Erken Epi-paleolitik	MÖ 19-18.bin (Kal.)	----
XI	I	Son Buzul Çağı	Erken Epi-paleolitik	MÖ 19-18.bin (Kal.)	----
IX	I	Son Buzul Çağı	Erken Epi-paleolitik	MÖ 19-18.bin (Kal.)	----

ŞEKİL 2.49: Öküzini yerleşim dizisinin ana kronolojik şemaları ve her alt evredeki obsidyen miktarı. (Carter vd., 2011: Table 1'den uyarlanmıştır.).

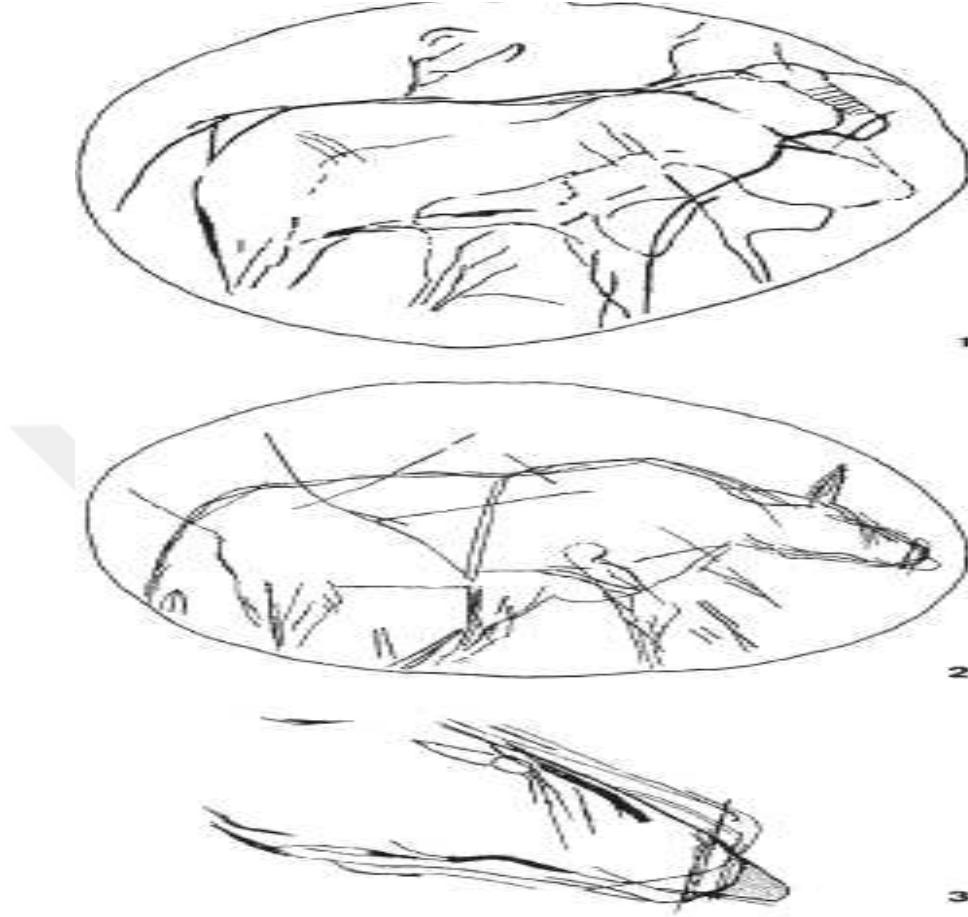
Şekil 2.50

ŞEKİL 2.50: Öküzini Mağarası kemik aletler. (Yalçınkaya, 1996: Resim 4).

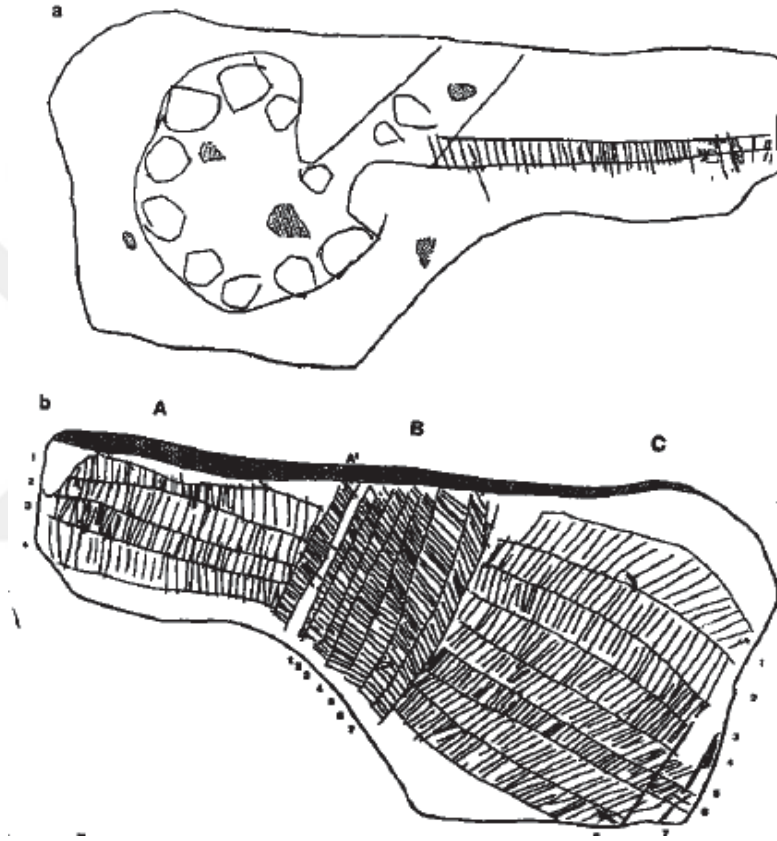

Şekil 2.51

ŞEKİL 2.51: (1) Epi-paleolitik dönem çakıl taşı üzerine oyulmuş erken bir sunum (erken dönem kazılar, stratigrafik veri yoktur) çıplak gözle görünümü, çakıl taşı yanlış bir şekilde gösterilmiş ve bovid türünün kaba şekilde gösterimi. Kadınsı görünüm şekli “kalça” Batı Avrupa Magdalenian’dan da bilinmektedir. (2) Mikroskopik incelemeyle belirlenen aynı çakıl taşı üzerindeki bovid morfolojisinin doğru şekilde işlenmesi, ağızlığın üzerine oyulma veya yenilenme, ikinci bir gözün eklenmesi ve hayvanın tekrar tekrar sembolik olarak öldürülmesi anlamına gelen kompozisyon: şematik bir silah olan mızrak ile avcının hayvanın içinde ve çevresinde bulunması. Kompozisyon vahşi öküzlerin avlanmasının yanı sıra gelişmiş bir sembol geleneğini örneklemektedir. (3) Mikroskopik analiz sonucunda Bovid’in ağzının şematik olarak sahnelenmesi. Yuvarlak bir şekilde gözleri gösterilirken orijinal gözden gelen bir akımın kaba şematik eklemelerle ağız kısmına doğru gravür yapmaktadır. Geç Batı Avrupa Üst Paleolitik Çağ’ın hareketlilik kompozisyonları ve mağara görüntüleri arasında benzer görüntü kullanım biçimleri de bulunmaktadır. (Otte vd., 1995: Figure 9).

Şekil 2.52

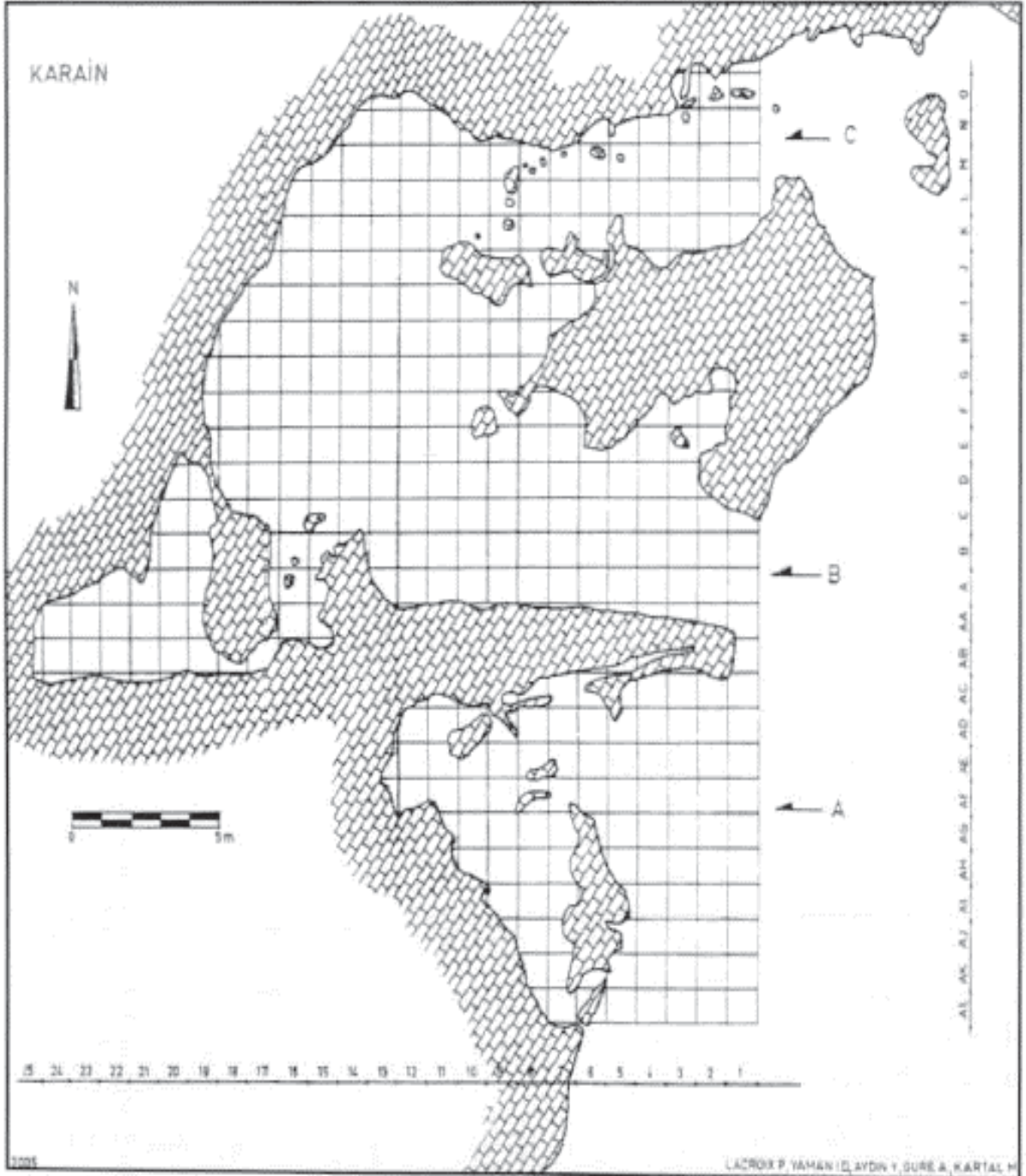
ŞEKİL 2.52: Öküzini Mağarası levha üzerine insize çizgiler. (Kartal, 2009: Fig. 38).

Şekil 2.53

ŞEKİL 2.53: Öküzini Mağarası boncuk topluluğu. (Kartal, 2009: 39).

Şekil 2.54

ŞEKİL 2.54: Karain Mağarası A, B, C gözleri yatay planı. (Yaman, 2011: Figür 3).

Şekil 2.56

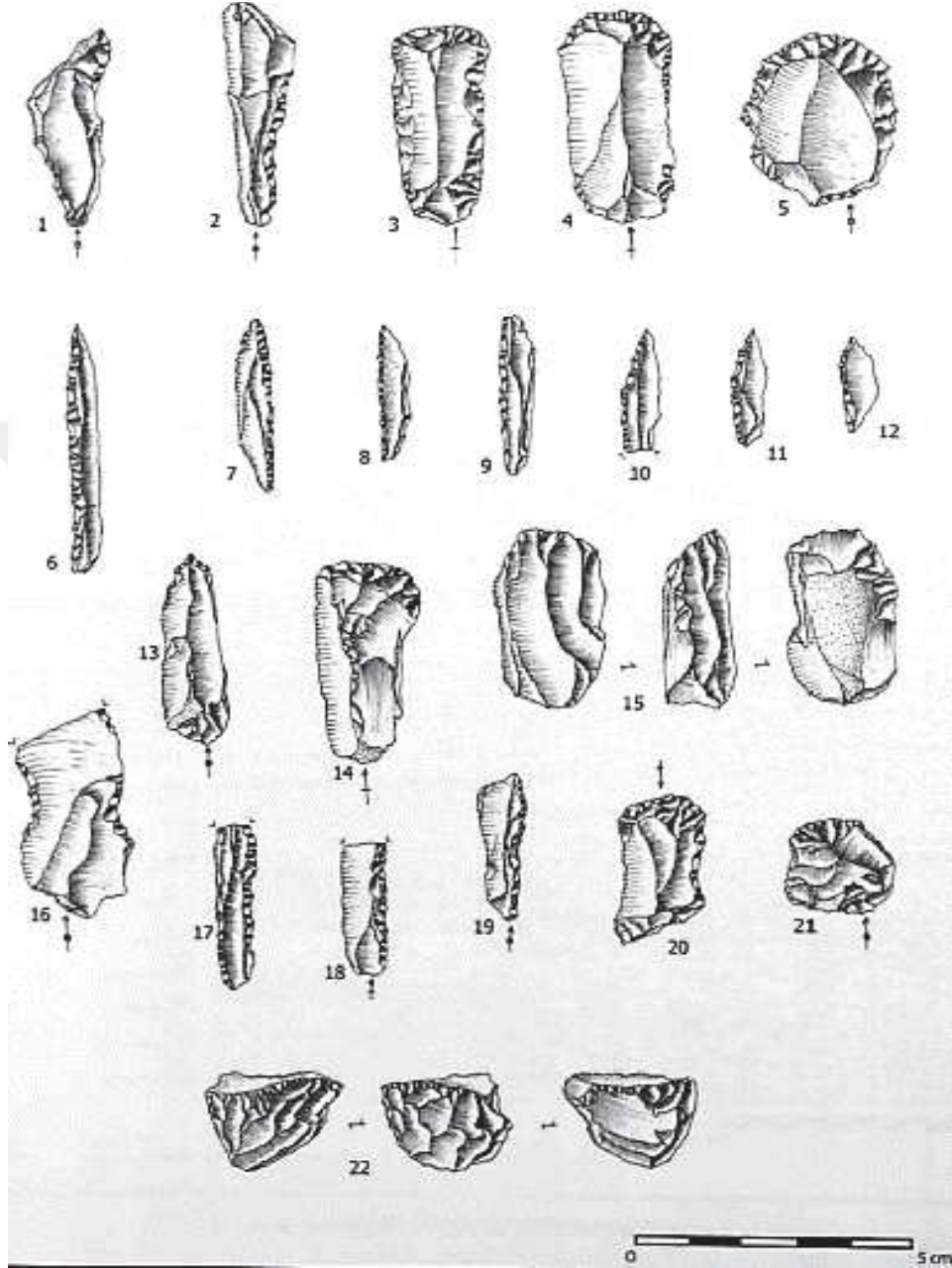
Plan Kare	AH	GH	Alt Tarih MÖ (kalibre edilmiş)	Üst Tarih MÖ (kalibre edilmiş)
H 14	8	H.II	4740	4510
H 13	8	H.III	4920	4700
I 11	10	H.IV-B	5290	4930
I 11	9	H.IV-B	5370	4990
I 11	10	H.IV-A	5490	5070
I 11	11	H.IV-A	6160	5800
I 11	12	H.V	6430	6090
I 11	13	H.V	7050	6250
I 11	17	P.I.1	17360	16990
I 11	18	P.I.1	17850	17350
I 11	18	P.I.1	17870	17500
I 11	18	P.I.1	18700	17300
I 11	19	P.I.1	17560	17200
I 11	19	P.I.2	17800	16400
I 11	19	P.I.2	18700	17300
I 11	21	P.I.2	19000	17600
I 11	21	P.I.2	20500	19900
I 11	22	P.I.3	20600	19100
			Kalibre Edilmemiş G.Ö. Tarih	
G 14	24	P.II	GÖ 28100	
G 13	23	P.II	GÖ 31280	
G 13	24	P.III	GÖ 39630	

ŞEKİL 2.56: Karain Mağarası B Gözü (AMS) Radyokarbon tarihlemeleri.

(Yaman, 2012: Tablo 1).

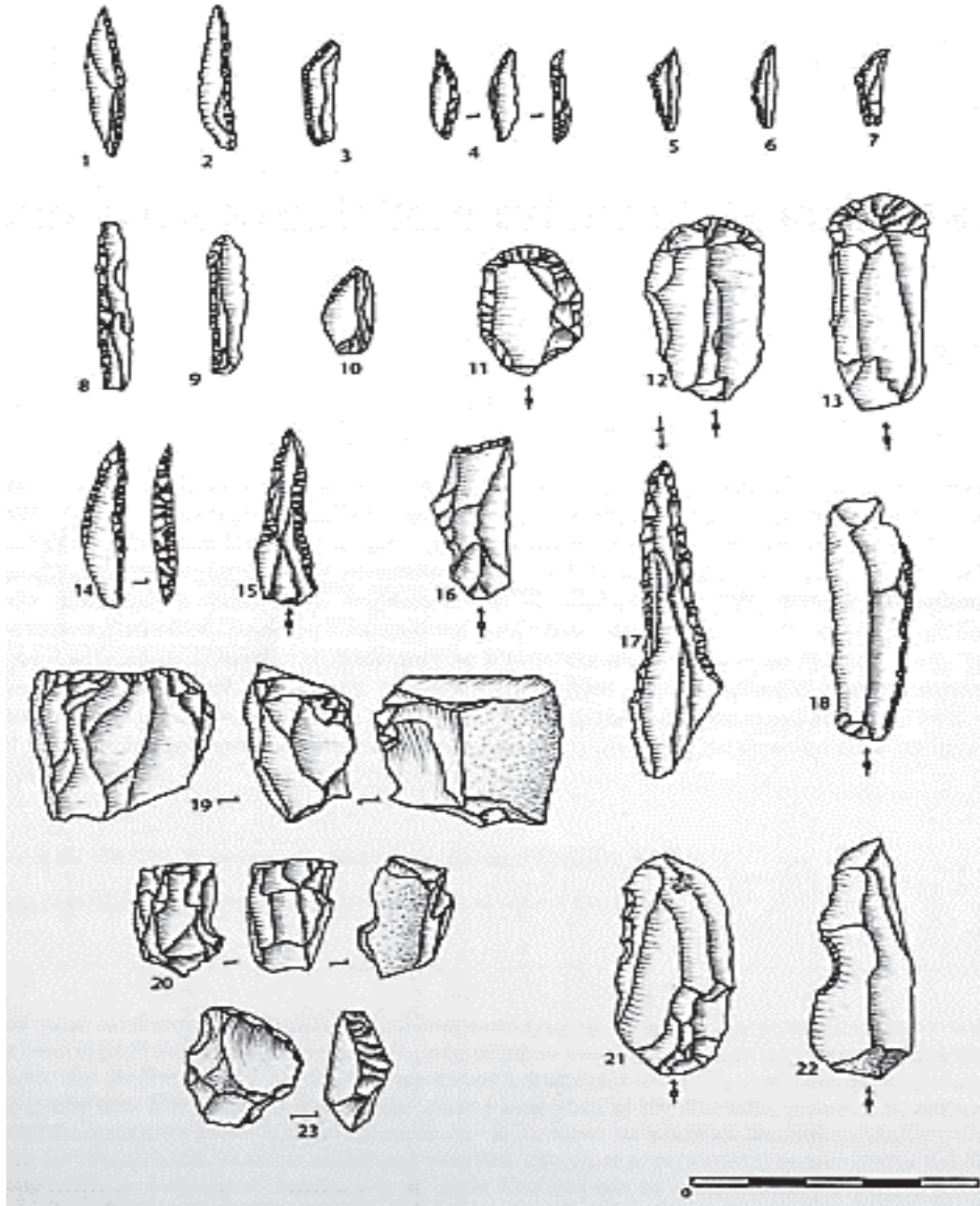

Şekil 2.57

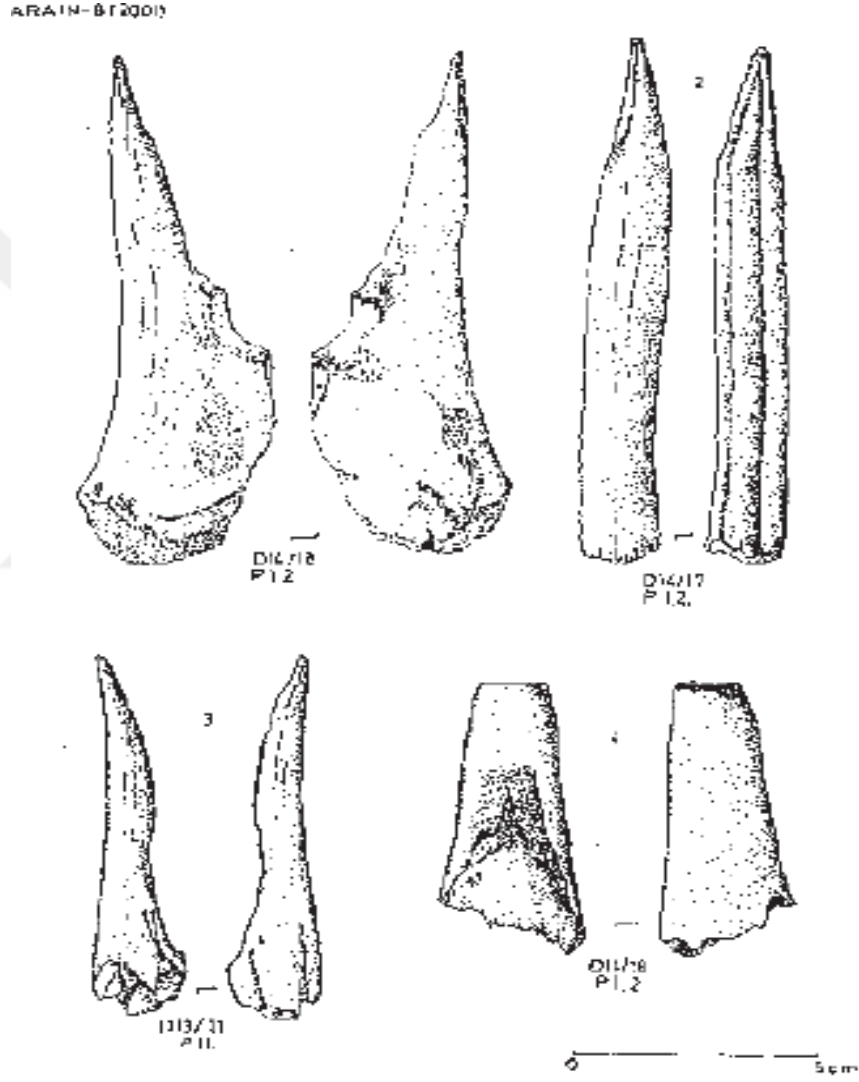
ŞEKİL 2.57: Karain Mağarası B Gözü Epi-paleolitik dönem yontmataş endüstrisinden örnekler: 1-2. Dişlemeli aletler (P.I.1), 3-5 Ön kazıyıcılar (P.I.2), 7-9. Düz sırtlı dilgicikler (P.I.1), 10. Devrik sırtlı dilgicikler (P.I.1), 11. Kavisli sırtlı uçlu dilgicik (P.I.1), 12. Kavisli sırtlı dilgicik (P.I.1), 13. Mikro taşdelgi-önkazıyıcı (P.I.2), 14, 20- 21. Ön kazıyıcılar (P.I.2), 15. Prizmatik çekirdekler (P.I.1), 16. Düzelteli dilgi (P.I.2), 17-19. Sırtlı dilgicikler (P.I.2), 22. Atipik prizmatik çekirdekler (P.I.2). (Özçelik, 2011: Figür 2).

Şekil 2.58

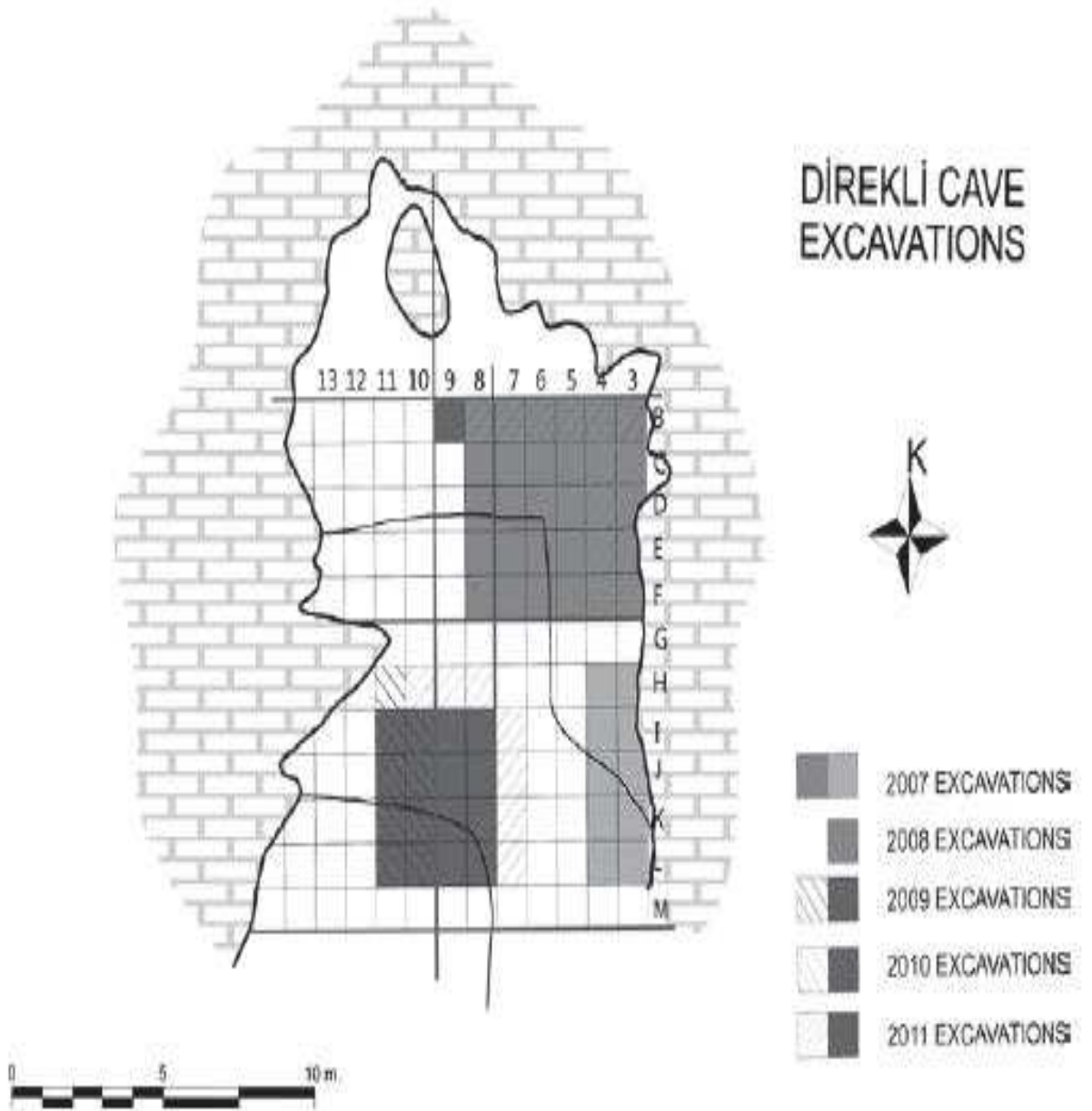
ŞEKİL 2.58: Karain Mağarası B Gözü Epi-paleolitik dönem yontmataş endüstrisinden örnekler: 1. Uçlu sırtlı dilgicik (P.I.1), 2, 8-9. Düz sırtlı dilgicik (P.I.1), 3, 10. Düzelteli dilgicik (P.I.1), 4. Mikro uç (P.I.1), 5,7. Devrik sırtlı dilgicik (P.I.1), 6. Atipik yarımaya (P.I.1), 11- 13. Ön kazıycılar (P.I.1), 14-15. Uçlar (P.I.2), 16. Budanmış parça (P.I.1), 17. Taş delgi (P.I.1), 18. Düzelteli dilgi (P.I.1), 19-20. Prizmatik çekirdekler (P.I.1), 21. Dişlemeli parça (P.I.1), 22. Çontuklu parça (P.I.2), 23. Çekirdek tablası (P.I.1). (Özçelik, 2011: Figür 3).

Şekil 2.59

ŞEKİL 2.59: Kemik işçiliği bız 3 numaralı örnek, kesilmiş bir boynuz 4 numaralı örnek, 1-2 numaralı örnekler ise bız ve iğneler. (Yalçınkaya, 2003: Çizim: 9).

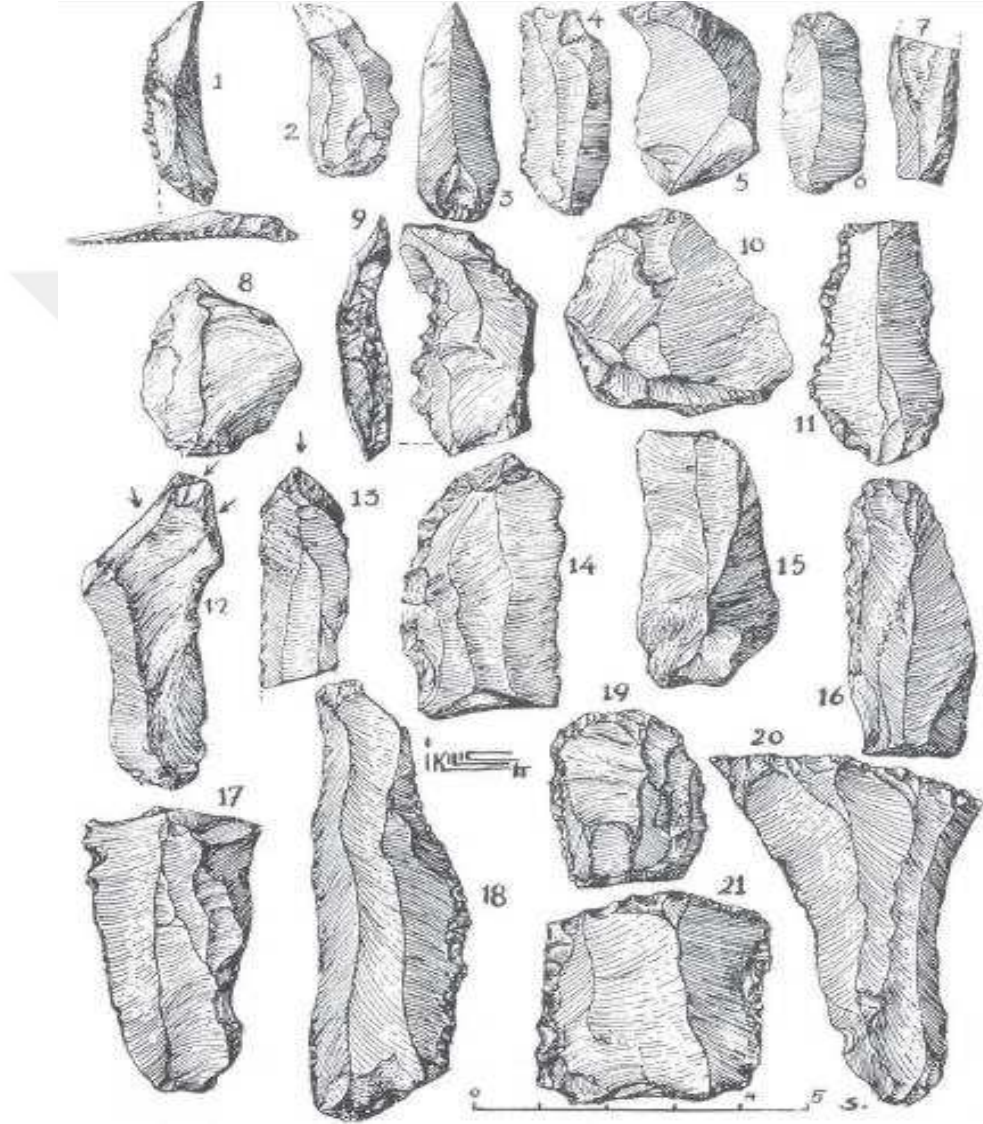
Şekil 2.60

ŞEKİL 2.60: Direkli Mağarası plan karesi. (Erek, 2014: Figure 2).

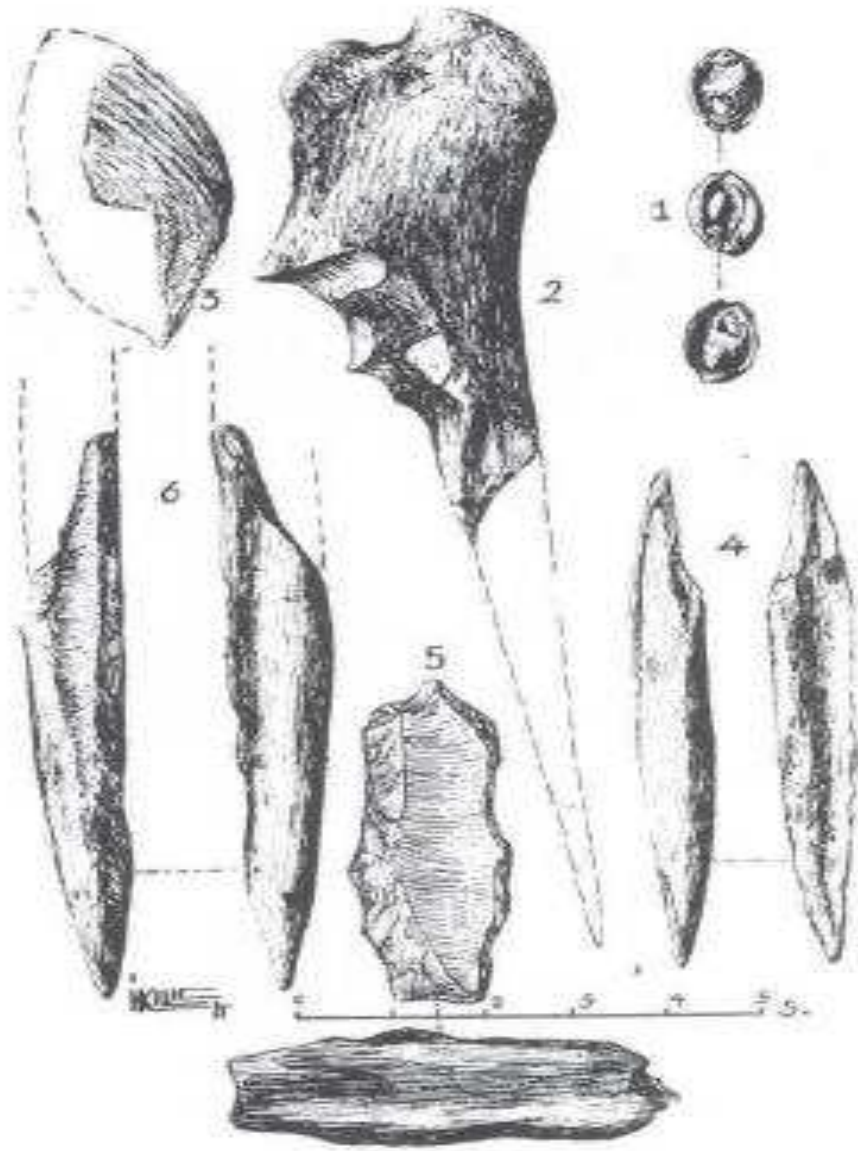

Şekil 2.61

ŞEKİL 2.61: Döngel mağaralarında (Direkli) meydana çıkarılan üst paleolitik'e ait (Aurignacian) çakmaktaşıdan yapılmış büyük uç, uç kazıyıcı, çakı, kalem ve çakı kazıyıcılar. (Kökten, 1960: LEV: XLIII).

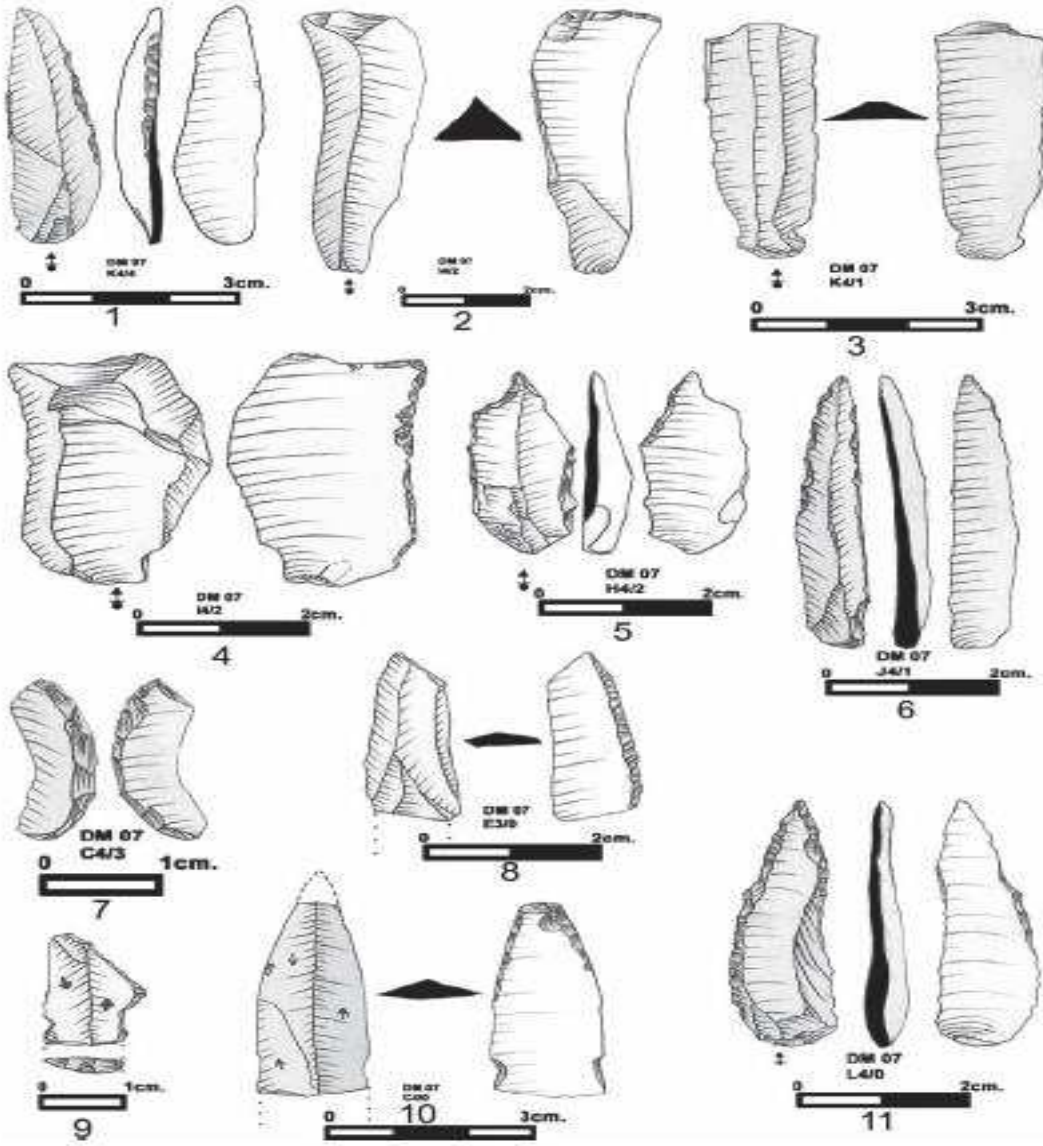
Şekil 2.62

ŞEKİL 2.62: Döngel mağaralarında (Direkli) Üst paleolitik katlarda ele geçen kemik aletler, kavkıdan delikli süs eşyası, 5 numaralı alet, hayvan kaburga kemiği parçası olup çakmaktaşı ile işlenmiş bir kazıyıcıdır. (Kökten, 1960: LEV: XLV).

Şekil 2.63

ŞEKİL 2.63: 1- Düzeltili dilcik, 2- Düz budanmış dilgicik, 2- Obsidyen dilgi, 4-5-6: Taş delgiler, 7-8- Dufour dilgicikler, 9- mikro saplı uç, 10- ok ucu, 11- Front-Yves Uç?.

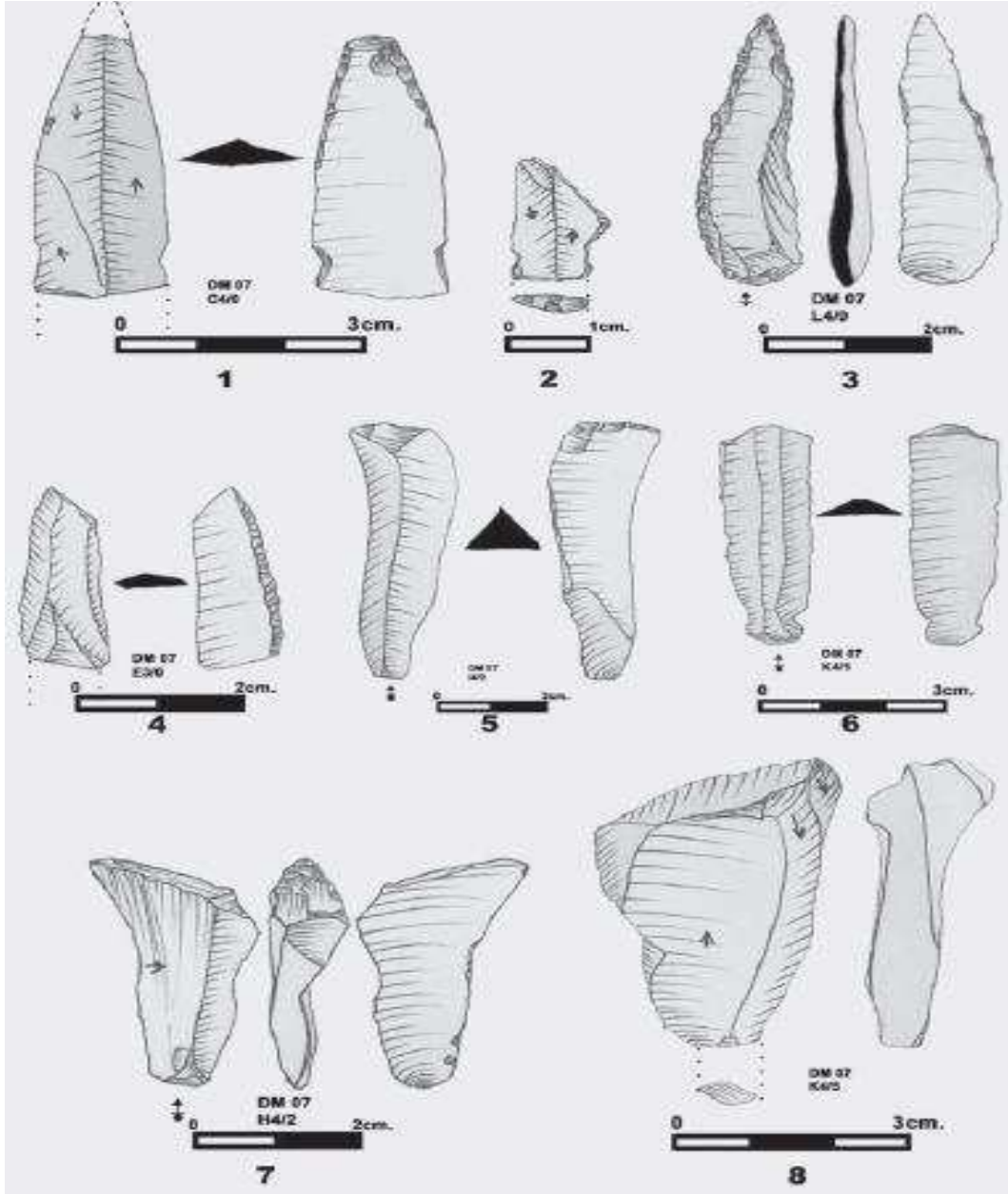
(Erek, 2010: Fig. 9).

Şekil 2.64

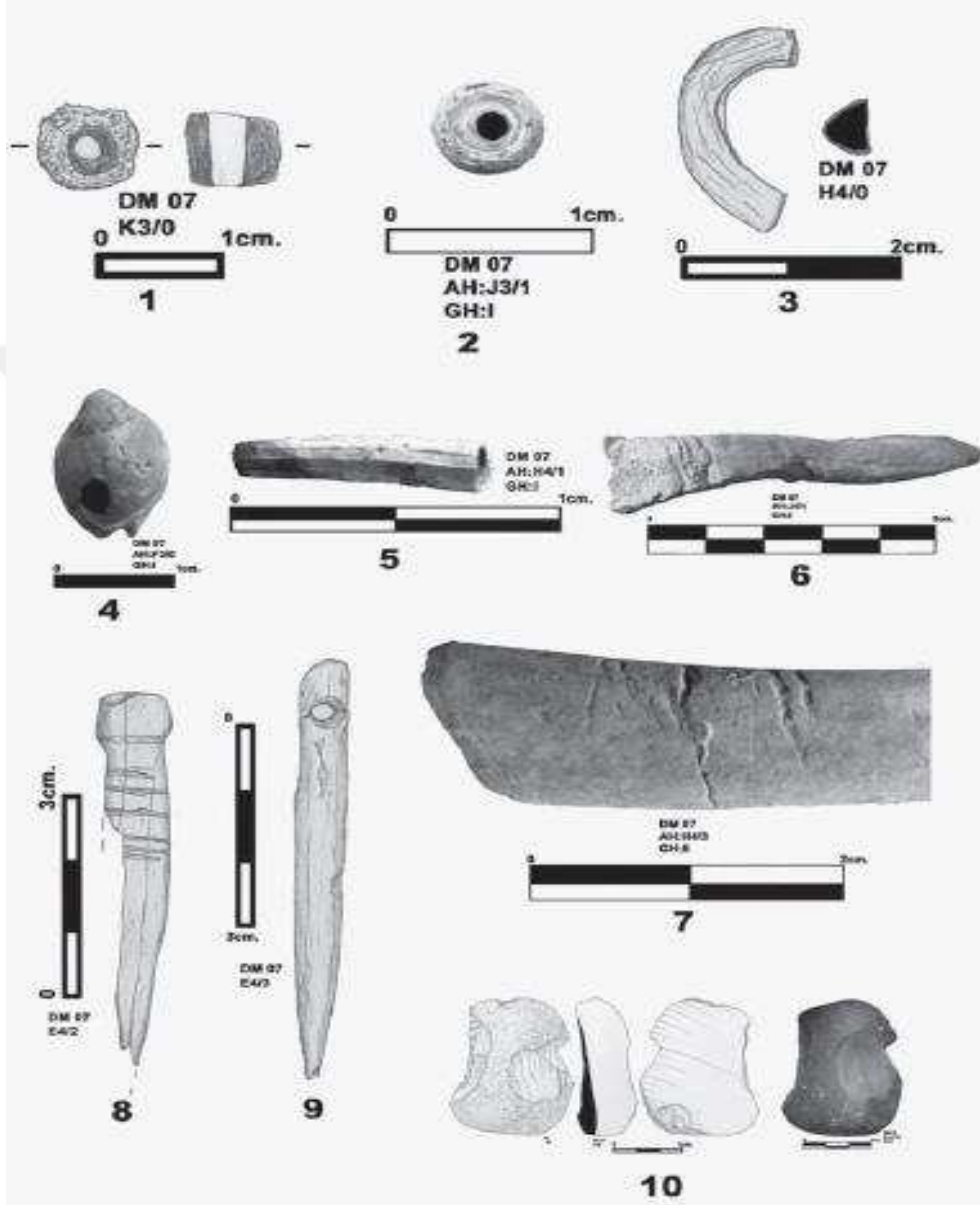
ŞEKİL 2.64: Direkli Mağarası sırtlı dilgicikleri ve yarımaları. (Erek, 2012: Resim: 3).

Şekil 2.65

ŞEKİL 2.65: 1 numaralı çizim ok ucunu göstermektedir. (Erek 2009: Çizim: 7).

Şekil 2.66

ŞEKİL 2.66: Kemik aletler: (1) Taş boncuk, (2) kabuklu yumuşakça, (3) kemik boncuk, (4) *Nasarius gibbousula* boncuk, (5) *Dentalium* boncuk çekirdeği, (7) bir başlı iğne, (8) Delikli iğne, (9) spatül. (Erek, 2009: Çizim: 10).

Şekil 2.67

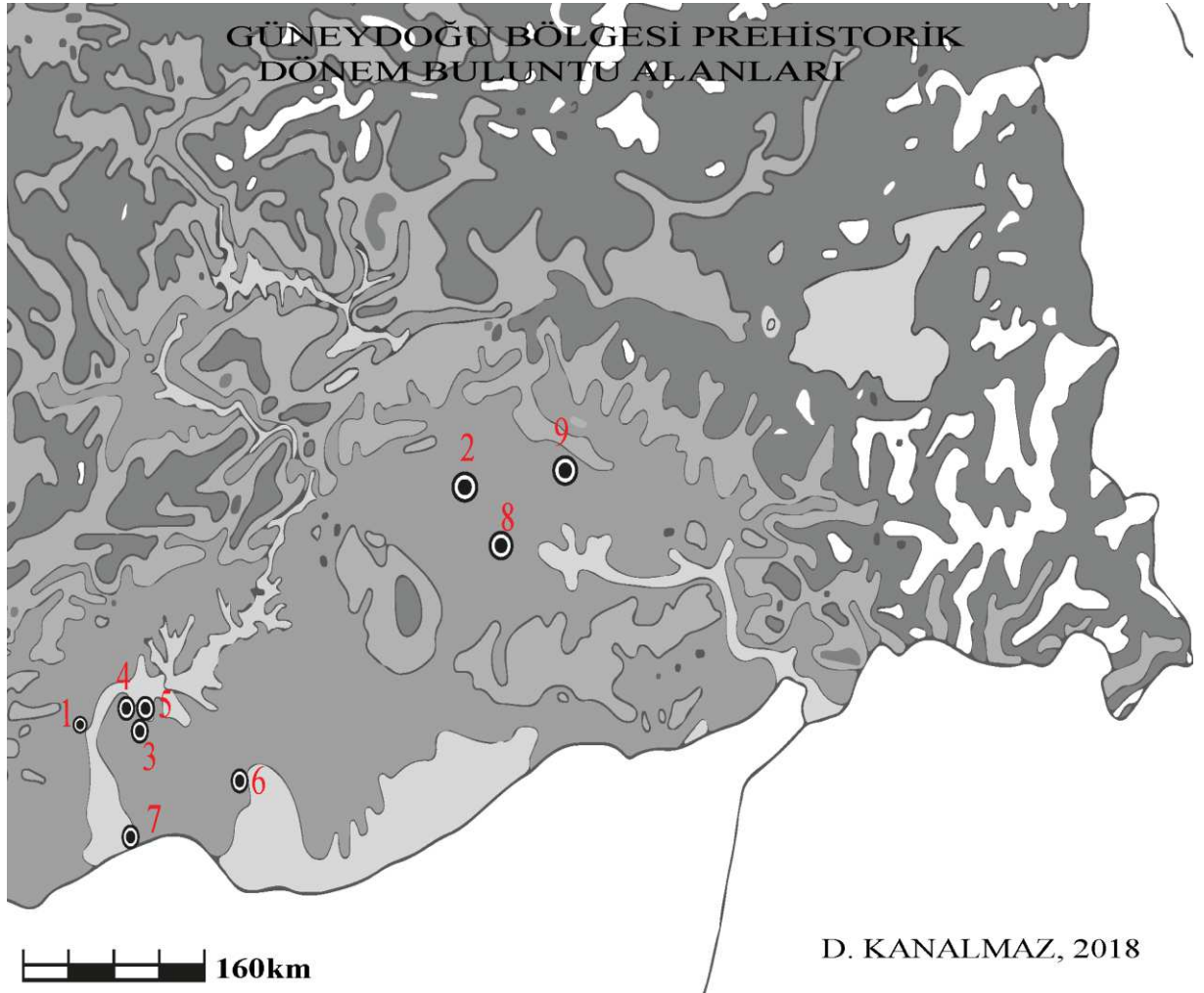
ŞEKİL 2.67: Pişmiş toprak kil kadın figürin. (Erek, 2014: Figure 4).

Şekil 2.68

Takson/Büyüklik Kategorileri	Yaygın İsmi	NISP
Çok küçük memeliler		89
Küçük memeliler		121
Orta boyutlu memeliler		7393
Orta-Büyük Memeliler		36
Büyük memeliler		36
Orta büyüklükte Geviş getiren		37
<i>Ovis/Capra</i>		301
<i>Ovis sp.</i>	Koyun	11
<i>Capra aegagrus</i>	Yabani keçisi	135
Bovid/Cervid		316
<i>Capreolus capreolus</i>	Karaca	10
<i>Dama dama</i>	Alageyik	29
<i>Cervus elaphus</i>	Alageyik (?)	8
<i>Sus scrofa</i>	Erkek domuz/ Domuz	6
Küçük boyutta etobur		38
Orta boyutta etobur		3
Büyük boyutta etobur		5
<i>Martes foina</i>	Sarı gerdanlı ağaç sansarı	20
<i>Mustela putorius</i>	Kokarca	1
<i>Meles Meles</i>	Porsuk	1
<i>Felis sp.</i>	Yaban Kedisi	1
<i>Vulpes Vulpes</i>	Tilki	4
<i>Canis sp.</i>	Kurt/Köpek	2
<i>Ursus arctos</i>	Ayı	12
<i>Castor fiber</i>	Kunduz	3
Kemirgenler		47
<i>Spalax sp.</i>	Kör fare	62
<i>Meriones sp.</i>		1
<i>Arvicola(?) sp.</i>		1
<i>Talpa sp.</i>		1
<i>Lepus capensis</i>	Yaban tavşanı	17
<i>Testudo graeca</i>	Kaplumbağa	398
Yılan		6
Balık		8
Kuş		78
Kabuklular		1
Toplam		9238

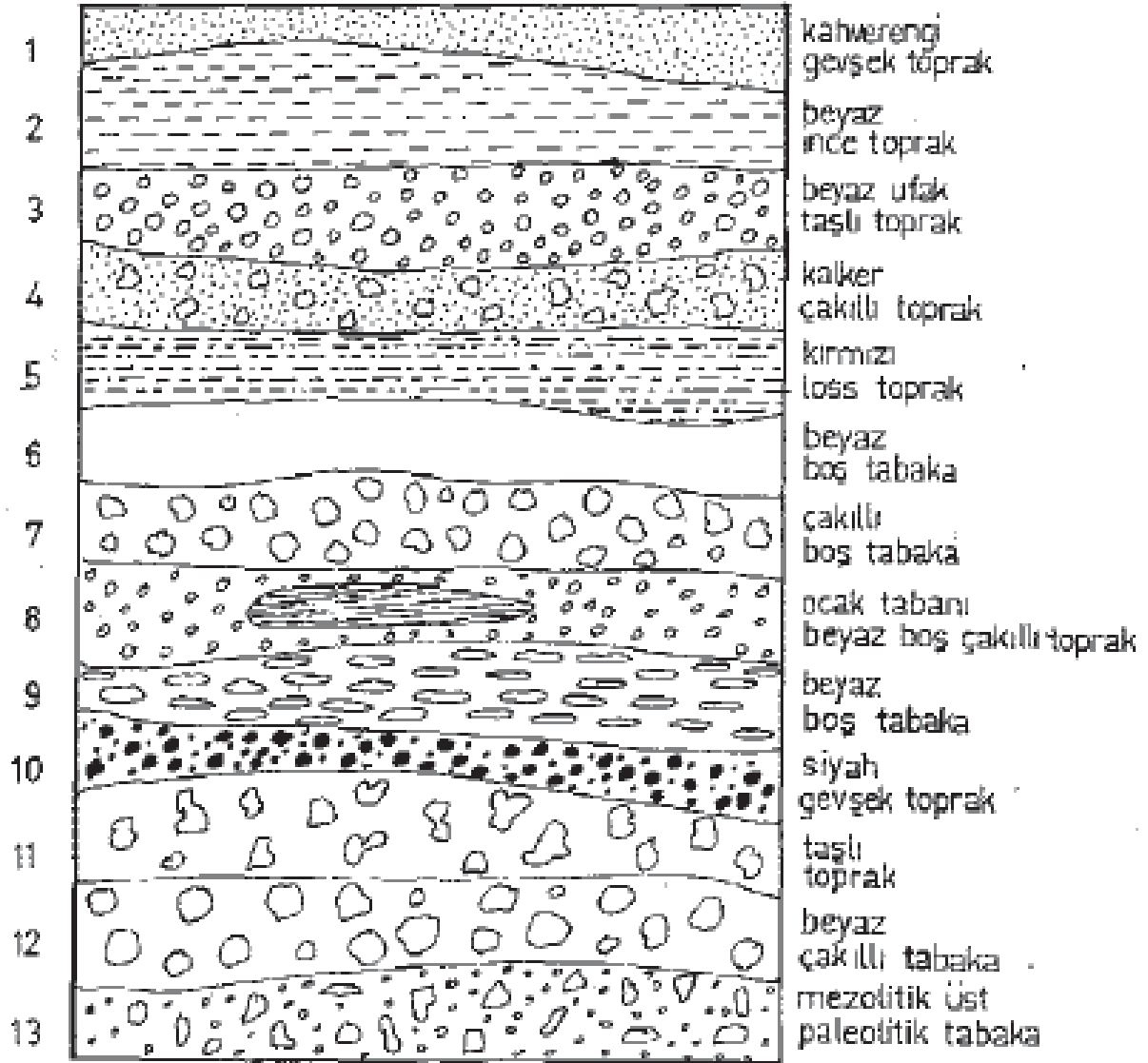
ŞEKİL 2.68: Direkli Mağarası faunal topluluğunda tanımlanan taksonomik ve memeli boyutlu kategoriler. (Arbuckle ve Ere, 2012: Table 2'den uyarlanmıştır).

ŞEKİL 2.69: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Prehistorik dönem buluntu alanları: (1) Şarklı Mağarası, (2) Malaliki Mağarası, (3) Biris Mezarlığı, (4) Uluk Mevkii Açık Hava Yerleşimi, (5) Söğüt Tarlası, (6) Mucid Deresi, (7) Camuztepe, (8) Körtik Tepe, (9) Hallan Çemi Tepesi. (Kanalmaaz, 2018).

Şekil 2.70

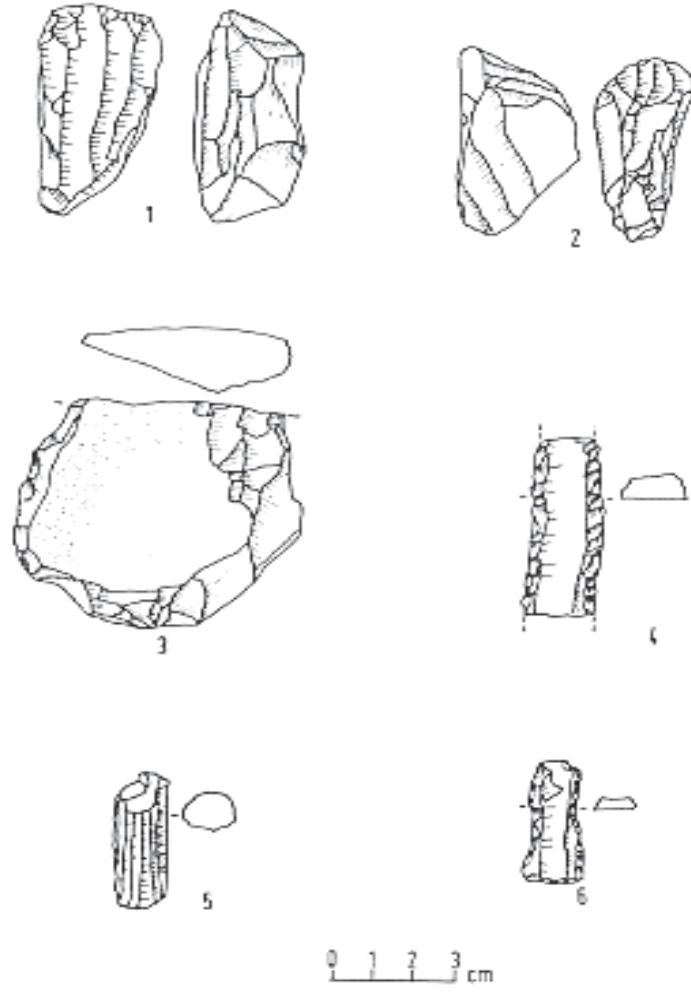
ŞEKİL 2.70: Şarklı Mağara sondaj kesiti. (Bostancı, 1984: Şekil: 3).

Şekil 2.71

ŞEKİL 2.71: Düllük Mezolitik Şarklian kültürü. (Bostancı, 1984: Şekil: 4).

Şekil 2.72

ŞEKİL 2.72: Biris Mezarlığından ele geçen yongalara ait buluntular 1-3, Kötekan 4-6.

(Balkan- Atlı, 1994: Fig. 79).

Şekil 2.73

ŞEKİL 2.73: Mikrolitlerin takıldığı kemik sap. (Kartal, 2014: Resim: 1).

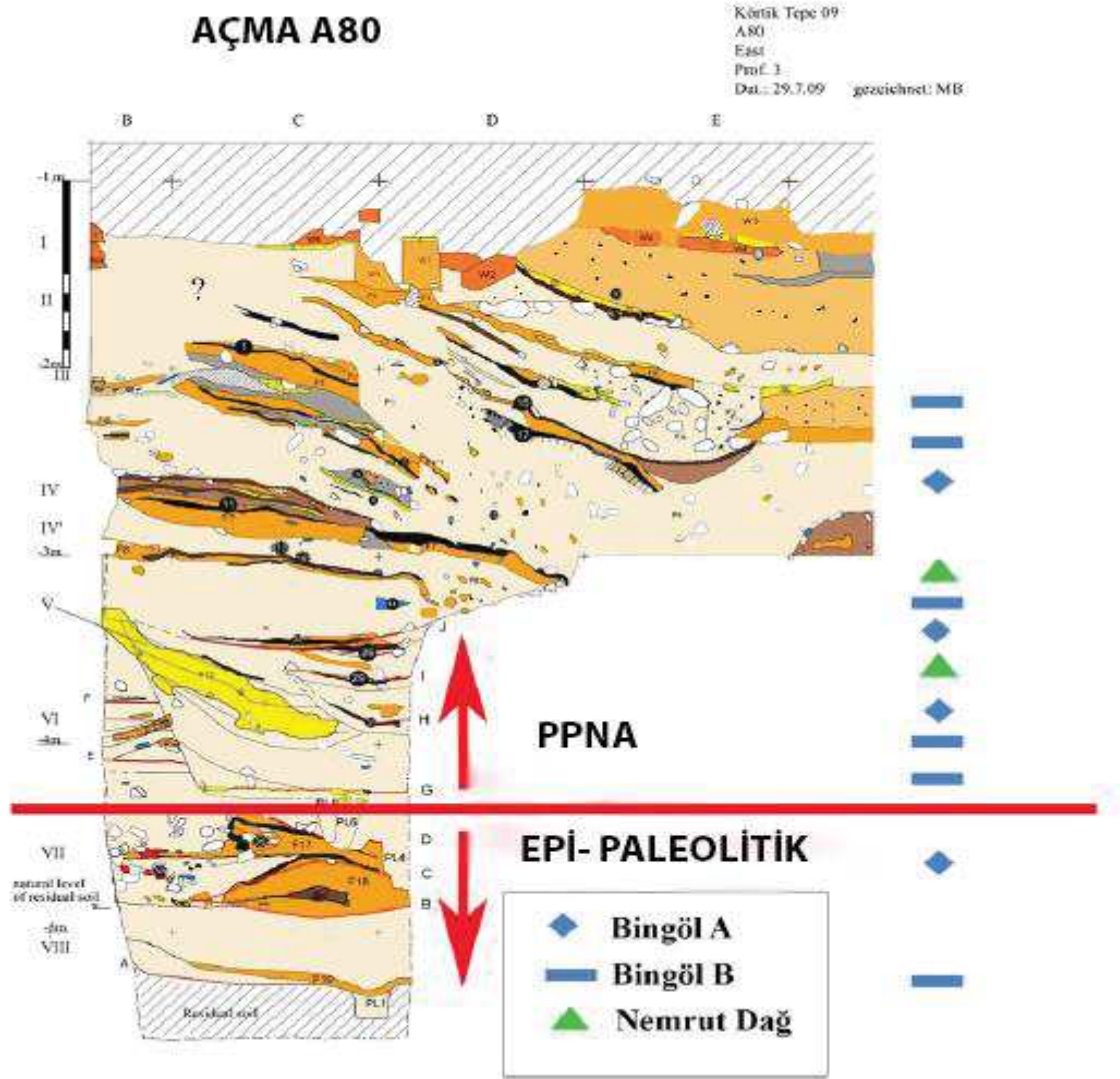
Şekil 2.74

ŞEKİL 2.74: Kavisli sırtlı uçlar. (Kartal, 2014: Resim: 2).

Şekil 2.75

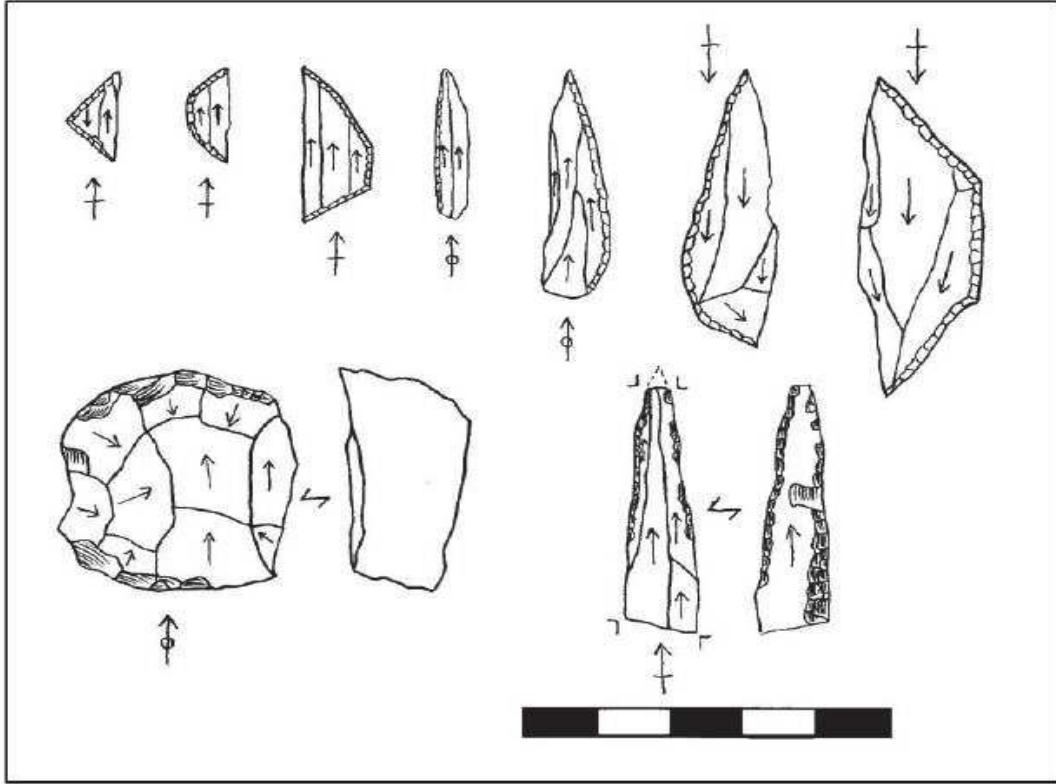

ŞEKİL 2.75: A80 no'lu açmanın stratigrafik bölümleri ile karakteristik eserlerin yerleri.

(Carter vd., 2013: Fig. 7'den uyarlanmıştır.).

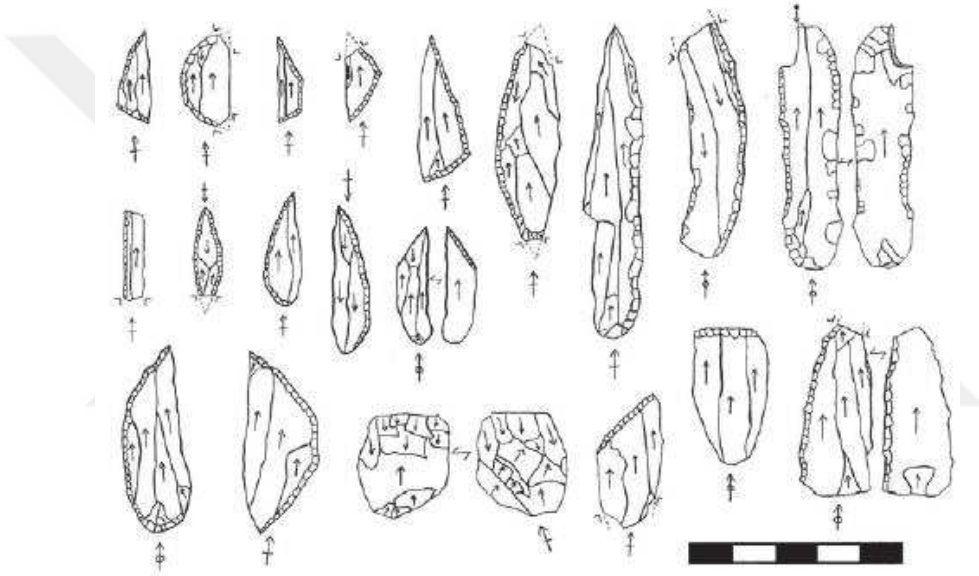

Şekil 2.76

ŞEKİL 2.76: VII ve VI. Safhalara ait buluntuların çizimleri (M.Ö. >10.170- 9620 cal.).

(Kartal, 2012: Çizim: 1).

ŞEKİL 2.77: IV. Safhaya ait buluntuların çizimleri (M.Ö 9600- 9540 cal.).

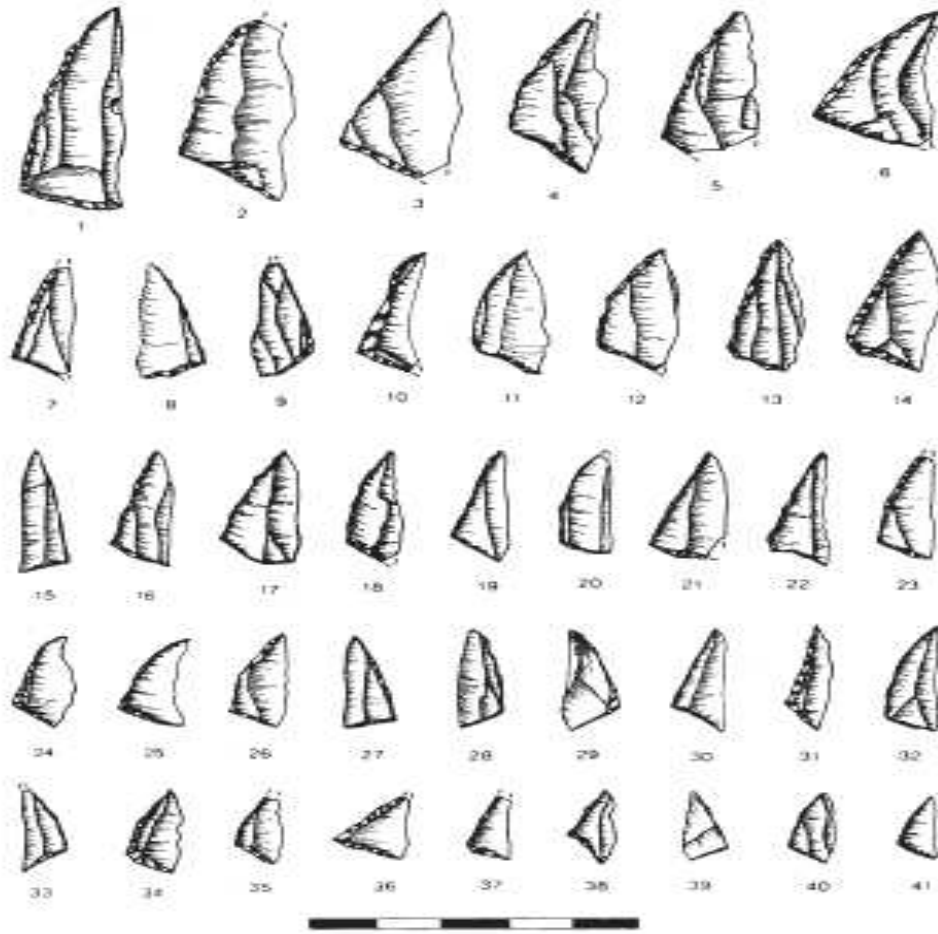
(Kartal, 2012: Çizim: 2).

Şekil 2.78

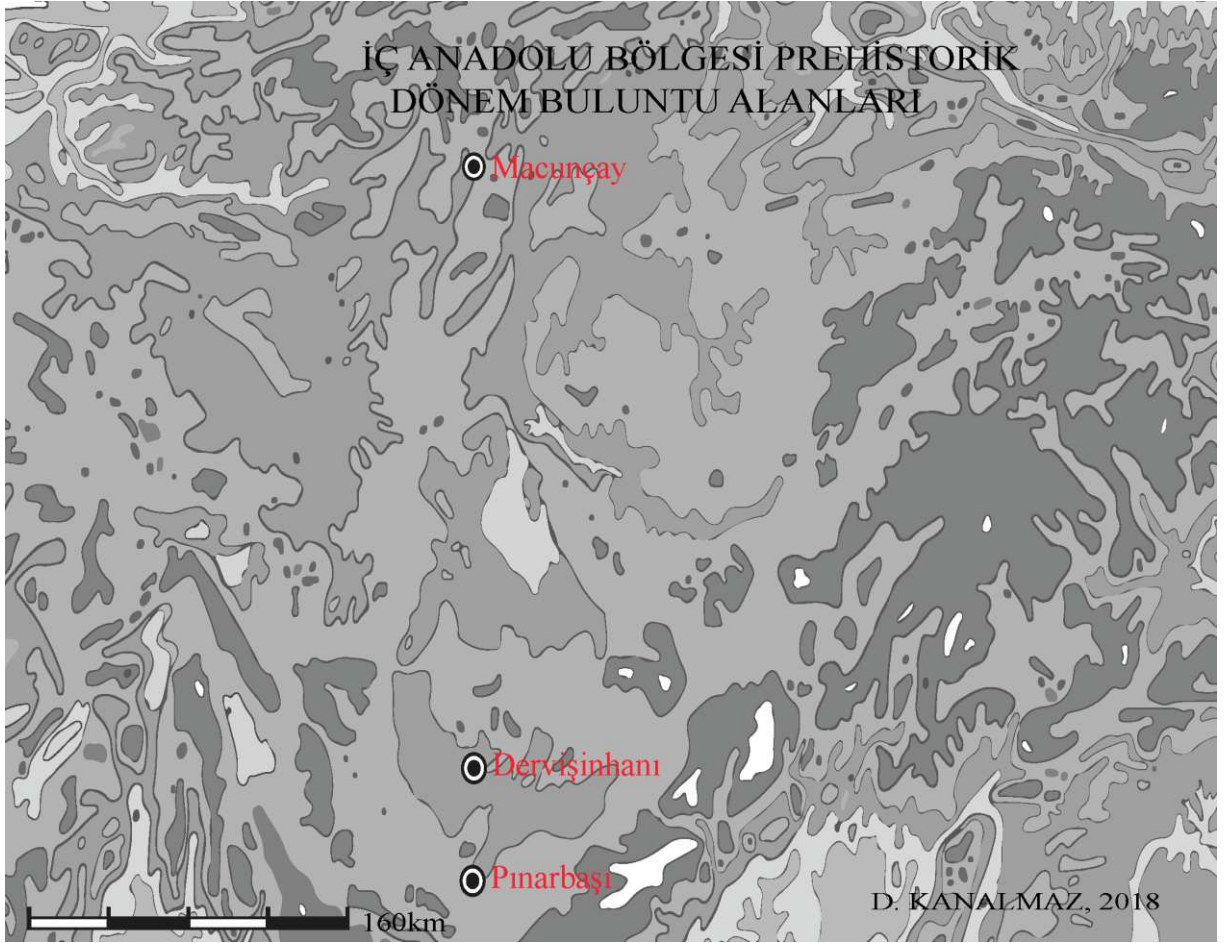
Laboratory Number	Radiocarbon Date (b.p.)
Beta Analytic 47252	11,700 $\pm$ 460
Beta Analytic 46849	10,800 $\pm$ 220
Beta Analytic 56102	10,590 $\pm$ 260
Beta Analytic 55052	10,590 $\pm$ 170
Beta Analytic 67462	10,520 $\pm$ 190
Beta Analytic 55051	10,500 $\pm$ 170
Beta Analytic 66858	10,320 $\pm$ 110
Beta Analytic 66855	10,060 $\pm$ 90
Beta Analytic 47211	10,060 $\pm$ 120
Beta Analytic 55049	10,050 $\pm$ 80
Beta Analytic 46847	10,040 $\pm$ 160
Beta Analytic 67464	10,000 $\pm$ 80
Beta Analytic 66854	9,930 $\pm$ 110
Beta Analytic 67463	9,890 $\pm$ 90
Beta Analytic 66856	9,870 $\pm$ 110
Beta Analytic 55050	9,840 $\pm$ 50
Beta Analytic 47253	9,730 $\pm$ 300
Beta Analytic 66852	9,600 $\pm$ 180
Beta Analytic 66850	9,510 $\pm$ 200

ŞEKİL 2.78: Hallan Çemi radyokarbon tarihleri. (Peasnell, 2000: Table 4.1).

Şekil 2.79

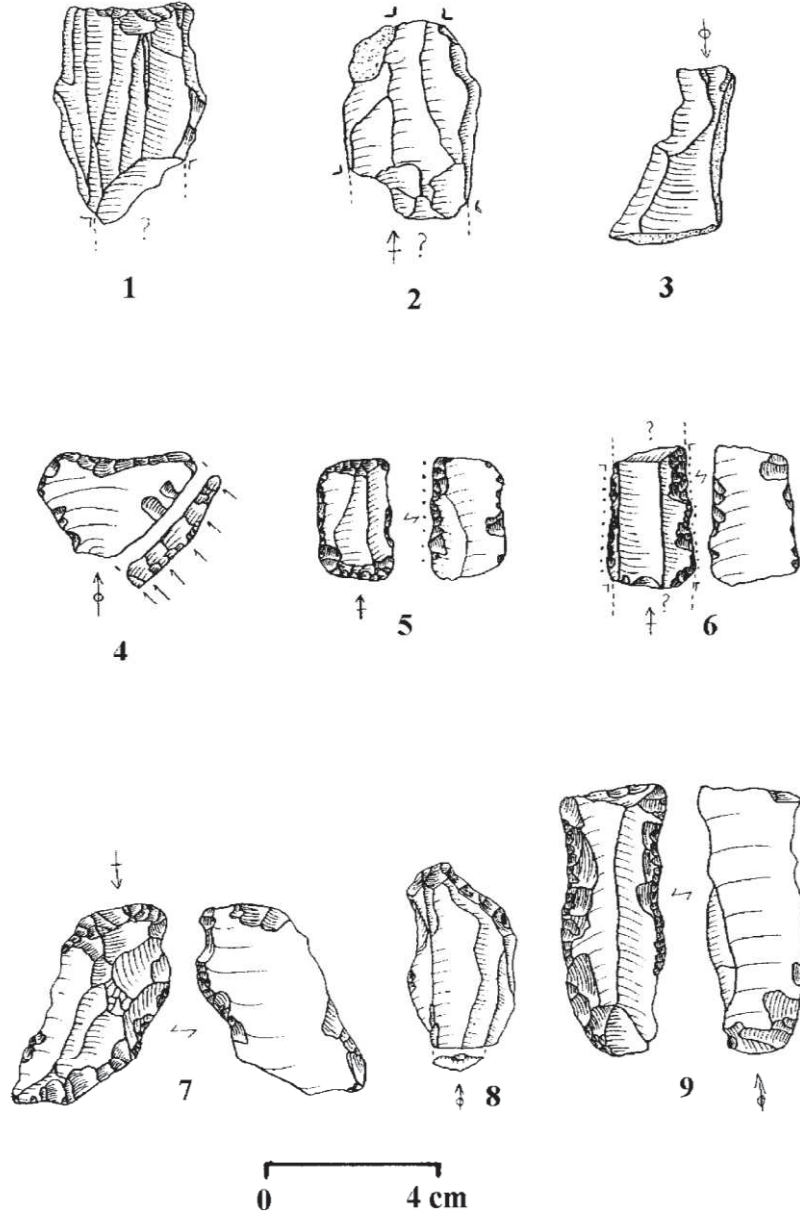

ŞEKİL 2.79: Obsidyen üçgenlere ait parçalar. (Rosenberg, 1994: Fig. 4).

ŞEKİL 2.80: İç Anadolu Bölgesi Prehistorik dönem buluntu noktaları: Macunçay, Dervişinhanı, Pınarbaşı. (Kanalmaz, 2018).

Şekil 2.81

ŞEKİL 2.81: (1) Prizmatik çekirdek, Keçiören; (2) Dilgimsi yonga, Ergazi-II; (3) Dönümlü dilgi, Çayyolu sondurak çevresi; (4) Çekirdek tablası üzerine iç yüzde kenar kazıyıcı, Sındıran-Yanıkta; (6) Orak dilgi parçası, Çayyolu sondurak çevresi; (7) Ön kazıyıcı Çayyolu sondurak çevresi; (8) Eğik budanmış dilgi, Macunçay; (9) Dilgi üzerine kenar kazıyıcı, Etinyokuşu. (Kartal, 2005: Figür 6).

Şekil 2.82

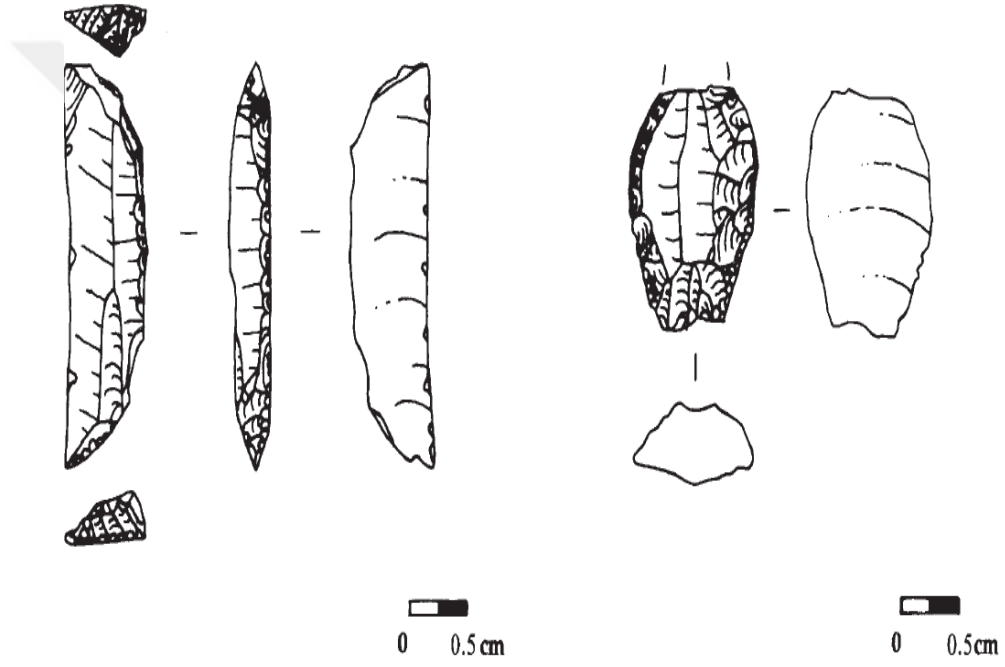
Epipaleolitik yontmataş topluluğu

Taşımalık tipi	Çakmaktaşı/diğer	Obsidyen	Tamamı	%
Yonga	61	243	304	50-9%
Dilgi/Dilgicik	13	90	103	17-3%
Mbt/PTs		2	2	0-3%
Kıymıklar		10	10	1-7%
Parçalanmış/belirsiz	22	123	145	24-3%
Çekirdek düzelti	2	16	18	3-0%
Çekirdekler	2	13	15	2-5%
Düzeltilerin tamamı	100	497	597	
Kırıntı	10	90	100	

ŞEKİL 2.82: Epipaleolitik yontmataş toplulukları.

(Baird vd., 2013: Table 2'den uyarlanmıştır.).

Şekil 2.83

ŞEKİL 2.83: Yontmataş aletler. (Baird vd., 2013: Figure 12).

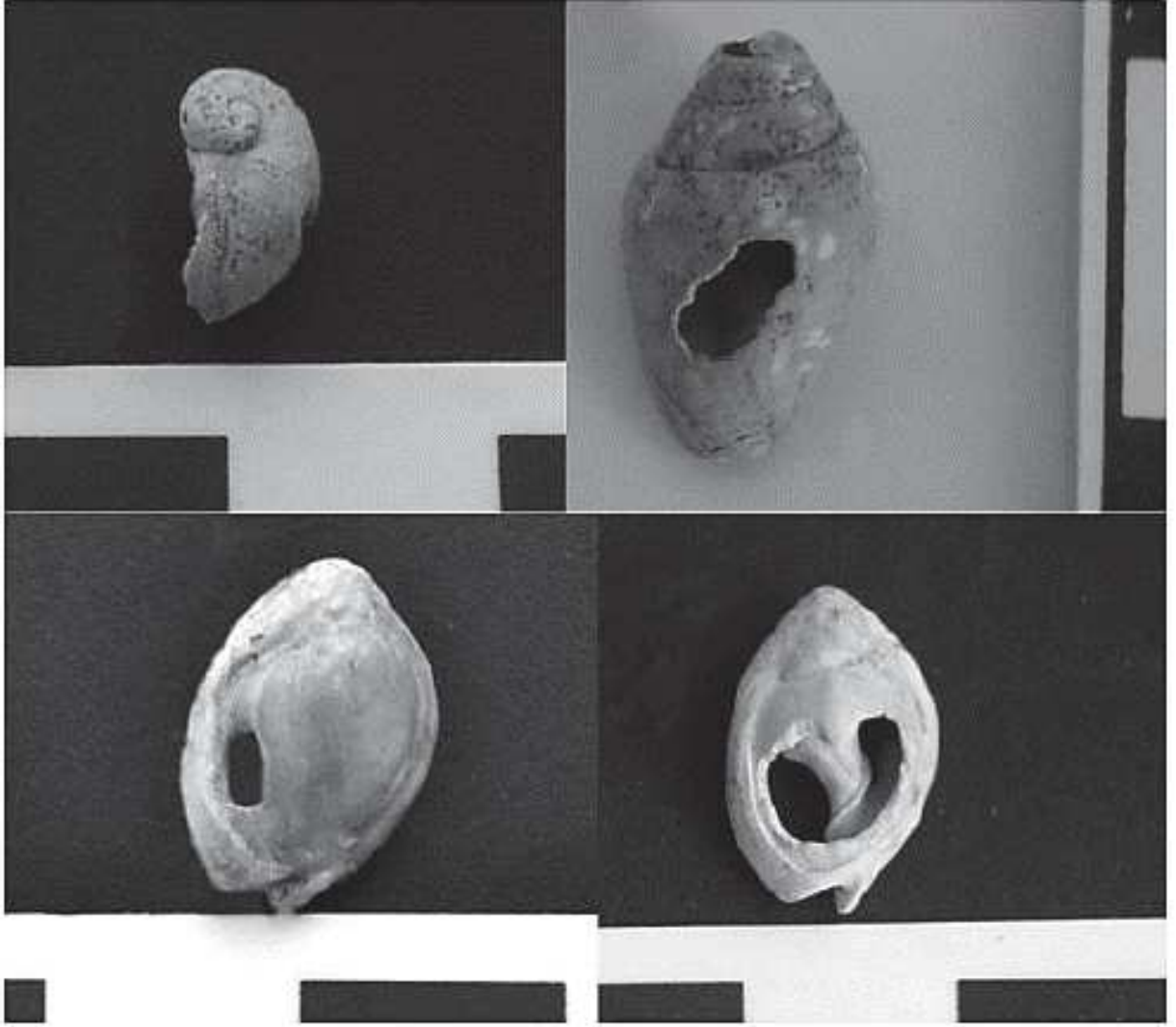
Şekil 2.84

Düzeltili alet topluluğu

Alet sınıfı	Sayı	%
Sırtlı dilgiler	3	2-1%
Taş kalemler	4	2-7%
Mikrolitler	36	24-7%
Biçimsiz aletler	66	45
Burunlu/Dişlemeli	10	6-8%
Piercers	2	1-4%
Kazıycılar	24	16-4%
Budamalılar	1	0-7%
Kırık	39	
Kırılmış olanlar hariç tutulduğunda toplamda 146		

ŞEKİL 2.84: Düzeltili alet topluluğu. Table 3 (Baird vd., 2013: Table 3’den uyarlanmıştır.).

Şekil 2.85

ŞEKİL 2.85: Pınarbaşı Epipaleolitik seviyelere ait çeşitli deniz kabuğu boncuklar Üst sıra: Nerita, Collumbella; alt sıra: Nassarius küçük pirsing, Nassarius büyük pirsing . (Baysal 2013: Fig 6).

Şekil 2.86

ŞEKİL 2.86: Konya Ovası içerisinde Dervişin Hanı'nda bulunan materyaller.

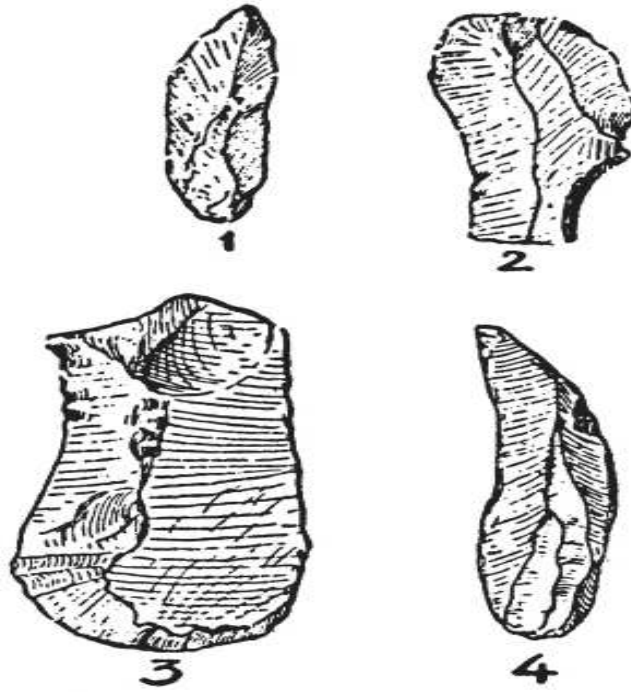
(Cohen, 1970: Plate XIX).

ŞEKİL 2.87: Karadeniz Bölgesi Prehistorik Dönem Buluntu noktaları: Tekeköy-A Mağarası ve Killigin Mağarası. (Kanalmaz, 2018).

Şekil 2.88

ŞEKİL 2.88: Mezolitik çakmaktaşıları 1 ve 2 no'lu buluntular Baradiz (Isparta), 3 ve 4 no'lu buluntular ise Tekeköy'den 1941 yılında (Samsun) ele geçirilmiştir. (Kansu, 1947: Fig. 5).

Şekil 2.89a

Türkiye Coğrafyası Epipaleolitik ve Mezolitik Buluntuları

Yontmataş ve Kemik Alet Topl.	Coğrafya	Tarih	Kültür
Sırtlı Dilgiler, Kemerli Dilgiler Mikro Dilgiler, Ön Kazıyıcılar, Yarımaylar, Taş Delgiler, Trapez, Çeşitkenar Üçgenler, Tek kutuplu çekirdekler Gravette türü uç ve bıçaklar Minik dilgi yapım geleneğini gösteren örnekler, Geometrik biçimli aletler	Marmara Ağaçlı, Gümüşdere, Domalı Mürselli baba	Pleistosen Sonu Holosen Başı	Epigravettian /Epipaleolitik
Burunlu/toynak biçimli aletler	Marmara Üçdutlar	Pleistosen Sonu Holosen Başı	Doğu Akdeniz Epipaleolitik geleneği
Mikro dilgi Yuvarlak kazıyıcılar, Birkaç adet geometrik buluntu	Marmara Değirmenlik	Pleistosen Sonu Holosen Başı	Marmara bölgesine benzer.
Üçgen şeklinde paralel kenarlı dilgi, Trapez, dilgicikler, mikro ön kazıyıcılar	Marmara Kömürlük tepe	Pleistosen Sonu Holosen Başı	Ağaçlı ile benzemekte
Buluntuların Epipaleolitik karakterli olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıntılı bilgi yok.	Marmara Camitepe - Körük mah. arası	Pleistosen Sonu Holosen Başı	Veri Yok
Dilgi ve dilgi parçaları, düzeltili yongalar, ön kazıyıcılar, çentikli aletler, dilgi ve dilgicik çekirdekleri, düzeltili obsidyen yongaları	Marmara Körük mah. 6	Potansiyel Epipaleolitik	Veri Yok
Veri Yok	Ege Asarkaya	Pleistosen Sonu Holosen Başı	Epipaleolitik
Ön kazıyıcı, Dilgi, Dilgicikler, Yonga üzerine yuvarlak kazıyıcı, Yonga temelli teknoloji, Yonga Üstüne Ön kazıyıcı, Düzeltilsiz Yonga.	Ege Girmeler Mordoğan	Holosen MÖ 9-8 bin	Mezolitik Erken Neolitik
Dilgi, Dilgicik, Sırtlı dilgicik, Ön kazıyıcılar	Akdeniz (Güzeloba, Kızılın, Çarkini)	Erken EP	Potansiyel Epipaleolitik

Şekil 2.89a: Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik, Mezolitik Çağlara ait yontmataş ve kemik endüstrisine ait topluluklar. (Kanalmaz, 2018).

Şekil 2.89b

Yarımaylar, Trapezler, Üçgenler, Düzeltili dilgi, Düzeltili yonga, Kazma, Mikroburin tekniği	Akdeniz (Beldibi)	Geç EP MÖ 14.500-10.000	Natufian
Dilgiler, Sırtlı dilgiler, Yarımaylar, Kazıyıcılar, Mikroburin tekniği (Mikrolitler büyük boyutlar içerir)	Akdeniz (Belbaşı)	Erken EP.	Geometrik Kebaran
Geometrik olmayan Mikrolitler	Akdeniz (Belpınar Karain)	Erken EP (?)	Veri Yok
Dilgi Çekirdekleri, Sırtlı Dilgiler, Mikrogravetler,	Akdeniz (Üçağzılı)	Erken EP G.Ö 17.000	Erken Kebaran
Yonga üzerine yapılmış ön kazıyıcılar, Mikro kazıyıcılar, (Dilgicik Teknolojisi)	Akdeniz (Baradız)	Epipaleolitik (?)	Veri Yok
Dilgi üzerine yapılmış ön kazıyıcılar, delgiler, budanmış dilgiler, düzeltili dilgicikler, mikrogravetler, üçgenler.	Akdeniz (Öküzini I)	G.Ö 17.500-14.500 Erken EP	Kebaran
Geometrik olmayan mikrolitler (baskın), Geometrik mikrolitler görülmeye başlar, Trapezler, İkizkenar üçgenler, Sırtlı dilgiler ise yoğundur.	Akdeniz (Öküzini II)	MÖ 14.000-13.000	Kebaran Sonu-Geç Kebaran
Geometrik mikrolitler baskın Üçgenler, trapezler, yarımaylar Mikroburin Tekniği,	Akdeniz (Öküzini III)	MÖ 13.000-10.000 G.EP	Geometrik Kebaran-Erken Natufian
Trapezler, Üçgenler, Yarımaylar (baskın) Kısa çeşitkenar üçgenler, ikizkenar üçgenler, sırtlı dilgicikler.	Akdeniz (Öküzini IV)	MÖ 10.00-6500 G.EP, Geç N, EK	Belirsiz
Mikrolitler, Ön kazıyıcılar, Budanmış parçalar, taş delgiler, prizmatik çekirdekler, Dişlemeli yongalar, Eğik budanmış sırtlı dilgicikler, yarımay, üçgen	Akdeniz (Karain)	MÖ 17.500-15.500	Kebaran Sonu-Geç Kebaran
Tek ve iki kutuplu prizmatik çekirdekler, Az miktarda mikrolit buluntusu, (Bız ve iğneler kemikten yapılmıştır)	(PI1, PI2, PI3)	E.EP	
Dilgicik çekirdekleri, bız, iğneler (kemik alet buluntusu)			
Geometrik mikrolitler (baskın) , Sırtlı dilgicikler, Dufour dilgicik, Taş delgiler, Ön kazıyıcılar, Yarımaylar (baskın), bız ve spatül (Mikroburin tekniği),	Akdeniz (Direkli)	MÖ 10,730±42 - 8915±149 G.EP	Erken ve Geç Natufian

ŞEKİL 2.89b: Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik, Mezolitik Çağlara ait yontmataş ve kemik endüstrisine ait topluluklar. (Kanalmaz, 2018).

Şekil 2.89c

Mikrolitli Endüstri, Yarımalar, Üçgenler, Trapezler, Ön kazıyıcılar, yuvarlak kazıyıcılar, uç kazıyıcılar, konvex kazıyıcılar, (Mikroburin tekniği)	Güneydoğu A. Şarklı Mağarası	Epipaleolitik	Geometrik Kebaran-Erken Natufian Arası
Epipaleolitik dönemi belirten çeşitli yontmataş aletler (Detaylı veri yok)	Güneydoğu A. (Malaliki)	Potansiyel Epipaleolitik	Veri Yok
Dilgi işçiliğini gösteren minik taş aletler, piramit şekilde çekirdekler, Dilgi çekirdekleri, %13'ünü dilgiler, %14 kazıyıcılar, geometrik mikrolitler, kenarda taş kalem.	Güneydoğu A. Biris Mezarlığı	Epipaleolitik	Kebaran
Dilgi, dilgi çekirdeği, ön kazıyıcılar, iç bükey kazıyıcılar, kenarları devamlı ve dik düzeltili dilgiler	Güneydoğu A. Uluk Mevki	Potansiyel Epipaleolitik	Veri Yok
Tek vurma düzlemlili yonga çekirdekleri, Dikdörtgen ve ikili vurma düzlemlili yonga çekirdekleri, kenar kazıyıcı	Güneydoğu A. Söğüt Tarlası	EP Sonu Neolitik başları	Veri Yok
Sadece bir adet dilgicik çekirdeği bulunmaktadır.	Güneydoğu A. Mucid Deresi	Epipaleolitik (?)	Veri Yok
Çeşitli tiplerde ön kazıyıcılar, yongalar, dilgi ve dilgicik buluntuları, prizmatik çekirdekler	Güneydoğu A. Camuztepe	Üst Paleolitik Sonu-Erken EP (?)	Veri Yok
Geometrik Mikrolitler: Yarımalar, Trapezler, Üçgenler; Geometrik olmayan mikrolitler: Sırtlı dilgicik, Kavisli sırtlı uç Omurgalı ön kazıyıcılar, burğu deliciler	Güneydoğu A. Körtik Tepe (VI,V,IV)	Geç Epipaleolitik MÖ 10.405-9.804	Zarzian
Üçgen, yarım, trapezler, kazmalar, iri kazıyıcılar, ön kazıyıcılar, iç ve dıştan budanmış dilgiler, taş delgiler			
Ucu sivri kavisli sırtlı uçlar, piece equillee, taş kalemler, iri yarımalar			
Tek platformlu çekirdekler, Dilgi uzun eşkenar olmayan üçgenler, Mikroburin kullanımı	Güneydoğu A. Hallan Çemi	Geç Epipaleolitik MÖ 11.700-11.200	Zarzian
Bostancı tanımlaması: hilal formulu trapezoid dik yapıda kazıyıcılar, eşit ve eşit olmayan kenarlı; açıları iki eşit kenarlı üçgenler, yarımalar (Mikroburin tekniği)	İç Anadolu Macunçay	Epipaleolitik (?)	Veri Yok
Buluntuların tamamına yakını minik boyutludur; Dilgiler %73 oranda, Dilgicikler 10 mm boyutunda, Kazıyıcılar %16'lık bir oranda yer alır, Yarımalar, hafif düzeltili kazıyıcılar	İç Anadolu Pınarbaşı	Geç Epipaleolitik MÖ 12.00-9.000	Erken Natufian Sonu- Geç Natufian

ŞEKİL 2.89c: Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik, Mezolitik Çağlara ait yontmataş ve kemik endüstrisine ait topluluklar. (Kanalmaz, 2018).

Şekil 2.89d

Dilgi parçası üzerine yapılmış ön kazıyıcı, İki adet mikrolit buluntusu	İç Anadolu Dervişin Hanı	Epipaleolitik (?)	Veri Yok
Yonga ve dilgilere ait buluntular, Mikro dilgi, ön kazıyıcı Mikroburin tekniği	Karadeniz Tekeköy A	Erken Epipaleolitik	Veri Yok
El baltası, Kazıyıcılar, Mikrolit buluntular	Karadeniz Killiğin	Epipaleolitik(?) - Kafkas Mezolitik(?)	Veri Yok

ŞEKİL 2.89d: Türkiye coğrafyası üzerinde Epipaleolitik, Mezolitik Çağlara ait yontmataş ve kemik endüstrisine ait topluluklar. (Kanalalmaz, 2018).

Şekil 2.90

Şekil 2.90: Türkiye Coğrafyası Üzerinde tespit edilmiş Potansiyel Epipaleolitik ve Mezolitik Alanlar. (Kanalalmaz, 2018).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Kanalmaz, Davut
 Uyuğu : T.C.
 Doğum Tarihi ve Yeri : 04.10.1987 Bolu/Merkez
 Telefon : 05343031589
 Faks : .....
 E-mail : kanalm07@hacettepe.edu.tr

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2018
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	2011
Lise	Gentaş Çok Programlı Anadolu Lisesi	2004

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2009	Hacettepe Üniversitesi Arkeolojik Kazısı	Arkeoloji Öğrencisi
2013	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Yüzey Araştırmaları	Arkeolog
2014	M.E.B	İngilizce Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ